

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

ВИПУСК 86

30 вересня 2022 р.

м. Переяслав

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

Рада молодих учених університету

Матеріали
Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

30 вересня 2022 року

Вип. 86

Збірник наукових праць

Переяслав – 2022

УНИВЕРСИТЕТ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ
В ПЕРЕЯСЛАВЕ

Совет молодых ученых университета

Материалы
Международной научно-практической интернет-конференции
**«ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**

30 сентября 2022 года

Вып. 86

Сборник научных трудов

Переяслав – 2022

УДК 001+37(100)

ББК 72.4+74(0)

Т 33

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2022. Вип. 86. 176 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В. П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Воловик Л. М. – кандидат географічних наук, доцент

Гузун А. В. – кандидат біологічних наук, доцент

Євтушенко Н. М. – кандидат економічних наук, доцент

Кикоть С. М. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)

Носаченко В. М. – кандидат педагогічних наук

Руденко О. В. – кандидат психологічних наук, доцент

Садиков А. А. – кандидат фізико-математичних наук, доцент (Казахстан)

Скляренко О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Халматова Ш. С. – кандидат медичних наук, доцент (Узбекистан)

Юхименко Н. Ф. – кандидат філософських наук, доцент

Збірник матеріалів конференції вміщує результати наукових досліджень наукових співробітників, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів з актуальних проблем гуманітарних, природничих і технічних наук

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій

©Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

©Рада молодих учених університету

УДК 001+37(100)

ББК 72.4+74(0)

Т 33

Материалы Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации»: Сб. науч. трудов. Переяслав, 2022. Вып. 86. 176 с.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Коцур В. П. – доктор исторических наук, профессор, академик НАПН Украины

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Воловик Л. М. – кандидат географических наук, доцент

Гузун А. В. – кандидат биологических наук, доцент

Евтушенко Н. Н. – кандидат экономических наук, доцент

Кикоть С. Н. – кандидат исторических наук (ответственный секретарь)

Носаченко В. Н. – кандидат педагогических наук

Руденко О. В. – кандидат психологических наук, доцент

Садыков А. А. – кандидат физико-математических наук, доцент (Казахстан)

Скляренко О. Б. – кандидат филологических наук, доцент

Халматова Ш. С. – кандидат медицинских наук, доцент (Узбекистан)

Юхименко Н. Ф. – кандидат философских наук, доцент

Сборник материалов конференции вмещает результаты научных исследований научных сотрудников, преподавателей высших учебных заведений, докторантов, аспирантов, студентов по актуальным проблемам гуманитарных, естественных и технических наук

Ответственность за грамотность, аутентичность цитат, достоверность фактов и ссылок несут авторы публикаций

©Университет Григория Сковороды
в Переяславе

©Совет молодых ученых университета

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ / МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

УДК 657.421.1

Алла Гнатюк, Оксана Конончук
(Рівне, Україна)

ОЦІНКА АКТИВІВ ЯК ГОЛОВНИЙ МЕТОД БУХГАЛТЕРСЬКОЇ НАУКИ

Для ефективного функціонування, сучасні підприємства, потребують гнучких систем оцінки й аналізу їх діяльності. Саме з позиції управління дуже важливо теоретично переосмислити методи бухгалтерської науки, розробити спеціальні методи дослідження. Оцінка активів, залишається основним завданням та умовою подальшого розвитку бухгалтерського обліку, для отримання достовірної інформації.

Ключові слова: активи, оцінка, об'єкт оцінювання, індексація, переоцінка, вартість.

For efficient functioning, modern enterprises need flexible systems for assessing and analyzing their activities. From the management's point of view, it is very important to re-consider theoretically the methods of accounting science and to develop specific methods of research. Assets assessment remains the main task and condition for further development of accounting and for obtaining reliable information.

Key words: assets, assessment, object of assessment, indexation, re-assessment, cost.

Оцінка, як спосіб вартісного вимірювання явищ є одним із складових або елементів методу бухгалтерського обліку. При проведенні оцінки необхідно використовувати грошовий вимірник, без якого в умовах товарного виробництва та обміну системний бухгалтерський облік стає неможливим. Вона з одного боку, є методом надання інформації про спожиті в процесі виробництва різні господарські засоби, енергію, послуги і приведення їх до порівнювального вигляду, тобто є універсальним прийомом вимірювання господарських засобів і матеріальних процесів, що відбуваються за участі цих засобів, і живої праці, а з іншої – є продуктом калькуляційної роботи, результатом реалізації за допомогою калькуляційного механізму науково-пізнавальної функції бухгалтерського обліку.

Перш за все, розглянемо як змінюється вартість активу через дію інфляційного чинника. Ще Г. Свіней – засновник стабілізаційної економіки, пропонував постійно перераховувати облікові об'єкти, відповідно до індексів цін і вважав «що не можна складати на одному рахунку товари, куплені по 20 дол. США за бушель, з такими ж товарами, але купленими за вищою або нижчою цінами» [1, с. 238]. Автор також відстоював переоцінку активів за допомогою загального індексу цін, а не способом індивідуальних індексів, мотивуючи це тим, що варіація в першому випадку є значно меншою, ніж в другому, відповідно буде вищою і стабільність. Але, чи буде реальним баланс після проведеної індексації? Певна річ ні, оскільки, при продажі активів ціна буде ринкова, і не буде залежати від випадкових кон'юнктурних коливань на ті чи інші засоби.

До введення в дію національних стандартів в Україні, проводилась дооцінка основних засобів, яка називалася індексацією балансової вартості основних засобів. Метою індексації було не доведення залишкової вартості об'єктів основних засобів до розміру ринкової, а тільки її збільшення з метою відображення результатів знецінювання грошової одиниці.

Відповідно до п. 16 П(С)БО 7 «Основні засоби» підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу [2]. Щодо критерію суттєвості та порядку переоцінки основного засобу, необхідно керуватись Листом Міністерства фінансів України від 29.07.2003 р. № 04230-4108, у якому порогом суттєвості з метою відображення переоцінки або зменшення корисності об'єктів обліку може прийматись величина, що

Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації

дорівнює 1 відсотку чистого прибутку (збитку) підприємства, або величина, що дорівнює 10-відсотковому відхиленню залишкової вартості.

Відносно обов'язковості проведення переоцінки П(С)БО 7 «Основні засоби» не містить вимоги здійснення обов'язкової переоцінки необоротних матеріальних активів, але в разі переоцінки тієї групи, об'єкти якої було переоцінено, надалі вона має обов'язково проводитися з такою регулярністю, щоб її залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялась від справедливої вартості.

Методика проведення переоцінки зводиться до визначення індексу переоцінки та збільшення чи зменшення первісної вартості і зносу активу з одночасною зміною додаткового капіталу.

Наявні деякі розбіжності між індексацією та переоцінкою, а саме:

– індексація тільки збільшує залишкову вартість основних засобів, а переоцінка може, як збільшувати (до оцінювати), так і зменшувати (уцінювати). Логічним поясненням цьому є те, що на розмір справедливої вартості майна підприємства впливає стан ринку основних засобів, а ринкові ціни, як відомо, можуть коливатись в ту чи іншу сторону;

– коефіцієнт індексації розраховується, виходячи з офіційно встановленого індексу інфляції, як співвідношення рівня цін на основні товари поточного року до рівня цін на основні товари базового року; індекс переоцінки розраховується самостійно як співвідношення рівня цін на конкретні об'єкти основних засобів на дату балансу до залишкової вартості цих об'єктів на ту саму дату;

– при індексації розмір проіндексованої залишкової вартості визначається залежно від коефіцієнта індексації, а при переоцінці, навпаки, переоцінена залишкова вартість, що прирівнюється до справедливої, впливає на розмір індексу [3].

Приведені розбіжності доводять, що, хоча індексація і переоцінка служать для відображення зміни вартості основних засобів, вони є різними процедурами, які застосовуються для досягнення різних цілей [3].

Важливим є дослідження системи оцінки, її групування, відповідно до міжнародних та національних стандартів. У міжнародних стандартах фінансової звітності пропонується для оцінки статей фінансової звітності використовувати базові підходи у різних комбінаціях (табл.1).

Таблиця 1

Базові підходи до оцінки активів за МСФЗ

№ з/п	Бази оцінки	Використання для оцінки активів	Дата використання бази оцінки
1	Історична собівартість	– сума сплачених грошових коштів чи їх еквівалентів; – справедлива вартість	– дата здійснення операції придбання активів; – дата балансу
2	Поточна собівартість	сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка була б сплачена при придбанні еквівалентного активу	– дата балансу; – дата продажу активу
3	Вартість реалізації	сума грошових коштів або їх еквівалентів, які можна було б отримати на поточний момент шляхом продажу активу в ході звичайної реалізації	– дата балансу; – дата продажу активу
4	Теперішня вартість	теперішня дисконтована вартість майбутніх чистих надходжень грошових коштів, які має генерувати стаття в ході звичайної діяльності підприємства	дата балансу

Розроблено за: Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2004 / Пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. Київ: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. Ч.1. 1304 с.

Перша база оцінки – це історична собівартість, яка найчастіше використовується підприємством як єдиний вид оцінки на дату здійснення операції, або на дату балансу. Історичну собівартість ще називають фактичною собівартістю, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

Як правило, до фактичної (історичної) вартості включають: суми витрат на придбання (виготовлення) активів за вирахуванням непрямих податків, реєстраційні збори, державне мито та інші платежі, які отримують у зв'язку з придбанням активів, суми ввізного мита, суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) активів, які не повертаються підприємству, витрати зі страхування ризиків доставки, витрати на встановлення і монтаж об'єктів, транспортно-заготівельні витрати, комісійні винагороди, витрати зі страхування ризиків доставки, інші прямі витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням активів.

Історично як первісна визначалася вартість, за якою об'єкт надходив на підприємство, тобто найоптимальніша ціна придбання майна. Важливим є те, що при використанні принципу історичної собівартості можливо точно оцінити суму грошових коштів, які були реально використані підприємством на придбання активу, а також проаналізувати ефективність здійснення купівель на різні звітні дати. Тобто історична собівартість, за якою майно було оприбутковано на баланс дозволяє і в майбутніх періодах зробити висновок: щодо доцільності придбання майна за цією ціною.

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами) передбачено проводити оцінку активів, виходячи з їх історичної (фактичної) собівартості. Також FASB підтверджує пріоритет принципу історичної собівартості. Собівартість очікувано представляє собою об'єктивну оцінку операції (ринкову вартість), здійсненої незалежними непов'язаними особами, які діють у власних інтересах.

Відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби» первісна вартість представляє собою “історичну (фактичну) собівартість основних засобів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів” [2, п. 4], а коли основні засоби отримуються в обмін на інші активи, або безоплатно, їх оцінка здійснюється за справедливою вартістю.

Справедлива вартість – це вартість, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання у результаті операцій між незалежними, зацікавленими та обізнаними сторонами. Справедлива вартість визначається в порівнянні до вартості обмінюваного об'єкту.

На думку Л. Ловінської, справедлива вартість має свої сильні та слабкі сторони. Перевагою справедливої оцінки, зазначає вона, “є те, що її використання створює умови для об'єктивного оцінювання майбутніх грошових потоків, забезпечення порівнюваності активів, придбаних у різний час. У свою чергу, це сприяє ефективному менеджменту та об'єктивній оцінці його результатів. Слабкою стороною справедливої оцінки є її умовний характер, адже вона визначається не за реальною господарською операцією і не підтверджена документально. Крім того, вона певною мірою «сприяє» порушенню принципу обачності, дотримання якого вимагається при складанні звітності задля мінімізації невизначеності показників. У міжнародній практиці поняття «ринкова вартість» і термін «справедлива вартість» використовуються у стандартах фінансової звітності та у стандартах оцінки. У більшості випадків вони мають однаковий зміст» [4, с. 90-91].

НП(С)БО 30 «Біологічні активи» зобов'язує сільськогосподарські підприємства на дату річного і проміжного балансу проводити оцінку довгострокових біологічних активів за справедливою вартістю, що суперечить чинним законодавчим актам, оскільки відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами та доповненнями), у ст. 4 закріплено пріоритет історичної (фактичної) собівартості.

При підготовці фінансових звітів за міжнародними стандартами справедливу вартість рекомендують визначати за ринковою та неринковою вартістю. За ринковою вартістю, у

відповідності до міжнародних стандартів оцінки, активи оцінюють за допомогою витратного, доходного підходів, порівняння продаж чи апологів продаж. У запропонованій В.М. Жуком схемі організаційно-методичних підходів облікової політики щодо оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю [5] таких підходів виокремлено п'ять, а саме: аналізу контрактів, аналогів, прийняття цін, експертної оцінки комісією, сторонньої професійної оцінки. Тим самим допускається відхилення від міжнародних стандартів. Оцінка активів за справедливою вартістю дуже клопітка і зумовлює великі труднощі на практиці. Крім того, при розробці МСБО 41 «Сільське господарство» було затверджено проект для обговорення Е 65 «Сільське господарство» [6, с. 101], що викликав дискусії щодо доцільності використання справедливої вартості як основи оцінки сільськогосподарських активів, а саме:

а) ринкові ціни не стабільні, тому виникають проблеми щодо обґрунтованості визначення результатів в динаміці;

б) можуть бути обтяжливими вимоги оцінки за справедливою вартістю, особливо при поданні проміжних звітів;

в) оцінку за собівартістю використовують давно і вона набула поширення;

г) ця оцінка дає більш об'єктивні результати, її стабільно застосовують при дослідженні результатів протягом тривалого часу, вона суперечить принципам МСБО щодо визнання доходу;

д) у деяких країнах відсутні активні ринки;

е) між фактичною ціною реалізації та оцінкою біологічних активів можуть існувати значні розбіжності;

є) досить часто теперішня вартість очікуваних грошових потоків потребує незалежної зовнішньої оцінки, що для сільськогосподарських підприємств може бути обтяжливим;

ж) виникає низка моментів відносно обґрунтованості визнання доходів щодо оцінки продукції при первісному визнанні, адже продукція не реалізована і її якість невідома [7, с. 40].

Незважаючи на всі недоліки, Рада з Міжнародних стандартів, приймаючи МСБО 41 «Сільське господарство» залишила справедливу вартість як основу для оцінки біологічних активів.

Подібні проблеми існують також і в Україні.

Наступний базовий підхід до оцінки за МСФЗ – поточна собівартість (поточна ринкова ціна придбання активу). Вона відома за умови, якщо на ринку будуть такі ж активи, які має в наявності підприємство на балансі.

Важливість оцінки за поточною вартістю полягає в тому, що вона відображає та враховує ринкові коливання цін, інфляційні процеси, зміну технології виробництва, її можна вважати наближеною до справедливої вартості активів.

Оцінка за вартістю реалізації (погашення). При використанні цього базового підходу необхідно відображати активи за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку можна було б отримати при продажу активів.

На практиці даний порядок зазнає критики з кількох причин.

По-перше, як правило, складно визначити додаткові витрати, які будуть понесені при продажу необоротних активів.

По-друге, проблематичним є визначення продажної вартості унікальних об'єктів, що знаходяться у власності підприємства. Так, спостерігається невідповідність дійсності, коли вартість потенційно прибуткових основних засобів знижується або прирівнюється до нуля через відсутність ринків збуту, а, отже, і ціни вибуття.

По-третє, проблема полягає в тому, що чистий прибуток від операції продажу відображається до дати продажу і у звітності показується як реалізований, хоча насправді реалізація ще не відбулася.

По-четверте, безперервний облік за сучасною вартістю ігнорує концепцією вартості в експлуатації. Підприємство може оцінити об'єкт основних засобів, виходячи з можливостей

його комерційного використання, а не продажу. Тим більше, основні засоби за своєю суттю не призначені для реалізації. Тому зниження їх продажної вартості не приносить збитку підприємству, якщо не порушує їх планів [3].

Оцінювання активів за теперішньою вартістю відбувається за умови, коли надходження (вибуття) грошових коштів очікується за певні проміжки часу (більше 1 року) і за умови, що поточна ціна цих надходжень (платежів) є нижчою, ніж реальна сума до отримання (до сплати). Це пов'язано з тим, що отримані сьогодні гроші є значно дорожчими, ніж ті, які будуть отримані в майбутньому.

Причини зміни вартості грошей в часі наступні:

– існує ризик неповернення грошей, а тому чим більший період очікування, тим вищим буде ризик;

– за період очікування грошей можливе зростання цін на активи (а особливо на необоротні матеріальні активи), необхідні підприємству для здійснення діяльності;

– можливість інвестувати вільні грошові кошти вже сьогодні для того, щоб отримати додаткові прибутки.

У практиці обліку зарубіжних країн використання даного виду оцінки більш поширене, ніж в Україні. Відповідно до МСФЗ за теперішньою вартістю повинні оцінюватись довгострокові активи, придбані за договором з від термінуванням платежу. В Україні це також задекларовано, але не використовується на практиці.

Висновки. Отже, розбіжності які виникають при проведенні індексації і переоцінці основних засобів, наступні:

– індексація тільки збільшує залишкову вартість основних засобів, а переоцінка може, як збільшувати (до оцінювати), так і зменшувати (уцінювати);

– коефіцієнт індексації розраховується, виходячи з офіційно встановленого індексу інфляції як співвідношення рівня цін на основні товари поточного року до рівня цін на основні товари базового року; індекс переоцінки розраховується самостійно як співвідношення рівня цін на конкретні об'єкти основних засобів на дату балансу до залишкової вартості цих об'єктів на ту саму дату;

– при індексації розмір проіндексованої залишкової вартості визначається залежно від коефіцієнта індексації, а при переоцінці, навпаки, переоцінена залишкова вартість, що порівнюється до справедливої, впливає на розмір індексу.

Активи необхідно оцінювати за поточною (справедливою) вартістю, що базується на дійсних ринкових цінах, що дозволить користувачам фінансової інформації оцінити реальний фінансовий стан підприємства і здійснювати прогнози на майбутнє.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Соколов Я.В. История развития бухгалтерского учета. Москва: Финансы и статистика, 2004. 367 с.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 року № 92. Дата оновлення 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.

3. Наумчук О. А. Основні засоби: методика обліку і формування облікової політики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : 08.06.04. Львів, 2005. 20 с.

4. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: [монографія]. Київ: КНЕУ, 2006. 256 с.

5. Облік сільськогосподарської діяльності: [навч. посібник]. Київ. Видавництво ТОВ “Юр-Агро-Веста”, 2007. 368 с.

6. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2001: зміни та доповнення / [пер. з англ. С.Ф. Голова]. Київ. Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2001. 224 с.

7. Моссаковський В. Облік біологічних активів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. №4. С.38-49.

ЖУРНАЛІСТИКА / ЖУРНАЛИСТИКА

УДК 316.77

*Манишук Мукашева (Атырау, Казахстан),
Айгуль Косанова (Алматы, Казахстан)*

ПЕРВЫЕ ДЕТСКИЕ ИЗДАНИЯ КАЗАХСТАНА

В представленной статье автором рассматривается история выхода, цели и задачи, авторский круг первых детских изданий республики. Анализируется содержание, рубрики, тематика изданий.

Ключевые слова: *детские издания, журнал, газета, редактор, культура, образование, воспитание.*

In the presented article, the author examines the history of the release, goals and objectives, the author's circle of the first children's publications of the republic. The content, headings, subjects of publications are analyzed.

Key words: *children's publications, magazine, newspaper, editor, culture, education, upbringing.*

Журнал для детей «Пионер» – орган краевого Бюро пионеров Казахстана и народного комиссариата просвещения, начал издаваться с 1 января 1925 года на казахском языке. Его первый номер вышел в Оренбурге. В этом номере журнала была опубликована статья «Тарихтың жаңа бетін аштық» («Открыли новую страницу истории»). В ней о задачах журнала «Пионер» его первый редактор Ергали Алдонгаров писал, что журнал призван проводить работу по коммунистическому воспитанию среди школьников, ребят в детских домах и коммунах. Журнал должен стать для них верным и самым близким другом. Редактор рассказал о том, что «Пионер» будет распространяться не только в Казахстане, но и в Китае, на Алтае, в Астрахани, в Сибири, среди киргизов, каракалпаков, ойратов, среди родственных казахам народов. В этом же номере были размещены статья Н.Н. Крупской «Дайын бол!» («Будь готов!») и её письмо «Барлық пионерлерге» («Всем пионерам»).

В работе журнала принимали участие Б. Майлин, И. Джансугуров, М. Ауэзов, С. Муқанов, Г. Мусрепов. Журнал «Пионер» писал о том, каким должен быть пионерский вожак, как беречь свою школу, о необходимости помогать взрослым. Журнал «Пионер» опубликовал информацию об убийстве деятелей революции Розы Люксембург и Карла Либкнехта. Издание рассказало о жизни детей Германии и Турции. В отделе культуры и образования детям рассказали о Земном шаре, его строении, о том, каким должен быть руководитель пионеров, как помогать своей школе и взрослым, об учебе и поведении пионеров разъяснялось в отделе учёбы и воспитания. В общем отделе журнала «Пионер» были помещены материалы о жизни местных пионеров. Издание журнала стало большим подспорьем для ребят. С его помощью они проводили просветительскую работу в «красных уголках» и школах по борьбе с неграмотностью среди взрослых. Журнал «Пионер» испытывал финансовые трудности, остро ощущалась нехватка профессиональных журналистских кадров. Обязанности издателя, секретаря, корректора журнала вынужден был выполнять один человек. Издание не смогло продержаться долго. В 1931 году журнал «Пионер» поменял своё название на «Екпінді жас», в 1937-1939 годах – на «Вожатыйға көмекші». Его редактором стал Рамазан Аманкельдин. На страницах издания было опубликовано много материалов познавательного характера на исторические, этнографические темы. Журналом была организована экспедиция «По следам народного героя Амангельды Иманова». В издании публиковались материалы географического общества путешественников «Компас». В 1939 году журнал «Вожатыйға көмекші» перешёл на латиницу. На должность редактора был назначен Хасен Сейилханов. В 1941 году в

журнале был опубликован материал «Мәңгі ұмытылмайтын сағат» – о награждении 13 января 1936 года в Кремле орденами «Красного Знамени» передовиков животноводческих хозяйств СССР. Среди награждённых была 12-летняя Роза Шамжанова. Журнал придавал особое значение военно-патриотическому воспитанию и укреплению обороноспособности страны. В разные годы в работе журнала «Вожатыйға көмекші» принимали участие Б. Майлин, М. Ауэзов, С. Муканов. Здесь были опубликованы стихи, материалы Ж. Молдагалиева, Е. Аукебаева, А. Байтанаева, И. Байзакова, С. Саргаскаева, С. Сейфуллина, И. Джансугурова, А. Тажибаева, Г. Орманова, Ж. Сыздыкова. В связи с началом Великой Отечественной войны журнал прекратил своё издание и вновь возобновил его в 1946 году под названием «Пионер». С 1946 по 1952 годы его возглавлял Токен Абдрахманов. Журналу помогали известные поэты и писатели М. Ауэзов, С. Муканов, К. Аманжолов, Х. Ергалиев, А. Сарсенбаев, Д. Абилев. В первом послевоенном номере журнала «Пионер» с поздравительными статьями выступили М. Ауэзов, К. Сатпаев, С. Муканов. В 1952-1955 годы журнал выходил под редакторством Серика Кирабаева. Авторами журнала были М. Алимбаев, С. Бакбергенев, С. Жунусов, Ж. Молдагалиев, Б. Сокпакбаев, Ш. Смаханулы. Журнал «Пионер» пропагандировал казахские национальные традиции, обычаи. В рубрике «национальные игры» журнал рассказывал об истории и правилах казахских национальных игр. На страницах издания печатали отрывки из героических, лироэпических поэм «Камбар батыр», «Алпамыс батыр», «Козы-Корпеш и Баян-сулу». Под рубрикой «Наш календарь» журнал знакомил ребят с трудовыми биографиями и достижениями известных людей. В 1960 году журнал «Пионер» был закрыт и вновь под этим названием возобновил своё издание в 1978 году под редакторством журналиста, публициста, поэтессы Фаризы Онгарсыновой. В журнале были рубрики «Шырқа, керней!», «Алау», «Ақ желкен». С 1991 года журнал издаётся под названием «Ақ желкен».

Первый номер газеты «Қазақстан пионері» вышел 14 марта 1930 года на одной из полос газеты «Лениншіл жас» (на 5-6 страницах). Редактором газеты был назначен Ахмет Нуралин.

Как самостоятельное издание газета «Қазақстан пионері» начала выходить с 5 ноября 1930 года. С 9 марта 1937 по 28 июня 1941 года газета выходила под названием «Октябрь балалары». В 1946 году газета «Октябрь балалары» вновь стала выходить под названием «Қазақстан пионері». В работе газеты активное участие принимали журналисты и писатели Есенжол Домбаев, Роза Кунакова, Мухаметжан Етекбаев. Газета «Қазақстан пионері» имела свои постоянные рубрики: «Ильич өмірі – бізге үлгі»,

«Сұлулық дүниесіне саяхат», «Пионер – комсомол аға қолғанаты»,

«Пікірлесу клубы», «Ұстаздар дөңгелек стол басында», «Кос-монавттар», «Сенің үлгілі досың», «Пионер екенсің – оқуда озат, еңбекке құштарсың». Газета пользовалась большой популярностью у школьников. На страницах газеты «Қазақстан пионері» проводились специальные уроки «Блокнот юного корреспондента», где ребятам рассказывали об особенностях языка и стиля пионерских изданий, газетных жанрах.

В 1980 году газета «Қазақстан пионері» была награждена орденом «Знак почёта».

В январе 1990 года газета «Қазақстан пионері» поменяла своё название на «Ұлан» («Подросток»). Учредитель газеты «Ұлан» – ТОО «Қазақ газеттері». генеральный директор – Шамшидин Паттеев. Главный редактор республиканской газеты для детей и подростков «Ұлан» – Жадыра Нармаханова. Объем газеты – 4 п.л. тираж – 5 000 экз. В газете «Ұлан» есть рубрики: «Талаптыға нұр жауар», «Кім болам?», «Ұлан» – ақпарат», «Мен тандаған мамандық», «Сауалнама», «Кәсіп түбі – нәсіп», «Түйткүл», «Өздерің жазған хаттардан», «Жауқазын», «Әуез», «Рауан», «Спортивный клуб «Толағай», «Сырсандық», «Бала және құқық», «Білім елінде», «Білгенге маржан», «Өздерің жазған хаттардан», «Жанр телеклубы», «Көкжиек», «».

В 2003 году газета «Ұлан» стала лауреатом общенациональной журналистской премии «Алтын жұлдыз».

С февраля 1933 года издавалась газета на русском языке «Пионер Казахстана» (ныне «Дружные ребята»). Газета помогала пионерским, комсомольским и партийным

организациям в коммунистическом воспитании подрастающего поколения.

Республиканская газета для детей Казахстана «Дружные ребята» выходит форматом А 3, объемом 4 п.л. тираж – 10 000 экз. учредитель – ТОО «Қазақ газеттері». Генеральный директор Шамшиддин Паттеев. Главный редактор газеты – Альмжан Акбаров. Газета выходит под девизом «Дружные» хотят с тобой дружить!». В издании имеются рубрики: «Комната новостей», «Календарь «др», «Шаңырақ», «Переключка школ», «Школьный перекресток», «Учение с увлечением», «Волшебные подмости»,

«Стадион «др», «Школа талантов», «Урок мужества», «По секрету со всего света», «Летняя тусовка», «Сочинялки «др», «Школа для юных писателей», «Читалка «др».

Пионерские издания принимали активное участие в проводимых в стране политических кампаниях, помогали комсомольским и партийным организациям в деле воспитания подрастающего поколения республики.

Журнал «Балдырған» – дошкольный журнал ЦК ЛКСМ Казахстана начал выходить с 1958 года.

Первый редактор журнала «Балдырған» – Музафар Алимбаев. В состав редколлегии журнала «Балдырған» входили С. Бегалин, Ш.Карибаев, Ж.Рамазанов, Б.Сокпакбаев, У.Турманжанов, М.Б.Храпковский.

Тираж первого номера журнала составил 10 000 экземпляров.

Первый номер журнал, который вышел в июле 1958 года открывался передовой статьей редакции журнала «Бұл сенің журналың балдырған!» В ней члены редколлегии журнала «Балдырған» обращаются к юным читателям: «Каждое утро твои родители, сестры и братья с нетерпением ждут прихода одного человека. Его уважают не только твои родители, но и жители всего аула, колхоза, весь народ. Кто он? Это - почтальон со своей почтовой сумкой. Почтальон каждый день приносит газеты и журналы. Все рады его приходу. И когда родители, твои братья и сестры начинают читать принесенные почтальоном газеты и журналы, ты также присоединяешься к ним, чтобы посмотреть красивые рисунки. Тебе не раз хотелось, чтобы и у тебя был свой журнал.

Поздравляем, малыш! Вышел первый номер журнала «Балдырған, предназначенный для тебя. В этом журнале будут публиковаться интересные рассказы и истории, сказки и легенды, стихи, красивые картинки и загадки, скороговорки, произведения современных писателей и устного народного творчества, произведения других братских народов.

Ты пока маленький. Наверное, пока не ходишь в школу, или октябренок. Хотя ты и маленький, но ты хочешь знать многое обо всем. Журнал «Балдырған» будет писать о том, о чем ты бы хотел узнать. Если не можешь читать сам и тебе встречаются незнакомые тебе слова, попроси взрослых почитать тебе и разъяснить непонятное. Тогда твои знания станут еще больше, как у путешественника, который в лесу по яголке собирает ягоды с деревьев и наполняют свою корзину.

Тираж журнала составлял 11 530, объем - 3 п.л. Так ты станешь пионером с красным галстуком, юным ленинцем.

Если ты еще не подписался на журнал «Балдырған», попроси родителей, чтобы они выписали его для тебя.

Что хочешь читать в журнале? Есть ли у тебя нарисованные краской рисунки? Напиши об этом нам в редакцию.

Наш адрес: Алматы, Сталинский проспект, дом № 63, 5 комната, редакция журнала «Балдырған».

Журнал опубликовал «Правила октябрят». В этом же номере были напечатаны: поздравление С.Муканова с выходом журнала «Балдырған», стихи С.Мауленова «Ленин мен бала», С.Маршака «Жаңа туған журналға», С.Михалкова «Балдырғанға», «Гүйе, түйе, түйелер», М.Алимбаева «Қыңыр», «Балақай мен Қалақай», К.Мырзалиева «Бөпемді жұбатқанда», А.Асылбекова «Нөсер», І.Мамбетова «Жұлдыз», Ж.Молдағалиева «Баламыздың досы бол», рассказы С.Бегалина «Мен емес шеге жыртты», Б.Сокпакбаева «Құлып», «Башмақ», «Мақта қыз бен мысық», С.Жунисова «Сәуле мен Мішім»,

С.Саргаскаева «Лагерьдегі алғашқы күнім», казахские народные загадки, Л.Берг «Болдырған поезд», народная сказка «Жалқау». Номер журнала красочно иллюстрирован рисунками художников К.Городовых, А.Сергеева, М.Храпковского, Б.Ненахова, А.Воеводина, Н.Жукова.

В третьем номере журнала «Балдырған» были опубликованы: стихи З.Александровы (перевод Б.Искакова) «Мектепке», Калижана Бекхожина «Қорасында колхоздың», Ж.Смакова «Тэй-тэй», «Тақпақ», Ш.Муқаметжанова «Көк күшік», Ж.Карбозина «Көрші апай», Ш.Корганулы «Жаңа ботинка», М.Миршакара «Помидор қай жерде өседі» (перевел К.Мырзали), текст песни «Ақ тайлақ» на слова А.Еспаева и музыку А.Дуйсенбиева, пояснение об октябрятском значке, рассказы Р.Идрисова «Батыр Ұлан», А.Ахметова «Қолқа», «Жан біткен қалпақ» (перевел М.Мамажанов), К.Мырзалиева «Екінші боп келемін», У.Турманжанова «Гүлдер», Н.Какашидзе «Сүзеген Серкеш», М. Гумерова «Ерекше күн», Р.Идрисова «Суаттың ертегісі», Ш.Рахимбекова «Бадырақ көздің батырлығы», Кожанасыра «Аттан құлағанда», «Кім үлкен, «Күлкі мен көз жасы», «Қожаның жұртты қорқытқаны», «Тіссіз ара», статья Л.Харламова «Миллиард деген немене», загадки,

Номер иллюстрирован рисунками художников Б.Ненахова, М.Храпковского, К.Егизбаева, А.Воеводина, В.Авдеева.

В 1960 году в составе редколлеги журнала «Балдырған» были М.Алимбаев (редактор), С.Бегалин, Ш.Карибаев, Ж.Рамазанов, Б.Сокпакаев, У.Турманжанов.

Тираж – 37 500 экземпляров,

В первом номере за 1960 год в журнале были напечатаны: стихи Г.Каирбекова «Жаңа жыл жыры», К.Шангытбаева «Ленинді әрқашан ойлаймын», Мадана «Айдың арғы жағы», М.Достанова «Батыр қоян», К.Аманжолова «Мектеп өкеме, білім-теңіз», рассказы Б.Сокпакаева «Сен ұйықтап жатқанда...», С.Саргаскаева «Бір күнде алар білім көп», сказка М.Сарсекева «Әк тасы мен терек», Малима «Біз қонақта отыр едік», С.Баязитова «Ұзын тілдің бәлесі», Р. Садықбаева «Жасырынбақ», А.Коньратбаева «Киіктің аяласы», текст азербайджанской детской песни «Шөжелерім», грузинская сказка «Еңбекпен тапқан тиын» (перевел Б.Юсупов), пословицы, фотоэтиюд М.Цодиковича.

Номер иллюстрирован картинами художников Н.Лебедева, А.Сергеева, В.Авдеева, Б.Ненахова, Б.Табылдиева, использованы фотографии М.Цодиковича.

Тиражи журнала «Балдырған» менялись: в 1960 году №3 журнала имел тираж 37 000 тыс. экземпляров, тираж журнала №2(20) составлял 50 200 тыс. экземпляров, тираж журнала №3 - 51 300 тыс. экземпляров, тираж журнала №4 - 50 750 тыс. экземпляров, тираж журнала №5 - 50 980 тыс.экземпляров, тираж журнала №6 -56 656 тыс.экземпляров, тираж журнала №7 - 45 300 тыс. экземпляров, тираж журнала №8- 45 130 тыс. экземпляров, тираж журнала №9 -45 250 тыс.экземпляров, тираж журнала №10 - 45 100 тыс.экземпляров, тираж журнала №11-44 863 тыс.экземпляров, тираж журнала №12 - 44 758 тыс.экземпляров.

Как видим из указанных цифр, тираж журнала «Балдырған» не был постоянным.

Рассмотренные детские издания сыграли значимую роль в деле воспитания детей и подростков республики. Журналы и газеты широко привлекали школьников к выпуску изданий, расширялся круг авторов, увеличивался тираж изданий и число их читателей.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Козыбаев С.К., Нода Л.П., Рожков А.В. Журналистика Казахстана. Энциклопедия. Алматы: Экономика, 2010.
2. Мукашева М.Т. История казахской журналистики. Алматы: Издательский дом «Казахский Университет», 2018.
3. Материалы СМИ.

СОЦІОЛОГІЯ / СОЦИОЛОГИЯ

Тетяна Урсакі
(Ізмаїл, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ (В УМОВАХ ВІЙНИ)

Стаття присвячена становищу українських школярів в Україні та учнів, що переїхали за кордон через небезпеку обстрілів. Досліджено основні недоліки та переваги навчання у закордонних школах, а також умови за яких діти будуть навчатися в очному форматі в Україні.

Ключові слова: освіта, навчання, учні, школа, війна, безпека.

The article is devoted to the situation of Ukrainian schoolchildren in Ukraine and students who moved abroad due to the danger of shelling. The main disadvantages and advantages of studying in foreign schools, as well as the conditions under which children will study in full-time format in Ukraine, have been studied.

Keywords: education, training, students, school, war, security.

З початком війни, наші реалії докорінно змінилися. Багато українців змушені були покинути терени нашої держави через бойові дії з боку агресора. Опинившись за кордоном українські біженці стикнулися з багатьма проблемами: житло, робота, медицина, освіта тощо. Зі всього переліку, особливої уваги слід приділити освітнім питанням.

Через війну понад пів мільйона українських учнів змушені були розпочати освітній процес за кордоном. Проте багато сімей мають плани повернутися в Україну. Тому батьки занепокоєні, бо не знають як розв'язати проблему відставання дітей у навчанні «за українською програмою».

Як визначають дані Міністерства освіти і науки, 641 тис. українських дітей, станом на початок серпня, перебували за кордоном. У школах Євросоюзу з 1 вересня розпочали свій навчальний рік приблизно 506 тис. українських дітей. Сюди не входять учні, які розпочали своє навчання в Англії, Канаді, США або в інших країнах, які не входять в ЄС. У 2022-23 навчальному році, за даними того ж МОН, в Україні скоротилося кількість учнів проти попереднього року на 300 тис (з 4 млн. 200 тис.). Як інформує заступник Вітренко, насамперед це сталося через демографічні причини.

В Україні, через низьку народжуваність у 2015-17 роках, і так прогнозували зменшення кількості учнів. Але, як свідчать офіційні дані, сотні тисяч дітей, що перебувають за кордоном та навчаються у міських школах, де їх відвідування контролюється та є обов'язковим, не забирали документи з українських шкіл. Це свідчить про те, що більшість українських біженців мають плани повернутися додому. Тому багато батьків хвилюються, чи не відстане їх дитина за українською програмою [4].

Як заявив Сергій Горбачов [3], що є освітнім омбудсменом, після майже пів року війни, українські діти, що зараз перебувають за кордоном, мають дуже обмежені можливості у вивченні української мови, літератури та історії України. За его словами, МОН не приділяє належної уваги цій проблемі. Він також звернув увагу на підписаний договір про спільні дії з Кембриджським університетом. Омбудсмен наголосив, що цей університет є приватним, тому Міністерству освіти та науки слід здійснювати домовленості з державною владою європейських країн. За его словами, ця проблема є болючою і вона з кожним днем поглиблюється. Тому нашому уряду та урядам європейських країн слід узгодити дії, що дасть можливість українським дітям вивчати в країні перебування українську мову, історію та літературу.

За словами Сергія Горбачова, цю проблеми можна вирішити домовившись з урядами країн ЄС про можливість українських дітей працювати протягом навчального дня з

українськими вчителями по 2-3 години в онлайн формі на українських освітніх ресурсах. Проте для цього не докладаються ніякі зусилля, хоч і постійно надходять пропозиції. Це може призвести до високого ризику втрати цілого українського освітнього покоління [5].

В якій би ситуації ми не опинилися, освітній процес повинен бути продовжений, бо від цього залежить майбутнє нашої держави. Як свідчать Закони України, дитина зобов'язана відвідувати школу для здобуття загальної середньої освіти, що допоможе почати самостійне життя в майбутньому (ст. 150 «Сімейного кодексу України») [2], а обов'язки батьків прослідкувати за тим, щоб дитина пройшла освітню програму та здобула передбачені результати згідно програми навчання (ст. 55 Закону України «Про освіту») [1].

Освітній омбудсмен України також провів опитування серед батьків, у яких дитина є здобувачем освіти, про основні відмінності між нашими школами та закордонними; переваги та недоліки [7].

До основних переваг освіти за кордоном батьки відносять:

1) людяність та поважне ставлення педагогів до дитини. Вчитель не підвищує голос, дитину не принижують, не зазіхають на її права;

2) сучасні та актуальні знання, які знадобляться в житті, інший підхід до здобуття нових знань. Часто застосовуються ігрова форма подачі інформації, щоб зацікавити дитину, а також проводяться екскурсії;

3) індивідуальний підхід до кожної дитини, уважно ставляться до психологічному стану дітей;

4) не має надмірного навантаження, більше вільного простору; надаються багато практичних завдань;

5) культурне збагачення дітей. Достатньо велику увагу приділяють мистецтву, музиці, читанню, спорту. Матеріал викладається креативно та цікаво;

6) матеріальне забезпечення шкіл є кращим. Будівлі є сучасними та мають все необхідне оснащення.

До недоліків освіти за кордоном батьки відносять:

– неможливість вивчення української мови, літератури, культури та історії;

– платні підручники;

– навчання у школі може тривати протягом 12-13 років, а деякі країни практикують 15 років;

– відсутні державні дитячі садочки.

Якщо говорити про проблеми з якими стикнулися українські біженці, що нещодавно прибули до тієї чи іншої країни, то можна до переліченого списку додати ще декілька пунктів:

1. виникнення мовного бар'єру;

2. подвійне навантаження та збіг у часі навчання в закордонному та українському навчальних закладах;

3. різні освітні програми;

4. психологічні проблеми дитини, що заважають їй здобути освіту;

5. проблеми пов'язані з документами тощо [7].

Перед початком нового навчального року, дослідницька компанія Gradus Research представила результати опитування соціально-політичних та міграційних настроїв українців [6]. Що стосується готовності батьків відправити дітей на навчання в українські школи, то вони не проти це зробити, проте більшість обирають саме дистанційну форму (рис. 1). Таку форму навчання обрали 59% українців, які мають дітей віком від 6 до 17 років, 26% вибрали для своїх дітей очне навчання.

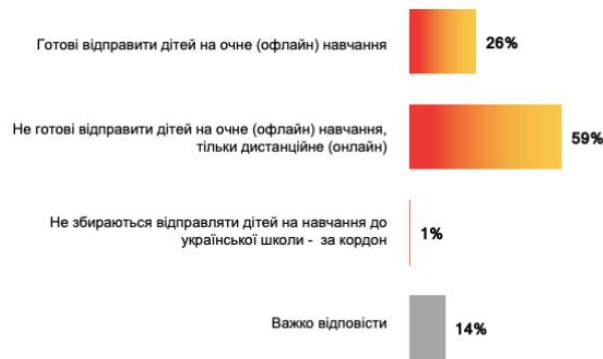

Рис. 1. Готовність віддати дітей на очне навчання

Основними причинами батьків щодо готовності віддати своїх дітей на очне навчання є: потреба дітей у живому спілкуванні зі своїми однолітками (72%) та вчителями (70%), не довіра до якості дистанційної форми (59%). 15% обрали саме очну форму, бо не мають з ким залишити дитину через свої справи чи роботу (рис. 2).

Щодо основних причин, які змусили батьків обрати дистанційну освіту для своїх дітей, то першочергова пов'язана з відсутністю у школі добре облаштованих укриттів/безпекових місць (59%), через хвилювання, коли не має дітей поряд (48%), 26% переконані, що вчителі не достатньо підготовлені до виникнення можливих криз (рис. 3).

Рис. 2. Причина готовності віддати дитину на очне навчання

Рис. 3. Причина готовності віддати дитину на дистанційне навчання

Респонденти також назвали умови для навчання дитини в очному форматі (рис. 4). Найголовнішою умовою є закінчення війни (59%). Серед інших не менш важливих умов, які згадують опитані – забезпечення шкіл надійними бомбосховищами (13%), безпека загалом (8%) та повне припинення ракетних обстрілів (6%) [6].

Рис. 4. Необхідні умови для навчання дитини в очному форматі

Отже, незважаючи на всі важкі випробування з якими стикнулися громадяни України у зв'язку з війною, люди продовжують своє буденне життя: працюють, навчаються за для підтримання економіки нашої держави. У зв'язку з початком нового навчального року, батьки занепокоїлись навчанням своїх дітей. Ті громадяни, які зараз знаходяться за кордоном, але мають бажання повернутися додому, хочуть, щоб їх діти мали змогу вивчати і українські предмети. Українці, які залишилися на території України, занепокоєнні безпекою своїх дітей через недостатньо добре облаштовані школи, тому віддають перевагу дистанційній формі. Ці та інші питання, що пов'язані з освітою мають вирішуватись належним чином на державному рівні. Цим аж ніяк не слід нехтувати, бо можлива втрата ціле освітнє покоління.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Горбачев С. Проблеми щодо навчання дітей, які перебувають в Україні, 16.08.2022. URL: <http://surl.li/dcuwq>
4. Коберник І. Українські школярі за кордоном: дві школи, дві програми чи здоровий глузд, 05.09.2022. URL: <https://nus.org.ua/view/ukrayinski-shkolyari-za-kordonom-dvi-shkoly-dvi-programy-chy-zdorovyj-gluzd/>
5. Клочко Н. Навчання українських дітей за кордоном. Освітній омбудсмен назвав болючі проблеми, 16.08.2022. URL: <https://glavcom.ua/country/science/navchannja-ukrajinskikh-ditej-za-kordonom-osvitnij-ombudsmen-nazvav-boljuchi-problemi-868516.html>
6. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України – сьома хвиля дослідження, серпень 2022. URL: https://gradus.app/documents/286/Gradus_EU_wave_7_UA.pdf
7. Чим закордонні школи відрізняються від українських? Результати опитування батьків, чий діти знаходяться за кордоном, 23.02.2022. URL: <https://eo.gov.ua/chym-zakordonni-shkoly-vidrizniaiutsia-vid-ukrainskykh-rezultaty-opytuvannia-batkiv-chyi-dity-znakhodiatsia-za-kordonom/2022/08/23/>

Науковий керівник: Щетиніна С. В.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ / ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 930.25(477):004.738.5(045)

Валентина Петрович
(Луцьк, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНЕ НАПОВНЕННЯ ВЕБ-ПОРТАЛУ «АРХІВИ УКРАЇНИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТНИХ ФОНДІВ

У статті розглянуто специфіку інформаційного наповнення веб-порталу «Архіви України». З'ясовано його роль як комунікаційного каналу з веб-сайтами архівних установ України.

Ключові слова: веб-сайт, веб-портал, комунікація, інформація, інформаційно-комунікаційні технології.

The article considers the specifics of the information content of the web portal «Archives of Ukraine». Its role as a communication channel with the websites of archival institutions of Ukraine has been clarified.

Keywords: web site, web portal, communication, information, information to the city and technology.

У сучасних умовах інформація стає найвагомим фактором розвитку суспільства, тим соціальним ресурсом, що допомагає людині адаптуватися до постійних змін, розробки стереотипів поведінки. Інформація є важливим ресурсом соціально-економічного, технологічного та культурного розвитку.

Збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження і використання інформації в інтересах її користувачів здійснюється за допомогою інформаційних технологій (ІТ) – сукупності методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів. Інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. На думку низки науковців, цей термін часто використовується як синонім до поняття «інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ) [11, с. 5]. Під цими технологіями мають на увазі комп'ютери, мережу Інтернет, радіо та телебачення, а також телефонний зв'язок.

На думку В. Качмала, інформаційно-комунікаційний комплекс характеризується як «сукупність індустрії інформації і всіх суміжних галузей, наприклад, таких, що забезпечують її предметами і засобами праці, а також готують інформаційні послуги у якості супутніх результатів діяльності» [5, с. 20].

Впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики сьогодення. Їх розвиток породжує нові форми та інструментарій інформаційно-комунікаційної взаємодії у соціальному середовищі, «інструменти комунікації підсилюють один одного і створюють синергетичний ефект» [4, с. 48]. Використання сучасних інформаційних технологій у діяльності будь-якої установи чи організації дозволяє значно підвищити оперативність обробки інформації та поліпшити якість одержаних даних.

В умовах розвитку інформаційного суспільства, важливими аспектами якого є відкритість суспільства та вільний доступ до інформації, архіви як соціально-комунікаційні інститути зазнають суттєвих змін. Вони здійснюють інформаційну діяльність з метою забезпечення суспільства ретроспективною інформацією, тобто створюють умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду (НАФ).

А. Сукало у своєму дослідженні зазначає, що перспективи впровадження сучасних технологій в архівній сфері залежать від сучасного стану країни та світового інформаційного

простору, національної політики стратегічного планування щодо розвитку інформаційного суспільства [10].

Реалізація інформаційно-комунікаційної функції архіву шляхом представлення інформаційних ресурсів НАФ на вебсайтах архівних установ забезпечує рівні можливості та універсальний доступ до архівної інформації, яка є важливою складовою національних інформаційних ресурсів, національного культурного надбання, сприяє формуванню позитивного іміджу архівів [1].

Основним завданням створення архівного порталу є надання загальної інформації про архівні файли та архіви, постійну інформацію про архівні заходи, допомогу у пошуку архівних файлів та отримання архівних послуг. Зокрема, створення та функціонування веб-порталу Державної архівної служби України «Архіви України» передбачає систематичне та оперативне оприлюднення інформації на офіційному веб-порталі Державної архівної служби України (Укрдержархів) в мережі Інтернет з метою забезпечення доступу громадян до інформації про діяльність Укрдержархіву, державних архівних установ та спеціальних установ страхового фонду документації (СФД), підвищення ефективності та забезпечення прозорості діяльності Укрдержархіву, тематичні напрями та організацію технічної підтримки вебпорталу Укрдержархіву [9].

На думку Г. Боряка сайт порталу «Архіви України» Державної архівної служби України створений завдяки ряду організаційно-правових заходів, пов'язаних з інформатизацією архівної галузі. Сьогодні він є потужним інформаційним ресурсом, що містить багато різноманітної інформації про документальну спадщину України [2].

На думку А. Кисельової, «веб-портал «Архіви України» це новий тип архівного каталогу – оперативний комплексний електронний каталог» [6].

В означеному контексті відбулися й якісні зміни рубрик веб-порталу «Архіви України». Забезпечується постійне оновлення та наповнення рубрик та розділів:

- «Укрдержархів» (генезис, місія, структура, вакансії, контакти);
- «Діяльність» (доступ до документів Національного архівного фонду, унікальні документи Національного архівного фонду, український мартиролог ХХ ст., архіви Криму, міжархівний пошуковий портал, архів архівного законодавства, журнал «Архіви України», пріоритети Державної архівної служби України, міжнародне співробітництво, державні закупівлі, регуляторна діяльність, внутрішній аудит, запобігання проявам корупції, очищення влади, архіви в цифрах і фактах, архівна освіта, Спілка архівістів України);
- «Законодавство» (нормативно-правова база, адміністративні послуги, державний нагляд (контроль));
- «Мережа установ» (мережа архівних установ та спеціальних установ страхового фонду документації, Центральні державні архівні установи України, галузеві державні архіви, державні архіви областей, м. Києва, науково-дослідні установи, установи страхового фонду документації);
- «Дорадчі органи» (колегія, науково-видавнича рада, громадська рада, науково-експертна рада, центральна-експертно-перевірна комісія, нормативно-методична комісія, центральна комісія з контролю за наявністю, станом та розшуком документів Національного архівного фонду України);
- «Громадянам» (запити до архівних установ, платні послуги архівних установ, особистий прийом, електронне звернення, публічна інформація, питання-відповідь, консультації з громадськістю, безоплатна первинна правова допомога);
- «Прес-центр» (новини та повідомлення, анонси, публікації в ЗМІ, контакти прес-центру) та ін. [8].

Опрацювання матеріалів для оприлюднення на офіційному вебпорталі Укрдержархіву здійснюється відповідальними працівниками структурних підрозділів управління комунікацій Укрдержархіву, державними архівними установами та спеціальними установами СФД.

Актуальною у плані комунікаційної взаємодії зі споживачами електронних інформаційних ресурсів стало створення на веб-порталі Укрдержархіву міжархівного пошукового порталу «Єдине вікно доступу 24/7 до цифрових ресурсів українських архівів». Він об'єднує у єдиному пошуковому просторі електронні ресурси державних архівів, а також окремі тематичні цифрові колекції документів, які працюють на платформі ARCHIUM. Пошук має гнучкі налаштування, є морфологічним та здійснюється за повними текстами довідкового апарату, представленого на локальних ресурсах, а саме: за назвами фондів, історичними довідками до них, анотаціями до фондів та описів, заголовками справ і документів, а також серед позицій покажчиків, що є аналогами традиційних архівних каталогів. Проект створено завдяки співпраці Державної архівної служби України з компанією «Архівні інформаційні системи» [7].

У даний час веб-сайт порталу Укрдержархіву став ефективним інструментом для громадян та організацій не лише для отримання публічної та соціальної інформації, а й для задоволення їхніх інформаційних потреб щодо складу та змісту документів НАФ, встановленню зв'язку між користувачами такої інформації та архівними установами.

У результаті, портал «Архіви України» надає користувачам доступ до документів Національного архіву України та різних форм інформаційних послуг: надання інформації про документальні комплекси Національного архівного фонду України; безкоштовне використання електронних ресурсів; пошук особистої інформації (родовід, різноманітні довідки тощо); пошук інформації з метою її подальшої наукової обробки; пошук даних для поповнення інформаційного забезпечення певної галузі; опрацювання інформації для складання ретроспективних оглядів інформації; опрацювання історичних фактів з метою доказу певних подій [3].

Через веб-портал «Архіви України» створені комунікаційні канали з міжнародними архівними організаціями та архівами та бібліотеками у країнах Західної та Східної Європи, Канади та Сполучених Штатів Америки, Австралії та Японії тощо. Веб-сайти і веб-портали названих країн демонструють чималий практичний досвід організації роботи, наданні великих інтерактивних можливостей.

Отже, функціонування офіційного веб-порталу Державної архівної служби України є доцільним, але потребує свого подальшого розвитку й удосконалення. Доступ до інформації відкритий, що є вагомим внеском у формування сучасного інформаційного простору.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Божук Л. Інтернет-комунікації архівів України. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53277/1/%D0%9C_2.1_%D0%A1%D1%82%D1%80.%2061-72.pdf.
2. Боряк Г. В. Електронні архівні публікації в Інтернеті : проблеми репрезентації інформаційних ресурсів. *Архіви України*. 2002. № 4–6. С. 117–169.
3. Вовк Н. С. Електронні інформаційні ресурси архівних порталів України та Польщі: порівняльний аналіз. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. № 1 (29). С. 14–20.
4. Гуменна О. В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу у системі сучасних інтегрованих комунікацій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2016. № 1 (1). С. 48–53.
5. Качмала В. І. Інформаційне обслуговування як соціально-комунікаційний процес. *Інформація та соціальні комунікації сучасного світу: тренди глобалізації* : зб. матер. міжнар. кругл. столу. 12 трав. 2021 р., м. Київ. Київ : Державний університет телекомунікацій, 2021. С. 20–22.
6. Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. ... к. і. н.: 07.00.10. Київ, 2005. 19 с.
7. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. URL: <https://searcharchives.net.ua/>.

8. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/>.

9. Про функціонування офіційного веб-порталу Державної архівної служби України : Наказ Державної архівної служби України від 16 серпня 2021 р. № 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0091843-21#n11>.

10. Сукало А. М. Архівна галузь України в умовах глобального інформаційного середовища. *Рукописна та книжкова спадщина: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2004. Вип. 9. С. 203–217.

11. Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляєва О. А., Соболенко О. В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології : навч. посіб. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ / ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 342

*Олексій Коптевський
(Дніпро, Україна)*

ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ СУБСИДАРНOSTІ І ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ПРАВІ ЄС

У статті досліджено складові принципи субсидіарності та чинників, що зумовлюють його використання у практиці публічного управління, досліджено спорідненість та взаємозалежність при його застосуванні з іншими принципами державного управління.

Ключові слова: *принципи, субсидіарність, децентралізація, самоврядування, державна влада, публічне управління, ЄС.*

In the article the components of the principle of subsidiarity and factors which predetermine its use in practice of public management, are investigated, affinity and interdependence at its application with other principles of public administration are investigated.

Keywords: *principles, subsidiarity, decentralization, self-government, government, public management, EU.*

Європейський Союз – це унікальне об'єднання, яке вже існує понад сім десятиліть і за цей час тільки утвердилося в статусу однієї із найбільш прогресивних і стабільних міждержавних інституцій. Це стало можливим тільки завдяки злагодженій роботі всіх органів ЄС, які належним чином функціонують і виконують обов'язки, які визначені перед ними. Їх діяльність ґрунтується на конкретних принципах. Так, відмічаємо, що принципами реалізації компетенції ЄС виступають субсидіарність і пропорційність. Тому, при дослідженні правової природи ЄС охарактеризуємо зміст даних принципів.

В першу чергу розглянемо принцип субсидіарності. Так, необхідно відмітити, що субсидіарність, як критерій вперше був закріплений в Єдиному європейському акті 1986 року і на той момент стосувався питань навколишнього середовища. В свою чергу, через кілька років концепція поширилася на всі сфери правовідносин і була впроваджена нормативно як загальний принцип функціонування всіх Співтовариств [1].

Разом з тим, відмічаємо, що Маастрихтський договір ввів принцип субсидіарності, як принцип європейського права в цілому, що свідчить про вагомий роль даного принципу. При цьому, безпосередньо в ст. 3b було встановлено, що в сферах, в яких Співтовариство не має виняткову компетенцію, воно діє тоді і в тій мірі, в якій держави не можуть ефективно досягти результату, і в силу масштабу такої дії найкращим чином вони можуть бути досягнуті на рівні Співтовариства. Юридично принцип був сформульований нечітко, залишаючи багато на розсуд правозастосовників [2, с. 6].

Через кілька років, в 1997 році, в якості додатку до Амстердамського договору був прийнятий Протокол про застосування принципів субсидіарності і пропорційності, завдяки якому стало можливим судовий контроль дотримання цього принципу [3]. Ніццький договір не привніс нічого нового в формулювання субсидіарності, як правової норми. Однак декларацією №23 до Ніццького договору були розвинені норми про включення національних парламентів в процедури моніторингу дотримання принципу субсидіарності [4].

Отже, необхідно констатувати, що Лісабонський договір 2007 року багато в чому повторив норми Маастрихтського договору щодо субсидіарності, але посилив позицію щодо різного рівня влади в державах [5, с. 214]. Якщо раніше вказівку про субсидіарність було в загальному по відношенню до держав-членів, то з 2007 року в п. 3 ст. 5 Договору безпосередньо згадуються регіональні та місцеві влади. Відповідно до вказаної норми Лісабонського договору за принципом субсидіарності ЄС у сферах, які не відносяться до його виключної компетенції, діє тільки тоді і в такій мірі, у якій мету передбачуваної дії не

можуть належним чином бути досягнуті державами-членами ЄС на центральному, регіональному або місцевому рівні, але, з огляду на масштаби або наслідки імовірної дії, можуть бути краще досягнуті на рівні ЄС» [6].

Поряд із принципом субсидіарності в ЄС постійно використовується принцип пропорційності, який є одним із найбільш важливіших загальних принципів, що визнаються правом ЄС. Історично цей принцип набув розвитку в німецькому праві, звідки його і було запозичено правом ЄС, і активно використовується в цей час.

Сутність принципу пропорційності полягає в тому, що він безпосередньо спрямований на забезпечення в правовому регулюванні розумного балансу приватних та публічних інтересів, відповідно до якого цілі правообмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чийі ж права відповідно обмежуються. Крім того, саме принцип пропорційності дозволяє досягти розумного співвідношення між цілями державного впливу й засобами їх досягнення [7, с. 23].

Разом з тим, потрібно відзначити, що принцип пропорційності визначає не тільки зміст, а й форму дій ЄС. В даному випадку найбільш складним є питання про вибір між регламентом (як «законом» ЄС прямої дії) і директивою (як «основами законодавства» ЄС). У зв'язку з цим, як зазначено в ст. 296 ДФЄС: «Коли Договори не визначають тип прийнятого акту, інститути вибирають його в кожному конкретному випадку при дотриманні підлягають застосуванню процедур і принципу пропорційності» [8].

Отже, що в системі принципів компетенції ЄС принцип пропорційності є логічним продовженням принципу субсидіарності. Принцип пропорційності є універсальним і незмінним гарантом захисту основних прав і свобод людини за допомогою збалансованого обмеження прав і свобод та забезпечення гармонії в суспільстві. Даний принцип вимагає від ЄС утримуватися від надмірного (непропорційного) втручання в суспільне життя, тобто не розтрачувати сили і час на проблеми, які цілком можуть бути врегульовані без втручання європейських інституцій.

Таким чином, в цілому, в результаті дослідження зроблено висновок, що принципи субсидіарності і пропорційності доповнюють один одного і виражають зміст компетенції ЄС, які спрямовані на досягнення цілей ЄС. Принципи субсидіарності без принципу пропорційності не може існувати, і навпаки. Вони є логічним продовженням один одного.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний європейський акт від 17.02.1986. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028. (дата звернення: 12.09.2022).
2. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали; за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків: Право, 2015. 328 с.
3. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641. (дата звернення: 12.09.2022).
4. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/994_261. (дата звернення: 12.09.2022).
5. Корчака В. В. Принцип субсидіарності в праві Європейського Союзу. Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами I наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 213–218.
6. Договір про Європейський Союз. Міжнародний документ від 07.02.1992. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page2 (дата звернення: 12.09.2022).
7. Євтошук Ю. Принцип пропорційності та його вимоги у сфері законотворчості. *Віче*. 2012. №22. С. 22-24.
8. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>. (дата звернення: 12.09.2022).

ABORDĂRI DOCTRINARE ȘI REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE PRIVIND APĂRAREA VIEȚII COPILULUI NOU-NĂSCUT

Actualitatea subiectului abordat rezidă din interesul apărării vieții copilului nou-născut prin prisma evoluției doctrinei și reglementărilor internaționale, care a constituit de-a lungul timpului preocupări specifice tuturor sistemelor de drept. În reglementările internaționale, acestea statuează și garantează ocrotirea valorilor universale, fixând în același timp inalienabilitatea și inviolabilitatea dreptului la viață, integritate fizică și psihică a persoanei. Dreptul la viață este subordonat așa numitelor drepturi inviolabile care sunt apărute prin activitățile jurisdicționale ale Curții Europene pentru Drepturile Omului, unde afirmarea și recunoașterea drepturilor și libertăților omului, ca principiu al dreptului internațional contemporan nu se fundamentează doar pe recunoașterea unui drept natural obiectiv care ar transcende voința statelor, ci are la bază tocmai consimțământul acestora de a îl recunoaște ca atare, după cum întreg ansamblul de norme de drept internațional exprimă acordul de voință a statelor în cadrul comunității generale. Astfel fiecare probă urmează să fie apreciată din punct de vedere al pertinentei, concludenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu - din punct de vedere al coroborării lor, necesitând constituirea unei metodologii și a unei metode implicate în cercetarea infracțiunii contra vieții.

Cuvinte-cheie: dreptul la viață, ocrotirea copilului, copilul nou-născut, protecția drepturilor copiilor, statutul copilului la naștere, drepturile și obligațiile părinților, copil abuzat, neuro-comportament neonatal, rațiune rezonabilă.

The actuality of the subject is based on the interest of defending the life of the newborn child through the evolution of doctrine and international regulations, which has been over time specific concerns for all legal systems. In international regulations, they state and guarantee the protection of universal values, while fixing the inalienable and inviolability of the right to life, the physical and mental integrity of the person. The right to life is subordinated to the so-called inviolable rights which are defended by the judicial activities of the European Court of Human Rights, where the assertion and recognition of human rights and freedoms as a principle of contemporary international law is not based solely on the recognition of an objective natural right which would transcend the will of States, but it is based precisely on their consent to recognize it as such, just as the whole set of norms of international law expresses the agreement of the will of the states within the general community. Thus each evidence is to be assessed in terms of its relevance, conclusion, usefulness and veracity, and all evidence as a whole – in terms of corroborating it, requiring the establishment of a methodology and a method involved in the investigation of the crime against life.

Keywords: right to life, child protection, newborn child, protection of children's rights, child's status at birth, parents rights and obligations, abused child, neonatal neuro-behavior, reasonable reason.

Procesul de realizare a studiului a inclus examinarea prevederilor legale internaționale și doctrine existente pentru protecția copiilor încă de la debutul apariției sale, în special: normele internaționale care reglementează drepturile copilului în cadrul familiei și societății; în cadrul instituțional actual; cât și condițiile preexistente ale infracțiunii.

Necesitatea de a acorda o protecție specială copilului, a fost enunțată în Declarația cu privire la Drepturile Copilului de la Geneva din anul 1924, precum și în Declarația Drepturilor Copilului adoptată de Adunarea Generală la data de 20.11.1959, acestea fiind recunoscute ulterior și în Declarația Universală a Drepturilor Omului, în Pactele Internaționale privind drepturile civile și politice, precum și cele economice, sociale și culturale. Tot în Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului, este stipulat faptul că familia este considerată mediu natural pentru

dezvoltarea și bunăstarea tuturor membrilor săi – în special a copiilor – statuându-se astfel faptul că familia și respectiv mama, are cel mai mare potențial de a își proteja copiii și de a le asigura siguranța lor fizică.

Elaborarea de către toate legislațiile penale a unor norme de drept penal, prin care se urmărește protejarea vieții persoanei, reprezintă una dintre cele mai valoroase obligațiile ale statelor, destinate garantării dreptului la viață așa cum este prevăzut de (art. 2) din Convenția Europeană [1, p. 6]. Începând cu Magna Charta Libertatum, care ulterior, cu trecerea timpului a fost interpretată în conformitate cu evoluția societății, prin tratatele internaționale și legile fundamentale care au declarat dreptul la viață, ca fiind cel mai important drept al omului prin (art. 3), care decretează: „orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale” [2]. Cu privire la relația dintre mijloacele interne și cele internaționale de protecție a drepturilor omului și implicit a copilului nou-născut, în prezent, principiul apărării dreptului omului a cărui evoluție a fost pregnant influențată de Declarația Universală a Drepturilor Omului, precum și de numeroasele tratate și documente internaționale, se afirmă în epoca noastră, ca o necesitate a atitudinii pozițiilor dintre statele membre, a căror realizare se îmbină cu promovarea tuturor normelor și principiilor de drept penal destinat să îndrume raporturile dintre țări.

După cum estimează profesorul american Buergenthal T. „dreptul internațional, cu puține excepții a lăsat statelor națiunii libertatea să trateze pe proprii lor naționali așa cum au înțeles. Aceasta a însemnat că drepturile omului nu constituiau obiect de preocupare internațională și că ele au fost tratate ca situându-se exclusiv în cadrul jurisdicției interne a statelor individuale” [7, p. 15]. Se are în vedere că obligația de a executa hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului decurge din angajamentul responsabilității Statului, care nu și-a îndeplinit obligațiunea sa primară de a garanta drepturile recunoscute în Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, în termenii articolului 1, urmând regimul responsabilității internaționale. [1, p. 6]. Angajamentul responsabilității implică trei obligațiuni: obligațiunea de cauzare a faptului ilicit, obligațiunea de reparație (a lichida consecințele trecute a faptului din punct de vedere internațional ilicit), și ultima cea de a evita încălcările similare (obligațiunea de nerepetare a faptului ilicit). Curtea Europeană a Drepturilor Omului a afirmat astfel clar în cazul „Papamichalopoulos” că „o hotărâre care constată o încălcare, implică pentru Statul pârât obligațiunea juridică față de Convenție de a pune un termen pentru încălcare și de a lichida consecințele sale în așa mod încât să restabilească pe cât se poate situația anterioară” [17, p. 34-35].

Cu privire la determinarea conținutului obligațiunii de a executa hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului, în cea de încetare a faptului ilicit, aceasta are o aplicare limitată în sistemul Convenției, căci presupune o încălcare continuă, pe când cea de reparație privită în strict sensul, obligațiunea este esențială. Cu privire la cea de-a treia prin care se încalcă repetarea faptului ilicit „principiul este la fel ca în dreptul internațional general, cel al restitutio in integrum. Aceasta obligațiune implică adoptarea unor măsuri individuale” [17, p. 36].

Receptând mesajul universalității susținut prin Convențiile Internaționale, cu privire la drepturile copilului, afirmăm recunoașterea și garantarea acestora și prin emiterea unor reglementări privind protecția și promovarea drepturilor copilului care garantează drepturile tuturor copiilor fără discriminare, indiferent de rasă, culoare, origine socială, materială sau de gradul și tipul unor deficiențe, de statutul copilului la naștere sau cel dobândit. În articolul 19 din Legea nr. 272/ 2004 interesul copilului primează, acordând interesului primordial dreptul de a fi crescut în condiții care să permită „dezvoltarea sa fizică, mentală, spirituală, morală sau socială a copilului” [3]. În vederea materializării acestui scop, părinții au printre altele îndatoriri și aceea, de a iniția toate măsurile necesare pentru realizarea drepturilor copilului, precum și „să coopereze cu persoanele fizice și persoanele juridice care exercită atribuții în domeniul îngrijirii, educării și formării profesionale a copilului” [4].

În continuarea studierii prezentei Legi, copii beneficiază de o formă de protecție și din partea organelor de specialitate ale administrației publice centrale, autorităților administrației publice locale, precum și orice altor instituții publice sau private cu atribuții în domeniul sănătății care sunt obligate să adopte, în condițiile legii, toate măsurile necesare pentru: „reducerea mortalității

infantile; asigurarea și dezvoltarea serviciilor medicale primare și comunitare; asigurarea serviciilor medicale pentru gravide în perioada prenatală și postnatală, indiferent dacă acestea au sau nu au calitatea de persoană asigurată în sistemul asigurărilor sociale de sănătate” [12, p. 15].

În tratatul realizat de renumitul penalist al anilor 1950, Vincenzo Manzini subliniază că „viața ca interes protejat de lege se bucură de ocrotire ca relație între oameni, deoarece și dreptul penal se preocupă numai de raporturile dintre oameni și între aceștia și colectivitate și nu de acțiunile, chiar imorale, pe care individul le-ar putea comite” [13, p. 8]. Viața este protejată în toate societățile statelor lumii prin legi penale, acest lucru realizându-se nu doar din punct de vedere social, cât al valorii primare al oricărei societăți. Legile penale ale diferitelor state protejează nu numai viața fiecărui individ, interesul societății fiind reflectat în păstrarea și respectarea de către ceilalți membrii ai societății, a vieții și demnității persoanei cu care conviețuiesc.

În Raportul anual al Uniunii Europene privind drepturile omului și democrația în lume, promovarea și protecția drepturilor copilului a fost o prioritate pentru Uniunea Europeană. În anul 2012, Uniunea Europeană a desfășurat o campanie globală de lobby, pentru promovarea ratificării celor două protocoale opționale la Convenția cu privire la drepturile copilului. În februarie 2012, Uniunea Europeană a lansat o revizuire a orientărilor Uniunii Europene pentru promovarea și protecția drepturilor copilului. Statele membre, instituțiile Uniunii Europene, precum și organizațiile internaționale și regionale, dar nu în ultimul rând și ONG-uri, au participat la o conferință pe această temă. Procesul de revizuire a fost finalizat în 2013. În Raportul anual al Uniunii Europene privind drepturile omului din 2012 pe lângă activitățile expuse „în luna octombrie 2012, Uniunea Europeană împreună cu UNICEF și Salvați Copiii au organizat un curs de formare de două zile pentru practicieni, pe tema drepturilor copilului, pentru un număr de aproximativ 30 de persoane din instituțiile Uniunea Europeană și din statele membre” [5]. Rezultatul cursului a relevat că, drepturile copiilor sunt o prioritate, realizând peste 60 de strategii pentru fiecare țară, privind drepturile lor. Curtea Europeană a statuat: „Obligația unui stat contractant de a asigura garantarea dreptului la viață depășește însăși îndatorirea primordială de a-i asigura eficiență, printre altele, prin obligația ce-i revine pe terenul art. 2 din Convenție de a adopta o legislație penală concretă, care să prevină atingerile aduse persoanei, conținând și un mecanism de aplicare a ei, conceput spre a urmări și pedepsi asemenea atingeri” [5].

Determinarea unui spațiu în cadrul dreptului penal bine conturat și puternic ancorat la realitățile obiective care asigură o protecție eficientă a dreptului la viață a persoanei împotriva oricăror atingeri aduse integrității corporale, se înscrie cu desăvârșire în categoria obligației de a asigura dreptul la viață de către orice stat de drept penal [6, p. 351]. Obligațiile statuate prin Convenții și Tratatate sunt însă inoperante fără adnotarea și aplicarea logică a normelor penale care sunt în slujba protejării vieții persoanei și nu în ultimul rând al copilului nou-născut. Convenția privitoare la drepturile copilului a fost adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 20 noiembrie 1989. România a ratificat această convenție prin Legea nr.18 publicată, în Monitorul Oficial nr. 109 din 28 septembrie 1990. Aceasta consacră obligația statelor-părți să respecte drepturile enunțate de convenție, de a asigura copiilor protecția și îngrijirile necesare, de a lua toate măsurile legislative, administrative și de altă natură pentru a pune în practică drepturile recunoscute în convenție.

Dintre prevederile cele mai importante, consacrate de Convenție ca instrument juridic internațional a dreptului copilului, se cuvin a fi semnalate dreptul inerent al copiilor la viață, de a își păstra identitatea, cetățenia, numele și relațiile de familie, precum și obligația statelor de a asigura protecție copiilor împotriva oricăror forme de violență, vătămare, abuzuri. Din punctul de vedere al sistemului juridic intern, identificat la nivel național atât în Republica Moldova cât și în România, aplicarea normelor Convenției implică perfecționarea continuă a cadrului legislativ prin reorganizarea și perfecționarea continuă a normelor juridico-penale. Convenția, constituie un document internațional deosebit de important pe linia traducerii în viață a marilor principii privind drepturile omului, care conține însă unele lacune care sunt prevăzute în documente internaționale, cu privire la viața copiilor „care prezintă un anumit specific” [9, p. 78]. Convențiile și tratatele internaționale ar trebui să facă anumite diferențieri între categoriile de copii și tineri, prevăzându-se anumite plafoane de vârstă, cum se face, de pildă în legislația civilă, legislația muncii, legislația

penală, legate de capacitatea de exercițiu, de discernământ [18, p. 29].

Potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în aplicarea art. 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, identificăm două criterii cumulative privind existența unor diferențe de tratament în exercițiul drepturilor și absența unor justificări obiective și rezonabile ale acestei diferențe de tratament, precizându-se că identificarea unui numitor comun al sistemelor juridice de drept ale statelor membre este un indiciu pertinent al caracterului rezonabil sau nu al diferenței de tratament, identificând un astfel de numitor de tratament juridic între copilul rezultat ca concepție din familie cu soți căsătoriți și cel din afara căsătoriei, în general admisă în legislația statelor membre, astfel că doar motive foarte puternice ar justifica o distincție bazată pe naștere [15, p. 325]. Din studierea Hotărârii CEDO rezultă că obligația unui stat contractant este de a asigura garantarea dreptului la viață, care depășește însăși îndatorirea primordială de a îi asigura eficiența. Printre altele, obligația care rezidă din temeiul art. 2 din Convenție este aceea de a adopta o legislație penală concretă, care să prevină atingerile aduse persoanei, conținând și un mecanism de aplicare a ei, conceput spre a urmări și pedepsi asemenea atingeri. [14, p. 123]

Utilitatea unei asemenea convenții în epoca modernă apare cu toată siguranța, dacă ne gândim la faptul că, urmare a condițiilor demografice, „copii reprezintă cea mai mare minoritate existentă într-o societate. Spre deosebire de alte minorități, ea, din păcate, nu se poate apăra singură, fiind necesară intervenția unor membri ai majorității spre a acționa în interesul ei” [11, p. 29]. Uciderea de către mamă a copilului nou-născut este una dintre cele mai feroce infracțiuni privite atât din punct de vedere moral cât și social, pe care din păcate o săvârșește tocmai acea persoană, care ar trebui să apere viața copilului cu prețul său suprem. Pruncuciderea contrazice maternitatea și instinctul de apărare al progeniturii umane, care este considerat actul sacru, așa cum spunea și Chateaubriand „sânul mamei devenind mormânt, în loc de a fi sanctuar de viață”. Infracțiunea este un act de punere în pericol prin suprimarea vieții nou-născutului, care este îndreptat nu numai asupra persoanei cât și împotriva viitorului întregii societății. Cu toate că făptuitoarea se află într-o stare de tulburare specifică nașterii, care îi îngrădește puterea de a raționa, nu putem afirma că pericolul social al acestei infracțiuni este mai scăzut.

Legislația internațională abordează incriminarea infracțiunii de ucidere a noului născut de către mamă, în mod diferit, acordând protecție superioară existenței vieții și sancționând actele de periclitare a dezvoltării fizice și psihice a copilului. Cu atât mai mult cu cât nou-născuții sunt neajutorați și nu pot să se apere de atingerile infracționale pe care mama le exercită asupra tuturor copiilor indiferent de rasă, sex sau origine socială. Spinelli G. Margaret, savant american care a studiat fenomenul de ucidere a copiilor nou-născuți în mediile din societățile primitive cât și în cele contemporane, observând că această practică era identificată pe toate continentele lumii de către diferite categorii de oameni, începând cu tribul, care se ocupa cu vânatul și cultivarea plantelor și sfârșind cu civilizațiile dezvoltate. Autoarea enunță că lipsirea de viață a copiilor nou-născuți era mai mult o regulă decât o excepție de la ea. „Factorii predispozanți la depresia antepartum sunt: antecedentele personale sau familiale de depresie, disfuncție conjugală, vârstă fragedă, educație minimă și numărul mai mare al copiilor. Femeile gravide care sunt deprimare sunt expuse riscului anorexie, consumul de nicotină, droguri și alcool și eșecul de a obține o îngrijire prenatală adecvată” [16, p. 1028].

În studiul: Simptome depresive materne în timpul sarcinii și iritabilitate la nou-născut, autorii Zuckerman B., Bauchner H., Parker S., Cabral H., constată că faptele reprobabile sunt comise de către mame, aducând argumente științifice în motivarea comiterii faptelor de ucidere a pruncilor nou-născuți, precizând faptul că „Femeile gravide care sunt deprimare sunt expuse riscului anorexie, consumul de nicotină, droguri și alcool și eșecul de a obține o îngrijire prenatală adecvată” [19, p. 234]. Efectuând studii pentru cercetarea fenomenului, relevante pentru a determina dacă simptomele depresive materne în timpul sarcinii sunt asociate cu funcționarea neuro-comportamentală neonatală, măsurată prin scala neurologică și adaptivă a capacității, autorii citați au constatat că depresia maternă a fost asociată cu o gamă largă de acțiuni adverse exercitate asupra copiilor, relevând interacțiuni slabe între mamă și copil la 3 luni după naștere.

Autorii Dawson G. și Klinger L.G., în urma studierii activității lobului frontal și a

comportamentului mamelor cu simptome depresive care alăptează sugari, detectează în aceeași măsură că „altele serioase sechele sunt în rate mai mari de accidentare accidentală, copil abuzat, neglijare și pruncucidere” [8, p. 725].

Cercetătorii Evans J., Heron J. și Francomb H. au publicat în anul 2001, Studiu de cohortă a dispoziției deprimate în timpul sarcinii și după naștere, asupra unei unități de 14000 de femei însărcinate, unde s-a demonstrat că simptomele depresiei au fost mai frecvente și mai severe în timpul sarcinii comparative cu perioada postnatală [11, p. 257].

Ca o formă de prevenire a infracțiunii cercetate, autorii citați au propus ca o alternativă implementarea psihoterapiei, care ar oferi suport emoțional și ar dezvolta abilități necesare adoptării la rolul de mamă. Psihoterapia interpersonală a fost adoptată și folosită cu succes pentru a trata depresia la femeile însărcinate. Aceasta este o terapie scurtă, eficientă și prezintă avantajul de a nu expune copilul nou-născut la vreun risc. Mama învață să identifice și să acorde grijă propriilor nevoi, încercând implicarea oamenilor disponibili demni de încredere din jurul ei. Acest concept oferă viitoarei mame o rațiune rezonabilă, pentru problemele cu care se confruntă.

În motivarea actului ucigaș al mamei, autorii Lellord F. și Andre C., atribuie diagnostice medicale comportamentului deviant, care specifică ei „se manifestă prin îngrijorări excesive și nejustificate, la care sunt adăugate și alte simptome cum ar fi hiperactivitatea sistemului nervos care dirijează reacții involuntare, palpitații, transpirații, cât și o tensiune musculară care dau adesea senzații de oboseală, urmate de dificultăți de concentrare, perturbări ale somnului” [12, p. 15]. Ca tratament al acestui sindrom anxios pe care îl consideră o maladie, pacienta aflându-se în suferințe profunde, trebuie să urmeze pe lângă tratamentele medicamentoase ce urmează a fi administrate în recuperarea celor care prezintă acest simptom și „ședințe de restructurare cognitivă” [10, p. 76].

Concluzii. Generalizând cele expuse, concluzionăm: deși este relevant studiul savanților privind subiectul abordat, totuși obiectivele lor pot fi realizate numai în cazul în care putem identifica autoarea faptei de pruncucidere, înainte ca aceasta să fie implicată deja în procesul biologic al nașterii. De aici rezultă că aceste cazuri trebuie să fie identificate anterior, printr-o riguroasă evidență a persoanelor care prezintă sarcini în evoluție, care nu sunt înregistrate în documentele medicilor de familie sau cel al obstetricienilor, pentru a se evita pe cât posibil apariția stărilor de anxietate sau depresive și depistarea la timp a leziunilor neurologice, provocate antepartum sau depresiei postpartum.

Deși vinovăția are o importanță deosebită în calificarea faptei drept infracțiune, nu scoate total în evidență mobilul care a determinat mama să comită infracțiunea, precum și rezultatul final pe care aceasta dorește să îl obțină, legiuitorul completând prin texte incriminatoire latura subiectivă, legiferând și alte condiții care să reprezinte motivul și semnele facultative a componenței infracțiunii. În cazul săvârșirii infracțiunii de pruncucidere de către mamă, în afară de vinovăție rămân și simțirile sau trăirile care nu sunt incluse de obicei în cadrul semnelor laturii subiective ale infracțiunii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, Roma, 4 noiembrie 1950, amendată de Protocoalele nr. 11 și 14, însoțită de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16, 60 p., Titlul I, (art. 2 alin. 1), p. 6, [citată la 10.09.2022]. Disponibil: www.echr.coe.int
2. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, emitent Organizația Națiunilor Unite, publicată în Broșura din 10 decembrie 1948, (art.3)
3. Legea României nr. 272 din 21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 557 din 23 iunie 2004, actualizată și republicată în Monitorul Oficial nr.159 din 5 martie 2014.
4. Legea României nr. 45 din 3 aprilie 2020 privind completarea legii nr. 272 din 21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului. În: Monitorul Oficial al României nr. 287 din 06 aprilie 2020.
5. Raportul anual al Uniunii Europene privind Drepturile Omului și Democrația în lume în

- 2012 - Anexa, în Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, 13 mai 2013. [citată la 14.09.2022]. Disponibil: <https://data.consilium.europa.eu/doc/Document/ST-9431-2013-INIT/ro/pdf>
6. Brownlie, Jan. *Principles of Public International Law*, Oxford, 1973. 553 p., [citată: 18.09.2022] Disponibil: <http://www.lapres.net/brownlie.pdf>
7. Buergenthal, Thomas. *Codification and Implementation of International Human Rights*, în Human Dignity. The Internationalization of Human Rights, Aspen Institute for Humanistic Studies, New York, 1979. 215 p.
8. Dawson, G., Klinger, L. G., Panagiotides, H., Hill, D, Spieder, S. *Frontal lobe activity and affective behavior of infants of mothers with depressive symptoms*. Child Dev, 1992. 737 p.
9. Duculescu, Victor. *Protecția juridică a drepturilor omului - mijloace interne și internaționale*. București: Editura: Lumina Lex, 2008. 480 p.
10. Durham, R., Allan, T., *Psychological Treatment of Generalized Anxiety Disorders*, British Journal of Psychiatry, 1993, (19-26), [citată la 15.09.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Robert-Durham-publication/14844995_4/publication/14844995_Psychological_Treatment_of_Generalised_Anxiety_Disorder_A_Review_of_the_Clinical_Significance_of_Results_in_Outcome_Studies_since_1980/links/00463519e764a81cd5000000/Psychological-Treatment-of-Generalised-Anxiety-Disorder-A-Review-of-the-Clinical-Significance-of-Results-in-Outcome-Studies-since-1980.pdf
11. Evans, J., Heron, J., Francomb, H. et al. *Cohort study of depressed mood during pregnancy and after childbirth*, BMJ 2001; 323:257-260 [citată la 15.09.2022]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5767767/3>
12. Lellord, F., Andre, C., *Cum să ne purtăm cu personalitățile dificile*. București: Editura Trei, 2003. 333 p.
13. Manzini, V. *Trattato di diritto penale italiano*, Volume Ottavo, UTET, Torino, 1937. 283 p.
14. Mastromatteo v Italy, Merits, App no 37703/97, (2002) ECHR 694, IHRL 2991 (ECHR 2002), 24th October 2002, European Court of Human Rights [ECHR]; Grand Chamber [ECHR]. [Citată la: 23.09.2022]. Disponibil: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ihrl/2991echr02.case.1/law-ihrl-2991echr02>
15. Schwelb, E. *The International Court of Justice and the Human Right Clauses of Charter*, The American Journal of International Law, 1972, 66(2), vol.66, nr.22. 338 p.
16. Spinelii, G. Margaret, *Interpersonal Psychotherapy for Depressed Antepartum Women: A Pilot Study*, July 1997, (Am J Psychiatry 1997:154 (1028-2030), p.1028, [citată la 10.09.2022]. Disponibil: <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/pdf/10.1176/ajp.154.7.1028>
17. Vasile, D., Dascălu, I. C. *Drepturile minorului și răspunderea pentru faptele sale În contextul European - fără discriminare*. Iași: Editura Lumen, 2009. 139 p.
18. Zlătescu, V. D. *Convenția privitoare la drepturile copilului în legislația română*, Revista Drepturile Omului, Editura Institutul Român pentru Drepturile Omului, Anul I, nr.1-4, 1991, (29-31), 29 p.
19. Zuckerman, B., Bauchner, H., Parker, S., Cabral, H.: *Maternal depressive symptoms during pregnancy, and newborn irritability*. Developmental and Behavioral Pediatrics 1990; 11:190–194 [citată la 15.09.2022]. Disponibil: https://journals.lww.com/jrnldb/Abstract/1990/08000/Maternal_Depressive_Symptoms_during_Pregnancy,_and.6.aspx

ФОРМЫ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ И СЕКСУАЛЬНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

В данной статье представлен анализ форм сексуального насилия и сексуальной эксплуатации несовершеннолетних посредством сети интернет. Названы отличительные особенности каждой формы и описаны методы проявления этих форм сексуального насилия и эксплуатации.

Ключевые слова: несовершеннолетние, сексуальное насилие, сексуальная эксплуатация, онлайн, интернет.

This article presents an analysis of the forms of online sexual abuse and sexual exploitation of minors through the Internet. There are described some distinctive features of each form are named and the methods of manifestation of these forms of sexual abuse and exploitation.

Key words: minors, sexual abuse, sexual exploitation, online, internet.

Стремительное развитие сети Интернет, рост количества людей, которые используют личные компьютеры, свободный доступ использования социальных сетей и развитый рынок электронных гаджетов и коммуникационных технологий, которые находятся в постоянном развитии и усовершенствовании приводят к обострению различных видов преступлений, связанных с распространением порнографических материалов, в том числе с участием несовершеннолетних, через сеть Интернет.

Такой уровень развития технологий позволяет использование информационных ресурсов всем, включая детей любого возраста (с момента, когда они самостоятельно могут пользоваться гаджетом и выходить в Интернет). Естественно, что при таком уровне научнотехнического прогресса Интернет оказывается все более востребованным и популярным среди детей и подростков. Растет количество времени, проводимого несовершеннолетними в Сети, увеличивается интенсивность ее использования и это становится вполне привычным, обыденным способом существования. [1]

В особенности, в последнее время акцентируется внимание на борьбе с преступлениями, совершенными в отношении несовершеннолетних в онлайн среде. Отдельное место в киберпреступности, направленной против несовершеннолетних, занимают преступления против половой неприкосновенности. Распространение данного типа преступности прямо связано с развитием сети Интернет, которая позволяет преступникам совершать противоправные деяния порочного характера в отношении детей без непосредственного контакта, анонимно, из любого места, но и тот факт, что все больше детей начинают использовать гаджеты с выходом в Интернет с более раннего возраста, таким образом, доступность этих технологий для детей увеличивается, что обуславливает рост количества указанных преступлений.

Несмотря на то, что многие ученые утверждают, что совершение развратных действий посредством сети Интернет характеризуется небольшим уровнем общественной опасности, так как данное преступление совершается без применения насилия, все же данная проблема является актуальной в виду того, что, в любом случае, это сексуальное преступление, которое негативно влияет на еще не сформировавшуюся психику ребенка. [2]

Анализируя нынешнюю практику расследования преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних, совершенных в онлайн сфере, можно выделить следующие формы проявления жестокого обращения или сексуальной эксплуатации ребенка в онлайн среде:

1. Кибер-груминг – форма сексуального домогательства, которая реализуется взрослыми людьми в процессе их онлайн-общения с несовершеннолетними, с целью совершения в

отношении их актов сексуального насилия или сексуальной эксплуатации. Кибер-груминг может быть как краткосрочным (до нескольких часов), так и более длительным по времени (до нескольких месяцев), в зависимости от целей преступника. Некоторые преступники удовлетворяются одними разговорами с несовершеннолетними на сексуальные темы, что так же относится к проявлению сексуального насилия в онлайн сфере. Онлайн груминг ограничивается взаимодействием в сети, не преследуя цели организовать личную встречу, хотя и не исключает такого результата. Типичный механизм «груминга» состоит в общении в онлайн среде с несовершеннолетним (социальные сети, платформы, т.д.), выставляя себя таким же несовершеннолетним или незначительно старше. Преступник знакомится с жертвой в чате, на форуме или в социальной сети, пытается подружиться с ребенком и завоевать его доверие, для того, чтобы перейти к темам личного характера. Иногда, общаясь лично, преступник втирается в доверие к ребенку, пытается узнать его номер телефона и договориться о встрече.

«Груминг» может быть определен, как «онлайн-соблазнение несовершеннолетнего в целях совершения полового акта». «Соблазнение» включает в себя действия/методы, используемые для привлечения или соблазнения кого-либо, которые на самом деле отображают обычное поведение преступника, который, «заботясь» о жертве, преследует цель ее последующей сексуальной эксплуатации.

2. Секстинг – отправка, получение или пересылка откровенных сексуальных сообщений, фотографий или изображений посредством цифровых устройств. Для подростков обычным является экспериментирование и коммуникация на сексуальные темы, частью которой являются фотографии.[3] Нередки случаи, когда такие изображения (частично или полностью обнаженные) запрашиваются или отправляются при отсутствии личных отношений между злоумышленником и несовершеннолетним. Заинтересованность подростков сексуальными темами естественна и может быть объяснена процессом познания себя и окружающего мира, однако этот естественный интерес может быть использован преступниками с своих противоправных целях. Интернет дал детям возможность обсуждать интимные вопросы и темы не только с близкими друзьями, но и с любым человеком, который может находиться в любой стране мира. Содержание такого рода разговоров в онлайн среде, впоследствии может быть использовано против ребенка с целью шантажа, давления или манипуляции.

Несмотря на то, что чаще всего секстинг представляет собой форму сексуального материала, создаваемого самим ребенком, иногда это может быть нежелательным для ребенка, что придает этой форме насильственный характер. Секстинг так же может быть формой сексуальной агрессии, при которой на ребенка оказывается давление, чтобы заставить его выслать фотографии собеседнику, который затем распространяет эти фотографии кругу людей без согласия ребенка.

3. Распространение, пропаганда, импорт, экспорт, предложение, продажа материалов, изображающих сексуальное насилие над детьми, владение такими материалами или сознательное получение доступа к ним в Интернете. Материалы с сексуальным насилием над детьми включают записи, фотографии, изображения или видео, где ребенок подвергается сексуальному насилию или совершает действия сексуального характера. Эти материалы могут передаваться, распространяться, продаваться посредством цифровых технологий. Материалы с сексуальным насилием над детьми могут создаваться при личном контакте с ребенком. [3]

В соответствии с положениями Европейской Конвенции по борьбе с киберпреступностью, вступившей в законную силу в июле 2004 г., порнографические материалы делятся на три типа:

- материалы, отражающие сексуальное злоупотребление с реальным ребенком;
- порнографические образы, изображающие явно занятого в сексуальном поведении человека, кажущегося несовершеннолетним;

– «реалистичные» образы несовершеннолетнего, явно задействованного в сексуальном поведении, в создании которых не участвовали реальные дети.[4]

4. Создание и распространение порнографических материалов, созданных непосредственно ребенком. Материалы сексуального характера могут быть созданы людьми разных возрастов, однако на данный момент все чаще они создаются подростками с целью взаимного обмена подобными материалами. Даже в случае, если данные материалы были созданы ребенком добровольно, распространение данных материалов приводит к тому, что ребенок чувствует себя уязвимым, учитывая то, что эти материалы могут попасть к людям, которые занимаются созданием, распространением или оборотом порнографических материалов.

5. Сексуальное принуждение и вымогательство. Сексторция (сексуальный шантаж) состоит в создании или использовании сексуальных изображений и/или видео, изображающих ребенка, в целях сексуальной, финансовой или иной личной выгоды. Агрессорами могут быть как взрослые, так и дети. Иногда, материалы, представляющие собой сексуальное насилие над детьми, создаются самостоятельно в результате манипуляторных действий преступника, направленных на ребенка. Действия, перечисленные выше, могут повлечь за собой обращение к сексуальному принуждению, заключающееся в попытке добиться совершения сексуальных действий, новых фото- или видеоизображений с несовершеннолетним, денег или иной выгоды, путем шантажа ребенка распространением интимных фотографий.

6. Прямая трансляция сексуального насилия (видео-чат). Привлечение ребенка с сексуальными действиями, происходящими на самом деле или постановочным, в которых демонстрируются половые органы ребенка. Данные действия совершаются и транслируются в реальном времени определенной публике, посредством информационных технологий (веб-камера, камера смартфона, т.д.). Таким же способом может быть реализована сексуальная эксплуатация, которая включает в себя принуждение, угрозы или обман ребенка для участия в сексуальных действиях, которые транслируются в прямом эфире через Интернет для просмотра другими на расстоянии.

В заключение, учитывая специфику данных преступлений, в особенности зависимость от информационных технологий, нужно учитывать тот факт, что активное развитие сети интернет, появление новых платформ и способов совершения преступлений в данной сфере влияет и на стремительное развитие кибер-преступности в целом, и сексуальной кибер-преступности в отношении несовершеннолетних, в частности. Таким образом, постоянно появляются новые формы совершения данных преступлений, а так же усовершенствуются уже существующие, что вынуждает органы уголовного преследования и прокуратуры исследовать данную область преступлений более часто и внимательно, с целью выявления данных изменений.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Сочилина Е.Н., Коворотуша И.В. Общая характеристика преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, совершенных с использованием сети Интернет. *Научный портал МВД России*. 2018. №4.

2. Скворцова О. В., Макаренко Д. Д. Развратные действия с использованием сети интернет. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки*. 2021. Т. 7 (73). №1.

3. Михайлова Е. В. Криминологическая характеристика преступлений против половой свободы и неприкосновенности несовершеннолетних, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных технологий. *Вестник Московского университета МВД России*. 2022. № 1.

4. Конвенция Совета Европы о преступности в сфере компьютерной информации, Будапешт, 23 ноября 2001 г.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються конституційні та законодавчі основи забезпечення гендерної рівності в Україні. Проаналізовано основні показники гендерної нерівності в Європі та особливості правового забезпечення рівності в правах і свободах жінок та чоловіків у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: Конституція України, права і свободи, законодавство, жінка, чоловік, стать, дискримінація.

This article deals with constitutional and legal framework of gender equality in Ukraine. The basic indicators of gender inequality in Europe and the peculiarities of the legal equality of rights and freedoms of women and men in different areas of public life.

Keywords: Constitution, rights and freedoms, legislation, female, male, sex discrimination.

Створення різноманітних законодавчих механізмів у процесі забезпечення рівності прав чоловіків і жінок є важливою складовою законодавчого процесу, оскільки рівність, як якісна характеристика права в поєднанні зі свободою та справедливістю гарантує його ефективне функціонування та домінування в суспільстві.

Для кожної демократично налаштованої держави питання забезпечення гендерної рівності є актуальним. Проте думки щодо цього часто бувають протилежні: одні переконані, що всі люди повинні бути рівними в усіх сферах життєдіяльності, що є природньо, не дивлячись на стать, а інші ж вважають навпаки, що такої рівності бути взагалі не може. Тому з вище зазначеного випливає, що ця тема є дуже дискусійною, а отже й актуальною, підтвердженням цього є значна кількість праць дослідників, які проаналізували різноманітні підходи та шляхи забезпечення гендерної рівності за умови рівної взаємодії чоловіка та жінки в соціумі аналізуючи не тільки ситуацію на міжнародному та національному рівнях, але і через призму соціальних тенденцій гендерного паритету. Серед найбільш ґрунтовних праць слід виокремити наступних науковців: Наливайко Л.Р., Грицай І.О., Степаненко К.В., Дрозд О.Ю., Кормик Л.І., Савела Є. А., Головіна О.В., Марценюк Л.В., Костенко О.М., Крочук М. І. та інші [1, с. 61].

Побудова громадянського суспільства – складний та багатоаспектний процес. Це врегульовує, демократичні перетворення для формування середовища у якому, як чоловіки, так і жінки мають рівні права та свободи, які називаються статева чи гендерна рівність.

Під гендерною рівністю слід розуміти концепцію досягнення рівних прав та свобод чоловіка та жінки в правових відносинах, а також зрівняння їхні ролі загалом заради подолання сексизму та інших видів дискримінації [2, с. 464].

Щодо України то основним законом – Конституцією регламентовано пріоритетний напрям забезпечення та гарантування рівних прав чоловікам та жінкам, а також міжнародне визнання принципу рівноправності чоловіків і жінок, який є однією з визначальних засад правового статусу особи. Зокрема, основоположною статтею для досягнення в Україні гендерної рівності є стаття 21 Конституції: «Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах» [3]. При цьому права і свободи людини не можна сприймати як належне або ігноруватись.

Це універсальний вияв правової рівноваги, поєднання інтересів різних людей, соціальних верств і груп населення. Як і конституції більшості держав світу, Конституція України передбачає такі частини принципу рівноправності: рівність кожного перед законом, рівність незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань,

національного та соціального походження, рівність громадян перед законом, рівність між громадянами: майновий стан, місце проживання, мовні особливості, гендерна рівність [3].

На основі цього, можна зазначити, що конституційне закріплення основ гендерної рівності є неабияким надбанням законодавчого процесу в Україні, який був сформований на таких принципах:

Перш за все, статеву рівність є одним із прав людини, результат реалізації якої є загальна рівність, розвиток та мир.

Друге, гарантія рівних прав і можливостей є основним правом людини і громадянина, а держава гарантує це право і тим самим усуває перешкоди на шляху досягнення рівності між чоловіком і жінкою для покращення становища жінки, а також розширення її прав та можливостей.

Третє, держава забезпечує рівність прав і можливостей для обох статей через функціонування національної інституційної системи, тобто шляхом покращення можливостей, пов'язаних з гендерним функціонуванням.

Четверте, чітко виражені права і свободи людей і громадян інкорпоровані в конституції, так що право на рівність в плані гендерного паритету охоплює всі інші права і свободи і є гендерним феноменом. Це вимагає, щоб гендерний зміст був невіддільною частиною галузевого законодавства.

П'яте, Конституцією підкреслено, що соціальні права жінок пов'язані із загальною метою рівності між чоловіками, яка полягає у досягненні паритетності. Тому, підвищуючи статус жінок за допомогою гендерної рівності, не може розглядатися як ізольоване явище, щодо інших прав людини.

Шосте, Конституція України як основний закон забезпечує імплементацію викладених у ній норм і принципів в чинну систему законодавства та відкриває перспективи для її розвитку, особливо нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення гендерної рівності.

Сьоме, закріплення Конституцією України дотримання ратифікованих міжнародних договорів Верховною Радою України, свідчить про те, що досягнення рівноправності жінок і чоловіків, розширення прав і можливостей жінок розглядається як шлях до розбудови та розвитку суспільної спільноти, що є необхідністю при досягненні культурної та екологічної безпеки.

Восьме, Конституція України є добровільним і фундаментальним правовим кроком для створення правової системи рівних прав і можливостей чоловіків та жінок.

Дев'яте, говорячи про гендерну рівність, Конституція України визначає положення і статус жінки та чоловіка. Застосовується концептуальний підхід до розвитку їх відносин як гендерної рівності.

Десяте, Основний Закон України не лише визначає головні напрямки соціального розвитку, але доповнює його базовим характером і рівноправним змістом прав людини. Саме партнерство між чоловіками та жінками має вирішальне значення для забезпечення рівних прав, можливостей і ресурсів, що зміцнює народну демократію.

Одинадцять, забезпечення прав і свобод чоловіка і жінки Конституцією, визначає напрямок гендерного соціального нормотворення.

Щодо особливостей реалізації принципу гендерної рівності на території України, то воно обґрунтовано в частині 2 статті 24 Конституції України, де гендерна рівність гарантується за допомогою: «надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [3].

Отже, положення Конституції України побудовані на демократичних засадах згідно з поняттями рівноправності чоловіків та жінок в усіх сферах життєдіяльності. При цьому,

важко заперечувати той факт, що і в наш час існує дискримінація серед чоловіків та жінок у різних сферах життєдіяльності, наприклад під час працевлаштування, оплати праці, обмеження права чоловіків на захист батьківства тощо. У цьому разі, держава повинна створити систему страхування, яка гарантувала б дотримання принципу рівності, передбаченого Конституцією. Але для подальшого покращення правової ситуації необхідно імплементувати досвід європейських країн, які успішно розв'язують проблему гендерних стереотипів на всіх рівнях життєдіяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Л.Р., Марценюк Л.В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61-66. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2022/11.pdf (дата звернення: 17.09.2022)
2. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. №4. С. 464-471.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Горбалінський В. В.

УДК 342

*Діана Рукіна
(Дніпро, Україна)*

СВОБОДА СЛОВА – ОДНА З КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Свобода слова (свобода вираження поглядів – згідно зі ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) є однією з передумов формування й існування демократичного суспільства, вона належить до загальнолюдських “цінностей першорядного значення”, бо дозволяє не тільки вільно висловлювати власні погляди, а й розкрити потенціал особистості. Крім того, вона вважається (і це не випадково й виправдано) одним із головних і безумовних досягнень політичної реформи, що проводиться в Україні.

Ключові слова: Конституція; конституціоналізм; гарантування свободи слова; свобода вираження; конституційні гарантії; політичний та ідеологічний плюралізм.

Freedom of speech (freedom of expression of own views – according to Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) is one of the essentials upon which democratic society may be formed and may exist; it belongs to the universal “values of paramount importance”, since along with making a person able to freely express own views, it also allows revealing the potential of his/her personality.

Keywords: Constitution; constitutionalism; guarantees of freedom of speech; freedom of expression; constitutional guarantees; political and ideological pluralism.

Говорячи про формування демократично налаштованого та цивілізованого суспільства, завжди слід пам'ятати про рівень розвитку країни в цілому, а саме як реалізуються, дотримуються та захищаються права і свободи людини та громадянина, як найвищої соціальної цінності. В Україні свобода слова в системі прав і свобод індивідуума, займає особливе місце, оскільки, по-перше, де-юре в Конституції України закріплені демократичні основи організації державної влади, за допомогою чого відбувається самореалізація кожної людини, а по-друге, наша держава взяла курс на євроінтеграцію, за яким країни-члени ЄС на

високому рівні слідкують за дотриманням гарантій захисту права на свободу слова та думки кожного без виключення.

Право на свободу слова у теорії конституційного права безперечно еволюціонувало згідно з сучасними тенденціями світового та державного устрою. Одні вчені, традиційно розглядають право на свободу думки й слова лише з боку громадянського привілею. Інші розглядають право на свободу думки та слова як громадянське надбання [1, с. 8-9]. Сьогодні, свобода слова є класичним суб'єктивним правом першого покоління. Саме це право забезпечує різноманітні можливості висловити власну думку кожній людині, що може допомогти вплинути на підсвідомість іншої особи й в результаті змінити стратегії сталого розвитку держави, що регламентуватиметься в засобах масової інформації та на законодавчому рівні. Принагідно зауважити, що визначення та закріплення права на свободу слова у різних нормативно-правових актах сприяє не лише вільному висловленню своїх поглядів, але й допомагає розкрити особисті здібності. Це доцільно вважати одним із найбільш значущих і безсумнівних успіхів проведених в Україні політичних реформ.

Розглядаючи конституційну норму права кожної людини на свободу думки й вираження власних поглядів, згадуються слова видатного французького філософа Декарта: «Я мислю, отже, я існую» [2, с. 198]. З цього випливає, що думка є невід'ємною ознакою людини, вона лежить в основі її вчинків та переконань, що є вродженим та невід'ємним надбанням кожного, а позбавлення свободи думки є заповітною мрією всіх тиранів, втім ця мета врешті-решт нездійсненна. Можна змусити людину не говорити про те, що вона думає, але неможливо змусити її думати за вказівками. Ми повністю згодні з таким твердженням, тому що думки, як і переконання людини, це сфери її внутрішнього життя, куди ніхто не може проникнути без її згоди. Саме це вважається основою демократії, а також необхідною умовою для реалізації інших прав і свобод: право на свободу та особисту недоторканність, свободу мирних зібрань, свободу віросповідань, свободу на виборчі права та інші. З цього боку зрозуміло, що демократія не може існувати без свободи слова, обміну та публікації ідей, свободи дискусії та права на отримання інформації.

Статтю 34 Конституції України зафіксовано, що кожному гарантується право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [3, с. 12]. Безперечно забезпечення прав та свобод людини – це найважливіша мета органічної конституції, втім слід зауважити, що коли свобода вираження думок розглядається як абсолютна конституційна цінність для суспільства та кожної людини то важливо знати, що визнання свободи вираження думок вимагає певних обмежень, як де-факто, так і де-юре для запобігання зловживання цим правом. Так, ч. 3 ст. 34 Конституції України обґрунтоване обмеження щодо вираження свободи думки й поглядів, коли це загрожує національній безпеці, територіальній цілісності чи громадському порядку [3, с. 34]. Чинні конституційні закони забороняють пропаганду чи агітації, які можуть викликати соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть і ворожнечу, також забороняється пропаганда, ведення війни проти закону та державної влади політичним партіям та громадським організаціям, цілі чи дії яких спрямовані на знищення влади України, зміну конституційного ладу шляхом насильства, порушення суверенітету та територіальної цілісності країни. [4, с. 258]. Крім того, згідно зі ч. 2 статті 64 Конституції України ці обмеження можуть бути доповнені внаслідок воєнного або надзвичайного стану.

З вище зазначеного можна стверджувати, що в Україні існує негативне ставлення до ідей, які можуть порушити громадський спокій. Така цілісна програма має за мету боротьбу з націоналізмом, расизмом, шовінізмом і антисемітизмом. Проте є підстави вважати, що не дивлячись на демократичний державний устрій та конституційне закріплення такого поняття, як свобода слова, ставиться під сумнів через вплив політичних ігор на думку незалежних медіаекспертів, що у результаті може призвести до відсутності медіаринку в Україні та залежності журналістів від владних кіл, що впливає на свободу преси в Україні, перешкоджання журналістам виконувати професійні обов'язки, поширення самоцензури, конфлікти навколо розподілу аудіовізуального ринку тощо. Проте, свобода слова та право на

вільне розповсюдження друкованих ЗМІ, звичайно, є необхідною умовою для здійснення всіх інших конституційних прав. В умовах сучасних реалій, свобода слова і думки, вільне вираження своїх поглядів і переконань, яке підкріплюється матеріальними доказами та фактами є свідченням демократичного ладу, а основною тезою такого суспільства є те, що жодна думка не може і не повинна бути позбавлена права заявити про себе у рамках легітимності такого твердження [5, с. 86].

З вище зазначеного можна зробити висновок, що дослідження свободи слова та думки, як суспільного явища вказує на формування окремої свідомості та почуття власної відповідальності громадянина. Саме за допомогою конституційного закріплення права на свободу слова реалізація якого здійснюється за умови демократичних політичних режимів, джерелом яких є саме свобода слова та думки кожного [6, с. 151]. Щодо України, то зменшення соціальної значущості права на свободу слова та думки здійснюється за умови зміцнення ідей неефективності реалізації цього права, тим більше на конституційному рівні, підґрунтям якого є саме політика органів державної влади, а точніше зловживання власними та можливостями; низький рівень свободи в культурно-історичному аспекті розвитку нації, адже в нашій країні свобода слова існує відносно недавно, наприклад ніж в Англії, де право на свободу слова було запроваджене близько 300 років тому (Біль про права 1689), затим дуже важливо, щоб більшість українських громадян почали сприймати свободу слова не лише як право людини та найвищу соціальну цінність, а й брати активну та свідому участь у громадсько-політичному житті. Отже, якщо Україна прагне до органічного конституціоналізму, то необхідно посилити адаптацію гарантій свободи вираження поглядів до європейських та міжнародних стандартів. Мова йде про впровадження триступеневого тестування, згідно з яким обмеження свободи слова можуть здійснюватися лише за законом і у випадках, коли це служить законній меті та є необхідним для збереження державного суверенітету держави та інтересів нації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барнич К. І. Поняття та структура конституційно-правового механізму реалізації права на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 2. С. 7–14.
2. Шумицька Г. Cogito, ergo sum (Я мислю, отже, існую). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія». Соціальні комунікації*. 2013. Вип. 2. С. 198–199.
3. Конституція України : чинне законодавство з у змінами та допов. Станом на 25 жовтня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2021. 72 с.
4. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. №837. С. 357-361.
5. Подгорнова А.Д. Свобода слова в українській журналістиці: правові межі та правові дозволи. *25-й Міжнародний молодіжний форум «Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті»*. Зб. матеріалів форуму. Т. 8. Харків: ХНУРЕ, 2021. С. 86-87.
6. Проценко О. Право та гарантії свободи думки і свободи масової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 156-160.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Коренев А. О.

*Робия Тошбоева
(Ташкент, Узбекистан)*

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА)

В условиях углубляющихся рыночных отношений привлечение дополнительных источников финансирования, инвестиций для осуществления социально-экономических реформ, в том числе и в сфере природопользования, является закономерным и эффективным шагом. В этом отношении объединение государственного и частного капитала и его применение в сфере формирования и применения кадастровой информации о природных ресурсах в Узбекистане является перспективной формой развития кадастровой системы в целом. На сегодняшний день в Узбекистане государственно-частное партнерство в природноресурсной кадастровой сфере осуществляется путем внедрения института кадастрового инженера по недвижимости в рамках земельного кадастра. Вместе с тем данный институт недостаточно регламентирован в кадастровом законодательстве и исследован в рамках отечественной экологической науки, что порождает многочисленные проблемы при использовании.

Ключевые слова: кадастровая информация о природных ресурсах, государственно-частное партнерство, кадастровый инженер по недвижимости, коллизии, пробелы.

В соответствии с действующим законодательством Республики Узбекистан, государственно-частное партнерство - это юридически оформленное на определенный срок сотрудничество государственного партнера и частного партнера, основанное на объединении их ресурсов для реализации проекта государственно-частного партнерства.

При этом его объектом являются имущество, имущественные комплексы, общественная инфраструктура, проектирование, строительство, создание, поставка, финансирование, реконструкция, модернизация, эксплуатация и обслуживание которых осуществляются в рамках реализации проекта государственно-частного партнерства, земельные участки, а также работы (услуги) и инновации, подлежащие внедрению в ходе реализации проекта государственно-частного партнерства.

Также законодатель употребляет термин «проект государственно-частного партнерства», под которым понимают совокупность мероприятий, реализуемых на основе привлечения частных инвестиций и (или) внедрения передового опыта управления, направленных на решение экономических, социальных и инфраструктурных задач.[1]

Нормативно-правовую базу государственно-частного партнерства составляет законы Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений, а также признании утратившими силу некоторых законодательных актов Республики Узбекистан в связи с совершенствованием законодательства о государственно-частном партнерстве», «О государственно-частном партнерстве», «О разделе соглашений», Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении Положения о порядке осуществления государственно-частного партнерства при финансировании разработки проектов детальной планировки частей населенных пунктов» от 26 февраля 2019 года №169 и др.

В юридической литературе в понятие «государственно-частное партнерство» (или публично-частное партнерство) (далее - ГЧП) вкладывают три понятия:

1. сотрудничество государства и бизнеса;
2. сотрудничество государства и частного инвестора;
3. особый вид договорных отношений.

Проблемы внедрения ГЧП в сфере природопользования и охраны окружающей среды в экологической науке исследуется уже давно.

В частности, Прядко И.А. выделяет такие важнейшие характеристики ГЧП, как

неиерархичность, выражающуюся в паритете, равенстве прав и ответственности участников друг перед другом [2], Маслова Е.М. критически оценивает возможности отнесения природных ресурсов к объектам соглашений в российском законодательстве, препятствующий применению ГЧП как рыночного инструмента охраны окружающей среды [3], Беляева Е.А. и Панасейкина В.С. анализируют влияние государственно-частного партнерства на развитии экологического предпринимательства [4], Шакирова Ю. С. раскрывает меры по совершенствованию теоретико-методологической базы механизма управления экотуризмом [5] и др.

Мы в свою очередь считаем ГЧП одним из перспективных направлений дальнейшего реформирования кадастровой системы, учитывая четко проработанный механизм его осуществления, который состоит из следующих этапов:

1. на основе инициирования проекта как государственным органом, так и частным партнером разрабатывается Концепция проекта государственно-частного партнерства;
2. утверждение разработанного проекта государственно-частного партнерства либо самостоятельно государственным органом либо по согласованию с уполномоченным органов в зависимости от суммы проекта;
3. заключение соглашения о государственно-частном партнерстве государственного партнера с частным партнером, определяемым по результатам тендера или прямых переговоров.
4. включение концепции проекта государственно-частного партнерства уполномоченным государственным органом в Реестр проектов государственно-частного партнерства.

Наиболее активно ГЧП применяется в формировании земельно-кадастровой информации.

В частности, в соответствии с постановлением Президента Республики Узбекистан от 5 апреля 2019 года № ПП-4270 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственной регистрации прав на недвижимое имущество», начиная с 1 января 2020 года по 31 декабря 2022 года в Ташкентской области и городе Ташкенте, в порядке эксперимента, был внедрен институт кадастрового инженера по недвижимости.

В его полномочия входит осуществление на договорной основе инвентаризации объектов недвижимости, за исключением первичного кадастрового учета, составление их поэтажных планов, оформление технических планов, а также постановку их на технический учет.

Кадастровым инженером по недвижимости осуществляются ряд действий по оформлению кадастровых документов и кадастрового паспорта на следующие виды земельных участков:

1. Земельный участок для индивидуального жилищного строительства при наличии дела о выделении земельного участка;
2. Земельный участок для индивидуального жилищного строительства при отсутствии дела о выделении земельного участка;
3. Земельный участок выделенный для ведения дехканского хозяйства;
4. Земельный участок выделенный для строительства нежилого помещения;
5. Земельный участок выделенный для сельскохозяйственных целей.

Вместе с тем нормативно-правовая база ГЧП в сфере земельного кадастра нуждается в дальнейшем совершенствовании, что выражается в наличии пробелов и коллизий в действующих нормативно-правовых актах.

Так, в соответствии с Положением о порядке формирования кадастровых дел объектов недвижимости кадастровый инженер это физическое лицо, действующее на основании трудового договора, заключаемого с организацией, занимающейся геодезико-картографическими работами, или осуществляющее свою деятельность в качестве индивидуального предпринимателя и имеющее квалификационное свидетельство кадастрового инженера.[6]

А Положение о порядке выдачи квалификационного сертификата кадастровому инженеру по недвижимости определяет кадастровый инженер по недвижимости как физическое лицо, владеющий сертификатом о квалификации, осуществляющий свою деятельность на основе трудового договора с риэлторской организацией [7].

Кроме того, несмотря на то, что законодательством предусматривается возможность функционирования кадастровых инженеров в форме индивидуального предпринимательства, тем не менее в Перечне видов деятельности, которыми могут заниматься индивидуальные предприниматели без образования юридического лица [8] деятельность кадастровых инженеров по недвижимости не содержится.

Серьезным пробелом данной сферы считаем тот, факт что первичный кадастровой учет по объектам недвижимости в настоящее время не является объектом сотрудничества в сфере ГЧП.

При этом, в Указе Президента Республики Узбекистан «О мерах по кардинальному совершенствованию системы ведения учета земли и государственных кадастров» от 7 сентября 2020 года № УП-6061 предусмотрено привлечении субъектов предпринимательства к выполнению работ по бонитировке почвы, определению нормативной стоимости сельскохозяйственных земель и проведению геоботанических исследований. [9]

Для устранения данных коллизий и пробелов нами предлагается:

1. в рамках ГЧП передать процесс формирования первичной кадастровой информации о природных ресурсах частному партнеру, а контроль за применением кадастровой информации оставить за компетентными в сфере ведения кадастров государственными органами;

2. в качестве доминирующей формы ГЧП в сфере формирования кадастровой информации о природных ресурсах считаем выделить контракт на выполнение работы, заключаемый между государственным органом и частным партнером. Например, договор между Государственным комитетом по экологии и охране окружающей среды и субъектом предпринимательской деятельности о формировании первичной кадастровой информации об объектах растительного мира;

3. дополнить Приложение №1 к постановлению Кабинета Министров от 7 января 2011 года № 6 пунктом 85¹ и изложить ее в следующей редакции:

«ПЕРЕЧЕНЬ видов деятельности, которыми могут заниматься индивидуальные предприниматели без образования юридического лица

....85¹. Деятельность кадастровых инженеров по недвижимости»;

3. Привести Положение о порядке выдачи квалификационного сертификата кадастровому инженеру по недвижимости в соответствии с требованиями Положения о порядке формирования кадастровых дел объектов недвижимости.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Закон «О государственно-частном партнерстве» lex.uz/docs/4329272
2. Прядко И. А. Государственно-частное партнерство в эколого-экономических проектах России. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-v-ekologo-ekonomicheskikh-proektah-rossii/viewer>
3. Маслова Е. М. Перспективы развития государственно-частного партнерства в области правовой охраны окружающей среды и рационального природопользования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-ponyatii-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-sfere-ohrany-okruzhayuschey-sredy>
4. Беляева Е.А., Панасейкина В.С. Государственно-частное партнерство в развитии рынка экологических товаров и услуг. URL: <https://qje.su/otraslevaya-i-regionalnaya-ekonomika/moskovskij-ekonomicheskij-zhurnal-11-2019-61/?print=print>
5. Шакирова Ю. С. Пути повышения эффективности экотуризма в узбекистане. Бюллетень науки и практики. *Bulletin of Science and Practice*. Т. 7. №12. 2021. URL: <https://www.bulletennauki.com> <https://doi.org/10.33619/2414-2948/73>

6. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении отдельных нормативных правовых актов, регулирующих сферу ведения государственных кадастров». URL: lex.uz/docs/5467210

7. Постановление государственного комитета по земельным ресурсам, геодезии, картографии и государственному кадастру «Об утверждении положения о порядке выдачи квалификационного аттестата кадастрового инженера по недвижимости. URL: lex.uz/docs/4705150

8. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении перечня видов деятельности, которыми могут заниматься индивидуальные предприниматели». URL: lex.uz/docs/1727492

9. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по кардинальному совершенствованию системы ведения учета земли и государственных кадастров». URL: lex.uz/docs/4985030

МИСТЕЦТВО / ИСКУССТВО

УДК 72.01

Вадим Абизов, Катерина Чверкалюк
(Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЇ ТА ДИЗАЙНУ АРТ-ПРОСТОРІВ

У статті розглянуто особливості типології та засади формування креативних просторів, визначено поняття та види арт-простору. Виокремлено елементи у дизайні інтер'єру громадського приміщення, що впливають на психологічний стан людини, яка знаходиться, відпочиває та працює у арт-просторі. Також у роботі наведено можливі варіанти стилістичного рішення дизайну інтер'єру.

Ключові слова: арт-простір, креативна індустрія, креативний простір, багатофункціональний простір.

The article examines the peculiarities of typology and the formation of creative spaces, defines the concept and types of art space. The elements in the interior design of a public space that affect the psychological state of a person who is, rests, and works in an art space are singled out. The work also provides possible options for the stylistic solution of interior design.

Key words: art space, creative industry, creative space, multifunctional space.

Вступ. Креативне середовище є невід'ємною частиною сучасного суспільства та розвитку мистецтва в цілому. Сьогодні з метою вдосконалення креативної індустрії все дедалі більше формують арт-простори, які є багатофункціональними та можуть задовільнити потреби більшої кількості творчих людей.

Створення арт-просторів в Україні набирає все більшої актуальності, адже вони впливають на розвиток соціального благополуччя міст та різноманіття культурного життя громадян. Сьогодні ми можемо прослідкувати тенденцію розбавлення інформаційної сфери за допомогою втілення креативних ідей молоді. Арт-простори як єдине місце у свою чергу сприятимуть таким намірам.

Вивченню даної теми є присвячені публікації, серед яких можна виокремити праці Абизова В.А. [1], Вовкотруб О.М. [1], Яковець І. О. [9], Овчаренко В. Ю. [9], в яких розглядається арт-простір у контексті формування креативного простору міст, а також досліджуються особливості формування дизайну розважальних закладів. Додаткової уваги заслуговує дослідження Костюченко О.А. [6], в яких було визначено особливості функціонально-планувальної організації арт-центрів.

Постановка завдання. У зв'язку з розповсюдженням таких закладів, як арт-простори актуальним є визначення особливостей типології та дизайну, а також засад формування креативних просторів.

Результати дослідження та їх обговорення. Поняття "арт-простір" складається з двох частин: "арт" та "простір". Іншомовне слово "арт" перекладається з англійської мови як мистецтво, творчість, майстерність. "Простір" означає протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети і відбуваються події [2].

Таким чином, під поняттям «арт-простір» розуміють спеціально-облаштовані приміщення, будинки, споруди, майданчики, території, простори, які призначені та облаштовані для дозвілля, відпочинку та творчої праці людей будь-якого віку та соціального рівня з метою розвитку власних творчих навичок, а також можливістю самовираження та спілкування з однодумцями [2].

Дані простори можуть формуватися у будівлях різного типу: у нефункціонуючих промислових та громадських будівлях, багатоповерхівках. В цей же час це може бути як окрема будівля, так і її частина (поверх, офіс, квартира).

На нашу думку, найбільш доцільним для будівництва арт-простору є використання саме нефункціонуючих будов. Адже змінивши лише функціональне призначення будівлі, можна надати їй нове життя та при цьому зберегти її історичну цінність.

Арт-простори можуть функціонувати як музеї, галереї, бібліотеки, майстерні, зали для лекцій та як інші мистецькі будівлі. У сьогоденні арт-простори можуть поділятися та такі види:

- Коворкінг – це така організація праці, коли люди з різним типом зайнятості взаємодіють в одному місці.

- Арт-центр – це функціональний громадський центр, який покликаний заохочувати мистецтва та пропонувати різні послуги.

- Арт-квартал – це частина міста, орієнтована відповідно до наступних критеріїв: відносна компактність розміщення та пішохідна доступність всіх об'єктів, що забезпечують різноманітне та насичене подіями проведення часу. Він має бути комфортним, естетичним та автентичним місцем, де приємно та цікаво проводити час. Представникам творчих індустрій арт-квартали надають можливість працювати, експонувати та продавати результати своєї праці.

- Креативні хаби – місця, що дозволяють представникам різних креативних індустрій колаборуватися, користуватись спільним обладнанням, винаймати офіси чи студії, і найголовніше – формувати професійні спільноти, створювати нові спільні продукти [2, 8].

У свою чергу О. А. Костюченко виділяє креативні простори, що мають спільні ознаки за визначенням з арт-просторами. Основними функціями креативних просторів є створення інноваційного середовища, благоустрій занедбаних міських територій, підвищення туристичної привабливості міста та розвиток ринку ідей для стартапів.

Науковець надає наступну класифікацію суспільних креативних просторів:

- комунікативно-експозиційні (виставкові простори, глядацький зал);

- комунікативно-релаксаційні (тераси, зимові сади, зони відпочинку, кафе, буфети);

- комунікативно-утилітарні (холи, вестибюлі, фойє, атріуми).

Слідуючи даній класифікації, арт-простори можна віднести до комунікативно-релаксаційних, оскільки основним призначенням є створення комфортного місця для втілення творчих ідей та одночасної комунікації односторонніх. Додатково їх можна віднести до комунікативно-експозиційних при використанні їх для проведення виставок.

Виходячи з типології арт-просторів, за подібністю ознак їх можна віднести до клубних приміщень. Тому, при проектуванні арт-просторів слід дотримуватись ДБН В.2.2-16:2019 «Культурно-видовищні та дозвіллі заклади дозвілля» [3]. При врахуванні всі норм та вимог проектування, прописаних у даних джерелах, можна сформувати дійовий креативний простір.

Поміж клубних приміщень виділяють клубний комплекс, а саме:

1. Група приміщень для відпочинку та розваг

2. Лекційно-інформаційна група приміщень

3. Гуртково-студійна група приміщень

Також на етапі проектування арт-просторів особливу увагу слід звернути на функціонально-планувальне рішення. Необхідно визначити зони, що будуть там утворюватися та їх ергономічні особливості.

Приміщення яке планується для створення креативного простору, має відповідати певним дизайнерським критеріям: гарне освітлення, високі стелі, просторі зали. Також вдалим рішенням буде створення приміщень, що можуть трансформуватися в залежності від потреб, що виникають у ході користування таким приміщенням.

Для покращення емоційного впливу простору на людину, потрібно враховувати знання з психології. Наприклад, дизайнери мають враховувати сприйняття простору, кольорової гами та використання в інтер'єрі природних елементів.

Одним із важливих дизайнерських критеріїв формування арт-простору є вибір кольорової гами. Кольори та їх відтінки здійснюють на нас великий вплив, на нашу

працездатність, самопочуття та настроїв. Кожна зона має своєрідні кольори, для відтворення комфорту та більшої продуктивності. Наприклад, в інтер'єрах виставкових приміщень запроєктована кольорова гама для середовища повинна бути пасивна, оскільки не має відволікати уваги від експонованих об'єктів. Вдале використання цього засобу ми можемо спостерігати на прикладі музею «МуМі», тобто Музей міста (рис.1). У цьому просторі відразу слід приділити увагу саме на демонстраційний матеріал, що додатково підсвічується, тим самим не може залишитися непомітним для відвідувачів.

Рис. 1. Інтер'єр виставкового простору музею «МуМі»

Також, слід виділити серед дизайнерських рішень наявність природних елементів як один з способів вдосконалення інтер'єру простору. Існування елементів природи в інтер'єрі допомагає покращити настрої і концентрацію на справі, знижає стрес, так як однією із корисних властивостей рослин є те, що вони виступають як природні повітряні фільтри. Окрім цього зелений колір має заспокійливу дію та добре впливає на нашу нервову систему людей. А також варто зазначити, практичність такого способу відтворення природи у просторі. На відміну від водних стін або акваріумів як природних елементів, рослини в горщиках є кращою пропозицією завдяки розповсюдженості та легкій можливості для придбання. Цікаве застосування таких елементів природи продемонстровано у дизайн-проекті креативного простору «Fabrica L», що знаходиться у Дніпрі (рис.2). Саме озеленення надає приміщенню затишку та доповнює загальну естетику інтер'єру.

Рис. 2. Дизайн-проект приміщення креативного простору «Fabrica L»

Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації

Завдання озеленення приміщень були сформовані ще в 1983 році академіком О. М. Гродзінським і досі залишаються незмінними:

- естетичний та психологічний вплив за допомогою рослин, їх краси та форми на людину;
- поліпшення повітря через його очищення, відбір пилу та хімічних елементів, надання природного запаху;
- очищення навколишнього середовища, його оздоровлення;
- зниження рівня шуму;

Додатково при оздобленні інтер'єру рослинами слід враховувати необхідний рівень вологості в приміщенні, пропорційність, декоративність та естетичність, текстуру листя та їх форму, швидкість росту, сумісність та багато іншого. Також важливо підібрати найбільш ефективні та відповідні сорти та види озеленення. Не менш вдалим прикладом їх застосування можна виділити мережу креативних бізнес-просторів «Creative States» (рис.3). Адже, акцентом приміщення є живе дерево, яке стає головним елементом, що одразу привертає увагу гостей.

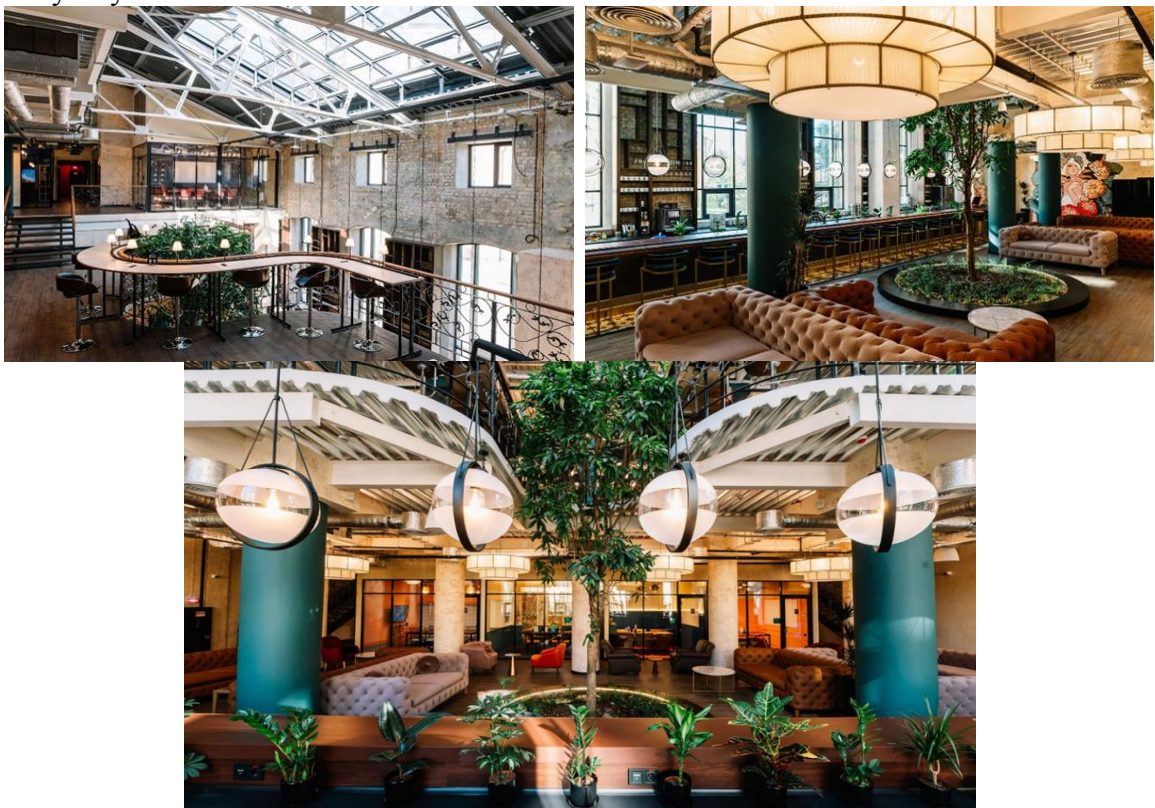

Рис. 3. Інтер'єр креативного бізнес-простору «Creative State of Arsenal»

Також важливою частиною створення креативного простору є розміщення та підбір освітлення. Нестача або неправильний розподіл світла знижує продуктивність праці, викликає втоми очей, провокує захворювання зору, підвищує рівень травматизму. Воно впливає на роботу та комфортне знаходження у приміщенні. Галереї традиційно відрізняються набагато більшою кількістю порожнього простору, оскільки основні визначні пам'ятки тут розташовані на стінах [9]. Загальне світло в таких місцях найчастіше організоване за допомогою різних підвісних світильників, що розміщуються вздовж імпровізованих проходів (рис.1). Особливу складність викликає якісне освітлення полотен, аби не прискорити вицвітання фарб та мінімізувати виблиски на поверхні.

Для освітлення робочих приміщень і зон використовується три види освітлення:

- Природне;
- Штучне (електричне);
- Комбіноване (комбінація сонячного й електричного світла) [4].

Зазвичай для робочого місця настільки яскраве та спрямоване освітлення не потрібне, однак навіть загальне розсіяне світло зобов'язане бути достатнім для зручної взаємодії з оргтехнікою, роботи за комп'ютером та вивчення паперів. Вдалим прикладом таких прийомів освітлення є рішення застосоване у вищеписаному бізнес-просторі «Creative State of Arsenal» (рис.3).

Загалом можна зазначити, що сучасні громадські інтер'єри вирізняються сміливими та незвичайними рішеннями. Міські простори славляться такими напрямками дизайну як лофт, урбан, індастріал, футуризм, кожен з яких має свої особливості. Різноманітністю напрямків і більшої сміливістю вони відрізняються від житлових приміщень. Міські та індустріальні стилі і їх елементи найбільш популярні в дизайні громадських приміщень, в той час як урбаністичні інтер'єри мають ряд переваг для дизайну арт-просторів.

Висновки. На підставі вищезазначеного, слід підсумувати, що створення та розвиток креативних просторів підіймає творчу індустрію на новий рівень, сприяє підвищенню соціальної та економічної складової міст. Креативні простори зображують переміни, що відбуваються нині у культурних та інформаційних сферах суспільства. Прийоми створення затишного та комфортного простору з прикладами їх застосування, зазначені у статті, можна використовувати при створенні арт-просторів або покращенню уже наявних.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абизов В.А., Вовкотруб О.М. Особливості типології та дизайну розважальних закладів. *Art and Design*. 2018. № 3. С. 30-40.
2. Абизов В.А., Чверкалюк К.О. Поняття арт-простору та його характеристика. *Актуальні проблеми сучасного мистецтва*. Т. 2. 2022. С.179-181.
3. ДБН В.2.2-16:2019 «Культурно-видовищні та дозвіллієві заклади» – Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2019. 97 с.
4. Вимоги до освітлення робочих місць. URL: <https://5watt.ua/uk/blog/statti/vimogi-do-osvitleniya-robocikh-misc>
5. Карп'як М.О. Формування креативних просторів та їх значення для економічного розвитку регіону в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. № 3. С. 139-142.
6. Костюченко О. А. Особливості дизайну експозиційних просторів у арт-центрах. *Теорія та практика дизайну*. 2017. Вип. 12. С. 128-135 .
7. Лещенко О.В Створення креативних громадських просторів як інструмент відродження регресивних міст і регіонів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 32 (71) № 1. 2021. С. 65-75.
8. Місця, де народжуються ідеї. URL: <https://theukrainians.org/mista-ideyii/>
9. Постановка світла на виставках, у музеях та галереях. URL: <https://bodia.online/1/xOtToU>
10. Яковець І. О., Овчаренко В. Ю. Арт-простір у контексті формування креативного простору міст. *Культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*. 2019. 202 с.

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТЕЙ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ІЛЮСТРАЦІЇ ДИТЯЧОЇ КНИГИ

Дана робота розкриває вплив новітніх технологій на розвиток сучасної ілюстрації дитячої книги, а також висвітлює тему цифровізації у сучасному мистецтві.

Ключові слова: ілюстрація, дизайн, книга, цифровізація, VR-технології, AR-технології.

This work examines the impact of the latest technologies on the development of modern children's book illustration, and also highlights the topic of digitalization of modern art.

Key words: illustration, design, book, digitalization, VR-technologies, AR-technologies.

Прийнято вважати, що XXI століття неухильно пов'язане з ерою розвитку технологій. Тотальна цифровізація охопила більшу частину сфер людської діяльності і докорінно змінила їх. Безумовно, вплив розвитку технологій не обійшов і сферу художньої ілюстрації. Тож як саме цифрові технології вплинули на сучасну ілюстрацію книги? І наскільки швидко має адаптуватися до нового мислення дизайнер-ілюстратор?

Діячі мистецької сфери все частіше почали звертатися до актуальних технологічних здобутків аби бути ближче до своєї аудиторії та розширювати свою зону впливу. Таким чином, поява першої книги з залученням AR- та VR-технологій була питанням часу. Що тут казати, покоління потенційних юних читачів, котрі вирости на мобільних пристроях та інших девайсах вже не здатне засвоювати та сприймати інформацію на паперових носіях у звичному вигляді. Візуалізація інформації та інтерактивність тексту – вимога часу, психологічна потреба покоління «екранних дітей». Книга перестала давати ті емоції котрі могла надати будь-яка гра з екрану планшета. Тож досить розумно було підійти до питання креативно і поєднати ці дві структури: книгу та своєрідну гру. Так світ отримав свої перші книги з ігровими елементами, розпочавши нову віху взаємодії книг з технологіями.

Виходячи з цього, ілюстрації адаптували до нового виду так званих «інтерактивних» книг, у яких діти могли приймати безпосередню участь у процесі читання та гри. Наприклад, читачі можуть спостерігати, як герої книжок оживають, рухаються чи спілкуються, і навіть впливати на сюжет. Такі книги дають змогу сучасній дитині не вибирати гаджет чи книжку, а насолоджуватись новим форматом дозвілля, який об'єднує і те, і інше.

Інтерактивність включає декілька принципів ознак, які дають змогу ілюстратору розробляти свої роботи згідно поставлених задач:

- нелінійність структури подання інформації (а саме можливість залежно від вибору читача змінювати сюжет),
- можливість взаємодії читача із персонажами, текстом та вбудованими у нього елементами (ілюстраціями, гіпертекстовими посиланнями, навігаційними елементами, кодами, маркерами тощо),
- мультимедійність (поєднання анімації, відео- та аудіофрагментів),
- віртуальну та доповнену реальність,
- клікабельність,
- використання технічних пристроїв та спеціальних програмних застосунків.

Віртуальна реальність – це особливий різновид реальності, штучний світ, ілюзія дійсності, створювана за допомогою сучасних технічних засобів та комп'ютерних технологій, які забезпечують комплекс різноманітних людських відчуттів (зорових, звукових, тактильних тощо) за допомогою контролерів, спеціальних окулярів та навушників. Однак нині вже існують прості варіанти, доступні багатьом: картонні аналоги VR-окулярів і

будь-який смартфон зі спеціальним застосунком. Віртуальна реальність створює інший штучний світ, а доповнена – лише вносить окремі штучні елементи в сприйняття світу реального. Доповнена реальність позначає безпосередньо проєкти, дія яких спрямована на доповнення реальності будь-якими віртуальними елементами.

Якщо річ йде про дитячу літературу, найпростішим та найдоступнішим способом введення технології доповненої реальності став QR-код. QR-код – це піксельна картинка, різновид штрих-коду, за допомогою якого легко можливо отримати будь-яку інформацію (текст, зображення, аудіо та відео файли, посилання тощо). Для цього достатньо встановити спеціальну програму (у всіх сучасних смартфонах є можливість його сканування).

7 червня 2018 року компанія Live Animations спільно з видавництвом Little Hippo отримали престижну нагороду в США за книги з доповненою реальністю. Всього в продаж вони випустили 4 всесвітньо відомі дитячі книги загальним тиражем у 250 000 екземплярів, а саме: «Червона шапочка», «Троє поросят», «Вельветовий кролик», «Маша і три ведмеді». «Червона Шапочка» здається ззовні простою книгою з твердою обкладинкою та звичайними класичними кольоровими ілюстраціями. Вона самотужки і в разі відсутності девайсу з додатком, читач не помітить різниці. Ілюстрації все ще працюють як самостійний самодостатній комплекс візуального оформлення книги. А читанню книги нічого не заважає як у випадках з регулярною дитячою літературою. Та варто лише підключити додаток зі смартфона, як книга розкриває свій повний потенціал, а ілюстрації буквально оживають на очах маленьких читачів. І усе це дійство супроводжується доповненням з майстерно підібраного аудіо ряду, що виводить ілюстрації на новий рівень осягнення.

Вплив і розвиток технологій доповненої реальності знайшов відбиток і у українських видавців. 27 вересня 2011 р. відбулася презентація першої української інтерактивної дитячої книги для iPad «Забавлянки» поетеси Галини Малик, яку львівське «Видавництва Старого Лева» випустило спільно з компанією Arivo. Ця книга започаткувала українську ілюстрацію та анімацію у новітній сфері інтерактивних книжок. У 2017 році виходить «Аліса у Країні Див» та «Аліса у Задзеркаллі» Льюїса Керрола з 3D-анімацією української художниці Євгенії Гапчинської, а також адаптована для дітей версія твору «Лісова пісня» Лесі Українки з 3D-анімацією з однойменного мультфільму українського виробництва», які стали візитівками інтерактивних книжок вітчизняного виробництва. Що вже казати про «Снігову Королеву» від «А-БА БА-ГА-ЛА-МА-ГИ» котра отримала низку гран-прі та нагород, у тому числі у серпні 2016 р. здобула золоту медаль від американського рейтингу eLit Book Awards у категорії «Children's Books (All ages)». Намалював книгу сучасний ілюстратор Владислав Єрко, враховуючи усі можливі інтерактивні дії читача та його вплив на сюжет у подальшому: запалювання свічок дотиком пальця, роздмухування снігу, тощо. Таким чином створення інтерактивної книги є перспективним напрямом видавничої діяльності, що дозволяє відкрити нові способи взаємодії тексту із читачем через можливість змінювати сюжет, взаємодіяти із персонажами, текстом та вбудованими у нього елементами (ілюстраціями, гіпертекстовими посиланнями, навігаційними елементами, кодами, маркерами тощо), поєднання анімації, відео- та аудіофрагментів, використання віртуальної та доповненої реальності, технічних пристроїв та 602 спеціальних програмних застосунків.

Підбиваючи підсумки, технології є і будуть невід'ємною частиною людського сприйняття, у тому числі і естетичного. У багатьох країнах уже налічується дуже багато творів графічного мистецтва в доповненій реальності, серед яких дуже відомі займають значне місце в мистецтві. Використання доповненої реальності вже зайняло свою віху у дизайні та ілюструванні дитячої художньої літератури і неодмінно буде розвиватися з кожним прогресивним здобутком людства як невід'ємна частина мистецького прогресу, тож перспектива розвитку цього напрямку у дизайні дитячої та підліткової літератури зростає з кожним роком. Слідкувати за актуальними та інноваційними технологіями і вміти швидко адаптуватись до змін це одна із найважливіших навичок сучасного дизайнера та ілюстратора.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бесараб А. Революція в читанні, або живі книжки – це реальність!!! URL: <https://cutt.ly/DOY56Jf> (Дата звернення 23.09.2022)
2. Єфімова М. П. Інтерактивна дитяча книга в Україні: становлення та перспективи. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.: Записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2014. Вип. 19. С. 259–263.
3. Інтерактивна література / Вікіпедія. URL: <https://cutt.ly/TOY8OpS> (Дата звернення 25.09.2022)
4. Історії, що занурюють глибше, або книжки з віртуальною та доповненою реальністю. URL: <https://chytomo.com/istorii-shcho-zanuriuiut-hlybshe-abo-knyzhky-z-dopovnenoiu-i-virtualnoiu-realnostiamy/> (Дата звернення 23.09.2022)
5. Слюсаренко Д. Я. Інтерактивні видання: особливості реалізації та розповсюдження. *Молодий вчений*. 2017. №11(51). С.764-767.

УДК 7.012-028.22:316.62]:659

*Анастасія Гречанюк, Тамара Никоненко
(Київ, Україна)*

ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ

У статті розглянуті основні засоби візуального втілення соціальних проблем. Проаналізована можлива реакція людини та результативність головних ідей кожного засобу на існуючих прикладах. Висвітлено актуальність засобу «зображення вирішення проблеми не змінюючи поведінку та звички людини», як необхідну зміну, що забезпечить умови посилення впливу соціальної реклами до активної дії людини щодо вирішення соціальних відхилень.

Ключові слова: соціальна проблема, засоби вирішення, реклама, звички, спосіб життя.

The article considers the main means of visual embodiment of social problems. The possible human reaction and the effectiveness of the main ideas of each means on existing examples are analyzed. The relevance of the means of "depicting the solution of the problem without changing the behavior and habits of a person" as a necessary change that will provide the conditions for strengthening the impact of social advertising to the active action of a person to solve social deviations is highlighted.

Key words: social problem, means of solution, advertising, habits, lifestyle.

Щоб вирішити будь-яку проблему, треба її зрозуміти, дати їй визначення. Тож соціальна проблема – це складне пізнавальне завдання, рішення якого призводить до істотних теоретичних і практичних результатів. Для його вирішення необхідна відповідна інформація про об'єкт соціальної дії, умови, обставини та інші чинники, що впливають на життєдіяльність, стан і поведінку.

Далі людина шукає для себе варіанти наступних дій. Кожен упродовж свого життя засвоює окремі переконання та моделі поведінки, які існують у суспільстві, але водночас своїми щоденними діями та взаємодіями долучається до творення поточного стану суспільства, пропонуючи щось нове або відтворюючи існуюче [1].

Можна виділити такі кроки вирішення соціальної проблеми:

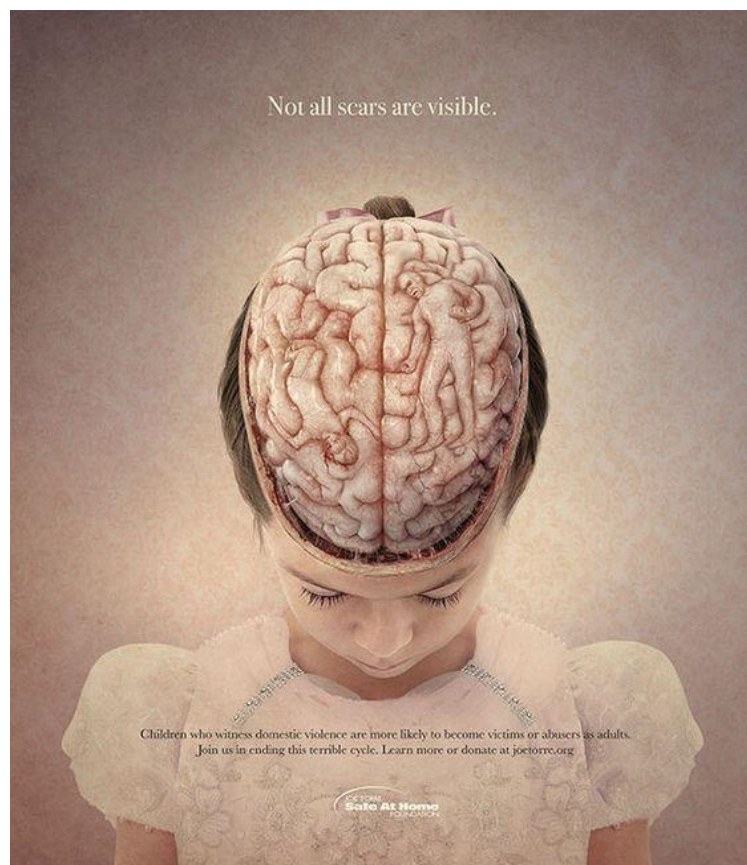
- 1) є соціальна проблема, як усвідомлення відхилення, яке викликає тривогу людей, спонукає їх до діяльності;
- 2) є потреба вирішити цю проблему, чи принаймні допомогти в реалізації за допомогою певного проекту, ідеї;

3) для генерування ідеї та подальшому її втіленні в життя потрібна певна інформація щодо соціальної проблеми;

4) щоб знайти цю інформацію, потрібно провести аналіз, іншими словами спостереження.

Отже, розглянемо та проаналізуємо типові засоби та їх приклади вирішення соціальних проблем за допомогою графічного дизайну, для того щоб ефектно та ефективно комунікувати, ламати стереотипи та прискорювати соціальні зміни.

- Засіб залякування. Подивимось на приклади. Повідомлення некомерційної організації «Joe Torre Safe At Home Foundation», яка допомагає впоратися з довготривалим ефектом домашнього насильства за допомогою освіти (Іл. 1.) Бачимо маленьку дівчинку з відкритим черепом, в мізках зображенні силуети, можна припустити, що це її кривдники.

Іл. 1. Повідомлення некомерційної організації Joe Torre Safe At Home Foundation

Ще один приклад: відеоролик перфоменс «Pub Loo Shocker campaign» від агентства «Leo Burnett London», Великобританія. Перфоменс провели в убиральні пабу, тобто в місці, де люди, зазвичай, вживають алкоголь. В момент, коли людина нічого не очікує, просто підходить до дзеркала, зненацька скло тріскає, та з нього вилітає скривавлена голова, з характерним звуком. Кампанія в такий лякливий спосіб намагається донести до відвідувачів закладу не сидати за кермо напідпитку, бо це може призвести до таких страшних подій, які показує перфоменс [5].

Цей засіб показує проблему або її наслідки. Що глядач відчуває окрім страху, агресії і того, щоб якомога швидше закрити очі та не бачити цього графічного супроводу. Звісно, така реклама привертає увагу, але вона не спонукає до дій щодо вирішення проблем домашнього насилля та ДТП. Тут немає розвитку. Постає питання: «А що робити далі? Де вихід з цієї ситуації?». Таким чином, засіб залякування може бути результатним лише для одиниць.

- Засіб нав'язування звички. Спонування до дії шляхом наказу або прохання.

Приклади: «WWF» разом з агенцією «Lowe» створили рекламу «Don't buy exotic animal souvenirs», що закликає не купувати сувеніри з екзотичних тварин (Іл. 2). Жінка в аеропорту тягне валізу, яка лишає за собою криваву смугу. Процес виробництва таких товарів є жорстоким щодо тварин та призводить до вимирання рідкісних видів.

Іл. 2. «WWF» разом з агенцією «Lowe» створили рекламу «Don't buy exotic animal souvenirs»

В означеному випадку ми відчуваємо заклик «Не купуй». Цей засіб може показувати можливе вирішення проблеми, але не факт, що воно є результатним, не можна заставити людину щось робити, або не робити: змінити звичку або позбутись її після перегляду одного ролику чи плакату.

- Засіб висміювання.

Приклад: рекламний ролик «Enjoy your speed to the end» від «UAMK». Спочатку ми спостерігаємо за звичайною церемонією поховання. Далі чуємо веселу гру оркестру, а потім вже і бачимо іншу церемонію від якої і чути ці звуки. Вони поспішають поховати людину, практично біжать. Потім іронічний напис «Насолоджуйся своєю швидкістю до кінця». Тож ховали людину, яка перевищила швидкість і загинула в ДТП [2].

Далі рекламні постери на підтримку кампанії з економії води: «Залиште вашого внутрішнього співака, перш ніж йти в душ» (Іл. 3). Саркастичні написи: "Незаспівана в душі Love Me Tender може заощадити до 26 літрів води". "Незаспівана в душі Like a Virgin може заощадити до 33 літрів води".

Іл. 3. Рекламні постери на підтримку кампанії з економії води:
«Залиште вашого внутрішнього співака, перш ніж йти в душ»

Що можна сказати з приводу цього засобу. Іронія, сарказм діє на людей по-різному. Когось це може спонукати до дій та подальшого усвідомлення проблеми, її прийняття, хтось посміється та забуде.

- Засіб зображення вирішення проблеми не змінюючи поведінку та звички людини.

Приклади: Як бути здоровим і не мити руки з милом? «Savlon Healthy Hands Chalk Sticks» – спеціальні крейдяні палички, настояні на милі. Більшість учнів початкових класів у сільській місцевості Індії все ще використовують чорний грифель і крейдяні палички для письма в школах, тому виникла така ідея. Дітей дуже важко змусити помити руки з милом, але тепер просто змиваючи крейду, вони так само вбивають мікроби [6].

Як приймати ліки, не приймаючи ліки? Як змусити приймати йод індійських жінок, який необхідний саме для цієї місцевості? Люди постійно забувають про прийом ліків, чи просто свідомо відмовляються від них. Тому кампанія проаналізувала звички й спосіб життя жінок. В Бінді – «третє око» вбудували необхідну кількість йоду, так він поступає до організму жінки. В Бінді, яка можна сказати, слугує звичкою для індійської жінки [4].

Як побачити те, чого ніколи не видно? Під час Всесвітнього тижня обізнаності про споживання солі Фонд Фавалоро, університетська лікарня, проводила безкоштовні дослідження та розповсюджувала «La Sal Que Se Ve» (пофарбовану сіль) з метою запропонувати людям зменшити споживання солі. Тепер можна контролювати вміст солі в страві, тому що її видно неозброєним оком [3].

Таким чином, засіб зображення вирішення проблеми не змінюючи поведінку та звички людини найрезультативніший з усіх. Таке наповнення соціальної реклами надасть змогу не стільки підвищити рівень довіри до неї чи того, що в ній пропагується. Індивіду розповіли про проблему та надали метод для її вирішення. Не шляхом залякування, нав'язування чи за допомогою іронії, а просто підлаштувалися під спосіб життя, стали частиною звички, не змінюючи рутини й не викреслюючи цієї звички з життя. Це допомагає викликати потрібну реакцію, яка дасть поштовх до наступних дій, щоб вирішити проблему, якщо вона не вирішена одразу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Суспільство, яке здатне себе змінити / СПІЛЬНОДІЯ: модель взаємодії активних громадян в успішному суспільстві / Савчинський Р., Наседкіна М. / 3 жовтня 2016 / The Ukrainians URL: <https://theukrainians.org/spilnodiya-parttwo/> (дата звернення: 20.05.22)
2. Enjoy your speed to the end, UAMK, рекламний відеоролик. URL: https://www.youtube.com/watch?v=DhRkS-Lk_jk (дата звернення: 20.05.22)
3. La Sal Que Se Ve, рекламний відеоролик. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HfJYTPcucuc> (дата звернення: 21.05.22)
4. Life saving dot, рекламний відеоролик. URL: https://youtu.be/Sclg_AfGzcE (дата звернення: 23.05.22)
5. Pub Loo Shocker campaign, перфоменс. URL: <https://youtu.be/R22WNkYKeo8> (дата звернення: 23.05.22)
6. Savlon Healthy Hands Chalk Sticks, рекламний відеоролик. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VhVfLoKqS1o> (дата звернення: 23.05.22)

УДК 76.049.2:821.161.2-93

*Єлизавета Євсюкова
(Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНОЇ ТА ГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ МАЛЬОПИСІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано специфіку української дитячої графічної прози, її жанрово-стилістичні та графічні доміанти. З'ясовано, що українські комікси створюються за мотивами класичних творів та подій сучасності, а національна специфіка передбачає звернення до питомо українських тем та образів, джерелом яких є доба козацтва. У коміксах, формується образ українського супергероя, випробовуються пригодницькі та детективні жанрові матриці, які підкріплюється візуальним рядом виконаним у різноманітних графічних техніках.

Ключові слова: комікс, графічний роман, графічна мова, дитяча література, національний код, образ супергероя, міфічний герой.

The article analyzes the specifics of Ukrainian children's graphic prose, its genre-stylistic and graphic dominants. It was found that Ukrainian comics are created based on classical works and contemporary events, and the national specificity involves turning to specifically Ukrainian themes and images, the source of which is the Cossack era. In comics, the image of a Ukrainian superhero is formed, adventure and detective genre matrices are tested, which are supported by a visual series made in various graphic techniques.

Key words: *comics, graphic novel, graphic language, children's literature, national code, superhero image, mythical hero.*

У сучасній літературі відбувається орієнтація суспільства на візуальне засвоєння інформації, все більшого поширення набувають нові синтетичні жанри (зокрема комікси), які поєднують в один словесно-візуальний образ. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю досліджень жанрово-стильових та графічних доміант дитячих мальовписів. Зростання інтересу суспільства до феномену українського коміксу та графічного роману вимагає наукового дослідження.

Метою статті є аналіз специфіки української графічної прози, зокрема дитячої. Аналіз передбачає вирішення таких завдань: простежити генезис стильової взаємодії графіки, малюнка зі словесним текстом; оглянути особливості графічної мови мальовписів; охарактеризувати особливості національного коду в українському коміксі.

«Комікс – це одне з небагатьох явищ масової культури, яке не прижилося в Україні [3, с. 15]» – стверджує Н. Космацька. Причиною, на думку дослідниці, є те, що «в Радянському Союзі комікси видом мистецтва не вважали й не пропагували. Проте певна причетність до графічної літератури простежується [4, с. 146]» (історії в картинках в журналах «Крокодил», «Перець», дитячих виданнях «Мурзилка», «Барвінок»). Б. Філоненко зазначає, що «коміксу в Україні як такого – немає. Ті спроби, які існують чи існували – «Дагопак», – це окремі експерименти людей, але ніяк не масова культура [6]». Та все ж можна погодитись з думкою О. Колесник, що «український комікс та графічний роман знаходиться в стані формування [2, с. 305]».

Сучасний український ринок коміксів досить насичений і різноманітний не тільки за сюжетом і жанром, а й за графічною мовою та стилістикою. Ілюстрації у мальовписах художники виконують у різних графічних техніках. Малюнок допомагає висловити складний задум митця, передати форму й об'єм, рух і психологію персонажів, передати сприйняття глибини простору та наповнити його необхідними предметами. Графічна мова залежить від сюжету, стилю, та навіть вікової категорії читача.

При ознайомленні з коміксами останніх років простежується тенденція звернення авторів до козацького минулого, образу козака, який, як і супергерой, має виняткові здібності; використання пригодницької, детективної, фантастичної жанрової матриці. Національна специфіка графічної прози передбачає звернення до істинно українських тем і образів, джерелом яких є доба козаччини. В українському світогляді козаки є прообразом національного супергероя. Наприклад, комікс «Максим Оса. Герой з того світу» (2011 р.) має складну структуру та малюнок і розрахований на підлітків та дітей більш старшого віку. Історичний антураж, осучаснений детективною складовою, робить твір захопливим для читання. І. Баранько у цьому творі зумів показати не лише свою художню майстерність, але й спромігся досить вибудувати напружений детективний сюжет, витримати інтригу. Максим Оса є тим супергероем, позитивним образом українця, котрий ознайомлює іноземну спільноту з найкращими якостями українців [5]. «Максим Оса» – повністю європейський мальовпис, такі у Франції називаються банд-десіне і є різновидом мистецтва на рівні з кінематографом та літературою. Мальовпис заворожує не лише цікавим сюжетом, а й чорно-білими ілюстраціями – можна годинами розглядати графіку, перспективи, бойові сцени, прекрасну міміку. Комікс за графікою нагадує японську мангу та ілюстрації до «Енеїди» Анатолія Базилевича (рис. 1).

Рис 1. Розгорт коміксу «Максим Оса»

До козацької тематики звернулися і автори коміксу «Даогопак» (2012 р.) М. Прасолов, О. Колов та О. Чебикін. «Даогопак» можна назвати одним із найпопулярніших українських мальовисів з козацьким контекстом, представленим у популярній «глобально-сучасній формі». У творі осучаснено національну міфологічну спадщину, зокрема міфи та легенди про козаків-чарівників (характерників). Повнокольоровий тритомний мальований графічний роман-блокбастер, у якому поєднуються західні і японські графічні традиції. Пригоди козаків-характерників, які створені на основі міфів та легенд української історії – утворюють сюжетну лінію твору. Козаки наділені здібностями, котрі пояснюються їх належністю до лицарського ордену магів та майстрів бойових мистецтв Запорізької Січі [5].

Ще одним прикладом патріотичного дитячого мальовису є твір «Українські супергерої» (2015 р.) Л. Воронюк. Герої коміксу мають непросте завдання для суперменів – врятувати, зберегти український світ від загибелі та панування злих сил. У двобой між негативними та позитивними персонажами яскраво зображені українські події, насамперед пов'язані з російською агресією. До дитячої аудиторії через виразні малюнки, простий сюжет, залучення до інтерактивності (можливість самостійно розмалювати комікс) доноситься головна думка твору – щоб не сталося, Добро завжди перемагає Зло, українці зможуть подолати будь-які негаразди [1].

Одним із визначних мальовисів 2021 року є комікс «Тато» (2021 р.) О. Ком'яхова. На 72 сторінках роману, у витонченій детальній графіці подана розповідь про сучасну сім'ю, дорослішання громадян і буремні події зими 2013-2014 років. Це мальовис-переосмислення з містичним лейтмотивом, який покликаний розкрити глибинні причини Революції Гідності і російсько-української війни.

Проте, на сучасному ринку коміксів зустрічаються не тільки твори авторів яких надихнулись козацькою минувиною, а й мальовиси з більш розважально-пригодницьким сюжетом на тему сучасного життя для дітей меншого віку. Мальовис «Кімка-мандрівник» (2019 р.) С. Чудакорова розрахований на дітей від 9 до 12 років. З коміксу читач дізнається про неймовірні пригоди хлопчика на ім'я Кімка і його нового друга-робота, що відбуватимуться не лише в просторі, але й в часі. Тут спостерігається доволі цікава графіка, але трохи спрощена задля легшого сприйняття дитиною. Щоб ще більше зацікавити читача, у ілюстраціях активно застосовується колір та «спецефекти», що притаманні американським коміксам (рис. 2).

Отже, графічна проза органічним поєднанням візуальних і вербальних наративів виходить за рамки традиційних прийомів творення. Будучи надзвичайно популярною за кордоном, графічна проза в Україні поступово заповнює порожню прогалину, що утворилася за часів соцреалізму. Комікси в Україні створюються на основі української класики та сучасності, актуалізують козацьку минушину в її історико-міфологічному варіанті, випробовують пригодницькі й детективні жанрові матриці. В українських коміксах формується образ українського супергероя, який відповідає сьогочасним реаліям та покликаний налаштувати суспільство на позитив. Лише останнім часом з'являються цікаві графічні роботи в жанрі мальовису на сюжети подій сучасної Української Незалежної держави (комікс «Гато»). Ілюстрації у мальовисах художники виконують у різноманітних графічних техніках, але найбільш розповсюдженою є техніка рисунка пером. Цей пластичний рисунок допомагає висловити складний задум митця, передати форму й об'єм, рух і психологічний стан персонажів. На завершальній стадії графічної роботи художник може використовувати комп'ютерну графіку. Вона уможлиблює доведення ескізів до необхідної чистоти виконання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воронюк Л. О. Невидимий острів. Вип 2. Чернівці : Букрек, 2015. 16 с.
2. Колесник О. Поетика графічного роману: синтез мистецтв та транспозиція. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Вип. 31. С. 301-306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_31_43 (дата звернення: 05.09.2022)
3. Космацька Н. В. Мова сучасного коміксу як явища масової культури. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, т. 4. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_4_5 (дата звернення: 20.09.2022)
4. Космацька Н. Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2012. Вип. 19. С. 141–147.
5. Удовиченко Л. Специфіка мови графічного роману Сергія Захарова «Діра». 2022. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3fdac1098507d5b6e742741325e15afc.pdf> (дата звернення: 10.09.2022)
6. Філоненко Б. Робити комікси з національними героями зараз на часі. URL: <https://archive.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robity-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi> (дата звернення: 11.08.2022)

УДК 7.012-028.22:502.171

Тетяна Зелінська
(Київ, Україна)

РОЗКРИТТЯ ТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ В СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

У статті розглянуто поняття екологічного дизайну як підходу до проектування, проаналізовано тенденції поширення принципів екологічності та стійкості у сучасному графічному дизайні. Досліджено методи та засоби застосування таких принципів в аналоговому та цифровому середовищах на різних етапах розробки дизайн-продукції. У дослідженні проведено розгляд та аналіз способів застосування еко-принципів у веб-, product- та UI/UX дизайні, способи оптимізації роботи сайтів та додатків, дизайнерські рішення для скорочення обсягів енергоспоживання та мінімізації впливу на навколишнє середовище.

Ключові слова: екологічний дизайн, природні ресурси, еко-брендинг, свідоме споживання, тенденції, навколишнє середовище, графіка.

The article examines the concept of graphic design as an approach to design, analyzes the trends in the spreading of the principles of environmental friendliness and sustainability in modern graphic design. The methods and means of applying such principles in analog and digital environments at various stages of product design development have been studied. The research examines and analyzes ways to apply eco-principles in web, product, and UI/UX design, ways to optimize the sites' and applications' performance, and design solutions to reduce energy consumption and minimize the impact on the environment.

Key words: Ecological design, natural resources, eco-branding, conscious consumption, trends, environment, graphics.

Небачено активна й здебільшого непродумана діяльність людини, споживацьке ставлення до природних ресурсів спричинило безліч проблем для сучасного людства та майбутніх поколінь. Забруднення повітря, води і ґрунту, глобальне потепління, виснаження природних ресурсів, вирубка лісів – все це результат людської діяльності.

Вирішення цих проблем потребує чимало часу та об'єднання зусиль фахівців у багатьох сферах. Так, у сфері дизайну дедалі частіше звертаються до принципів екологічності та стійкості (sustainability). Екологічний дизайн – це не примха, а хвиля майбутнього, універсальний спосіб збереження рівноваги між природним і людським чинниками в будь-якій сфері природокористування. Еко-дизайн, на рівні зі звичними для всіх вимогами краси, комфорту й ціни, також приділяє неабияку увагу споживанню ресурсів у процесі проєктування, виготовлення, користування та утилізації. [4]

Так ще в далекі часи давньогрецької культури мислителі вели дискусії про гармонію і баланс краси й утилітарності, які зводилися до простих ідей єдності краси, мудрості й блага як проявів головних людських цінностей (Сократ, Платон) [2]. Різноманітні блага та внутрішні якості (інтелект, вищим ступенем розвитку якого є мудрість; емоційна сфера, для якої вершиною є краса) співвідносилися з людиною у загальному усвідомленні, з гармонійною особистістю, яка безумовно перебуває в органічній єдності з довкіллям. Філософи зазначали, що художнє пізнання має бути виправданим, а не базуватися лише на утилітарному використанні його результатів. А творчість, мистецтво і дизайн призначені для нових відкриттів. Основне завдання дизайну – розвивати почуття естетики, гармонії форми та функції, навчати бачити красу природи, навколишнього світу. [1].

Поняття екологічного дизайну можна інтерпретувати по-різному. Проте насамперед екологічний дизайн – це підхід до проєктування, який складається з різноманітних принципів, що зосереджені на продовженні терміну служби продукції та/або запобіганні виснаження природних ресурсів. Мета полягає в тому, щоб зменшити та, в ідеалі, усунути залежність людей від вичерпних природних ресурсів, таких як нафта, вугілля та вода.

До способів роботи за принципами екологічного та стійкого дизайну належать застосування енергозберігаючих технологій в продуктах проєктування, а також використання екологічних інструментів для створення дизайн-об'єктів. [1]

Варто зазначити, що дедалі більше брендів стають екологічно-свідомими. Йдеться не лише про гасла й меседжі, а насамперед про практичне застосування продуктів проєктування екологічного дизайну. Сучасний дизайн інтегрує екологічно-дружній підхід, використовуючи природні переробні ресурси в матеріалах та технологіях виготовлення дизайнерських об'єктів. Бренди відмовляються від пластикового пакування або ж використовують матеріали, придатні до переробки чи повторного застосування. Часто такі прийоми є не лише ефективною стратегією розвитку бренду на сьогодні, а й знаходять схвалення в очах цільової аудиторії.

У зв'язку з цим простежується у майбутньому тенденція використання біорозкладних фарб та фінішів на водній основі, а також відхід у дизайні від складних, незручних у використанні дизайнерських об'єктів до простих за формою та стриманих за візуальним рішенням, натхнених мотивів DIY.

Популярності набуває таке явище як «еко-брендинг». Це цікавий експеримент, який пропонує більш екологічний дизайн бренду, заощаджуючи, наприклад, частину чорнила від друку логотипів або споживання енергії для цифрових інтерфейсів за рахунок використання «економічних» кольорів, таких як чорний або зелений.

Перетворення бренду на еко-бренд без втрати оригінальної ідентичності є досить непростим процесом. Хоча він може бути ефективним у просуванні бренду і позитивно вплинути на економічну складову, але лише за умови поступового переходу на екологічні технології і застосування певних дизайнерських прийомів. Зокрема, сьогодні є актуальними економічні у затратах фарби шрифти (ink-saving fonts), які були спеціально розроблені з метою заощадження в друці до 25% чорнил. Існує чимало варіантів шрифтів у вільному доступі, що заощаджують фарбу, наприклад відомий Ecofont (на основі концепції з крапками) або Ruman Eco (на основі смуг). [6]

У найближчі роки, експерти прогнозують, що тренд на екологічність та свідоме споживання буде лише зростати, що в свою чергу вплине на розвиток графічного дизайну і його цифрові втілення. Варто зазначити кілька тенденцій в сучасному графічному дизайні:

1. Надання переваги натуральним кольорам. Спостерігається ширше застосування приглушених кольорових палітр, м'яких та землянистих тонів.

2. Використання елементів, пов'язаних з природою та довкіллям. Одним з найбільш значущих джерел натхнення у графічному дизайні зараз, є природне середовище. В результаті все більше брендів використовують мотиви, нав'язані світом природи (флористичні елементи, необроблені форми).

3. Поява гасел та символів, що закликають до свідомого споживання.

4. Застосування візуальних текстур з імітацією природних матеріалів. Включення ілюстративних та текстурних елементів, пов'язаних з природою стало одним із найбільш виразних трендів у розробках систем візуальної ідентифікації за останні роки.

5. Популярність ілюстрацій та принтів ручної графіки.

Дизайнерський продукт, створений з використанням вище зазначених прийомів, може бути простим за візуальним втіленням та формою, але важливим в контексті заохочення до відповідального та свідомого споживання. [5]

Принципи стійкості поширюються також на таку сферу графічного дизайну як веб-дизайн. Будь-яка передача даних використовує електроенергію, яка в багатьох випадках є продуктом вугільної промисловості й одним із найбільших джерел забруднення повітря.

У процесі проектування сайту важливо провести аналіз, аби сайт надавав лише необхідну інформацію, що допоможе уникнути інформаційного засмічення та зекономить час і кошти на розробці функцій та вмісту, які не несуть жодної користі або мають лише невелику додану цінність. На технічному рівні варто використовувати стандартні блоки програмного забезпечення та вже перевірені надійні технології, щоб подовжити термін служби сайту. Тексти мають бути лаконічними, залишаючись при цьому зрозумілими та повними. Обмеження кількості зображень і відео до необхідного мінімуму теж є перевагою, оскільки не лише зменшує енергоспоживання, а й заощаджує час користувача, пришвидшуючи завантаження веб-сторінок. [3]

Розміщення веб-сайтів на локальних хостингах є ефективним способом скоротити об'єми викидів вуглекислого газу, як і розміщення їх на так званих «зелених» хостингах (використовують геотермальну або гідро електроенергію).

Створення веб-сайту з низьким рівнем впливу на навколишнє середовище є можливим також за допомогою таких дизайнерських рішень, як мінімізація використання відео та вимкнення функції autoplay, що зменшує енергоспоживання веб-сайту, максимальне стискання медіаданих та застосування інструментів для оптимізації роботи (Google PageSpeed Insights, Pingdom Website Speed Test тощо).

Фонові гіф-анімації та відео, складні елементи та реклама також потребують надзвичайної кількості енергії так само як зображення та фото. Завжди варто виконувати

оптимізацію зображень. Це зменшує їх об'єм тим самим прискорює завантаження, щоб покращити швидкість сторінки та мінімізувати вуглецевий слід веб-сайту. [3]

Бренди які прагнуть бути екологічними та свідомими тяжіють до більш лаконічних дизайн-рішень. В останні роки можна спостерігати як все більше сайтів досягають привабливого та зручного для користувача вигляду, застосовуючи мінімальну кількість графічних елементів. Такий тренд має не лише переваги для навколишнього середовища, а й запобігає інформаційній перевантаженості користувача, знижуючи кількість візуального шуму, що згідно з останніми дослідженнями та опитуваннями позитивно впливає на цільову аудиторію. [5]

Все, починаючи з пакування та закінчуючи веб-дизайном, зазнало впливу природніх кольорів, форм та текстур. Є кілька пояснень стрімкому зростанню популярності даної тенденції.

По-перше, це дає можливість в дизайні відродити природні форми і додати до сучасного життя елементи врівноваженості та спокою. По-друге, природні образи зазвичай асоціюються з приємними відчуттями, ідеями невинності, чистоти та гармонії, що дозволяє створювати позитивні враження від бренду. По-третє, переосмислення місця людини у світі та її дбайливого ставлення до природи, поява нової «зеленої» філософії спричинили новий підхід до виробництва.

Для підтримки життєдіяльності, створення комфортних та ефективних умов для навчання, люди знаходяться в стані безперервного споживання, що не проходить безслідно для довкілля. Беззаперечно, зараз постає питання перегляду використання природних джерел для того, аби залишити планету придатною для життя наступних поколінь.

Однією зі сфер, яка відіграє найбільш активну роль у зрушеннях на шляху до екологічності та стійкості, є сфера дизайну, оскільки вона має широкі рамки та безліч важелів впливу. Екологічний (сталий) дизайн – це процес проєктування економічних, екологічних, стійких об'єктів і матеріалів. У сучасному світі, де стрімко відбувається моральне старіння не лише речей, а й інформації, дизайн несе головну відповідальність в ім'я сталого розвитку, а технологічний прогрес робить можливим його функціонування. Екологічний дизайн як новий підхід до проєктування дозволяє розробляти рішення, які несуть цінність не тільки у короткостроковій перспективі, а й у майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кузеляк Р.Р. Дизайн середовища. *Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції «Реклама і дизайн на порозі XXI сторіччя»*. Київ, 2001. С.122-124.
2. Развадовська Г., Веркалець І., Близнюк М. Екологічний дизайн: мистецький аспект. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних екологічних проблем»*. Чернівці: Золоті литаври, 2002. С.161-167.
3. An eco-design logic. URL: <https://www.ademe.fr/en/an-eco-design-logic/> (дата звернення 26.09.2022)
4. Eco-design, a method to drive regeneration? URL: <https://circulab.com/eco-design-definition/> (дата звернення 22.09.2022)
5. Eco-design: definition and example. URL: <https://altermaker.com/eco-design-definition/> (дата звернення 22.09.2022)
6. Eco-fonts, graphic design and eco-friendly practice. URL: <https://hellolovely.design/top-tip/2021/10/13/eco-fonts-graphic-design-and-eco-friendly-practice> (дата звернення 26.09.2022)

УДК 7.012-028.22:[658.827:687.55]

Наталія Симчук, Олена Світлична
(Київ, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ГРАФІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДЕКОРУВАННІ ПАКУВАНЬ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті досліджуються тенденції графічних складових сучасних пакувань косметики на початку XXI ст. Розглядаються особливості видозмінення теперішніх пакувань косметичних засобів в порівнянні з історичними аналогами дизайнерського оформлення. Аналізується графічна складова сьогодення і передумови її формування в оформленні пакування косметичних засобів. Висвітлюються найбільш розповсюдженні графічні тенденції у декоруванні пакувань.

Ключові слова: графічні тенденції декорування, сучасне пакування косметики, дизайнерське оформлення.

The article describes the trends of graphic components of modern cosmetics packaging in the early XXI century. The article investigates the trends of graphic components of modern cosmetics packaging in the early XXI century. The features of modification of the present cosmetics packaging in comparison with historical analogues of design are considered. The graphic component of the present and the prerequisites for its formation in the design of cosmetics packaging are analyzed. The most common graphic trends in packaging decoration are highlighted.

Keywords: graphic trends in decoration, modern cosmetics packaging, design decoration.

Загалом, передумовою зародження потреби в створенні етикеток і пакування косметичних засобів стала індустріальна революція, котра запустила процес значного зросту різного виду продукції, що потребувала маркування. Цей перехід від ручного виробництва до заводського значно змінив мистецькі прояви в цілому. Завдяки даним технологічним зрушенням, друкарство стало більш розповсюдженим і в 1844 році Фелікс Потін відкрив свій перший магазин в якому наносив маркування на товари представлені виробником, так і почалося масове використання різних типів друку в пакування. Тогочасна упаковка мала просту лаконічну форму звичайної коробки, в першу чергу вона носила захисну функцію, про логотип тоді мови навіть не йшло, найчастіше наносили просто ініціали власника бізнесу.

Тематика пакування, котра була сформована під впливом комп'ютерних інновацій не втрачає свою актуальність протягом останніх 5 років. Загалом можна виокремити декілька основних напрямків в дизайні упаковки: мінімалізм, екологічність, легка химерність, контрастність, ретро-стиль, індивідуальний підхід. Кожна упаковка косметичного засобу окрім візуальної складової повинна мати високу інформативність, буде великим плюсом якщо вона ще й буде гармонійно візуально оформлена. Інформація повинна бути систематизована, високої популярності зараз набула таблична верстка, не залежно від галузі товару, дана верстка гармонійно поєднується з типовим для сучасності мінімалізмом і лаконічністю. У дизайні пакування важливо знати і вміти використовувати семіотичний метод - безпосередньо графічний дизайн котрий працює над знаковими системами в цілому, образами. Саме семіотика допомагає аналізувати символи та знаки, виокремити інстинктивні інтерпретації певних повідомлень на емоційному фоні. Ще в часи конструктивізму, часто на підсвідомому рівні використовували семіотичні прийоми. Кожен напис і колір має містити непрямі вербальні асоціації, пересічний глядач на підсвідомому рівні проводить ряд асоціацій стосовно кожного елемента. Досить популярним вважається прийом типографіки, зараз майже ніхто з дизайнерів не нехтує цим прийомом, шрифт виступає не лише елементом візуального оформлення, а і виконує важливу інформативну функцію. Дана стилістична особливість почала використовуватися ще в часи Швейцарського міжнародного стилю,

ключовими елементами виступали шрифти, але виключно без засічок. Упаковка косметичних засобів котра створена у даному стилі має лаконічну конструкцію, щоб глядач звертав увагу виключно на графічне текстове оформлення, типографіка чудово справляється із роллю декоративного елемента що ще й несе практичний характер. Логотипи котрі виконують у даному стилі, не рідко виступають саме тим візуальним елементом оформлення, що й домінує на тарі, мінімалізм і чітка типографіка неймовірно влучно комбінуються у цьому дизайні пакувань. Досить неординарним прийомом, в оформленні пакування, вважається використання ручної рисованої графіки з до друкарською обробкою, а також використання фактурних матеріалів, нестандартне поєднання кольорового рішення та всебічне використання типографіки. Ще у Вікторіанську епоху митці використовували ручну графіку для оформлення пакування косметичних засобів. Яскравим прикладом слугували роботи Альфонса Мухи, митець зумів гармонійно скомбінувати ручну графіку зі шрифтовим наповненням, він зміг провести тонку паралель між арковими формами архітектурних споруд і орнаментальними елементами. Особливої популярності на початку 19 століття набули подарункові пакування у стилі модерну, етикетки мали багатофункціональну роль, вони у подальшому відігравали функцію привітальних листівок. Наразі більшість упаковок косметичних засобів мають досить лаконічну і просту конструкцію, навіть упаковка косметики з ручною графікою слідує цій тенденції. Основною передумовою графічного поєднання текстової частини та фото у наші дні став стиль баухаус, а саме вчення Ласло Надь-Мохолі. Графічний дизайн у стилі баухаус прагнув зробити прості речі доступними для сприйняття звичайного глядача, особливе місце відводилося смислому наповненню, дизайн мав бути лаконічним і досить змістовним. У дизайні упаковки, для графічного наповнення, використовували прості геометричні форми котрі були виконанні у різноманітних кольорах, також характерною рисою пакування став логотип, йому надавалася особлива роль, він перестав бути фоновим елементом.

Однією з основоположних сучасних тенденцій в графіці дизайну упакування косметичних засобів стали своєрідні мотиви 60-х, завдяки химерному комбінуванню шрифтів, всіляких хвиль та різних кольорів пересічний покупець відчуває ностальгію за часом миру, кохання та спокою. Ще в 60-х роках своєрідна психоделіка заповнила світ мистецтва, вона комбінувала в собі елементи ар-нуво навіть з летенгом доби модерну. У роки коли світ вже відійшов в страшних післявоєнних реалій, мистецтво отримало новий простір для творчості, неабиякої популярності набули психотропні речовини, отже митці в більшості своїх дизайнерських робіт застосовували ефект галюцинацій. А саме, лінії різноманітних форм і товщин з абсолютно безглуздими кольоровими поєднаннями, тож теперішня інтерпретація психоделіки займає досить популярну роль в дизайні пакування косметичних засобів, логотип отримав унікальний вигляд у цьому напрямку. Він перестав бути лише шрифтовим написом назви бренду, тепер у ньому використовують всілякі чудернацькі форми котрі асоціюються з певною продукцією, часто використовують смайли. Досить важливу роль відіграє і шрифт котрий використовують у логотипі, він отримав хіпстерські нотки, має всілякі текстури і різноманітні вигини форми. Не менш популярним стало дизайнерське рішення у якому головну роль займає текст. Цей напрямок віддає всю увагу шрифтам, адже там вони стають центральним елементом композиції, в ньому навіть немає місця ілюстраціям чи фотографіям, є лише простір для шрифтів. Контрастні кольори котрі повсякчас використовуються в поєднанні з шрифтами, наповнюють пакування косметики яскравою енергією і додають їм звучання, також часто в пакуванні косметичних засобів на противагу яскравим кольорам використовують монохромні відтінки, це додає продукту ніжності та витонченості. Цей напрямок є своєрідним викликом типового погляду на друкування, шрифт став не кумунікуючим елементом, а артоб'єктом, переломним етапом в дизайні стало виникнення Швейцарського міжнародного стилю, саме тоді і зародилася тенденція цілковитою сконцентрованою на тексті як мистецькому елементі. Варто зазначити що даний напрямок базувався на чітких правилах, обов'язково використовувалася композиційна сітка. Ріхард Лозе, Ганс Нойберг, Карл Герстнер і Мюллер Брокманн- стали

творцями даного напрямку і допомагали йому втілюватися в різноманітних дизайн проектах. Пакування у даному стилі мало просту форму, коробка не мала додаткових декоративних згинів, головною тенденцією був мінімалізм і лаконічність.

Серед тенденцій присутній стиль псевдо 3Д, комп'ютерний розвиток в дизайні надав митцям широких технологічних можливостей, нові інструменти дають можливість втілити в реальність абсолютно фантастичні задуми. Завдяки тривимірним елементам стиль стає дещо космічний і змушує зупинити на собі погляди, псевдо 3Д є безпосереднім продуктом новітніх технологій, а отже відразу вказує, що дизайнер добре знайомий з останніми трендами дизайну. Пакування косметичних засобів у даному стилі є досить привабливим для користувача, першочергову роль в даній упаковці відіграє саме ілюстрація, логотип отримує другорядну роль.

Варто згадати тренд використання колажування в дизайні упаковок. У цьому році дизайнери приділяють все більше уваги різнокольоровим шарам та геометрії, колажування досить часто поєднують з простими геометричними формами і тестом із засічками. Важливу роль у даному пакуванні косметики відіграє логотип, якщо у попередніх напрямках йому відводили другорядну роль то тут він став ключовим елементом стилетворення, саме відштовхуючись від логотипу формують подальше графічне наповнення, в більшості випадків логотип став лігатурою, поєднання двох літер у формі логотипа стали дуже популярними в дизайні пакування. Сучасною інтерпретацією колажування можна вважати накладання кольорових плям використовуючи графічні редактори.

Серед матеріалів сформувалися певні тенденції, набуває популярності тара виготовлена з бамбуку, перевага цього матеріалу в його екологічності, надійності і він досить швидко відновлюється на місцях видобування. Екологічне пакування косметичних засобів поширений тренд серед дизайнерів, монохромний колір упаковки чудово поєднується з контрастним шрифтом, загалом головною тенденцією сучасних пакувань косметики став мінімалізм з його монохромними кольорами і виразними шрифтами. Ключовою тенденцією серед створення логотипів для косметичних засобів стала динамічна айдентика. Головна тенденція динамічного логотипу складається зі змінного шаблону елементів котрі в різних варіаціях створюють єдиний знак для компанії, котра представляє цілу сукупність продуктів, які необхідно об'єднати і водночас виокремити. Наразі динамічна айдентика дозволяє ширше представити пакування косметичних засобів, допомагає дизайнеру втілити більше креативних задумів. Як приклад можна розглянути пакування засобів по догляду за шкірою, на цьому прикладі можна відстежити тенденцію динамічного логотипу, на кожному продукті свій унікальний символ, але все рівно зберігається єдність між товарами і їхньою належністю до одної компанії. Окрім динамічного логотипу на пакуваннях косметики часто використовують динамічну айдентика, тобто на упаковках використовують графіку в єдиному стилі котра має однакове візуальне навантаження, у даному випадку логотип залишається сталим змінюється саме графічне наповнення котре об'єднується товщиною ліній що утворюють геометричний візерунок, навіть якщо прибрати логотип то глядач все рівно асоціативно прикріплює товар до цієї компанії.

Отже, у ході дослідження сучасних графічних тенденцій графіки пакувань косметичних засобів, було виокремлено кілька ключових напрямків, завдяки яким можна зробити певні висновки. А саме, що існує тенденція повернення до графічних стилів постмодернізму, з використанням хвилеподібних форм і яскравих кольорових контрастів. Окрім цього в пакуванні в теперішній час виникають унікальні напрямки котрі супроводжують технологічними здобутками, які надають все більше можливостей для дизайнерів, саме стиль псевдо 3д комбінує в собі всі можливі технологічні надбання: стилізація шрифтів, різного роду ефекти і патерни. Також сучасне суспільство максимально орієнтоване на екологічність, дана течія не обійшла і дизайн пакування косметичних засобів. За основу в поточній стилістиці береться монохромний фон, що підкреслюється виразним шрифтовим наповненням, досить часто на даній упаковці розташований динамічний шрифтовий логотип, що став одним з неповторних елементів сучасного оформлення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kim M. J., Lim J. H. A comprehensive review on logo literature: research topics, findings, and future directions. *Journal of Marketing Management*. 2019. Vol. 35(13-14). P. 1291-1365. DOI:10.1080/0267257X.2019.1604563.
2. Ганоцька О.В. Новітні тренди сучасного дизайну упаковки. *Вісник ХДАДМ*. 2013. С.15-19.
3. Кирилов А., Зуєнкова О. Бренд і суспільство – поділ цінностей: рекламні технології. 2003. № 3. С. 2.
4. Сбітнева Н.Ф. З історії розвитку вітчизняної упаковки у 30-ті роки. *Вісн. Харків. художньо-пром. ін-ту*. Харків: ХХІІІ, 1999. Вип. 1. С. 197-200.
5. Сбітнева Н.Ф. Упаковка Харкова 1930-1940-х років. *Харків 30-40 рр. ХХ ст. Література. Історія. Мистецтво*: Матеріали Міжнародної наукової конференції. Харків, 1998. С. 159-162.
6. Скляренко Н.В., Пасічник О.С. Макетування: довідник для студентів напряму підготовки «Дизайн». Луцьк: Луцький НТУ, 2015. 132 с.
7. Тенденції дизайну упаковки. URL: <https://azbyka.com.ua/uk/tendentsii-dizajna-upakovki1/> (дата звернення: 25.09.2022)

УДК 7.016.4:165.325(477):[655.533:087.5]

Євгенія Скакун, Олена Світлична
(Київ, Україна)

АНТРОПОМОРФНІ МОТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ОРНАМЕНТИКИ У КНИЖКОВИХ ІЛЮСТРАЦІЯХ

У статті розглянуто використання антропоморфних мотивів української народної орнаментики у книжкових ілюстраціях. Розглянуто поняття етнодизайну. У дослідженні проаналізовано застосування антропоморфного українського орнаменту у набутках української культури: вишивці, рушниках, декоративному і ужитковому мистецтві, образотворчому мистецтві.

Ключові слова: антропоморфні мотиви, книжкова ілюстрація, дизайн книги, український орнамент, етнодизайн.

The article examines the use of anthropomorphic motifs of Ukrainian folk ornamentation in book illustrations. The concept of ethnodesign is considered. The study analyzed the use of anthropomorphic Ukrainian ornament in the products of Ukrainian culture: embroidery, towels, decorative and applied art, fine art.

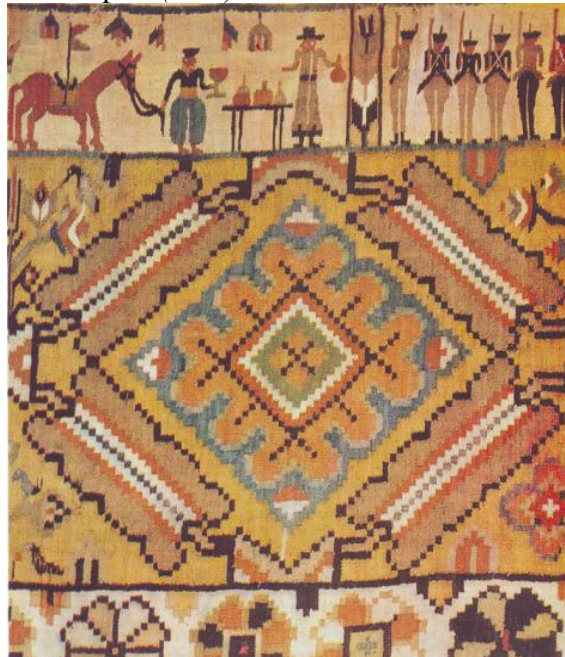
Key words: anthropomorphic motifs, book illustration, book design, Ukrainian ornament, ethnodesign.

На сьогодні нові дизайнерські рішення та підходи до освітлення культурної та етнічної спадщини українського народу є вкрай актуальними. Збереження рідної мови, культури та релігії завжди головне питання. Ця функція розповсюджується і на дизайнерів, графіків, ілюстраторів. Тому на сьогодні необхідно друкувати та видавати книги, що будуть мати не тільки свою інформаційну цінність, але й етнічну, висвітлюючи культурний спадок українського народу, виховуючи народну свідомість у дітей та дорослих, при цьому будуть відповідати сучасним художнім та естетичним поглядам читацької аудиторії.

Дослідження антропоморфних зображень у народній орнаментіці ХІХ–ХХ ст. показує зв'язок індивідуального, особистого, що йде від майстра, з колективним, з генетичною пам'яттю предків. Зображаючи свого двійника чи міфологізовану постать, майстер створював модель світу, надаючи ужитковим речам особливий, космогонічний зміст.

Використання антропоморфних зображень сучасними майстрами народного мистецтва свідчить не тільки про збереження національних традицій, а й про існування стійких архетипів, вивчаючи які можна простежити зміни в духовному розвитку людини. Витвір майстра завжди був наслідком переформування природних матеріалів та особистої енергії людини. Отже, сакральність була закладена ще на початку створення речі. Потім оформлена й закінчена річ повторювала коло, входячи в конкретний ритуал, чи, розриваючи його, переходила в повсякденність. І тому існування антропоморфних зображень в українській орнаментиці розглядається, по-перше, як наслідування пам'яті наших предків, коли людина ще відчувала тісний зв'язок з природою, по-друге, як особисте світосприйняття, в якому віддзеркалюється сучасний стан людини, її філософія життя і погляд на навколишній світ.

У 30-х роках, український вчений Д. Антонович виявив проблемні питання у вивченні орнаменту. Автор констатував, що на даний час орнамент – найменш досліджена галузь українського мистецтва [1]. І щоб її систематизувати, необхідно вибрати доцільний принцип класифікації. Д. Антонович виводить декілька принципів: перший – за функціонуванням орнаменту в площині чи в трьох вимірах; другий – розподіл орнаментів за характером зображення. Дослідник позначає чотири роди орнаменту: геометричний, рослинний, тваринний і плетений. Антропоморфне зображення автор не виділяє окремо, а приєднує до інших живих істот: риб, птахів і тварин (Лл. 1).

Лл. 1. Килим вовна, ручне ткання. ХІХ ст. Поділля

З цього можна зробити висновок, що антропоморфний орнамент майже завжди поєднується з іншими видами орнаменту, так як і людина у реальному житті не існує сама по собі, вона пов'язана з побутом, рослинним і тваринним світом.

Проте таку класифікацію Д. Антонович вважає недоцільною, адже дуже часто геометричні елементи поєднуються з формами живої природи. Автор звертає увагу на дослідження професора Г. Павлуцького, який класифікував орнамент за епохами і стилями, використовуючи порівняльно-історичний метод. Розглядаючи орнамент кожної епохи, Д. Антонович звертає увагу в першу чергу на архітектурний, книжковий, скульптурний, ювелірний орнамент, тобто на елементи, які були виявлені у міському середовищі та монастирях та були збережені. Орнаменти з речей народного вжитку, що вироблялись сільськими майстрами, аналізуються значно менше. На відміну від української дослідниці вишивки С. Китової, її книга «Полотняний літопис України» заслуговує на увагу тому, що вперше окремий розділ присвячений дослідженню антропоморфних образів рушникової вишивки (Лл. 2).

Ил. 2. Рушник. Полотно, гладь, стебнівка, аплікація. ХІХ ст. Охматів, Жашківський р-н, Черкаська обл. ЧКМ. Експозиція

С. Китова розділяє зображення на антропоморфні та антропоїдні, вважаючи перші метаморфозами людини – людино-рослинами, -тваринами, -птахами, -комахами, а другі – натуралістичними зображеннями людини [2].

В умовах постійного розвитку книжкової ілюстрації, зміни моди, трендів на дизайн книги постає завдання створювати дизайн книг українських авторів сучасним, та водночас не загубити колориту української етнічності. Ми постійно створюємо щось нове і задля сильнішого емоційного впливу на глядача через ілюстрацію, потрібно звертатися до надбань української культури, до декоративно-прикладного, ужиткового, образотворчого мистецтва, брати звідти українські народні образи, символіку, орнаменти, поєднувати з сучасним баченням і створювати наповнений змістом і українською культурою дизайн на новий лад. Таким чином сучасне застосування українського народного орнаменту може привернути увагу до української літератури дітей та дорослих.

Антропоморфні мотиви в ілюстрації книги були опрацьовані Надією Лопуховою у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки (Ил. 3).

Ил. 3. Ілюстрація до драми-феєрії Лісова пісня

Ілюстраторка звертається до народних мотивів, декоративно-прикладного мистецтва. Також уперше в Україні Георгій Нарбут, дизайнер української візуальної ідентичності, ставив і практично вирішував завдання комплексного оформлення книги (Лл. 4).

Лл. 4. Ілюстрація Георгія Нарбута

Георгію Нарбуту близька історія багатовікового старовинного книгодрукування, його приваблювали художні традиції різних періодів. Він аналізував засоби художньої виразності, образного і конструктивного рішення книги. Книга сприймається ним як цілісний продукт культури, як живий організм, що здатний змінювати сприйняття реальності. Георгій Нарбут приділяє особливу увагу пам'яткам минулого, що проходять через досвід сучасності, вони видозмінюються, в них є елемент стилізації, перебільшення, акцентування і іронії.

Відомо, що друковані видання є частиною життя суспільства. На початку книга була предметом розкоші і коштувала неймовірно дорого через спосіб друку та декорування. Пізніше книга почала сприйматися як чудовий подарунок, що прикрашатиме бібліотеку та колекції. Тому подарункові, ексклюзивні видання можуть бути яскравим прикладом етнотдизайну, поєднуючи в собі інформативну та культурологічну функції, «розказуючи» в ілюстраціях на своїх сторінках про спадщину народу. Таким чином книга може виступати яскравим прикладом етнотдизайну та грати роль проміжної ланки між читачем та українською культурою.

Етнотдизайн, як самостійна сфера в Україні, ще на початку розвитку, проте набирає обертів популярності через загострюючі фактори подій на сьогодні. Все більше і більше ми бачимо зовнішньої реклами, сувенірної продукції з використанням національної символіки та мотивів української народної орнаментики. Етнотдизайн це шлях до модернізування минулого, перевтілення існуючих набутків українського народного мистецтва в новий та естетичний для сучасного споживача стиль.

Етнотдизайн ґрунтується на синтезі архаїчного, етнічного, автентичного матеріалу та сучасних академічних і неакадемічних форм культури, таким чином він є не тільки засобом збереження національної культури в сучасних умовах, але і місцем діалогу культур. Саме етнотдизайн дає можливість сформулювати власне бачення проблеми і підходи до її дослідження і вирішення. Дизайнери багатьох поколінь завжди знаходили і будуть знаходити в багажі народного мистецтва риси, що є співзвучними з сучасністю.

Таким чином, ілюстрація до художнього літературного твору має урізноманітнювати, поглиблювати сюжет автора завдяки різним побутовим або історичним деталям. Опираючись на антропоморфні мотиви української народної орнаментики та використовуючи орнамент у книжковій ілюстрації можна зблизити читача з національною культурою через зображення людини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Д. Український орнамент. *Україна культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича*. Київ, 1993. С. 385–404.
2. Китова С. Полотняний літопис України. Черкаси, 2003. С. 93.
3. Коновалова О. В. Антропоморфні мотиви української народної орнаментики: [монографія]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015.

УДК 7.012:659.126]:005.332

Діана Фасенко, Олена Бражнік
(Київ, Україна)

ФІРМОВИЙ СТИЛЬ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АЙДЕНТИКИ БРЕНДІВ

У статті розглянуто сучасні тенденції розроблення айдентики та фірмового стилю брендів, а також досягнення в галузі дизайну. Кожний дизайнер знає, що бізнес не може створити сильну ідентичність бренду без хорошого дизайну. Так само, як наші погляди, звички та риси характеру роблять нас унікальною особистістю, айдентика є так званим своєрідним «таємним інгредієнтом», який виділяє компанію на тлі конкурентів. В статті досліджено яка айдентика буде ефективно працювати та з чого полягає айдентика бренду. Крім того, визначено основні тенденції дизайну які були модними раніше, та які є модними зараз. Також у дослідженні розглянуто і проаналізовано дизайн фірмового стилю, які графічні елементи включає в себе та навіщо він потрібен.

Ключові слова: *фірмовий стиль, айдентика брендів, сучасні тенденції графічні елементи, бренд, дизайн.*

The article examines modern trends in the development of brand identity and corporate style, as well as achievements in the field of design. Every designer knows that a business cannot create a strong brand identity without good design. Just as our attitudes, habits, and personality traits make us unique individuals, identity is the so-called "secret ingredient" that sets a company apart from its competitors. The article examines which identity will work effectively and what the brand identity consists of. In addition, the main design trends that were fashionable before and which are fashionable now are defined. The research also considered and analyzed the design of the corporate style, which graphic elements it includes and why it is needed.

Key words: *corporate style, brand identity, modern trends, graphic elements, brand, design.*

Поняття фірмового стилю зародилося відносно недавно, йому немає ще і сотні років, але ще в давнину деякі окремі елементи фірмового стилю використовувалися досить часто. Кочові народи накладали свій знак власності на худобу, найбільш вправні ремісники позначали свою продукцію особистим клеймом, а покупці, обізнані про високу професійну репутацію цих ремісників прагнули придбати товари з такими знаками. У постіндустріальну епоху сфера послуг зайняла не менш міцну позицію, ніж виробнича сфера. Для організацій, що надають послуги вже на початку свого існування наявність фірмового стилю є життєво необхідним. Західні компанії вже давно усвідомили ефективність фірмового стилю в боротьбі за клієнтів: досить нам згадати такі відомі компанії як Coca-Cola, McDonalds, Nike,

Nivea, Sony чи Samsung, як тут же виникає впізнаваний зоровий, а то і смаковий образ. Першим офіційним дизайнером, який створив фірмовий стиль, вважають Петера Беренса, це архітектор, який на початку XX століття, займаючи посаду художнього директора компанії в Німеччині, створив певне художнє обличчя фірми, яке відповідало основним законам стилеутворення. Робота Беренса мала величезне значення для нового виду дизайну, яка призвела до впорядкування і стилізації промислової продукції.

Система фірмового стилю включає в себе такі основні елементи як: товарний знак, фірмовий шрифтовий напис (логотип), фірмовий блок, фірмове гасло (слоган), фірмовий колір, фірмовий комплект шрифтів, фірмовий одяг та інші фірмові константи. Не можна створити сильну ідентичність бренду без хорошого дизайну. Основним завданням є створення логотипу та візуально ідентифікувати бренд. Ідентифікувати конкретний бренд буде складно, коли його логотип схожий на будь-який інший. Щоб бути ефективним на будь-якому рівні, логотип повинен бути унікальним. Те, що було модним в тенденціях створення дизайну логотипів на 2020 рік, може як і раніше бути модним в дизайні логотипу і зараз. Але також з'являються нові тенденції, і кожний дизайнер повинен знати про них. На 2021 рік головними тенденціями у створенні дизайну є: одноколірні і монохромні палітри, використання м'яких кольорів, деконструювання літерів, винахідлива типографіка, перекриваюча геометрія, негативний простір та художній хаос.

Монохромний дизайн складається з різних відтінків одного кольору, а не декількох колірних схем. В результаті цього дизайн монохромних і одноколірних логотипів дуже універсальний, завдяки цьому вони можуть легко з'являтися практично на будь-якому фоні без втрати візуального ефекту. Вони також можуть добре працювати в соціальних мережах. Ця тенденція в дизайні логотипу може бути прийнята практично будь-яким брендом, якщо буде зроблений правильний вибір кольору. Дизайнери які створюють логотипи усвідомили, що занадто прості дизайни можна зробити більш привабливими за допомогою градієнтів та інших яскравих різнокольорових палітр. Але їх функціональність все ще обмежена. За останній рік ми можемо побачити, як ряд відомих компаній провели ребрендинг, спростивши колірну палітру свого логотипу з багатобарвної до монохромної або одноколірної. Ці далекоглядні бренди демонструють тенденцію в дизайні логотипів, яка збережеться і надалі.

Яскраві кольори роблять величезний візуальний вплив на екрани наших телефонів та ноутбуків. Через це яскраві кольори стали надзвичайно популярними для дизайну логотипів, особливо для веб-компаній. Хоча яскраві кольори, безумовно, все ще використовуються, але все більш популярними стають м'які кольори, які допомагають візуально виділити бренди серед конкурентів яскравих кольорів. Відтінки нефритово-зеленого, світло-жовтого, бузкового, лавандового, рожевого та барвінкового синього заспокоюють очі і все частіше з'являються в дизайні логотипів.

Мінімалістичний дизайн став набагато більше, ніж простий тренд. У світі, переповненому інформацією та візуальними матеріалами, це необхідно. Створення порядку серед хаосу, видалення всіх відволікаючих факторів, акцентування основного — все це є першорядним у створенні дизайну. Прості форми гарантують легше сприйняття, краще запам'ятовування та швидше розпізнавання. Простота і лаконічність фокусують енергію та силу.

Нетрадиційне використання шрифтів – один із способів, завдяки якому, як ми бачимо, багато компаній створюють цікаві та прості логотипи. Такий метод можна використовувати по-різному: граючи з пробілами букв, маніпулюючи формами букв для створення іншої форми, або можна повністю замінити форми букв фігурами або іншими зображеннями.

Якщо логотип текстовий, то не потрібно соромитися використовувати креативні друкарські рішення, для того щоб підкреслити індивідуальність компанії. Призначений оригінальний шрифт здатний повністю перетворити навіть самий неясний логотип. Замість того, щоб переробляти старий шрифт, було б простіше та цікавіше створити новий з нуля. В той же час слід пам'ятати що логотип повинен залишатися розбірливим та легким для сприйняття.

На сьогодні шрифтам почали приділяти більше уваги. Більше того, багато компаній почали відмовлятися від надлишкового декору і наголошують на своєму унікальному шрифті та його комбінації. Шрифт є один із ключових елементів айдентики на сьогодні. Фірмовий шрифт нарівні з логотипом може задавати характер фірмового стилю. Якщо ми подивимося на розробку логотипу для білоруського проекту «Афіша». То ми можемо побачити використання 5 унікальних шрифтів які вдало адаптували, щоб підкреслити саму суть афіші – такою різною для всіх і кожного.

Динамічна айдентика – це система правил, яка дозволяє створювати безліч дизайн-рішень. Складається з двох елементів: постійного, добре впізнаваного та змінного. Динамічна айдентика вже знаходила своє застосування в історії. Форма знака незмінна, а фон, текстури та кольори, навпаки, постійно змінюються. При цьому зчитування логотипу зберігається. На сьогодні динамічна айдентика як ніколи є актуальною. Споживач швидко втомлюється від надлишку звичних образів, і тому особливо важливо знаходити нові рішення, вловлювати тренди в дизайні айдентики, що викликають захоплення та здивування. Є ще один чудовий приклад – динамічна айдентика для Мельбурна, в основі якої лежить фірмова літера «М», а забарвлень при цьому безліч.

При створенні фірмового стилю також можна використовувати ще один яскравий виразний засіб як рух, це також відносно новий тренд в дизайні айдентики. Дизайнери надають руху друкарні, логотипи, патерни – все що завгодно, щоб ефектно піднести повідомлення брендів. Яскравий приклад цьому є застосування кінетики – айдентика в компанії Unlock. Дизайнер грає з метафорою, розкриваючи та перекриваючи логотип. Цей же прийом використовується в попередньому дизайні сайту і навіть на візитних картках, на яких найважливіша інформація прихована за шаром фірмової плашки, що стирається. Напевно, найкраще застосування кінетика знайшла у друкарні. Мережа рясніє вдалими прикладами шрифтів, що рухаються. Так, нью-йоркська дизайн-студія DIA для інструменту розробки сайтів Squarespace розробила генеративну платформу, засновану на строгому типографічному фундаменті. Цей інструмент дозволяє створювати нескінченні варіації анімацій за збереження впізнаваності елементів айдентики.

Проривом у сфері створення фірмового стилю є генеративна айдентика. Висловлюючись максимально просто, це підхід до дизайну, при якому людина делегує частину процесів комп'ютерних програм або нейромереж. Для цього необхідно описати параметри завдання, можливі обмеження та почекати кілька секунд. І ось ви отримаєте готову айдентіку. При цьому вони здатні згенерувати практично нескінченну кількість варіантів дизайну, людині залишається лише вибрати найбільш підходящий з них. Яскравий приклад використання генеративної айдентики – є дизайнерський штучний інтелект Микола Іронів від студії Артемія Лебедева. Проект був запущений в 2020 році і – в умовах найсуворішої таємності – протягом року успішно виконав 20 комерційних проектів. Замовники та навіть деякі співробітники студії були впевнені, що Микола – це реальна людина, яка працює на відстані. Для автоматизації динамічної айдентики також можна використовувати генеративні засоби. Тут можна навести приклад айдентіку для острова Нордкун в Норвегії. Залежно від температури повітря змінюється колір логотипу, а його форма залежить від місця, де знаходиться спостерігач. Незважаючи на те, що генеративна айдентика сьогодні знаходиться на стадії зародження, дизайнери впевнені, що незабаром на нас чекає багато нових відкриттів у галузі створення фірмового стилю.

Стійке зростання попиту на анімацію відслідковувалося вже з 2017 року, ця тенденція зберігається і сьогодні практично у всіх сферах дизайну айдентики. Анімація використовується буквально скрізь: у поданні продукту аудиторії, у відео про компанію (для клієнтів та для споживачів), у відеоінструкціях, інфографіках, гіфках для e-mail-розсилок та соціальних мереж. Мікро анімація – однозначно потрапляє у тренди з дизайну айдентики у 2022 році. Йдеться про прогрес-бари, анімація підвантаження контенту, зміну стану елементів при наведенні курсору тощо. Впроваджуючи все це в структуру дизайну сайту, ви спрощує навігацію для користувача і в деяких випадках підштовхуєте його до потрібних дій.

Навіть анімований логотип компанії при завантаженні програми або сайту допомагає скрасити очікування та краще познайомитися з брендом.

Використання графічних форм та інтерпретацій об'єктів із реального світу допомагає створювати сильні елементи фірмового стилю. Так, форму Довженка-Центру в Україні, дизайнерка перенесла на логотип і розгорнула його в айдентику. Впізнаваний контур будівлі чудово зчитується на стилізованих постах у соціальних мережах. Працюючи над фірмовим стилем бренду можна і потрібно враховувати тренди в дизайні айдентики, але на мій погляд не варто сліпо слідувати їм. Крім актуальності, фірмовий стиль має добре масштабуватися, та не втрачати ідею при перенесенні на будь-який носії. Інакше навіть наймодніша концепція може втратити свій сенс.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Айдентика, брендбук, фірмовий стиль та логотип. URL: <https://rizon.pro/brendbook> (дата звернення: 20.07.2022)
2. Айдентика, брендбук, фірмовий стиль та логотип. URL: <https://rizon.pro/brendbook> (дата звернення: 1.07.2022)
3. Вілер А. Україна: Ідентичність бренду. Базові рекомендації що до створення фірмового стилю, 2020, 336 с. (дата звернення 15.09.2022)
4. З чого складається айдентика бренду: приклади та етапи розробки. URL: <https://xn--90aamhd6acrq0s.xn--j1amh/teoriya/aydentika-brendu/> (дата звернення 2.08.2022)
5. Муті І. Україна : Брендінг за 60 хвилин. Фабула, 2019, 256 с.
6. 17 Emerging Graphic Brand Identity Trends For 2022. URL: <https://www.designhill.com/design-blog/emerging-graphic-brand-identity-trends/> (дата звернення 10.09.2022)

УДК 7.012:655.3.066.11]:655.11

*Ярослава Фесько, Олена Бражнік
(Київ, Україна)*

ВЕРСТКА ТА ДИЗАЙН КНИГИ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ В ІСТОРІЇ ПОЛІГРАФІЇ

В цій статті я дослідила витоки верстки для конкретного осмислення та принципів її роботи на основі історії видавничої справи починаючи з ХХ століття та побудову книги і програми для оформлення та дизайну книги. Було проаналізовано принцип дії оформлення, верстки, дизайну починаючи з друкарських верстатів і до сучасних програмних засобів. Також висвітлила актуальність теми, що полягатиме на осягненні важливості видавничої справи.

Ключові слова: *верстка, історія, поліграфія, видавнича справа, програма, книга, дизайн, комп'ютер, винахід, друк.*

In this article, I have followed the turns of layout for a specific understanding of the principles of work on the basis of the history of the past, starting from the XX century and prompting the book and programs for the design of the book. It was analyzed the principle of design, layout, design starting from Drukari typesetting and up to modern software development. So visvitlila urgency by those who are aware of the tangible importance of the past.

Актуальність верстки та її осягнення є важливою складовою графічного дизайну, яку треба дослідити з витоків її походження. Верстка це є один з основних процесів поліграфічного виробництва. Друк книг має свої правила, які були напрацьовані поколіннями.

Технологічний фактор активно впливає на книжкову форму тому з появою нової техніки змінюється якість, канони верстки, з'являються різноманітні можливості для розвитку дизайну.

Дизайн книги дозволяє побачити не просто змістовно-інформаційне видання, а й естетично повинно задовольняти споживача виготовлений кінцевий продукт.

Саме через постійне використання верстки та оформлення книги ця тема з кожним століттям ставала все актуальнішою. Тобто популярність зростає серед студентів, яким необхідно набути навичок для подальшого усвідомлення, що таке верстка, оформлення та дизайн книги, для уже спеціалістів верстальників-дизайнерів, поліграфістів які працюють з друкованими машинами, станками для розуміння остаточного виробу та технічних друкованих норм.

Розбір цієї теми допоможе більш детально пояснити чому витoki правил верстки беруть свій початок в ХХ столітті в період поліграфічного перевороту та розквіту світової літератури. Сьогодні це залишається популярним через постійні технологічні перевороти і створення все більш нових правил в яких треба визначити чому і як вони почали своє існування. При дослідженні цієї теми можна дізнатися про такий винахід як офсетний друк, а саме його вплив на верстку, що таке автоматизований набір 1920х років і чому він теж відіграє велику роль в створенні основних принципів та правил, що таке система "монотип, коротко про програмований набір 1950х років, поява друкарської фотонабірної машини, та новітні правила з появою матриці і чому це все важливо для верстки книги. Основні моменти я хочу розібрати на прикладі ХХ століття. В порівнянні із новими технологіями в попередньому столітті принципи виконання всіх поліграфічних процесів напряму залежать від якості кінцевого результату готової книги. Тобто правильність верстки та дотримання всіх технологічних процесів забезпечує стильову та технічну єдність оформлення. Перший етап дослідження це початок історії.

1. ХХ століття – століття поліграфії

У ХХ столітті поліграфічна справа дуже стрімко розвивалася, що сприяло на швидкість та економічність друку. В цей період друкарська справа робилася вручну, тому поліграфісти прагнули в механізації та автоматизації набору. Визначним результатом розвитку друкарської справи є винайдення офсетного друку.

2. Офсетний друк (початок ХХ ст.)

В 1904 році Айра Рубеля спільно з Каспаром Херрманн була надрукована перша книга на машині офсетного друку. Так як в основі технології були застосовані листовий, друкований і формовий циліндр це вплинуло на швидкість роботи яка збільшилась в декілька разів.

В 1912 році Каспар Херрманн разом з Лейпциг презентує свою «Universal» рулонну офсетну машину. Ця інновація відразу ж стала популярною і почала застосовуватись у видавництвах великих. [1],[2]»

Можна звернути увагу, що на початку ХХ століття винайдена офсетна машина стала важливою подією в розвитку поліграфічної індустрії. Проблема цього перевороту полягає в тому, що всі складні верстальні процеси робилися вручну і тому саме це стає початком зародження верстки.

3. Автоматизація набору (1920-1930 роки)

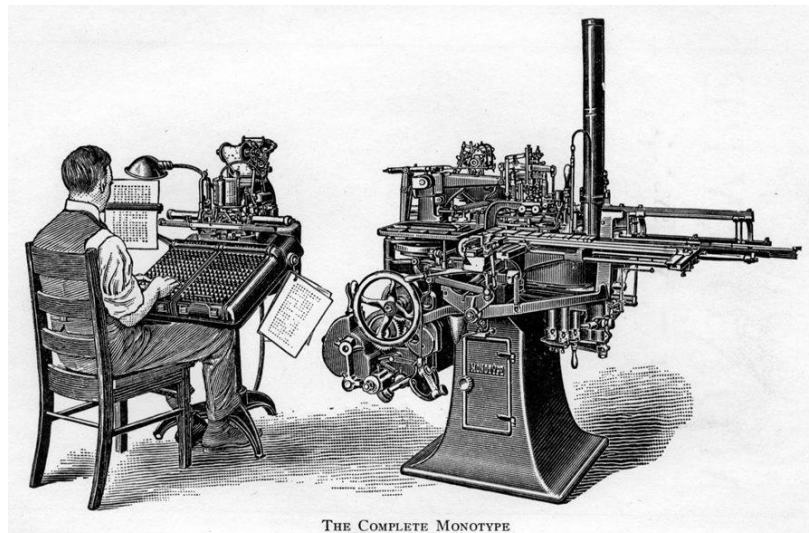
У прагненні підвищити якість та швидкість процесу набору був реалізований проект "монотип" винайдений Толбертом Ленстоном. Поліграфісти та верстальники прагнули підвищити ефективність механізувати і автоматизувати роботу. Саме монотип став виходом із цієї ситуації. Завдяки ретельно пропрацьованій інженерній думці удосконалення монотипу уподібнюється новітнім технологіям. Тобто була вирішена проблема з ручною скурпульозною роботою.

«Система «монотип» стала шедевром інженерної думки, і багато в чому удосконалила робочий процес Гутенберга за допомогою технологій промислового століття. Також вона є фантастичним прикладом прообразу "програмування", тому що в ній використовувалася

паперова стрічка з перфорацією, що передає інструкції машині – інновація, яку багато людей асоціюють з розвитком комп'ютерів у середині ХХ століття, хоча перфокарти використовувалися ще в 1725 році.

Ленстон як і Гутенберг, прагнув покращити процес друку, розділивши його на спеціалізовані, дрібніші етапи. Система «монотип» складалася з двох верстатів: величезної клавіатури та шрифтолітної машини.[4]»

В процесі дослідження верстка перейшла вже в більш електронний вигляд де продовжувались створюватися основні схеми та принципи цього процесу.

4. Програмний набір 1950-х років

«У 50-ті роки у Франції було створено VBR – першу систему програмного набору. Оператор, як і раніше, виготовляв перфострічку, але завдання визначення довжини рядка, розміщення переносів відповідно до правил граматики, виправлення орфографічних помилок і навіть відтворення тексту на основі шаблону верстки – все це брав на себе комп'ютер. VBR досягала приголомшливої швидкості в 300 тисяч знаків на годину, що більш ніж у десять разів перевищувало швидкість передових рядовідливних машин. [3]»

З цього можна зробити висновок, що автоматизація почала покращуватись та рости вгору, що доказує швидкість набору на той час.

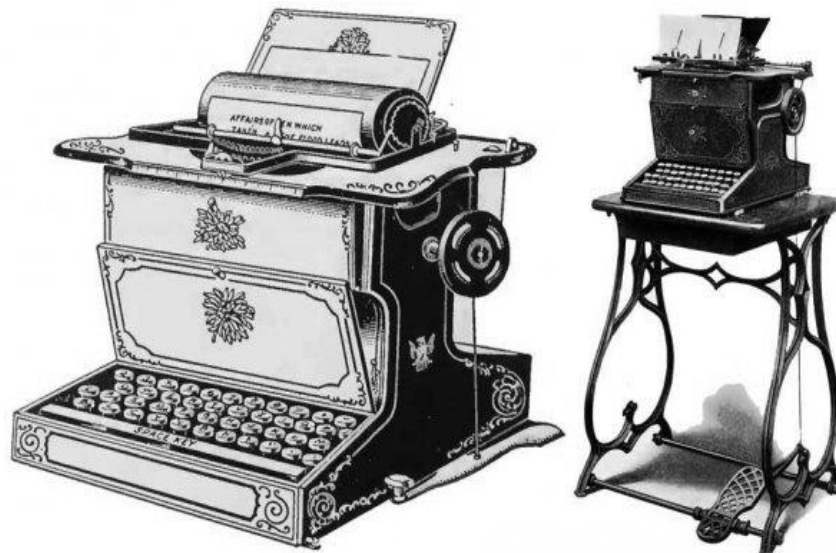
5. Друкарська фотонаборна машина (1970-ті роки)

Оскільки Монотип використовувався тільки для публікацій для цього витарчалось багато коштів та часу. Уже в 1970 роках багато технічних робіт видавалися на друкарській та фотонабірній машинці. Чому фотонабірна машина стала такою популярною?

«Уже в 1960-1970-х роках пишучі машини були удосконалені й мали назву фотонабірні машини, які могли генерувати сотні символів за секунду.[4]»

Поліграфічно-друкарські компанії вийшли на вигідний економічний рівень яку запропонувала фотонабірна машина, також вона мала унікальну можливість швидкого набору. Фотонабір – це є початок нової комп'ютерної ери. Автонабірні машини мали уже на 70-ті роки явні проблеми, які можна було легко вирішити, запрограмувавши конкретні процеси, що полегшило життя і завдяки цьому продовжували розвиватися правила верстки.

«Ми можемо без жодних проблем виконувати кернінг символів, словники та програми здатні самі розставляти переноси, рядки та стовпці можна запросто вирівнювати...[4]»

6. Сучасна видавнича справа та її види

Навіть незважаючи на те, що комп'ютери почали витіснити друкарство все ж таки папір залишався основним носієм інформації і донині.

У сучасній поліграфії виділяють чотири основні види друку:

- Цифровий друк – пряме нанесення фарб на поверхню (тканина, папір, шпалери та ін.) без застосування постійних друкованих форм.
- Офсетний друк – перенесення фарби з друкованої форми, пластини, яка переноситься на поверхню через проміжні циліндри – так звані офсетні вали. Використовується для друку великих тиражів – 500 і більше примірників.
- Трафаретний друк (або шовкографія) – це промисловий друк різного типу зображень за допомогою трафаретної друкованої форми, крізь яку фарба проникає на запечатуваний матеріал.
- Високий друк – вид друку, при якому друкарські елементи розташовані вище, за пробільні.
- Глибокий друк – вид друку, при якому друкуючі елементи знаходяться глибше по відношенню до пробільних.
- Флексографія – різновид високого друку, де застосовують еластичні друкарські елементи з гуми чи полімерів;
 - тамподрук – вид друку, який дозволяє наносити зображення на будь-які поверхні;
 - літографія – один із найбільш давніх та складних методів друку із застосуванням металевих пластин;
 - райдужний друк – метод, що дозволяє наносити спецвізерунки на банкноти, цінні документи;
 - сублімація – вид друку для створення сувенірної продукції;
 - УФ-друк виконують на принтерах з УФ-світлодіодами.

Розмаїття поліграфічного устаткування обумовлено також і різними видами і способами друку. При такій різноманітності обираючи той чи інший вид друку, потрібно враховувати особливості дизайну.

Другий етап дослідження це внутрішня будова книги та її оформлення.

7. Програмні засоби верстки

Сучасний етап розвитку поліграфії характеризується появою комп'ютерних програм, які передбачають вибір відповідно однієї з них для верстки та оформлення дизайну.

На даний момент найбільш відомими видавничими програмними засобами є AdobeInDesign та QuarkXPress. Для декоративного оформлення можуть бути використані програми як AdobeIllustrator, AdobePhotoshop.

8. Внутрішня будова книги

Верстка виробничий процес монтажу всіх елементів сторінки видання в смугу та комплектування ілюстрацій на ній. Є декілька видів верстки:

- відкрита верстка, при якій ілюстрація розміщується зверху або знизу в одному з кутів;
- закрита верстка – текст прикриває ілюстрацію зверху і знизу;
- смугова верстка – ілюстрація повністю займає смугу;
- глуха верстка – ілюстрація з усіх сторін прикрита текстом;
- верстка з виходом ілюстрацій за поля так, що поля немає зовсім;
- верстка з ілюстраціями на полях;
- комбінована верстка: поєднуються різні типи верстки (відкрита верстка з закритою і т.д.).

У середині книги, окрім сторінок з текстом є: авантитул, титул, контртитул, а в деяких випадках шмуцтитул та фронтиспис. Окрема смуга книги також ділиться на ряд елементів.

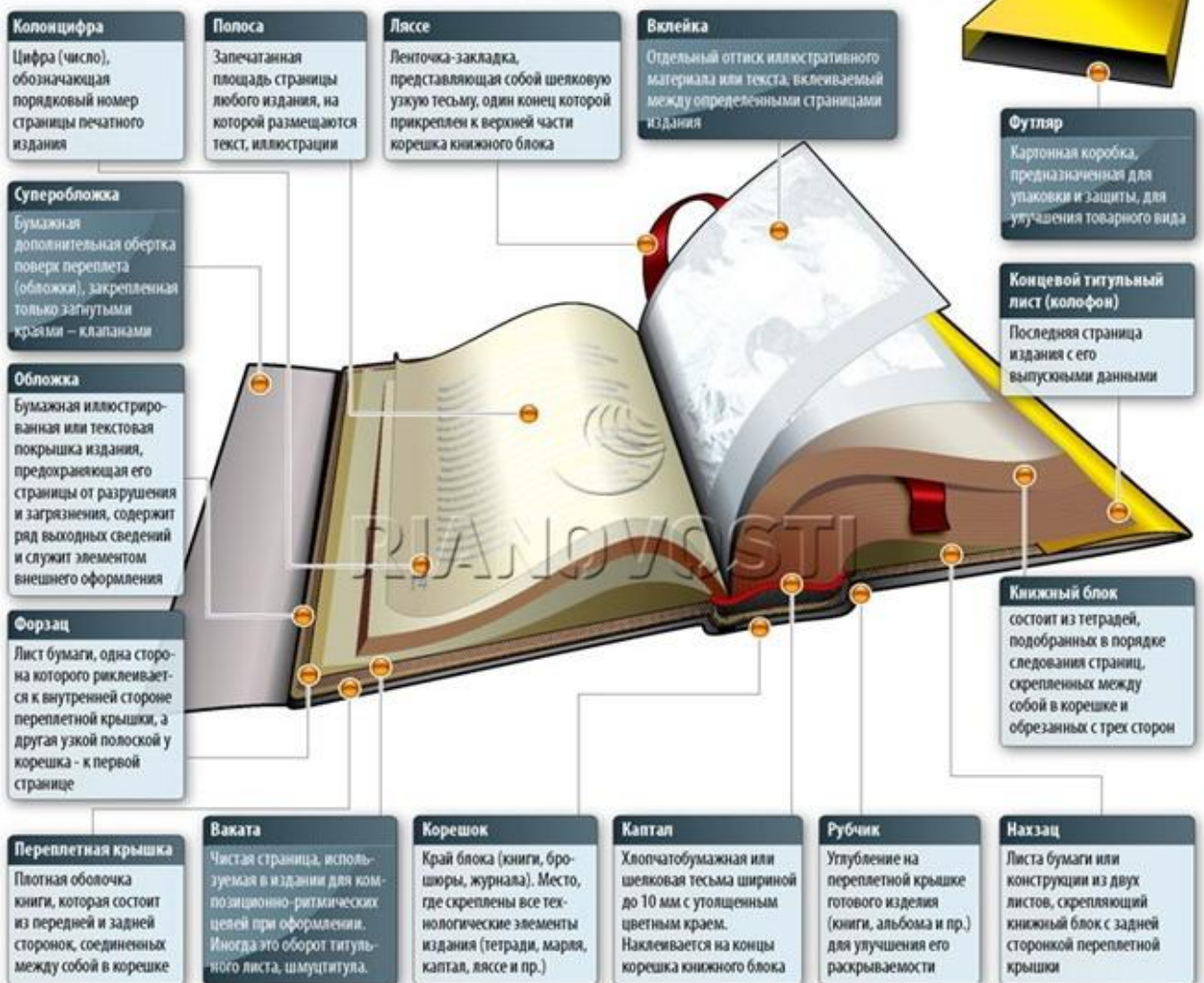
Окрім її основи – текстових рядків та ілюстрації – на смугі можуть бути колонцифри, колон лінійки, колонтитули, сигнатура та норма.

Крім цих елементів, книга може мати ілюстрації на вкладних сторінках, що друкуються окремо від тексту і вкладаються у відповідних місцях книжки (без урахування спільної нумерації сторінок).

Кожна старанно оформлена книга має в собі апарат видання. Це своєрідні тексти, що доповнюють видання, для допомоги читачеві у користуванні ним (довідково-допоміжний апарат видання) і краще зрозуміти його зміст (науково - довідковий апарат видання).

Анатомія книги

Носитель информации и основной вид полиграфической продукции

Отже, основні схеми верстки ХХ століття, які я дослідила:

- Офсетний друк – 1904 рік, який є базою початку історії верстки;
- Автоматизація набору 1920-1930 роки, вирішення проблеми з ручною роботою
- Програмний набір 1950 роки, створення BBR системи, яка надала можливість швидко верстати та друкувати
 - Друкарська фотонаборна машина 1970 роки, початок нової друкарсько-верстальної ери
 - Сучасна видавнича справа та її види (1990-2020 роки)
 - Програмні засоби верстки
 - Внутрішня будова книги

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк А. І., Белзетський Р. С. Основи редагування, коректури та верстки технічних текстів. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7874/enp-osnovy-red-kor-ta-verstky-tekh-tekstiv-belzetskyi.pdf?sequence=4>
2. Види друку в сучасній поліграфії та їхнє застосування. *Днепр вечірній*. URL: <https://dv-gazeta.info/news/vidi-druku-v-suchasniy-poligrafii-ta-yihnye-zastosuvannya.html>
3. Едді Сміт. Від киплячого свинцю і чорної магії: нарис історії математичної типографіки та переклад @@PatientZero (перекладач фрілансер). URL: <https://habr.com/ru/post/371031/>
4. Історія друкарства. Енциклопедія. URL: https://ewikiuk.top/wiki/History_of_printing
5. Рекламна група графіка – стаття про офсетний друк, автоматизацію набору, програмний набір. URL: <http://grafica.tomsk.ru/index.php?page=inquisitive&doc=29>
6. Стаття про історію видавничої справи. URL: <http://www.mrprint.com.ua/istoriya-pechat>

УДК 7.012:659.125]:614.212

*Дарія Халахан
(Київ, Україна)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІРМОВОЇ ВІЗУАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розкрито питання чому фірмовий стиль є обов'язковим для закладів охорони здоров'я. Також досліджено та проаналізовано сучасні тенденції візуальної ідентифікації. Розглянуто етапи створення фірмового стилю та поради для вдалої візуальної ідентифікації медичного закладу, яка допоможе бізнесу виділитися із загальної маси, зайняти стійку лідируючу позицію на ринку.

Ключові слова: *фірмовий стиль, дизайн, візуальна ідентифікація, медичний заклад, тенденції.*

The article covered why the corporate style is mandatory for health care institutions. Modern trends of visual identification were also investigated and analyzed. The stages of creation of corporate style and tips for successful visual identification are considered of a medical institution, which will help business to stand out from the general mass, to take a stable leading position in the market.

Key words: *corporate style, design, visual identification, medical institution, trends.*

Графічний дизайн настільки універсалізується, що стає метахудожнім, метакультурним простором. Галузь охорони здоров'я на сьогодні і надалі буде трансформуватися сучасними інноваціями і технологіями, це також відноситься до візуальної ідентифікації цих закладів. Головним пріоритетом для лікарні є та група населення для якої відбувається спрямування

дизайну в галузі охорони здоров'я. Важливими показниками для лікарні є такі фактори як: «безпека, технології і комфорт пацієнтів». [4] В першу чергу дизайн повинен бути функціональним та безпечним і тільки тоді красивим. Застосовуючи креативний світогляд в медицині, ми стаємо винахідниками, творцями готовими будувати культуру міцного здоров'я. Люди зазвичай не вважають систему охорони здоров'я місцем для творчості, але це не так. Досить лише розвинути своє дизайн мислення для цієї галузі і перед нами відкриваються нові двері. Можна стверджувати, що це новітнє письмо, новітній дискурс, який повинен мати свій дизайн, ідеальний дизайн.

Фірмовий стиль, це не тільки для елітного ресторану. Медичному центру теж потрібен брендбук. В якому детально прописано, як за допомогою брендкових елементів доносити філософію клініки. Вдалий та правильний фірмовий стиль зачіпає кожну дрібницю (форма персоналу і тексту SMS-нагадувань), а також враховує психологічні чинники (сприйняття кольору і портрет ЦА).

Що ж собою являє фірмовий стиль для закладів охорони здоров'я? Перш за все варто відмітити що це маркетинговий інструмент. Наявність фірмового стилю дозволяє медичним установам та бізнесу в цілому виділитися із загальної маси, зайняти стійку лідируючу позицію на ринку, створити бездоганний імідж. [1] Варто зазначити, що це комплекс елементів, на які сучасний споживач звертає увагу. Грамотно продумані та виконані деталі сприяють задоволенню потреб клієнтів та несуть візуальну насолоду.

Репутація клініки, її обличчя та неповторність, відіграють важливу роль, особливо в сучасних умовах та реаліях серйозної конкурентної боротьби. Вдала фірмова ідентифікація допоможе створити сприятливий імідж будь-якої компанії. Правильно розроблений фірмовий стиль дозволяє медичному закладу виділятися серед інших, залучаючи тим самим до себе клієнтів. [1]

Потреба у створенні корпоративного стилю для медичного закладу надто велика, бізнес активно розвивається і розширюється, внаслідок чого потрібно підвищувати конкурентоспроможність і виділятися серед аналогічних конкуруючих медичних закладів. Наявність у клініки корпоративного стилю говорить про те, що вона досить надійна, стабільна, що такий клініці можна довіряти.

Фірмовий стиль включає в себе ряд обов'язкових елементів. Для закінченого образу бренду в очах аудиторії, розробка і нанесення логотипу клініки на медичний халат - це далеко не все, що потрібно. Процес розробки фірмового стилю для приватних медичних установ включає в себе кілька етапів.

Етапи розробки фірмового стилю для медичних установ:

- На першому етапі визначається цільова аудиторія, проводиться ретельний аналіз конкурентного середовища на відповідному ринку.

- Другий етап - це розробка концепції клініки, суть якої буде відображена в логотипі. Тут важливим аспектом є встановити основне кредо, а також принципи і правила, за якими буде здійснювати свою діяльність клініка. Відповідальність в очах більшості людей є символом високої моралі, з чим власне і асоціюється білий халат. Саме тому для приватного медичного закладу важливу роль відіграють етичні пріоритети, відображені у фірмовому стилі відіграють основну роль в повсякденній діяльності співробітників.

- На третьому етапі створення корпоративного стилю систематизується вся зібрана раніше інформація і на основі неї розробляється дизайн. Важливу роль відіграє колірна гамма і візуальні символи, які будуть використані в корпоративному стилі клініки, тому що саме з їх допомогою повсякденний спецодяг співробітників клініки формуватиме у пацієнтів уявлення про їх роботу. Також саме на цьому етапі створюються базові елементи стилю - логотип, фірмовий колір і фірмовий блок.

- Четвертим етапом створення фірмового стилю є втілення його в життя. На цьому етапі розробляється дизайн ділової документації клініки, купується модний медичний одяг, створюється зовнішнє оформлення будівлі та внутрішніх приміщень, здійснюється нанесення логотипу на корпоративні елементи.

• На цьому створення фірмового стилю медичної клініки можна вважати завершеним і переходити до п'ятого етапу. На завершальному етапі є підтримки і постійне оновлення іміджу. Для цього використовуються найрізноманітніші методи і прийоми, в яких далеко не останню роль відіграє модний медичний одяг.

Для ідентифікації медичних установ припустимо використовувати незвичайні кольори, поєднувати барвисті тони або ж класичну чорно-білу гаму. Рекомендується уникати темних і холодних відтінків при розробці фірмового стилю. Поєднання жовтого і червоного тонів є нетиповим, але якщо врахувати психологічні чинники та властивості цих кольорів таке рішення може бути дуже вдалим для ЦА. Підсилює напругу і асоціюється з екстремними службами – комбінація червоного і синього кольорів, таке кольорове рішення цілком може бути, але перш ніж його застосувати потрібно уважно проаналізувати які саме почуття та емоції повинна відчувати ЦА. [3] Найчастіше для оформлення фірмового стилю медичних установ обирають зелений тон, оскільки він заспокоює і охолоджує. Цей відтінок говорить про натуральність, надійність, безпеку. Це саме те що потрібно для установ охорони здоров'я. Ще один відмінний вибір - блакитний колір, обравши таке кольорове рішення є усі шанси зайняти лідируючі позиції на ринку. Цей відтінок відображає спокій і впевненість. [2]

Фірмовий стиль разом з грамотно продуманим брендингом виконуватиме такі функції:

- Стане конкурентоспроможним на ринку, виділить серед конкурентів;
- Підкреслить унікальність у різних аспектах;
- Формування впізнаваності, популярності бренду;
- Знищення комунікаційних бар'єрів;
- Підвищення впізнаваності в соціальних мережах, зовнішній рекламі тощо.

Довіру до медичного закладу, як і будь до якого бізнесу підвищують: логотип, повторювані графічні візерунки, шрифти, кольори та інші компоненти візуальної ідентифікації. Цільова аудиторія, побачивши веб-сайт або друковані корпоративні елементи, зіткнувшись із зовнішньою рекламою гуляючи містом, оцінить компанію як сучасну і дбайливу до деталей. Це також отримує більшу впевненість щодо якості пропонованих продуктів або послуг.

Також варто відмітити, що важливим на сьогодні є і оформлення соціальних мереж. Це зручний інструмент залучення аудиторії до свого бізнесу. Реалізувати природне прагнення людини до спілкування та самовираження можна за допомогою соціальних мереж, адже вони мають для цього безліч інструментів, у тому числі через створення і поширення персональних рекомендацій серед друзів, рідних, колег та знайомих. У сучасному сьогоднішньому мережа інтернет і соціальні медіа вивели зовсім на новий рівень поняття «сарафанне радіо», яке перевершує традиційні види поширення інформації, зокрема рекламу за впливом на рішення користувачів.

Грамотне оформлення бізнес-акаунта у соціальних мережах (Instagram, Facebook, Tik Tok) допоможе успішно розвиватися і перетворити соціальні мережі у джерело залучення нових клієнтів, навіть без великих фінансових вкладень.

Підсумовуючи, варто наголосити що: час, зусилля та кошти, витрачені на створення професійної стратегії та концепції візуальної ідентичності, – це в першу чергу інвестиція. Така інвестиція виявиться дуже прибутковою не тільки фінансово, а й стратегічно. Візуальна ідентифікація не є зайвою, а є важливою складовою успішного бізнесу. Це елемент ідентичності, який має реальний вплив на функціонування бізнесу. Важливе не тільки його створення, а й інтегрування. Процес впровадження починається з працівників компанії. Яким потрібно донести його значення та ідею, яка була закладена у логотип і слогані. Завдяки чому медичний заклад набуде визнання в очах відвідувачів та нової аудиторії і однозначно легше буде завоювати їхню довіру, що є найголовнішим. Медичний заклад згадуватимуть набагато частіше, адже складові візуальної ідентифікації працюють на підсвідому рівні, і при цьому вони є унікальними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гундарін М. Рекламні та PR-кампанії. 2013. 213 с.
2. Сьомкін В. Дизайн. Тенденції та напрямки розвитку: монографія. Київ: Альтерпрес, 2009. 523 с.
3. Цуррі О.Г. Фірмовий стиль в створенні сприятливого іміджу компанії. *Альманах теоретичних і прикладних досліджень реклами*. 2001. №1. С. 91-96.
4. Шарков Ф.І. Основи теорії комунікації. Москва: Перспектива, 2012. 87 с.
5. Фірмовий стиль як засіб ідентифікації підприємства та його формування з точки зору видавничої діяльності. URL: <https://ukrndiv.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/6-4.pdf> (дата звернення: 21.09.22)

Науковий керівник: доцент Світлична О. М.

ПЕДАГОГІКА / ПЕДАГОГІКА

УДК 372

Надія Гавда
(Володимир, Україна)

**ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ**

Формування інноваційної компетентності майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) з педагогіки – один із найважливіших складників їхньої професійної підготовки в педагогічному коледжі. Сучасному ЗДО потрібен компетентний педагог-новатор, який готовий до інноваційної діяльності, здатний нетрадиційно виконувати освітні завдання, а також досягати очікуваних у суспільстві результатів щодо розвитку особистості дитини-дошкільника, усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, але й на особистісному рівні, є толерантним, психологічно грамотним, креативним.

Ключові слова: вихователі закладу дошкільної освіти, здобувачі освіти, змішане навчання, інноваційна компетентність, педагогічна інновація.

The formation of the innovative competence of future teachers of the preschool education institution (hereinafter referred to as preschool education) in pedagogy is one of the most important components of their professional training at the pedagogical college. Modern preschool education needs a competent teacher-innovator who is ready for innovative activities, capable of non-traditionally performing educational tasks, as well as achieving the results expected in society regarding the development of the personality of a preschool child, aware of the practical significance of various innovations in the education system not only in the professional, but also in the on a personal level, is tolerant, psychologically literate, creative.

Key words: teachers of preschool education institution, students of education, blended learning, innovative competence, pedagogical innovation.

Розв'язуючи проблеми дошкільного виховання в нинішніх умовах, модернізація вітчизняної дошкільної освіти вимагає нових підходів до розвитку особистості вихователя дошкільного закладу й окреслює високі вимоги до його професіоналізму. Сьогодення потребує вихователів нового формату – справжніх фахівців, здатних ухвалювати нестандартні інноваційні рішення, постійно дбати про самоосвіту й саморозвиток, творчо зростати у процесі провадження освітньої діяльності в дошкільному закладі. Тому, здійснюючи професійну підготовку майбутніх вихователів дітей дошкільного віку з педагогіки в коледжі, необхідно враховувати специфіку, характер педагогічної діяльності в галузі дошкілля та наукові підходи до проблеми вироблення певної життєвої позиції дитини-дошкільника, розвитку його елементарної життєвої компетенції, закладеної в Базовому компоненті дошкільної освіти [2].

Варто наголосити на тому, що інноваційна діяльність вихователів – один із основних засобів оновлення й розвитку українського дошкілля, передумова якісної підготовки до шкільного навчання та соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного суспільства. З огляду на це формування інноваційної компетентності – значущий складник фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО в закладах педагогічної освіти, що сьогодні є надзвичайно актуальним і потребує ґрунтовної наукової інтерпретації.

Аналізуючи останні наукові дослідження та публікації, констатуємо, що професійну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти досліджували Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, Л. Завгородня, Л. Зданевич, З. Плохій, К. Щербакова. Проблеми готовності педагога до інноваційної діяльності присвячено праці І. Дичківської,

О. Дубасенюк, І. Зязюна, О. Кіяшко, О. Коберника, М. Поташніка, В. Уруського [1, с. 50-51].

Попри ґрунтовні дослідження, сьогодні в науці немає усталеної думки про зміст поняття «компетентність». Зокрема, Г. Беленька стверджує, що компетентність – це підготовленість і реалізована здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. У структурі компетентності виокремлено знання, уміння, цінності, ставлення та досвід поведінки. Цілком погоджуємося з дослідницею стосовно того, що компетентність є результативно-діяльнісною характеристикою освіти [3].

Як зауважує І. Коновальчук, сучасний компетентнісний підхід передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, що маркує здатність виконувати професійні завдання, які постають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, використовувати знання, досвід, цінності та нахили особистості [1, с. 53].

У контексті педагогічного процесу інновація – це введення нового до мети, змісту, методів і форм навчання й виховання, організація спільної діяльності педагога та вихованців. Щодо міркувань І. Дичківської, педагогічна інновація – це нововведення до педагогічної діяльності, зміни в змісті та технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення ефективності [4, с. 18].

Л. Машкіна, досліджуючи сутність компетентності майбутніх фахівців у сфері застосування педагогічних інновацій, виокремлює такі компоненти, як поінформованість, грамотність, культура, позиція студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій у закладах дошкільної освіти. Розроблена нею модель інноваційно-професійної підготовки майбутніх педагогів до використання інноваційних технологій у ЗДО охоплює змістовий, технологічний, оцінно-результативний складники. Змістовий складник віддзеркалює сутність компетентності здобувачів освіти щодо використання інноваційних педагогічних технологій і параметри поінформованості, грамотності, культури, особистої позиції студентів-випускників щодо впровадження педагогічних інновацій. Технологічний складник інформує про шляхи та джерела формування компонентів компетентності; результативно-оцінний – про результати підготовки студентів до використання інноваційних педагогічних технологій у закладах дошкільної освіти [5, с. 116].

Аналіз наукових праць доводить існування різних підходів до з'ясування педагогічної сутності поняття «інноваційна компетентність». На думку І. Дичківської, інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми. Компонентами інноваційної компетентності педагога є поінформованість про інноваційні педагогічні технології, належне володіння їх змістом і методикою, висока культура використання інновацій у педагогічній роботі, особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних технологій [4, с. 7].

О. Проценко кваліфікує інноваційну компетентність як складник загальної професійно-педагогічної компетентності, зміст якої зумовлений особливостями інноваційної діяльності, її суспільною значущістю, творчим характером і спрямованістю на неперервне творення нового, розвиток особистісного й професійного потенціалу педагога [1, с. 53].

Зважаючи на те, що сучасна освіта зустрічається з багатьма викликами, які змушують викладача педагогіки шукати нові технології та методики роботи, вважаємо, що запровадження змішаного навчання дає можливість не лише використовувати нові форми роботи як онлайн, так і офлайн, але й удосконалювати певні навички, що відповідає нинішнім вимогам суспільства.

Змішане навчання – це освітній процес, який поєднує навчання з педагогом і навчання із застосуванням інформаційних технологій, а також поєднання найкращих елементів викладання в аудиторії та дистанційного або інтерактивного навчання. Такий формат навчання включає в себе мотиваційно відпрацьовані та доступні курси для студентів, освітній процес при цьому складає систему з елементів, що функціонують у взаємозв'язку й утворюють у процесі взаємодії інтегральне ціле [6].

Такий вид навчання включає елементи самостійного керівництва студентом власним навчанням, що значно персоніфікує та диференціює педагогічний процес, тобто, вибір місця, часу, темпу й об'єднання власного досвіду з досвідом викладача залежить від конкретного здобувача освіти. Значна роль при цьому належить комп'ютерним інтернет-платформам. Найпопулярнішими є такі навчальні ресурси, як Google Classroom, Zoom і інші. При їх використанні важливим аспектом є прояв можливого особистісно орієнтованого підходу до студентів завдяки варіативності та гнучкості навчання.

Ураховуючи те, що сучасна педагогічна праця вимагає від вихователя нових професійних компетенцій, зосередження зусиль і часу не тільки на усвідомленні їхньої потреби, а й на їх опануванні та впровадженні в педагогічну практику, це вимагає змін у змісті й технологіях професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО. Основою для зміни технології навчання є особистісно-діяльнісний підхід, який спонукає до удосконалення педагогічної освіти за рахунок інтенсивного впровадження в освітній процес нових педагогічних технологій, які дають відповідь на запитання «Як навчати?», змінюючи його формулювання: «Як забезпечити розвиток особистості?».

На нашу думку, найбільш ефективною в процесі вивчення педагогіки студентами спеціальності «Дошкільна освіта» є технологія моделюючого навчання, що розробляється на основі інтегративного підходу та забезпечує встановлення педагогічної взаємодії, сприяє самоосвіті, саморозвитку кожного здобувача освіти. Вважаємо, що майбутній фахівець повинен навчитися вибирати з арсеналу педагогічних методів саме ті, що найбільше йому підходять; творчо використовувати досвід старших колег у нових умовах, формуючи в освітньому процесі свій стиль, свою позицію, стосунки. Ми намагаємося створити такі умови і знайти такі методи, які б формували в майбутнього вихователя не тільки потребу у знаннях і вміннях їх набувати, а поряд із цим – уміння вчити, розвивати того, кого будеш навчати та виховувати сам. Крім того, формуємо в майбутніх вихователів уміння знаходити нові шляхи щодо стимулювання розвитку дошкільників, індивідуалізації та диференціації освітнього процесу. У ході практичних занять із педагогіки, виконуючи завдання самостійної й індивідуальної роботи, здобувачі освіти переосмислюють теоретичний матеріал для поглиблення опанованих знань, що дає можливість їх подальшого використання у професійній діяльності. А психолого-педагогічний супровід в період проходження студентами всіх видів практики поглибить їхній інтерес до обраної професії, сформує прагнення до самовдосконалення, бажання активно і творчо впроваджувати в практику роботи дошкільних закладів кращі здобутки в галузі дошкільної освіти.

Т. Атрощенко наголошує, що інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти – це основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців [1, с. 50-54].

Виходячи з цього, зазначимо, що готовність до інноваційної педагогічної діяльності не є вродженою якістю особистості, а являє собою результат підготовки в закладі освіти. Імпонує позиція О. Косенчук стосовно того, що сучасну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти потрібно досліджувати як багатофакторну структуру, основне завдання якої полягає в набутті кожним здобувачем освіти особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності. Авторка зауважує, що оновлення змісту освітньої підготовки майбутніх вихователів ЗДО із педагогічних дисциплін (з акцентом на сучасні теоретико-методологічні концепції особистісно-діялісного напрямку, національну й зарубіжну демократичну педагогічну спадщину) дає змогу використовувати багатий і надзвичайно цінний виховний досвід, а також ознайомлювати студентів із альтернативними виховними системами, педагогічними інноваціями [4, с. 73].

Таким чином, інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти – це основа професійної спрямованості, що вирізняється теоретичною й практичною готовністю до сприйняття та використання інновацій у професійній діяльності, забезпечує

перетворення особистісного потенціалу як дітей дошкільного віку, так і фахівців.

На нашу думку, ефективна професійна підготовка вихователя дошкільного закладу передбачає цілісність, системність, координованість, що забезпечується, зокрема, реалізацією технології моделюючого навчання, яке в сучасній педагогіці розглядається як ефективний засіб самоактуалізації студентів. Використання змішаного навчання не замінює традиційні методи викладання в режимі «викладач – здобувач освіти», а активно інтегрується в нього для досягнення найбільш оптимального результату. Пріоритетною формою організації навчання сьогодні повинна стати самостійна пізнавальна діяльність майбутніх вихователів ЗДО. Лише така зміна акцентів дасть можливість у подальшому сформувати свій особистий підхід щодо виконання освітніх завдань і відшукати власні методи професійної діяльності. Тобто, успіх прийде лише тоді, коли в центрі освітнього процесу стоятиме особистість зі своїми нахилами, інтересами та поглядами, яка оволоділа методами організації самостійної роботи та інноваційними освітніми і комунікаційними технологіями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Атрощенко Т.О. Інноваційна компетентність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти: теоретичні та методичні площини. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. С. 50-54.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко. Київ: МОН України, 2021. 37 с.
3. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя ЗДО: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 319 с.
4. Дичківська І.М. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: теорія і методика: монографія. Рівне: Видавець О. Зень, 2017. 372 с.
5. Машкіна Л. Теоретичні засади інноваційно-професійної підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 38. С. 114-119.
6. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти / ред. Є. Стадний, Є. Ніколаєв [електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchannya/zmishanenanavchannia-bookletsreads-2.pdf>

УДК 378.245:001.82

*Андрій Губарь
(Запоріжжя, Україна)*

ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Інформаційно-комунікативні технології навчання, які стали реальністю з появою персональних комп'ютерів, активно використовуються в самоосвітньому процесі. Базовим поняттям «інформаційна технологія» визначається система як наукових та інженерних знань, так і методів та засобів, яка використовується для створення, збору, передачі, зберігання та обробки інформації в предметній галузі.

Ключові слова: *дистанційне навчання, організаційно-освітні умови самопідготовки, інформаційна та комунікаційна технологія навчання в медичній ВНЗ.*

Information and communication technologies of learning, which became a reality with the advent of PCs, are actively used in the self-education process. The basic concept of "information technology" defines a system of both scientific and engineering knowledge, as well as methods and tools, which is used to create, collect, transmit, store and process information in the subject area.

Keywords: *distance learning, organizational and educational conditions of self-training, information and communication technology of studying at a medical university.*

Під дистанційним навчанням ми розуміємо вид самостійного навчання, що здійснюється на основі моделі, з використанням сучасних засобів інформатизації, спрямований на розвиток особистості студента медичного вищого медичного навчального закладу, за умови його готовності навчатися самостійно та цілеспрямовано вирішувати певні освітні завдання у відриві від навчальних закладів для підвищення теоретичного та практичного рівня у певній галузі знань. Дистанційне навчання являє собою особливий вид навчання на відстані, спрямованого на передачу та накопичення знань, умінь та навичок, із застосуванням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Технологію ми розглядаємо як конкретні організаційно-освітні умови самопідготовки з елементами дистанційних технологій.

Самостійна робота – це важлива складова процесу навчання, що передбачає індивідуальну активність студентів при закріпленні отриманих знань, умінь і навичок, при підготовці до занять, при самостійному виконанні навчальних завдань та здатності до самоорганізації навчальної діяльності, тобто самонавчання.

Самопідготовка в умовах дистанційного навчання є одним із шляхів вирішення досліджуваної педагогічної проблеми. Якщо дозволити студентам включитися в активну керовану навчально-пізнавальну діяльність за умов дистанційної освіти, то у них виразно проявиться цільова установка – досягнення поставленої мети (результату), визначиться їхня готовність самостійно та цілеспрямовано вирішувати певні освітні завдання з метою підвищення свого теоретичного та практичного рівня по даній галузі знань з використанням дистанційної моделі навчання.

Педагогічний аналіз багатьох робіт показує, що при впровадженні комп'ютера в навчання самостійність навчальної діяльності студента зростає, тому що комп'ютерні навчальні програми не тільки виконують основні вимоги в освіті, а й забезпечують:

- інтерес – навчання на комп'ютері та програмоване навчання (через проходження рівнів) мають елемент гри;
- ефективність навчання – поглиблення знань для реалізації своїх цілей, відпрацювання знань через тренажери, самоконтроль, самокорекцію;
- гнучкість – вивчення відразу кількох дисциплін через міжпредметні зв'язки;
- практичність – одночасна підготовка до семінарських занять, заліків та іспитів;
- економічність – можливість якісного самостійного навчання за структурою навчально-методичного забезпечення кейсової технології;
- доступність – добування знань через систему інтернет, навчання за готовими комп'ютерними навчальними програмами;
- творчість – створення своїх творчих розробок з урахуванням сучасних комунікативних систем.

Результати педагогічних досліджень показують, що педагог в умовах дистанційного навчання повинен уміти виявляти творчий підхід до справи, ініціативність, наполегливість, здатність до керівництва людьми, знати, вміти застосовувати у своїй роботі сучасні засоби інформатизації; знати дидактичні можливості цих засобів, вміти адаптуватись до нововведень. Тоді ці властивості та якості знайдуть своє відображення в вмотивованості, цілеспрямованості студента, його працьовитості, високій самодисципліні та самоорганізованості, самостійності, акуратності та відповідальності, знаннях, вміннях та навичках роботи з засобами інформатизації, сформуєть ціннісне ставлення до знань.

Систематична робота в тренінговому центрі дозволяла студентам не лише поповнювати необхідні знання, а й по-новому мотивувати основну навчальну діяльність, підкріплену оволодінням технологій дистанційного навчання.

Досвід застосування дистанційних технологій у процесах самонавчання та самопідготовки дозволяє зробити певні психолого-педагогічні узагальнення: по-перше,

враховуючи організаційно-освітні особливості використання дидактичного забезпечення, технології дистанційного навчання можуть успішно поєднуватися з традиційними педагогічними технологіями; по-друге, самоосвіта з використанням дистанційних технологій не є альтернативою в навчанні, ця технологія розрахована на інтелектуальну культуру, що змінюється, самоорганізованої частини студентів і педагогів, по-третє, оволодіння студентами технологіями дистанційного навчання підвищує якість освіти в цілому.

Таким чином, всі наведені вище визначення «дистанційного навчання» і технологія його розвитку в навчанні відображають якусь одну або кілька сторін цього багатогранного явища. Але суттєвою ознакою дистанційного навчання педагоги називають навчання без безпосереднього контакту з педагогом, що передбачає активне самонавчання студентів із застосуванням нових інформаційно-комунікативних технологій і лише консультації з педагогом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 3. ст.25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
3. ДСТУ ISO 9000:2015. URL: <https://metrology.com.ua/ntd/skachat-iso-iec-ohsas/iso/dstu-iso-9001-2015>

УДК 177.1.3.7.9

*Вікторія Пупена (Теличко)
(Мукачєво, Україна)*

ГУМАНІТАРНА КУЛЬТУРА В ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННЮ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Подано визначення поняття «гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови». Встановлено, що гуманітарна культура пов'язана з пізнанням та освоєнням інтелектуальних та духовних феноменів, що сприяють подальшому розвитку особистості та її інтеграції в людську спільноту. Окреслено взаємозв'язок гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови з професійним видом культури.

Ключові слова: *гуманітарна культура, іноземна мова, гуманізація, майбутні учителі, професійна підготовка.*

The definition of the concept of "humanitarian culture of future foreign language teachers" is provided. It has been established that humanitarian culture is connected with the knowledge and mastering of intellectual and spiritual phenomena that contribute to the further development of the individual and his integration into the human community. The relationship between the humanitarian culture of future foreign language teachers and the professional type of culture is outlined.

Key words: *humanitarian culture, foreign language, humanization, future teachers, professional training.*

В умовах складного, невизначеного та нестабільного світу ЮНЕСКО актуалізує необхідність переосмислення ролі та функції знання та навчання у формуванні майбутнього людства, наголошуючи на значущості гуманітарної сутності освіти та неприпустимість зведення освіти до технічного та економічного процесу [6]. Освітні ініціативи Ради Європи у сфері вищої освіти та іншомовної освіти, представлені в Європейській культурній конвенції [5], пов'язані з підвищенням рівня знань протягом всього життя та значущістю іншомовних

знань для взаєморозуміння між народами та розширення професійного, соціального, культурного досвіду. Загальнокультурні цінності та принципи (свобода, справедливість, людська гідність) є предметом захисту та розвитку Міжнародної асоціації університетів (МАУ) та Асоціації університетів Європи (ЕУА) для забезпечення гармонійності вищої освіти та науково-дослідної роботи як відповідь на глобальні геополітичні та соціально-економічні виклики.

Цільові установки вищої освіти на особистісний, загальнокультурний і професійний розвиток та становлення затребуваних і конкурентоздатних майбутніх вчителів з широким діапазоном компетентностей, здатних та готових активно й діяльно брати участь у соціально-економічних і культурних перетвореннях, ініціативно та ефективно виявляти себе в інноваційних проєктах, розкриваючи власні гуманні якості та дотримуючись загальнолюдських норм і моральних цінностей, співвідносяться з принципами гуманізації освіти [3, с. 207]. Гуманізація освіти передбачає наповнення гуманістичними сенсами всіх процесів у закладі освіти, їхня гармонізація, створення сприятливих умов розвитку та розкриття здібностей студентів. Гуманізація в системі вищої освіти спрямована на гармонійний розвиток особистості студента та на цілісний професійний розвиток викладачів. Водночас гуманізація освіти реалізується на основі її гуманітаризації. Гуманітаризація в цьому випадку розуміється як умова та засіб досягнення мети гуманізації [2, с. 79].

Гуманітарна культура особистості як частина загальної культури особистості, виявляється в сукупності знань (про природу, суспільство, способи пізнання світу, їхні результати); гуманістично зорієнтованій діяльності, спрямованій на засвоєння знань, цінностей загальнолюдської культури, освоєння універсальних способів пізнання; у ставленні до світу, до себе; у стилі спілкування з людьми.

Питання розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови як самостійна проблема залишається маловивченою у науково-педагогічній літературі. Однак у цьому напрямі існують деякі дослідження. Так, І. Костікова та Т. Дерев'янка розглядають гуманітарну культуру вчителя як упорядковану сукупність загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій та якостей особистості, універсальних способів пізнання гуманістичної технології професійної діяльності [1, с. 22]. Натомість В. Чайка та Н. Петрова розглядають гуманітарну культуру як «живу душу», міру істинно людського в людині, найважливішу інтегральну характеристику міри розвитку суспільства та особистості, розуміння ними духовності, ціннісно-сенсового змісту власного життя [4, с. 122]. Гуманітарна культура особистості є системним утворенням, що виявляється у рівнях засвоєння гуманітарного знання, розвитку гуманітарного мислення, залучення в середовище моральних переживань іншої людини, орієнтації на культурно-гуманітарні цінності, моральні дії та вчинки.

З огляду на це, гуманітарну культуру майбутніх учителів іноземної мови визначаємо як інтегральну характеристику особистості, специфічними ознаками якої є розуміння духовності, ціннісно-сенсового змісту життя, гуманістичні технології професійної діяльності у вигляді засвоєння гуманітарного знання, розвитку гуманітарного мислення, орієнтації на найвищі людські цінності у творчому підході до вирішення професійних та особистісних завдань. Основним завданням розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови є гуманізація майбутньої професійної діяльності.

Оскільки гуманітарна культура особистості найчастіше виявляє себе у професійній діяльності, слід визначити співвідношення понять «гуманітарна культура» та «професійна культура». Припускаємо, що ці поняття є взаємозумовленими та взаємодоповнювальними для професії вчителя: гуманітарна культура відображається у понятті «професійна культура», забезпечуючи її гуманітарну складову, а професійна культура відображається у дефініції «гуманітарна культура» як установка особистості на творчу, соціально відповідальну професійну діяльність. Гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови пов'язана, з одного боку, з розумінням ролі та місії власної професії у суспільстві (гуманітарний контекст) та, з іншого боку, з розумінням значущості гуманітарних аспектів власної своєї діяльності (професійний контекст). Актуальність вивчення проблеми гуманітарної культури

у професійному аспекті зумовлена, по-перше, соціальною необхідністю гуманізації та гуманітаризації професійної діяльності в стрімко «технологізованому» світі і, по-друге, відповідною потребою, що все виразніше усвідомлюється професійними спільнотами.

Таким чином, підсумуємо наведені твердження:

– гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови є необхідною умовою гуманізації професійної діяльності та суспільства загалом, оскільки для подолання духовно-моральної та економічної кризи потрібен фахівець із випереджаючим розвитком особистісного потенціалу, здатний вирішувати поставлені перед ним професійні завдання з найбільшою ефективністю;

– гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови є інтегральною характеристикою особистості, відмінними рисами якої є розуміння духовності, ціннісно-сенсового змісту життя, гуманістичної технології професійної діяльності шляхом засвоєння гуманітарного знання, розвитку гуманітарного мислення, орієнтації на вищі людські цінності у творчому підході до вирішення професійних та особистісних завдань;

– з метою розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови на перший план висувається культурологічний підхід до змісту вищої професійної освіти, покликаною долучити студентів до здобутків світової та вітчизняної культури;

– формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови передбачає процес духовного спілкування, у якому відбувається залучення студентів до вищих людських цінностей;

– орієнтація змісту освіти на сукупність вищих людських цінностей дає змогу, з одного боку, вивчати явища з погляду закладених у них можливостей здобуття професійних знань, а з іншого – розвивати гуманітарну культуру студентів, вирішуючи цим завдання гуманізації майбутньої професійної діяльності, а загалом – завдання гуманізації суспільства;

– згідно з гуманістичною парадигмою відбувається гуманізація та гуманітаризація вищої школи, водночас гуманізація є освітньою метою, а гуманітаризація – засобом;

– гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови, що розвивається у певних умовах у період здобуття ними вищої професійної освіти, є початковим шаблоном формування їхньої духовної культури. Ці види культури, які тісно взаємодіють між собою, органічно вплітаються в інший вид культури – професійну культуру майбутніх учителів іноземної мови.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костікова І. І., Дерев'яно Т. Є. Дослідницька культура вчителів у системі методичної роботи школи. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 128 с.

2. Савіцька В. В. Цифровізація та гуманітаризація як основні тренди сучасної моделі вищої освіти. *«Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку»*: матеріали матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 77–81.

3. Тадеєва М. І., Тадеєв П. О. Сучасні цілі та виклики безперервної іншомовної освіти в Україні. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Вип. 5 (98). С. 204–219.

4. Чайка В., Петрова Н. Інтелектуальна культура вчителя як фактор інновацій у педагогічній діяльності: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2014. 308 с.

5. Rights and Freedoms in Practice. Teaching Resources. *Council of Europe. European Convention on Human Rights*. Availalbe at: https://www.echr.coe.int/documents/pub_coe_teaching_resources_eng.pdf (дата звернення 26.09.2022).

6. UNESCO: Futures of Education – A New Social Contract. Availalbe at: <https://en.unesco.org/futuresofeducation/> (дата звернення 26.09.2022).

Олена Сластіна
(Харків, Україна)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ ПОСЕРЕД СТУДЕНТІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ТА ЗАОХОЧЕННЯ ДО СПОРТУ

У статті розглянута історія розвитку фізичної культури в Україні посеред студентів та роль держави, відповідальної за розвиток культури та заохочення до спорту. За допомогою статті можна ознайомитися з цікавою та корисною інформацією про історію розвитку фізичної культури в Україні посеред студентів.

Ключові слова: історія, розвиток, фізична культура, здоровий спосіб життя, спорт, студенти, держава.

The article deals with the history of the development of physical culture in Ukraine among students and the role of the state responsible for the development of culture and encouragement of sports. With the help of the article, you can get acquainted with interesting and useful information about the history of physical culture in Ukraine among students.

Key words: history, development, physical culture, healthy lifestyle, sports, students, state.

З отриманням незалежності 24 серпня 1991 року починається новий етап розвитку фізичної культури і спорту в Україні посеред студентів. Він зумовлений глибокою економічною кризою, яка виникла на початку 90-х рр. і пов'язана з переходом на нові форми економічного господарювання.

Скорочення фінансування спортивної сфери спричинило зменшення витрат на утримання спортивних споруд, багато з них занепали, частину було приватизовано, згодом ліквідовано або використано не за призначенням.

Значне зниження рівня життя населення, спортсменів країни призвело до знецінення соціального престижу здоров'я, фізичної культури і спорту. Як наслідок, зменшилась кількість охочих студентів займатися спортом та скоротилася кількість спортивних заходів.

Майже 90 % дітей та молоді мали відхилення у здоров'ї, 50 % – незадовільну фізичну підготовку, близько 70 % дорослого населення – низький та нижчий, ніж середній, рівень фізичного здоров'я. Різко зросла захворюваність населення на такі хвороби, як гіпертонія – утричі, стенокардія – у 2,4 рази, інфаркт міокарда – на 30 %. Протягом останніх п'яти років після 1991 р. на 41 % збільшилась кількість учнівської та студентської молоді, віднесеної до спеціальної медичної групи [1, с. 41].

У зв'язку з утворенням даних проблем виникла потреба в зміні програмних підходів та створенні нормативно-правової бази, яка б забезпечувала ефективне функціонування галузі в нових умовах та визначала пріоритетні напрями розвитку фізичної культури і спорту. Зі схемою нормативно-правової бази можна ознайомитися нижче (рис. 1) [2, с. 18].

Реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту на місцях здійснюють обласні та районні державні адміністрації, відповідні ради та органи місцевого самоврядування, які в межах своїх повноважень: здійснюють виконавчі та організаційно-розпорядчі функції щодо організації та розвитку сфери фізичної культури і спорту; сприяють фізкультурно-оздоровчій та спортивній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної інфраструктури сфери фізичної культури і спорту; організовують та проводять різноманітні фізкультурно-спортивні заходи і забезпечують участь представників регіону у всеукраїнських спортивних заходах; здійснюють соціальну рекламу у сфері фізичної культури і спорту.

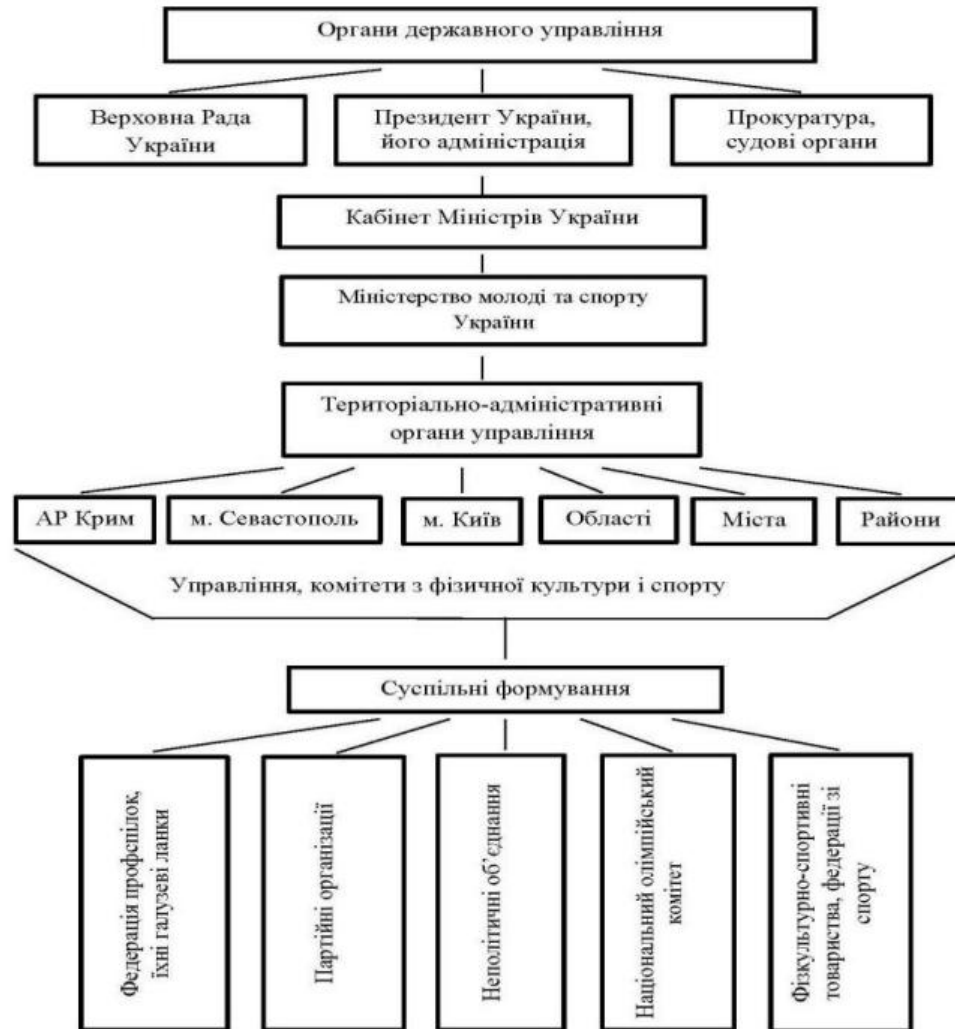

Рис. 1. Схема управління фізичною культурою і спортом в Україні [2, с. 18]

Спорт як сфера діяльності студентів має важливе значення в житті світового співтовариства. Саме для цього в Україні 22 грудня 1990 р. було створено Національний олімпійський комітет (НОК). Ідея Олімпізму – це ідея загального об'єднання людей на планеті через заняття спортом. Його основними задачами є: організація підготовки й участі спортсменів в Олімпійських іграх; розширення міжнародного співробітництва; популяризація масового спорту і здорового способу життя; фізичне і духовне збагачення людей.

Від дня заснування та протягом останніх років олімпійський рух в країні розширювався та зміцнювався. Цьому сприяла державна політика щодо підтримки вітчизняного спорту. Незважаючи на численні фінансові та організаційні труднощі, уряд країни неодноразово вживав певні заходи для підготовки та вдалого виступу українських спортсменів на міжнародній арені.

Складову частину системи охорони здоров'я у сфері фізичного виховання і спорту становить спортивна медицина. До її завдань входить: визначати стан здоров'я, фізичний розвиток і функціональний стан організму людини, а також здійснювати профілактику, діагностику і лікування захворювань та ушкоджень, пов'язаних із заняттям фізкультурою і спортом.

Наразі у країні спостерігаються деякі позитивні приклади адаптування сфери фізичної культури та спорту до ринкових умов та підвищення ролі громадськості. Так як почало

відбуватися створення приватних спортивних клубів, фітнес-центрів, громадських спортивних організацій, які діють на принципах самоокупності.

Проте, незважаючи на позитивні зміни в системі фізкультурно-спортивного руху країни, існує низка суттєвих недоліків. Повертаючись до складної економічної ситуації знову почав зменшуватися попит на заняття спортом. Це призвело до прояву негативних соціальних явищ – тютюнопаління, зловживання алкоголем, наркоманії, як наслідок погіршення стану здоров'я посеред студентів.

На жаль, в Україні до сьогодні не налагоджено популяризацію ідеї здорового способу життя. Як показує статистика, рівень охоплення студентів фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю в декілька разів нижчий, порівняно з європейськими країнами. Лише 10 % населення України віком від 16 років охоплено регулярною спортивною діяльністю. Ще 10 % наших співвітчизників мають випадкові або епізодичні заняття. Фізична пасивність характерна для більшості людей працездатного (84-86 %) та похилого віку (95-97 %), що суттєво менше, ніж у Франції, Фінляндії, Швеції, Великобританії, Німеччині та в інших країнах [3, с. 194-219].

Проблемною залишається ситуація з матеріально-технічним забезпеченням. Більшість спортивних об'єктів, що входять до переліку баз олімпійської та параолімпійської підготовки, затвердженого Кабінетом Міністрів України, не відповідають міжнародним стандартам.

Деякі студенти не мають необхідну мотивацію для занять спортом, бо не вважають здоровий спосіб життя за потребу. Щоб змінити дану ситуацію держава повинна створити необхідні умови:

- забезпечення оптимальної рухової активності студента впродовж усього життя як важливого чинника здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля;

- максимальної реалізації здібностей студентів у спорті, формування у студентів почуття гордості за свою країну та за свої досягнення.

Та найголовніше не тільки розвинути дисципліну в студентів, а й спонукати їх до саморозвитку розповідаючи про користь фізичної культури та наводити приклади із життя інших людей.

Фізичне виховання в Україні, що має тисячолітню історію, розвивалося нерівномірно й залежало від багатьох політичних, економічних і географічних умов. Тож, основними цілями держави є створення умов для ведення здорового способу життя, залучення широких мас студентів до регулярних занять фізичною культурою і спортом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дутчак М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи спорту для всіх в Україні. *Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення*. Київ, 2009. С. 41.
2. Олійник М. О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні. *Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення*. Національний університет фізичного виховання і спорту України. Київ, 2000. С. 18.
3. Солопчук М. С. Історія фізичної культури і спорту: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2001. С. 194-219.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

У статті проаналізовано сучасні педагогічні підходи до організації самостійної роботи здобувачів освіти у закладах фахової передвищої освіти, її роль у підвищенні мотивації навчання. Дослідження цього процесу дозволить визначити основні дидактичні умови підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх медичних фахівців.

Ключові слова: самостійна робота, активізація навчання, вища школа, дидактичні умови, наукові дослідження, мотивація навчання.

The article analyzes modern pedagogical approaches to the organization of independent work of education seekers in institutions of professional pre-higher education, its role in increasing the motivation of learning. The study of this process will allow to determine the main didactic conditions for increasing the efficiency of professional training of future medical specialists.

Key words: self-study work, high school, didactic conditions, scientific investigations, learning motivation.

Життям доведено, що тільки ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власному досвіду, думці і дії будуть насправді місцні. За даними ЮНЕСКО в процесі викладання навчального матеріалу засвоюється 15 відсотків інформації, що сприймається на слух, 65 відсотків інформації, що сприймається на слух і зір. Якщо навчальний матеріал опрацьовується власноручно (індивідуально), виконується завдання від його поставовки до аналізу отриманих результатів, то засвоюється не менше 90 відсотків інформації. Саме тому коледж поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у здобувачів освіти навичок самостійної роботи.

Згідно з Положенням про організацію освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти, самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студентів, відведеного для вивчення конкретних дисциплін. Незважаючи на те, що Положення про організацію освітнього процесу у вищих навчальних закладах було затверджено наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161, проблема організації самостійної роботи студентів є недостатньо відпрацьованою.

У словнику С.І.Ожегова слово «самостійно» має декілька тлумачень. Стосовно питання, що розглядається нами, воно означає «існуючий окремо від інших, що стоїть сам по собі, незалежний, що здійснюється власними силами, без сторонніх впливів і чужої допомоги». М.Д.Никандров зазначає: «Коли ми говоримо про зростання ролі та значення самостійної роботи, – мається на увазі та діяльності студентів, котра протікає без безпосереднього керівництва викладача, хоча спрямовується і організовується ним». Р.А.Низамов визначає самостійну роботу як «різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів, яка здійснюється ними на аудиторних заняттях та в неаудиторний час». На думку Н.В.Кузьміної, «вагомою ознакою самостійної роботи є наявність внутрішніх спонукань і зв'язане з ними осмислення змісту й цілей роботи. Самостійна робота є конкретним виявом самостійності розуму». А.Г.Молибог вважає самостійну роботу «основою будь-якої освіти, особливо вищої».

Виходячи з цього можна відзначити, що поняття «самостійна робота» використовується різними авторами в різних значеннях, залежно від того, який зміст вкладається в поняття «самостійний»:

Позааудиторна робота – це процес, в якому домінує елемент самореалізації.

Самостійна позааудиторна робота – це не лише засіб зростання інтелектуального потенціалу, професійної культури, а й платформа формування відповідальності, оволодіння засобами самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти.

Мета самостійної роботи – це:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності;
- формування потреб безперервного самостійного поповнення знань;
- здобуття глибокої системи знань, як ознаки їх міцності;
- самостійна робота студентів як результат їх морально-вольових зусиль.

Функції самостійної роботи:

Пізнавальна функція визначається засвоєнням студентом систематизованих знань з дисципліни.

Самоосвітня функція – формування вмінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування.

Прогностична функція є вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання.

Коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність.

Виховна функція – формування самостійності як риси характеру.

Види завдань самостійної роботи:

- переробка інформації, отриманої безпосередньо на обов'язкових навчальних заняттях;
- робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекції;
- самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою конспекта;
- робота з довідковою літературою;
- написання рефератів, повідомлень;
- творчі завдання (доповіді, проекти, огляди);
- виконання підготовчої роботи до лабораторних та практичних занять;
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- виготовлення наочності.

Види позааудиторної роботи:

– *індивідуальна робота* – самостійна діяльність окремих студентів, спрямована на самовиховання, на виконання завдань викладача та доручень студентського колективу;

– *групова робота* – охоплює невелику кількість студентів і сприяє виявленню та розвитку інтересів та творчих здібностей, сприяє поглибленню знань з дисципліни, збагачує інформацією, формує професійно значущі вміння та навички;

– *масові форми роботи* – найпоширеніші, дуже різноманітні, одночасно охоплюють велику кількість студентів. Ці форми мають як пізнавальну, так і розважальну спрямованість і мають широкі можливості для активізації діяльності студентів.

Характеристики різних видів позааудиторної роботи

– *інформативність та змістовність*, які сприяють реалізації практичних та загальноосвітніх цілей позааудиторної роботи;

– *комунікативна спрямованість*;

– *ситуативність*;

– *орієнтація завдань* на підвищення активності студентів;

– *емоційність форм* і способів реалізації, що сприяє підвищенню інтересу студентів до діяльності.

Індивідуальні форми позааудиторної роботи.

- робота з навчальною, довідниковою, науково-популярною літературою;
- складання конспектів;
- робота з електронними підручниками та посібниками;

- підготовка повідомлень, рефератів, курсових робіт;
- підготовка презентацій по різних темах;
- складання та розв'язання заляч;
- складання та розв'язання кросвордів, ребусів, продумування та створення плакатів;
- консультації;
- робота в електронній мережі Інтернет;
- використання навчально-методичних матеріалів освітніх веб-сайтів.

Навчально-методичне забезпечення для самостійної роботи.

- *навчальна програма* де чітко визначено зміст і об'єм аудиторної та позааудиторної роботи;
- *конспект лекції*, опорний конспект;
- *методичні рекомендації* щодо вивчення окремих тем чи набуття практичних навичок;
- *перелік питань*, що виносяться на семінарське заняття;
- *підбірка контрольних завдань, запитань, тестів* для самоперевірки;
- *перелік літератури*;
- *робочий зошит* з виконання самостійної роботи або *звіт*.

Алгоритм виконання самостійної роботи.

1. Знайомство з назвою теми, метою, вимогами до знань і вмінь;
2. Опрацювання рекомендованої літератури та теоретичної частини навчально-методичного посібника;
3. Виконання завдань для самоперевірки;
4. Виконання звітних завдань самостійної роботи.

Організація самостійної роботи студентів означає створення умов для розвитку вміння планувати, організовувати, реалізовувати та вносити корективи у свою діяльність.

Досліджуючи питання організації самостійної роботи, П.І.Підкасистий вважає, що вона виступає «в ролі специфічного педагогічного засобу організації і керування самостійною діяльністю студента в навчальному процесі, котра повинна включати метод навчального чи наукового пізнання».

В організації самостійної роботи студентів особливо важливо правильно визначити обсяг і структуру змісту навчального матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання, розробка методичного забезпечення самостійної роботи студентів з кожної дисципліни дає можливість вирішити багато організаційно-методичних проблем.

На нашу думку, основним підходом до організації самостійної роботи студентів є особистісно орієнтований, який враховує індивідуальні особливості студентів і спрямований на оптимальний інтелектуальний розвиток кожного студента засобами структурування змісту навчального матеріалу, добору відповідних до типологічних особливостей студентів форм і методів самостійної роботи. Важливе місце в організації самостійної роботи студентів відіграє використання різних форм контролю, ефективної системи оцінювання знань, здобутих самостійно. Відомо, що з погляду кібернетики, чим частіше здійснюється контроль за засвоєнням знань, тим більша ефективність управління ним. Система зворотного зв'язку посилюється постійною рефлексією. Рефлексія передбачає систематичне і своєчасне інформування викладача студентом про стан сприймання, розуміння і засвоєння знань. Систематична рефлексія стимулює самостійну роботу студентів до самопізнання та самоаналізу.

Таким чином, самостійна робота студентів – це впорядкована система діяльності, яка витікає з двох основних функцій процесу пізнання – розумової та комунікативної, що народжують істине знання. Отже, розуміння соціальної значущості самостійної роботи студентів необхідно розглядати як один з основних елементів сучасної підготовки фахівця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кузмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.

2. Матеріали Міністерства науки і освіти України щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу в вищих навчальних закладах. Київ, 2003.

3. Овчаренко Г.Е. Позааудиторна діяльність студентів у вищих навчальних закладах. *Освіта Донбасу*. № 5-6. С. 35-38.

4. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Серія «Педагогіка, психологія, соціологія»*. 2009. № 6 С. 19-23.

УДК 378.147.091.33-027.22 :81'243(045)

*Юлія Шаповал
(Балаклія, Україна)*

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НАВЧАННЯ ТА КОНТРОЛЮ НЕПІДГОТОВЛЕНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена особливостям реалізації практичної складової процесу підготовки студентів до невідготовленого усного мовлення іноземною мовою на засадах індивідуалізації та особистісної орієнтації. Особлива увага приділена мотиваційній складовій та роботі над подоланням «страху перед помилкою».

Ключові слова: *індивідуалізація, особистісна орієнтація, контроль, невідготовлене мовлення, лінгвістична підготовка*

The article is devoted to the practical part of the student preparation process for the unprepared foreign language speaking on individualization and personal orientation basis. Special attention is paid to the motivation component and to the work on the preventing “fear of a mistake”.

Key words: *individualization, personal orientation, assessment, unprepared speaking, linguistic preparing.*

Майже всі теоретики сучасної педагогічної науки та педагоги-практики добре володіють знаннями про сутність особистісно орієнтованої парадигми, її основні компоненти, методики та технології, що лежать в її основі, такі як вальдорфська педагогіка, технологія саморозвивального навчання Г. Селевка, колективне навчання, ігрові технології, технологія модульного та модульно-розвивального навчання, проектні технології, розвивальне навчання, технології проблемного навчання, особистісно-орієнтоване розвивальне навчання І. Якиманської, школа «діалогу культур», інтерактивні технології та деякі інші.

Упродовж останніх років значно зростає інтерес до особистісно орієнтованого підходу саме у практичній педагогіці. Адже заявити себе прибічником ідеї гуманізму набагато легше, ніж втілити її у власну педагогічну практику. Багато викладачів, які не один рік працюють у навчальному закладі і нічого не мають проти того, щоб студент мав право на свій власний шлях вирішення проблеми, право не погодитись, право на власні часові рамки виконання завдання, досить важко відмовляються від звичного процесу керування його навчальною діяльністю, від сформованої роками системи схвалень і покарань, суб'єктивності оцінювання, визначення термінів виконання завдання тощо.

Особистісно орієнтований підхід потребує внесення істотних змін, перш за все, до контрольного-оцінного компоненту навчання. Більшість викладачів оцінюють кінцевий результат діяльності студента, а не сам процес виконання поставленого завдання: переклав, відтворив, використав, запам'ятав тощо. Тим самим вони лише порівнюють відповідність результату заданому зразку-нормативу. Як відомо, той самий результат може мати різну пізнавальну й моральну цінність, бути досягнутим ефективним чи не достатньо

раціональним шляхом. Саме тому викладачам варто навчитись аналізувати й оцінювати не лише кінцевий продукт, а й процес його отримання студентом: яких особистих зусиль докладено, якою мірою виявлялась творчість та активність, самостійність та ініціативність, особистісна зацікавленість.

Спираючись на власний досвід професійної діяльності у сфері лінгвістичної підготовки студентів, можемо зазначити, що для формування та розвитку мотиваційної складової опанування іноземною мовою та розвитку особистісного потенціалу студентів мають бути створені певні педагогічні умови не лише для процесу їх навчання, а й, безумовно, для особистісно орієнтованого оцінювання їх навчальної діяльності. Так, спираючись на теоретичні положення, сформульовані знаним науковцем-гуманістом С. Подмазіним, ми у своїй викладацькій діяльності вважаємо, що пріоритетною є стимулююча функція оцінювання. При цьому оцінювання має здійснюватись з урахуванням індивідуальних психологічних якостей студентів та динаміки їх особистих навчальних досягнень на основі суб'єкт-суб'єктного підходу і передбачає облік досягнень студента, а не виявлення ступеня його невдач [3]. Дуже важливим є стимулювання студентів до висловлювань чи виконання будь-яких інших завдань без остраху помилитися, дати неправильну відповідь, адже саме це і призводить до добре усім відомого бажання студента «мовчки перечекати» процес опитування.

Уважаємо за необхідне поділитись деякими напрацюваннями для вирішення проблеми запобігання формуванню цього небажаного «синдрому помилки». З методики викладання іноземних мов усім добре відомо, що небажано переривати студента під час його відповіді, у зв'язку з тим, що після декількох зупинок зникає бажання завершувати думку та з'являється страх перед поганою оцінкою. Одним з добре зарекомендованих способів вирішення даної проблеми є так званий «коментар знаками». Він не є унікальним і може розроблятися кожним викладачем самостійно у нерозривній співпраці зі студентами, які мають розуміти значення знаків, які викладач мовчки подає руками як диригент оркестру. Головне, що ця система знаків має бути зрозуміла обом сторонам. Так, для зображення порушення правила узгодження часів при монологічному висловлюванні студента викладач може вказати рукою назад за спину, щоб нагадати студенту про необхідність уживання минулого часу. В інших ситуаціях при порушенні правила на вживання теперішнього тривалого часу викладач може вказувати безпосередньо собі під ноги, звертаючи увагу, що дія відбувається саме зараз. Неможливо описати всю роками вироблену систему знаків словами, але можу запевнити, що вона досить добре працює. Цікавим є те, що завдяки своїй новизні, вона дуже подобається студентам і вони досить швидко до неї звикають і починають розуміти без додаткових коментарів. Ця система цінна тим, що викладач не залишається пасивним спостерігачем під час відповіді студента, а ніби співпрацює з ним, допомагаючи і виразом обличчя, і жестами, і схвальною усмішкою у разі, коли все було сказано правильно та без будь-якої допомоги.

Етап рефлексії кожного заняття спрямовується на порівняння реальних результатів з очікуваними; аналіз, чому відбулося так чи інакше; встановлення зв'язку між тим, що вдалось, і тим, що ще потрібно засвоїти; формулювання плану дій на наступне заняття. Неабияку допомогу у постановці цілей на більш віддалену перспективу допомагає створення студентами власного мовного портфоліо [4]. На жаль, як показує досвід, не всі студенти ставляться відповідально до його постійного наповнення.

На контрольно-оцінному етапі важливим є залучення студентів до контролю за розвитком як власної навчальної діяльності так і навчальної діяльності одногрупників (взаємоконтроль, самоконтроль), оскільки це дає їм змогу самостійно провести для себе паралелі щодо власної стратегії навчання та стратегії навчання своїх друзів, уникнути страху перед авторитетом викладача, дозволяє отримати консультацію товаришів, а не викладача, що для студентів є більш комфортним з психологічної точки зору. Якщо ж оцінювання проводить сам викладач, то він обов'язково має робити глибоку аргументацію оцінки за рядом параметрів: правильність, самостійність, оригінальність, старанність, намагання не повторювати попередні помилки тощо. При оцінюванні роботи студента на занятті важливим

є також врахування його активності у виправленні та аналізі помилок, допущених іншими студентами. Так, під час роботи з текстом ми пропонуємо усім студентам групи слідкувати за читанням їх однокласників з олівцями в руках, щоб мати змогу поставити відмітку над помилково прочитаним словом. Після завершення відповіді студента, усі мають змогу зробити коментар, виправивши допущені помилки. Така робота додає додаткові бали учасникам навчального процесу і стимулює їх до власної активної роботи під час відповіді інших студентів. Для попередження зайвих коментарів, одразу ставиться умова, щодо виправлення лише суттєвих помилок, а не обмовок чи порушень дикції.

Обираючи особистісно-орієнтовану модель освіти, ми маємо бути готовими до ролі експериментатора, повинні свідомо й відповідально дбати про становлення та розвиток тих, хто нам довірився та прийшов навчатись саме у наш навчальний заклад.

Особистісно орієнтоване виховання – це не система організованих, жорстко нормованих впливів педагога на дитину, а педагогічна дія заклик до особистісної взаємодії; заклик, який базується на позитивному ставленні до тих, хто має менший життєвий досвід та не такі глибокі знання. У цій взаємодії і має розгортатися процес спрямованості студента на його добровільну добродійну поведінку.

Важливо, щоб педагогічна діяльність все більше ставала мистецтвом, а не перетворювалася на рутинну роботу, просте функціонування. Таким чином, головним у навчанні і оцінюванні студентів є створення умов для розвитку його особистості у процесі опанування новими знаннями, уміннями та навичками. Одним з найкращих шляхів реалізації поставлених завдань, на нашу думку, є використання технології ігрового навчання: ігрове моделювання явищ, «проживання» ситуації, використання технології «навчаючи-вчуся» тощо.

Така інноваційна діяльність педагога є специфічною і досить складною, бо потребує особливих знань, навичок, здібностей, зусиль і, перш за все, бажання. Впровадження інновацій неможливе без наявності у педагога якостей дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до змін.

Отже, перед кожним із нас є два шляхи: жити минулими досягненнями, закриваючи очі на кардинальні зміни у світі, або, не боячись експериментувати, впроваджувати новітні освітні технології, для формування людини нової генерації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. д-ра пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 250 с.
4. Сікачова М. Учніське мовне порт фоліо. *English*. 2009. № 29 (471). С. 3.

ПСИХОЛОГІЯ / ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

Тетяна Мєрєуца
(Ізмаїл, Україна)

ПОНЯТТЯ СТРЕСУ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ

В останні роки в психології все більше уваги приділяється вивченню такого яскраво вираженого психічного стану, як стресостійкість, так як стрес стає все більш стійкою частиною нашого повсякденного життя. У статті досліджується феномен стресу та стресостійкості у сучасному суспільстві.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, стресор, стадії розвитку стресу, фізіологічний і психічний стрес, подразник, фактори стресостійкості.

In recent years, in psychology, more and more attention has been paid to the study of such a pronounced mental state as stress resistance, since stress is becoming an increasingly persistent part of our everyday life. The article examines the phenomenon of stress and stress resistance in modern society.

Key words: stress, stress resistance, stressor, stages of stress development, irritant, factors of stress resistance.

Термін «стрес» широко використовується в ряді галузей знань, тому можна сказати, що в нього вкладають різний сенс залежно від причин, які вплинули на виникнення цього стану, від механізмів розвитку, а також особливостей проявів та його наслідків. Він поєднує у собі широкий спектр питань, які пов'язані з виникненнями, проявами, а також наслідками небезпечних ситуацій, конфліктів, навчання та ін.

Основоположник теорії стресу Г. Сельє у своїх ранніх працях визначив стрес як «сукупність усіх неспецифічних змін, що виникають в організмі під впливом будь-яких сильних впливів чи подразників (стресорів) і супроводжуються перебудовою захисних систем організму» [9, с. 35]. Пізніше вчений більш детально розвиває і закріплює ідею неспецифічних змін, при цьому звужуючи й спрощуючи поняття «стрес», яке починає визначатися як неспецифічна реакція організму на будь-яку вимогу, яка висунута до нього. Він писав, що «стресор – це надзвичайний або патологічний подразник, значний за силою та тривалістю несприятливий вплив, що викликає стрес. Подразник стає стресором через когнітивну інтерпретацію, специфічну емоційну реакцію, через нижчі мозкові сенсорні механізми або через механізми фізіологічних функцій організму» [9, с. 28].

Підхід Г. Сельє має багато послідовників у науковому середовищі. У. Вейтен і М. Ллойд визначають стрес як неспецифічну (загальну) реакцію напруги живого організму на будь-який наданий на нього сильний вплив [1, с. 532]. А. Г. Каменюкін та Д. В. Ковпак називають стресом неспецифічну реакцію організму на збільшені вимоги до нього [5, с. 42]. Під вимогами маються на увазі всі дії, які призводять до зміни діяльності організму.

Таким чином, відповідно до концепції Г. Сельє та його послідовників, стресовим можна вважати майже будь-який стан людини, на який впливають будь-які фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, які викликають відповідну природну адаптивну реакцію організму.

Ф. З. Мейерсон розуміє стрес як стандартну реакцію організму на будь-який новий фактор зовнішнього середовища, що супроводжується активацією певних систем організму і є необхідною ланкою більш складного процесу адаптації [7, с. 113].

Л. А. Китаєв-Смик також звертає увагу на те, що термін «стрес» зустрічається в науковій літературі в різних значеннях і одночасно відображає такі поняття [6, с. 325]:

1. інтенсивно несприятливий, негативно діючий вплив на організм;

2. інтенсивна несприятлива для організму фізіологічна або психологічна реакція на дію стресового фактора;

3. значні несприятливі та сприятливі для організму реакції різного характеру;

4. неспецифічні риси (елементи) фізіологічних та психологічних реакції організму при екстремальних для нього впливах, що викликають інтенсивні прояви адаптаційної діяльності;

5. неспецифічні риси (елементи) фізіологічних і психологічних реакції організму, що виникають при всіх видах реакцій організму.

У свою чергу, Н. Є. Водоп'янова показує наявні суперечності у визначенні стресу [2, с. 16]. Вона зазначає, що під стресом іноді розуміють сильний несприятливий вплив, який негативно впливає на організм. Так само стресом називають суб'єктивні реакції, що відображають внутрішній психічний стан напруженості та збудження. Цей стан інтерпретується як емоції, захисні реакції та процеси подолання (копінг), що відбуваються у самій людині. При цьому іноді терміном «стрес» позначаються неспецифічні риси фізіологічних і психологічних реакцій організму при сильних, екстремальних для нього впливах, що викликають інтенсивні прояви адаптивної діяльності. Ці реакції спрямовані на підтримку поведінкових дій і психічних процесів для подолання цих стресових впливів.

Таким чином, поняття «стрес» на сьогодні продовжує залишатися суперечливим. Через різне тлумачення поняття «стрес» багатьох вчених використовують такі терміни, як «емоційне напруження», «нервово-психічний стрес», «психо-емоційний стрес».

Можна зробити висновок, що стресостійкість є основною складовою стресу, це неспецифічна реакція організму, яка, незалежно від причин стресу, має свої закономірності розвитку. І тому зараз, коли проблема стресу добре вивчена, його вплив на організм і його розвиток, велика увага приділяється розвитку стресостійкості. Стресостійкість визначається як «сукупність рис особистості, що визначають стійкість до різних видів стресу». Вона складається з трьох компонентів, які взаємодіють між собою: відчуття значущості свого існування; почуття самостійності, незалежності та можливості впливати на власне життя; відкритість та зацікавленість до змін, ставлення до них не як до загрози, а як до можливості розвитку.

С. Хобфолл висунув теорію ресурсозбереження та визначив психологічні умови розвитку стресостійкості [10]:

1. достатнє володіння знаннями про сам феномен стресу та шляхів його подолання;
2. розвиток здатності до саморегуляції психофізіологічного стану;
3. застосування досвіду в успішному подоланні стресових ситуацій;
4. створення моделі конструктивної поведінки в стресових умовах;
5. розвиток позитивного та раціонального мислення особистості;
6. формування усвідомленості власної поведінки.

На сьогоднішній день багато наукових досліджень, присвячених впливу індивідуально-психологічних особливостей на стресову реакцію. За результатами цих досліджень можна стверджувати, що реакція особистості на стресор залежить не тільки від вроджених якостей, а й від сукупності властивостей і рис особистості, що розвиваються в процесі її соціалізації. Швидкість та інтенсивність реакції на той чи інший фактор залежить від індивідуальних якостей, властивих різним особистостям. Різні люди по-різному реагують на один і той самий стресор: найбільш схильні до стресу люди, у характері яких переважають такі риси, як м'якість, сердечність, товариськість, доброта, чуйне ставлення до людей, а також особи з високим рівнем інтелекту. У першому випадку людина наділена яскравим емоційним проявом, що дозволяє їй надавати соціальну підтримку, виявляти довіру, водночас вона схильна до впливу ситуацій з підвищеним стресовим фактором. В іншому випадку люди здатні логічно оцінити ситуацію, вони здатні логічно оцінювати ситуацію, можуть абстрагуватися від деталей, але при цьому стають заручниками стресових ситуацій. Люди з високим ступенем самоконтролю найменш схильні до стресу. Наслідки низького рівня стресостійкості особистості простежуються в погіршенні функціонування соціальної,

психологічної, фізіологічної та психологічної сфер особистості. Крім того, низький рівень стресостійкості може призвести до появи соматичних і психосоматичних розладів [8].

Варто підкреслити роль індивідуально-психологічних особливостей особистості, що впливають на здатність протистояти стресу. До них можна віднести саморегуляцію, самоконтроль та емоційну стабільність. Важливість самоконтролю у формуванні стресостійкості особистості пов'язана з тим, що завдяки його коригувальній функції людина може реалізувати певний план діяльності (власний або запропонований оточенням). Самоконтроль пов'язаний з поняттям самовимогливості, відповідальності за свої дії та вчинки, врахування думок і позиції інших людей [3, с. 318].

Саморегуляція як характеристика особистості є унікальною якістю завдяки мотивації на досягнення певного психічного стану. Розвиток вольових характеристик особистості допомагає здійснювати контроль над власними емоціями через забезпечення взаємозв'язку між емоційно-вольовою сферою індивіда, його особистісним досвідом та розумовими процесами. Ця характеристика має важливе значення для розвитку стресостійкості людини й дає можливість діяти більш ефективно та адекватно в різних життєвих ситуаціях [4].

В результаті експериментальних досліджень феномену стресостійкості, встановлено зв'язок між його проявами та певними психологічними факторами. Таким чином, стресостійкості сприяють:

1. досвід вирішення подібних проблем у минулому та позитивний прогноз на майбутнє;
2. схвалення діяльності соціальним середовищем;
3. індивідуально-психологічні особливості;
4. задоволення професійною діяльністю;
5. позитивний емоційний фон (як успішність досягнення мети);
6. наявність функціональних можливостей.

Стресостійкість – є непостійною якістю, її можна розвивати, тому Л. А. Китаєв-Смик виділяє три етапи розвитку стресостійкості. Перший етап полягає в інтерпретації та оцінці ситуації, що сталася (інтерпретуються та оцінюються вимоги даної ситуації, величина навантаження, ступінь загрози, можливості організму та особистості, співвідношення вимог ситуації та можливостей особистості). На наступному етапі оцінюються та аналізуються стресові зміни в організмі особистості (точкою стресового впливу може стати будь-яка окрема система організму чи сфера особистості). Третій етап називається «адаптаційним процесом» (це важливий період, в якому головну роль відіграє один з трьох напрямків: протидія, пристосування або ухиляння від стресових впливів).

Таким чином, можна виділити такі фактори, що впливають на стресостійкість: психологічна компетентність (усвідомлення своїх особистісних і психофізіологічних якостей); знання симптомів, характеристик і закономірностей стресу; усвідомлення його наслідків; життєвий досвід, у тому числі поведінка в певних ситуаціях, спосіб реагування; особистісні характеристики (спрямованість, мотивація, рівень особистісної саморегуляції, готовність до дій); вміння будувати міжособистісні стосунки. Отже, основними факторами, що впливають на стресостійкість є: фізіологічний, поведінковий, суб'єктивний, соціально-психологічний та психологічний фактор стресу.

Отже, аналіз наукової літератури показує, що в даний час не існує єдиної загально визнаної класифікації стресу та стресостійкості. Можна узагальнити, що стрес визначають як сукупність усіх неспецифічних змін, що виникають в організмі під впливом будь-яких сильних впливів і супроводжуються перебудовою захисних систем організму. Можна зробити висновок, що стресостійкість є основною складовою стресу, це неспецифічна реакція організму, яка, незалежно від причин стресу, має свої закономірності розвитку. Стан стресостійкості характеризується внутрішнім психофізіологічним гомеостазом та активацією ресурсів організму, що забезпечує здатність особистості витримувати значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження, успішно здійснювати життєдіяльність у стресогенних умовах, зберігаючи стан психофізичної рівноваги, уникаючи негативних наслідків, які впливають на здоров'я та діяльність особистості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вейтен У., Ллойд М. Стресс и его эффекты. *Общая психология: Тексты*. Т.2. Книга 1. Москва, 2002. С. 501-542.
2. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. Санкт-Петербург, 2009. 225 с.
3. Газиева М. З. Стрессоустойчивость личности как предмет психологопедагогического изучения. *Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета*. 2008. № 4. С. 317-322.
4. Демченко Н. Ю., Макаренко И. П. Стрессоустойчивость и конфликт: личность в условиях социума, рисков и угроз: Материалы I Международной научно-практической конференции (3-7 февраля 2014 г.). Невинномысск: НГГТИ, 2014. 247 с.
5. Каменюкин А.Г., Ковпак Д.В. Антистресс-тренинг. Санкт-Петербург, 2008. 224 с.
6. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. Психологическая антропология стресса. Москва: Издательство «Академический Проект», 2009. 943 с.
7. Меерсон Ф. З. Адаптация, Стресс и Профилактика. Москва: Наука, 1981. 279 с.
8. Петрушин, В.И. Неврозы большого города. Москва: Говорящая книга, 2004. 368 с.
9. Селье Г. Стресс без дистресса. Москва: Прогресс, 1979. 124 с.
10. Hobfoll S.E. Conservation of resource caravans and engaged settings. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 2011. P. 116-122.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Мазоха І. С.

*Elena Nistrean
(Chişinău, Moldova)*

DEFENSIVE ASPECTS IN THE PHENOMENON OF MIGRATION

The phenomenon of migration from the Republic of Moldova approached as a factor of separation produced mental defenses against the conflicts and feelings of the subjects. Analyzing the specialized literature, most authors give their own definition of defense mechanisms. The mechanisms are present in each human individual, in different proportions and through an individual capacity to elaborate and contain them, they constitute tools that appear in order to protect the ego and are used by the individual for this purpose both in normal situations and in pathological ones.

Keywords: *defense mechanisms, separation, migration, mental processes.*

The phenomenon of migration from the Republic of Moldova approached as a factor of separation produced mental defenses against the conflicts and feelings of the subjects. Although the defense mechanisms have the role of ensuring mental health, carefully constructing the appearance of a functional, adaptive self with more or less constant interpersonal connections (at home, in society or at work), the individual encapsulates the overwhelming suffering and remains in his own world.

The concept of defense mechanism appeared and described in the studies of defense psychoneurosis in S. Freud, was highlighted by Ana Freud, the descendant of the father of psychoanalysis. Later, due to its validity, other researchers and practitioners also contributed, among which we can mention: Melanie Klein, Ronald Fairbairn, Otto Kernberg, etc.

Analyzing the specialized literature, most authors give their own definition of defense mechanisms. Starting from the same premise, the authors Ionescu, Jacquet and Lhote identify the common points and divergent aspects of the well-known definitions and formulate the following definition [3, p. 35]: defense mechanisms are unconscious psychic processes aimed at reducing or canceling the unpleasant effects of dangers real or imaginary, remanaging internal and/or external reality and whose manifestations - behaviors, ideas or affects - can be conscious or unconscious.

The authors of the work also present a list of twenty-nine defense mechanisms [3, p.50-51]: activism, affiliation, self-affirmation through the expression of feelings, altruism, anticipation, retroactive cancellation, adolescent asceticism, cleavage, counterinvestment, de(denial), denial of reality, reactionary formation, humor, identification, identification with the aggressor, projective identification, intellectualization, introjection, isolation, removal, projection, rationalization, refuge in reverie, repression, regression, transformation into the opposite, turning to one's own person, apathetic withdrawal, sublimation.

The mechanisms are tools that appear in order to protect the ego and are used by the individual for this purpose in both normal and pathological situations.

Pathological defenses can be identified by features such as rigidity, intensity, overgeneralization (permanent use in relationships with many people or in various situations), and the individual's mental functioning is disturbed in terms of harmony and adaptability. Archaic or immature or inferior defenses presuppose a fragility of the boundaries between the self and the external world. Psychic defenses conceived as more mature, more advanced have to do with well-defined internal boundaries, such as those between Ego, Superego, or Self, or between Ego and non-Ego.

Defense mechanisms and archaic experiences are present in every human individual, in different proportions and through an individual capacity to elaborate and contain them. Archaic experiences can be updated at the individual level in an inappropriate manner, for example by situations of separation, conflict, discrimination, racism, etc., they can be the moments of election in which these primitive mechanisms are updated and used by migrants. From the variety of defense mechanisms used by the human psyche in such situations, we will fundamentally approach denial, projection, cleavage, idealization and devaluation, projective identification, omnipotence, turning against the self and repression.

The mechanism of denial is used in situations where it is impossible to avoid painful impressions from the outside, and real facts are transformed into their opposite [1, p. 77].

Thus a person in a state of denial:

- Refuses to accept a stressful situation or problem;
- Avoids confrontation with real facts or situations;
- Minimizes the consequences of the situation.

According to Freud, denial is a higher-level substitute for repression. In this case, a partial suspension of repression occurs, as the subject becomes aware of the repressed feeling, but without accepting it [3, p. 179].

Projection, a concept introduced by S. Freud in scientific language, denotes the operation in which the subject attributes to the other thoughts, affects and desires that he ignores in himself or is not aware of. The person using projection blames others and places the responsibility on them instead of accepting their impulses.

Projection is a failure of repression, to which it is more or less subordinate. As a rule, the Ego defends itself against internal dangers by means directly using the unconscious. If these mechanisms are not sufficient, the need for projection appears, the transformation of the internal danger into the external danger against which more archaic means of defense operate using the conscious, projection, displacement, avoidance.

Cleavage is a complex unconscious process that actively separates some from other contradictory feelings, representations of the Self or representations of objects [2, p. 58]. Although Freud in his works made remarks about cleavage, it is Klein who gave cleavage an essential role in emotional survival in the first months of life. Through these defensive mechanisms, the child and later the adult relate to others only through the prism of two points of view, diametrically opposed and which do not influence each other.

In Kernberg's view, cleavage is characterized by certain clinical manifestations: 1) alternative expressions of contradictory behaviors and attitudes, which the patient views with a lack of concern and gentle denial; 2) the division of everyone in the environment into "totally good" and "totally

bad" camps, which is often defined as idealization or devaluation and 3) the coexistence of contradictory representations of the Self, which alternate between them [2, p. 59].

As we can see, the psychic defenses of idealization and devaluation are related to the cleavage mechanism. The person fails to see others (people, situations) as made up of good and bad elements. Thus, they either idealize their object by attributing perfect qualities to it as a way to avoid anxiety or negative feelings such as contempt, envy, anger, or they devalue it by attributing exaggerated flaws to the other. Things are seen in black and white, the object is either good or bad. The "bad" attributes are always projected, transferred or otherwise externalized, the "good" ones are internalized to be able to support the phantasms, but also to avoid the pain associated with disillusionment.

The more an object is valued, the more radical the devaluation will be, the bigger the illusions, the more painful the collapse [4, p. 126].

Projective identification is a defense against narcissistic injury following the unfortunate event by projecting a part of the Self. The individual introjects an attribute of the feared object, which allows him to assimilate a distressing experience. We notice that this mechanism is an elaborate response against anxiety, a response that involves three actions – to identify, to identify and to project.

According to the DSM-IV, omnipotence is a response to emotional conflicts or internal and external stressors, during which the subject feels or acts as if he possessed abilities or powers superior to those possessed by others.

The feeling of being able to influence one's surroundings, of having power, is a critical dimension of self-esteem. This defense mechanism operates to regulate self-esteem, self-image or the image of others.

Turning against the Self involves the redirection of negative affects, attitudes and perceptions from an external object to one's own person, due to the illusion that this process would make us more in control of a troublesome situation [4, p. 169]. For S. Freud, this defense mechanism depends on the narcissistic organization of the Ego, thus bearing the mark of the narcissistic stage, the initial phase of the development of the ego. Ana Freud states that it would be one of the defenses independent of the stage of development and could be in the category of the most primitive defense mechanisms.

Spitz describes prototypes underlying several defense mechanisms, for this mechanism he does not indicate the prototype but mentions the fact that turning against one's own person is favored by the incomplete differentiation of drives and, respectively, by the differentiation between "me" and "noneu" [3, p. 67].

For Vaillant, turning to oneself is synonymous with passive aggression, a mechanism appearing in DSM III-R and DSM-IV [3, p. 52]. Thus, DSM-IV makes two clarifications to the main situations in which this mechanism can be put into operation: a response to the demands of action or performance requested by another person and the lack of gratification of the subject's wishes.

In addition, this mechanism can be a way of adaptation for people who occupy a subordinate position and who fail to assert themselves openly by other means.

Rejection. In the Freudian sense, repression is a defense mechanism against the representatives of the drive (thoughts, images, memories). In the 1915 work "Rejection", Freud describes repression in three senses. The first of them is the original or primary repression, it is a hypothetical moment, a basic principle that starts from its effects. Most repressions are produced by the conjugation of the Superego and the attraction exerted by other unconscious contents. Secondary repression is the actual repression of drive representatives, the moment best studied in Freudian psychoanalysis. And the third meaning is the return of the repressed, the return to consciousness as a symptom, a missed act, a dream, a work of art, etc. of repressed contents [5, p. 241].

For a person to be able to use repression they must have achieved a sense of the integrity and continuity of the self, the differentiation between self and self must have ended. If the early experience did not favor identity integration, negative experiences tend to be managed with more primitive defensive mechanisms, such as denial, projection and cleavage [4, p.147].

Conclusion

The mechanisms are tools that appear in order to protect the ego and are used by the individual for this purpose in both normal and pathological situations.

Immature or lower-order defenses presuppose a fragility of the boundaries between the self and the external world. Psychic defenses conceived as more mature, more advanced have to do with well-defined internal boundaries, such as those between Ego, Superego, or Self, or between Ego and non-Ego.

BIBLIOGRAPHY

1. Freud A. Eul și mecanismele de apărare. București, Editura Fundației Generația, 2002.
2. Gabbard G. O. Tratat de psihiatrie psihodinamică. București, Editura Trei, 2007.
3. Ionescu Ș., Jacquet M.M., Lhote C. Mecanisme de apărare: teorie și aspecte clinice. Iași, Editura Polirom, 2002.
4. McWilliams N. Diagnostic Psihanalitic, Structuri de personalitate în procesul clinic. București, Editura Generația, 2014.
5. Zamfirescu V. D., Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană. Curs universitar. București, Editura Trei, 2003.

УДК 159.99

*Диана Ордагулова, Кунслу Тусубекова, Айгуль Адилова,
Аяулым Нурлыбаева, Гаухар Махамбетова
(Алматы, Қазақстан)*

КӨШБАСШЫЛЫҚ ФЕНОМЕНОЛОГИЯСЫ: ГЕНЕЗИСТІК МӘСЕЛЕ, ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ СТИЛЬДЕРІ, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘНІ

Бұл мақалада біз ғылыми зерттеулеріндегі көшбасшылық мәселесін қарастырамыз. Көшбасшылық мәселесі қазіргі психологияның негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

Кілттік сөздер: көшбасшылық, көшбасшы, менеджмент, көшбасшылық стильдері

In this article we consider the issue of leadership in scientific research. The problem of leadership is one of the main problems of modern psychology.

Keywords: leadership, leader, management, leadership styles

Ғалымдар жауап беруге тырысатын басты сұрақ – адамдар не себепті бір адамды көшбасшы деп бағалап, екіншісіне бұл қасиетті қимайды және кез-келген адам көшбасшы бола ала ма?

Алдымен «көшбасшы» және «көшбасшылық» ұғымдарына тоқталамыз. «Көшбасшы» сөзінің этимологиясына тоқталсақ, ағылшын тілінен аударғанда lead етістігі жетекші болу, алда болу, жол көрсету, жетектеу, бағыттау, асып түсу т.б. деген мағына береді. Көшбасшылық мәселесі бойынша көптеген зерттеулерді талдай келе, біздің пікірімізше ең қызықты деген анықтамалардың тізімін жасадық.

Көшбасшы дегеніміз:

1) маңызды жағдайларда топтың басқа мүшелерінің мінез-құлқына елеулі әсер ете алатын топ мүшесі [1; 230 б.];

2) топ үшін маңызды мәселелер мен міндеттерді шешу қабілетінің арқасында топты топтық өзара әрекеттесуге бастайтын топ мүшесі [2];

3) іс-әрекетке деген қызығушылықты оята алатын жетекші тұлға [3; б.60]. Ол ортақ мақсатқа жету үшін «бар күшін жұмсауға» тырысады, басқаларға белсенді түрде әсер етеді, көпшіліктің мүдделерін толық түсінеді, топтың басқа мүшелерін «белсендіруге» қабілетті. Көшбасшының бойындағы қасиеттер топтың басқа да мүшелерінің бойында кездеседі, бірақ

оның іс-әрекеті басқа мүшелерден сапалық жағынан ерекшеленеді, ал белсенділік деңгейі қалғандарына қарағанда жоғары;

4) топтың барлық мүшелерінің мүдделерін ескеретін аса жауапты шешімдерді қабылдау құқығына ие болған топ мүшесі [4; 29 б.], [5];

5) топтың өзге мүшелерінің мүдделері ескерілетін және топ қызметінің бағыты айқындалатын неғұрлым жауапты шешімдер қабылдау құқығына ие топ мүшесі [6; 176 б.];

Өз кезегінде көшбасшылық келесілерді білдіреді:

1) топтағы үстемдік пен бағыну қатынасын сипаттайтын ұғым [5; 197 б.];

2) шағын топтағы динамикалық процестерге байланысты әлеуметтік-психологиялық құбылыс [5; б.201];

3) топтық мәселені шешуді оңтайландыру бағытында топ мүшесі тұлғасының жалпы топқа жетекші ықпал ету дәрежесі [2; 178 б.];

4) жеке тұлға немесе әлеуметтік топтың бір бөлігі көшбасшы рөлін атқару барысында топты біріктіріп, бағыттау арқылы топты жұмылдыру тетіктерінің бірі. «Басқару», «жетекшілік» ұғымдарымен қатар қолданыла отырып, көшбасшылық түсінігі топтағы немесе ұйымдағы қарым-қатынастың 10 спецификалық формасын сипаттайды» [2; б.157].

Әртүрлі дереккөздерді талдай келе көшбасшы, көшбасшылық ұғымдарына келесідей анықтамалар беруге болады: көшбасшы – топпен мойындалған және өзінің көшбасшылық қасиеттері мен қабілеттерін пайдалана отырып, топтың мақсатына жетуі үшін оңтайлы шешім қабылдайтын топ мүшесі; көшбасшылық – топтың көздеген мақсатына қол жеткізуі барысында топ басшысының өз мүшелеріне ықпалын жүзеге асыру процесі.

Көшбасшылық – бұл жеке тұлғаның, топтың немесе ұжымның басқа адамдарға, топтарға немесе тұтас ұжымға «басшылық ету», әсер ету немесе бағыттау қабілетін қамтитын зерттеу саласы және практикалық дағды. (И.Альберт, Ф.Хедури, М.Х.Мескон).

Көшбасшылыққа әртүрлі анықтама беріледі. Біріншіден, көшбасшылық топта пайда болады. Көшбасшылық – бұл «топтың іс-әрекетін ортақ мақсатқа бағыттайтын жеке тұлғаның мінез-құлқы». [4] Сол сияқты Нортхаус та «көшбасшылық, ортақ мақсаты бар адамдар тобына ықпал етуді білдіреді» дейді [6]. Екіншіден, көшбасшылық – бұл, көшбасшының мінез-құлық қасиеті емес, көшбасшы мен ізбасарлар арасында болатын процесс немесе транзакциялық оқиға. Якобс және Жак ұжымды ортақ мақсатқа жұмылдыру және оларды өз еркімен күш салуға ынталандыру процесі деп атап өтті. [5] Сол сияқты, Драт пен Палус көшбасшылықты адамдар түсініп, оларға адал болу үшін бірге не істейтіні туралы ойлану процесі ретінде анықтайды. Көшбасшылық ұйымның жұмыс орнындағы ішкі саясаты мен процедураларын одан әрі дамытуда рөл атқарады. Ол жұмыс берушілер мен қызметкерлер контекстіндегі құндылықтар мен принциптердің нақты жиынтығы арқылы ұйымның құндылықтарын, миссиясын және мақсатын көрсететін жұмыс орнындағы тиімді және этикалық тәжірибені қамтамасыз етеді [3]. Үшіншіден, көшбасшылық ықпал етуді білдіреді. Кац және Кан, бұл тұлғаның әсер ету, ынталандыру және басқаларға ұйымның тиімділігі мен табысының жоғарылауына үлестерін қосуға мүмкіндік беру қабілеті екенін айтады.

Кейде менеджмент пен көшбасшылық синоним ретінде қарастырылады. Алайда, Б.Д. Парыгин бұл ұғымдарды жеке-жеке талдау орынды деп есептейді. Ұйымдарда көшбасшылық пен жетекшілік арасында тығыз өзара байланыс болғанымен, екеуінің арасында айырмашылық бар. Көшбасшылықтың екпіні кеңірек контексте тұлғааралық жүріс-тұрысқа аударылады. Бұдан әр көшбасшы басшы деген тұжырым шықпайды, бірақ тиімді басшы болу үшін көшбасшы рөлін атқару керек. [4]

Стогдиллдің көшбасшылық теорияларына жан-жақты шолу жасау [5] XX ғасырдағы көшбасшылық зерттеулерінің мәнін қамтитын бірнеше ерекше категорияларды анықтады. Теориялар құрастырылатын контекстке байланысты көшбасшылықтың социологиялық және психологиялық теориялары ажыратылады.

Кейде қасиеттер теориясы деп аталатын көшбасшылықтың ұлы адам теориясы, адам жақсы көшбасшы болып туылады деп болжайды. Оларды ұлы ететін туа біткен қасиеттері мен дағдылары болады және бұл оқытуға немесе үйренуге болмайтын нәрселер. Қасиеттер

теориясы бойынша көшбасшылар осындай ерекше қасиеттеріне байланысты көшбасшы болуға лайық.

Көшбасшылық адамның туа біткен ішкі қасиеттерімен түсіндірілді. Көшбасшыларды ізбасарлардан ерекшелендіретін қасиеттер анықталса, табысты көшбасшыларды тез бағалап, басшылық қызметке орналастыруға болатын еді деген идея туындайды. Тұлға, оның физикалық және психикалық ерекшеліктері зерттелді. Бұл зерттеу адам көшбасшы болып туылады, және табыстың кілті ұлы көшбасшы болып туылған адамдарды анықтауда жатыр деген идеяға негізделген. Бұл қасиеттерді анықтау үшін көптеген зерттеулер жүргізілгенімен, қандай қасиеттер ұлы көшбасшылықпен дәйекті түрде байланысты екендігі туралы нақты жауап жоқ. Бұлай ойлаудың негізгі кемшілігінің бірі ретінде басшының тиімділік деңгейінде маңызды рөл атқаратын ситуациялық және экологиялық факторларды елемейін атап өтсе болады. Алайда, бұл теорияның психологиялық және практикалық мәні бар екенін байқамау мүмкін емес. Қазіргі жағдайда көшбасшылардың ең тиімді қасиеттерін анықтау нәтижесінде келесі сипаттамалар байқалды: ізбасарлардың қолдауын қалыптастыратын өзіне деген сенімділік; қалаған жағдай туралы сенімді көзқарастардың болуы және оларды басқаларға түсінікті тілде жеткізу мүмкіндігі; адамдарды шабыттандыратын оптимизмнің қажетті резерві; энергия, сана, эмоционалды тұрақтылық.

Көшбасшыға және оның ұстанымына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар бар. Ұйымның түрі, ұжымның көлемі және адамның туа біткен көшбасшылық стилі - ішкі факторлар болып табылады. Сыртқы факторларға тұтынушылардың көңіл-күйі мен нарықты жатқызсақ болады. Бұл жағдайлардың барлығы күтпеген жағдайлар теориясында маңызды рөл атқарады. Бұл идея жалпы тиімділіктің күрделілігі мен жағдаяттық ерекшеліктерін ескеретін көшбасшылықтың шынайы көзқарасының пайда болуына әкелді.

Көшбасшылықтың «ситуациялық теориясы» «ізбасарлардың рөлін анықтаушы теориясының» дамуына әкелді. Оның пайымдауынша, көшбасшылық – бұл ортақ игілікке қол жеткізу мақсатында өзгерістер енгізу немесе өзгерістерге қол жеткізу үшін адамдар бірлесіп жұмыс істейтін қарым-қатынас процесі. Бұл теориядағы көшбасшылар топ мүшелерінің үлесін көтермелейді және топ мүшелеріне шешім қабылдау процесінде өздерін маңызды адам ретінде сезінуге көмектесе алады. Ұжым көшбасшының пікірімен бөліспеген жағдайда, ол оның белсенділігіне ықпал ету мүмкіндігін жоғалтады. Ізбасардың рөлі оңай емес, бұл көшбасшының айтқанының бәрін соқыр қабылдау немесе тек нұсқауларды орындау дегенді білдірмейді. Бағыну - ұйымдастырушылық мақсаттарға қол жеткізуге белсенді араласу. Көптеген жағдайларда бұл өз бетінше жұмыс істеуді, өз әрекеттеріне жауапкершілікті алуды және қажетті тапсырмаларды орындау үшін жауап беруді білдіреді. Ізбасарлар көшбасшыны қабылдауға немесе қабылдамауға құқылы. Көшбасшы ұжыммен маңызды құндылықтармен бөліскенде ғана, ұжым оның артынан еруге дайын. Дегенмен, бұл теория сынсыз емес - кейбіреулер бұл стиль көшбасшыларды өзін әлсіз немесе қажетсіз етіп көрсетуге мәжбүрлейді деп болжайды. Сондай-ақ, бұл теорияда көшбасшылар ең жақсы нәтижелерге қол жеткізе алмайды, себебі олар ұйымға қажет нәрседен гөрі адамдар қалаған нәрсені істеуге тым әуес.

Көшбасшылықтың психологиялық теориялары тұлғаны зерттеудің жанама нәтижесі болды. Психоаналитикалық бағыт тұрғысынан алғанда, көшбасшылық әлеуметтік өмірде жүзеге асырылмаған адамның белгілі бір құмарлықтарының әсері деп саналды. Сыртқа шықпаған құмарлықтар адамды көшбасшылыққа жетелейтін жоғары әлеуметтік белсенділіктің негізіне айналады. Эмоционалды қанағаттанбауды өзгелерге ықпал ету арқылы әлеуметтік тұрғыдан өтеуге болады.

Көшбасшылық кейбір адамдарда балалық шағында қалыптасатын және тұлғалық дамудағы кедергілерді жеңуде көп мақсатты қозғаушы күш болып табылатын кемшілік кешенінің нәтижесі ретінде қабылданды. А.Адлер билікке деген құштарлық пен оны иеленуге деген құштарлық қорқыныштан туындайды, яғни адамдардан қорқатын адам оларды басқару қажеттілігін сезінеді деп есептеді.

Қазіргі әлеуметтік психологияда, басқару психологиясының теорияларында топтық

әрекетті ұйымдастыруға, топтық қарым-қатынастарды реформалауға, басқарушылық міндеттерге, топты тиімді басқарудың жеке факторларына ерекше көңіл бөледі.

«Көшбасшылықты талдаудың негізгі бағыттары» атты мақаласында С.А. Алифанов бұл құбылысты зерттеудің үш жолын анықтады.

Көшбасшылық имидж ретінде (когнитивтік тәсіл). Когнитивтік көзқарас тұрғысынан индивид қоршаған ортадан келетін ақпаратты жәй ғана қабылдап қоймай, оны жылдам бағалап, түсіндіретін бақылаушы ретінде қабылданады. Көшбасшылық идеяларын когнитивтік тәсілдер арқылы жүзеге асыру екі негізгі мәселені шешеді.

Біріншіден, ғалымдардың назары ізбасарлардың тапсырмаларды нашар орындағанын және жағдайға түсіндірудің көшбасшының өз ізбасарларына берген бағасына қаншалықты әсер ететінін көрсету үшін көшбасшы ұсынған дәлелдерге аударылды. оның оларға қатысты әрекеттері.

Екіншіден, ғалымдарды топтағы белгілі бір адамды көшбасшы ретінде қалай қабылдауға болатыны қызықтырады.

Бақылаушы индивидтің мінез-құлқы көшбасшы прототипіне сәйкес келген жағдайда ғана оны көшбасшы ретінде қабылдайды.

Көшбасшылық шекаралық рөл ретінде (жүйе теориясы). Жүйе теориясына сүйене отырып, М.Мамфорд ұйымдастырушылық көшбасшылықтың баламалы теориясын ұсынады. Оның ойынша, кез - келген әлеуметтік жүйе, ұйымдастыруға қатысатын жеке адамдар да кіретін көптеген ішкі жүйелерден тұрады. Көшбасшылар – бұл, екі немесе одан да көп ішкі жүйелерді басқару және үйлестіру қызметін атқаратын жеке адамдар. Олар жүйелер мен ішкі жүйелер арасындағы шекаралық функцияны орындайды. [6]

Көшбасшылықтың классикалық сұрақтарының бірі - көшбасшылық стильдері туралы сұрақ. К.Левин 1930 жылдары көшбасшылықтың үш стилін анықтады: демократиялық, авторитарлық және ықтиярлы. Көшбасшылық стилі – топ мүшелеріне (ізбасарларына) әсер етудің көшбасшылық әдістері мен әдістерінің стандартты жүйесі. [2]

Авторитарлық стильде басқарудың қатал әдістері қолданылады, команда мүшелерінің бастамалары қабылданбайды және ортақ шешімдерді іздеу болмайды.

Демократиялық стиль топтық мәселелерді ұжым болып талқылаумен, көшбасшы мен ізбасарлар арасында белсенді пікір және деректер алмасуымен ерекшеленеді.

Ықтиярлы стиль көшбасшының басқарушылық міндеттерінен бас тартуынан көрінеді. Әдетте, адами қарым-қатынастар мен адамдарға бағытталған көзқарас жұмысқа қанағаттану мен тиімді жұмыс топтарына әкеледі деген пікір бар.

Левин оқушыларды көшбасшылардың үш түрі бар үш топқа бөлді. Әр топ бірдей тапсырманы орындады: қағаз бетперделерін, ұшақ үлгілерін, қабырға суреттерін немесе сабыннан фигуралар жасау. Үш топ пайдаланатын бөлме сол күйінде қалды. Үш топ жетекшілері әр алты апта сайын топтан топқа ауысып, әртүрлі стильдерді қолданды.

Бірнеше топтық зерттеулер жүргізген Левин бастаған зерттеушілер әртүрлі көшбасшылық стильдер адамдардың қанағаттану, фрустрация-агрессия деңгейін қалай өзгерте алатынын көруге тырысты. Ықтиярлы көшбасшылар еңбек бөлінісіне немесе қызметті реттеуге еш қатысы болған жоқ. Олар топқа кім қандай жұмыс жасайтынын шешуге мүмкіндік берді және өте аз мақтап, сынады. Демократиялық көшбасшылар сонымен қатар топқа жұмысты қалай бөлу керектігін шешуге мүмкіндік берді, бірақ олар топты шешімдерінде басшылыққа алуға көмектесті және қажет болған жағдайда ғана мақтап, сынап отырды.

Авторитарлы көшбасшылар бәрін басқарып отырды, олар әр адамға жұмыстағы үлесін бөліп, бәрін бақылап отырды. Олар оқушыларды шешім қабылдау процесіне араласуына ынталандырмады немесе тіпті рұқсат етпеді.

Зерттеу нәтижелері қызықты болды. Авторитарлы топтар демократиялық топтарға қарағанда шығармашылық деңгейі төмен және жұмыс істемейтін шешімдер қабылдады. Демократиялық топтағы балалар оң өзгерістерге көбірек бейім болды.

Шешім қабылдау процесіне қатысу барлық қатысушы үшін қолайлы жағдай туғызатын

сияқты. Демократиялық топ та, ықтиярлы басшылар тобына қарағанда жақсы нәтиже көрсетті. Бұл топтағы балалар да көшбасшыға айтарлықтай көп талаптар мен шарттар қойды, аз ынтымақтасты, бір-біріне көмектеспеді және өз бетімен жұмыс істей алмады. Шешім қабылдау процесіне қатысумен қатар, топтардың құрылымының болуы маңызды екені анық. Көп құрылымдылық авторитарлық көшбасшылыққа алып келеді, бұл жақсы емес. Алайда, құрылымның әлсіздігі де жақсы емес. Демократиялық көшбасшылар әрдайым орталық позицияны ұстана отырып, ең дұрыс нұсқаны ұсынады.

Дегенмен, демократиялық көшбасшылық стильдерінің әрқашан жақсы бола бермейтінін және авторитарлық стильдің тиімдірек болатын кездері болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Әртүрлі көшбасшылық стильдері бизнестің әртүрлі кезеңдерінде де қолайлы болуы мүмкін. Басқару стилін таңдауға әсер ететін тағы бір маңызды айнымалы, бұл ұлттық мәдениет. Бірыңғай «ең жақсы» көшбасшылық стилі болмайды және жұмыс ұйымдарындағы басқарушылық көшбасшылықтың тиімділігінің негізінде жатқан бірқатар айнымалыларды атап өткен жөн.

Левин демократиялық стильден авторитарлық стильге көшу жеңілірек деген қорытындыға келді. Бұл әдісті теріс мақсатта пайдаланатын адамдар, әдетте, бақылаушы және өктемшіл адамдар ретінде қарастырылады.

Кейінгі зерттеулер көшбасшылықтың көбірек түрлерін анықтады, бірақ бұл эксперимент өте ықпалды болды және көшбасшылықтың жаңа теориялары үшін трамплин ретінде қызмет ететін көшбасшылықтың үш негізгі стилін белгіледі.

Левин мен оның әріптестері анықтаған үш стильден басқа, зерттеушілер басқа да көптеген көшбасшылық модельдерін сипаттады. Көшбасшылық қарым-қатынастар әртүрлі жолдармен туындауы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Көшбасшы жағдайдың талаптарына немесе топтың тілектеріне байланысты таңылуы, сайлануы, бейресми таңдалуы немесе табиғи түрде пайда болуы мүмкін.

Көшбасшылық табысты немесе тиімді болуы мүмкін.

Көшбасшы билікті қызметтік лауазымның атрибуты ретінде немесе жеке қасиеттері немесе харизмасы негізінде жүзеге асыра алады. Көшбасшылықтың ықпалы көшбасшының басқа адамдарға қолдана алатын билік түріне байланысты болады.

Әдеби деректерді талдау көшбасшылық феноменін әртүрлі зерттеушілердің түсіндірулері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетінін көрсетеді. Әзірге көшбасшылықтың әмбебап тұжырымдамасы жоқ. Көшбасшылық феноменінің табиғатын белгілеу нұсқалары әртүрлі сипаттамалар бойынша бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Сол сияқты «көшбасшы» термині де ағылшын тілінен шыққан және сөзбе-сөз аударғанда «жетекші», «бағыттаушы» дегенді білдіреді.[1]

Көптеген авторлар «көшбасшылық» феноменін зерттеді және бүгінгі күнге дейін бәріне ортақ «көшбасшылықтың» бірыңғай анықтамасы жоқ.

Көшбасшылықты қарастырудың көптеген жолдары және оның мағынасының көптеген интерпретациялары бар.

Сондықтан бұл терминнің қандай контексте қолданылып жатқанын білу маңызды. Көшбасшылық туралы жалпылама тұжырымдар жасау қиын, бірақ оны бір адамның басқа адамдардың мінез-құлқына немесе әрекеттеріне әсер ететін қарым-қатынас ретінде қарастыруға болады. Дегенмен, көшбасшылық - көшбасшы мен ізбасар арасындағы өзара қарым-қатынасты сипаттайтын динамикалық үрдіс.

Тиімді көшбасшылық - екі жақты үрдіс. Теориялар құрастырылатын контекстке байланысты көшбасшылықтың психологиялық және әлеуметтік теориялары ажыратылады. Көшбасшылықты зерттеудің көптеген әртүрлі тәсілдері бар: ұлы көшбасшының жеке қасиеттеріне назар аударудан бастап, адамдардың қалай басқаратынын анықтауға мүмкіндік беретін жағдайдың аспектілеріне назар аударуға дейін.

Көшбасшылық көп қырлы пән және ол белгілі бір адамдардың неліктен ұлы көшбасшы болатынын анықтауға көмектесетін көптеген шарттар мен факторлардың жиынтығы болып табылады. Бәріне ортақ анықтаманы келесідей беруге болады: көшбасшылық – бұл, топтағы

тұлға аралық қатынастарға бағыну мен ықпал ету, бақылау қатынасы.

Нағыз басшы тек тұлғалық қасиеттерімен немесе жоғары позициясымен ғана емес, білімімен, дағдыларымен, көшбасшылық стилімен және жұмыс мазмұнымен, сайып келгенде, басқаратын ұйымның іс-әрекет нәтижелерімен анықталады.

Көшбасшылықты кеңірек қарастыру керек және көшбасшылық жұмысының формальды алғышарттарымен қатар көшбасшының нақты көшбасшылық әрекеттерде өзін қалай көрсететінін қарастырған жөн. Көшбасшылардың күнделікті тәжірибеде не істейтіні маңызды, өйткені басшылықтан нақты және пайдалы прогреске қол жеткізеді деп күтіледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Аволио Б. Д., Басс Б. М. Пересмотр компонентов трансформационного и транзакционного лидерства с помощью анкеты для многофакторного лидерства. *Журнал профессиональной и организационной психологии*. 1999. Т. 72, № 4. С. 441-62.
2. Алифанов С.А. Основные направления анализа лидерства. *Вопросы психологии*. 1991. №3. С.90-96.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. Москва: Аспект-ПРЕСС, 2001. 378 с.
4. Беннис В. Став лидером. Нью-Йорк: Эддисон-Уэсли, 1989. 21 с.
5. Блейк Р. Р., Шепард Х.А., Мутон Дж. С. Управление межгрупповыми конфликтами в промышленности. Хьюстон, Техас: Издательство Gulf Publishing Co. – Хьюстон, Техас: Gulf Publishing Co, 1964. 210 с.
6. Коули У.Х. Черты личных лидеров. *Журнал аномальной социальной психологии*. 1931. (26). С.304-313.

УДК 159.99

*Диана Ордагулова, Жупар Утеушова,
Гаухар Махамбетова, Шолпан Аширбаева
(Алматы, Қазақстан)*

ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ СТУДЕНТТІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ КӨРІНУІНЕ ӘСЕРІ

Мақала біз өзін-өзі бағалау және оның студенттің көшбасшылық қасиеттерінің көрінуіне әсері мәселесіне арналған. Ұсынылған мәселенің өзектілігі айқын. Өзін-өзі бағалауға айтарлықтай көңіл бөлу, ең алдымен, өзін-өзі бағалау өмірдің көптеген маңызды аспектілерінде себеп-салдарлық рөл атқарады деп есептелумен байланысты.

Кілттік сөздер: өзін-өзі бағалау, көшбасшылық, студенттік шақ, қабілет

The article is devoted to the issue of self-esteem and its influence on the manifestation of student's leadership qualities. The urgency of the proposed problem is obvious. The considerable focus on self-esteem is primarily due to the belief that self-esteem plays a causal role in many important aspects of life.

Keywords: self-esteem, leadership, student age, ability

Өзін-өзі бағалау, сөзсіз, қазіргі психологиядағы кеңінен зерттелген тақырыптардың бірі және осы тақырып бойынша 35 000-нан астам еңбектер жарияланған. Бұл еңбектерде өзін-өзі бағалаудың ықтимал себептері, салдары және корреляциясы зерттелген.

Өзін-өзі бағалауға деген қызығушылық 1970 жылдары өзін-өзі бағалауға қатысы бар деп танылған әлеуметтік мәселелер, атап айтқанда нашакорлық, жұмыссыздық, академиялық сәтсіздік және зорлық пайда болған кезде өсе бастады.

XX ғасырда өзін-өзі бағалау мәселесін зерттеу психологиядан әлеуметтану саласына уақытша көшті.

Психоаналитиктер өзін-өзі бағалауды әдейі зерттеген жоқ, бірақ неофрейдизм бағытының өкілі Хорнидің жұмысында өзін-өзі бағалау мәселесіне апаратын екіұшты пікірлер кездесті.

Алаңдаушылық пен қорқыныш сияқты ауыр сезімдердің негізі, оның пікірінше, ең алдымен, жеке адамның өзін басқамен салыстыруға тұрақты қажеттілігі мен ұмтылысы.

Идеалдандырылған өзін-өзі бағалау невротикалық қақтығыстың қалыптасуына әкелуі мүмкін. Мұндай өзін-өзі бағалау невротиктің өзін түсіну және қабылдау қабілетінің дамуына кедергі келтіріп, «Мен бейнесінің» бұрмалануына әкеледі. Невротик бетперде киіп, ішкі келіспеушіліктердің болуын жоққа шығарады, өзін данышпан немесе тағы басқа ретінде көрсетіп, басқаларға менсінбей қарайды. Автор мұндай қақтығыстардың алғы шарттарын балалық шақтағы қарым-қатынастың сәтсіз қалыптасуынан көреді.

Жалпы, К.Хорнидің еңбектерінде ашылған невротикалық тұлға ішкі сенімсіздікпен ерекшеленеді және басқаларға тәуелділіктен көрінеді. Мұндағы ерекше белгілер өзінен кемшілік іздеу мен қабілетсіздік сезімі болып саналады. Бұл эмоциялар әртүрлі тәсілдермен көрінуі мүмкін: өзін төмен түсіру түрінде немесе асыра сілтеу, яғни өзін басқалардан жоғары көрсету түрінде де. [1]

Психологиядағы өзін-өзі бағалау термині адамның жеке құндылығы туралы жалпы субъективті сезімдерін, атап айтқанда, өзін қаншалықты бағалайтынын және жақсы көретінін көрсету үшін қолданылады. Бұған адамдардың сыртқы келбет, көзқарастар мен сенімдер, сезімдер мен мінез-құлқын бағалау сияқты өздері туралы әртүрлі қабылдаулары жатады. Өзін-өзі бағалаудың синонимі ретінде жиі қолданылатын тағы бір термин - өзін-өзі құрметтеу.

Өзін-өзі бағалау көбінесе тұлғаның қасиеті ретінде қарастырылады, бұл оның тұрақты болуға бейім екенін білдіреді. Әдетте өзін-өзі бағалаудың үш негізгі критерийі бар: биіктігі, тұрақтылығы, адекваттылығы. Өзін-өзі бағалау үшін оның биіктігі өте маңызды.

Өзін-өзі бағалаудың адекваттылығы жеке тұлғаның нақты қабілеттерімен сәйкес келу немесе сәйкессіздік ретінде қарастырылады. Үшінші параметр – оның тұрақтылығы – тұрақтылықты, өзін-өзі бағалаудың ситуациялығын білдіреді. Қазіргі уақытта көбірек зерттелген өлшем – өзін-өзі бағалаудың биіктігі. [2]

Бұл парадигма өзін-өзі бағалаудың адамның өнімді қызметінде және көшбасшылық тиімділігінде маңызды айнымалы болып табылатынын көрсететін әртүрлі зерттеулерді сипаттау үшін қолданылады.

В.Сатир өзін-өзі жоғары бағалайтындар өзін маңызды және қажет сезінетінін, олар дүниеде өздері болғандықтан ғана дүниенің жақсарғанын сезінетінін байқады. Ол өзіне сенеді, алайда қиыналған кезде көмек сұрауды біледі және өзінің тәуелсіз шешімдері үшін жауапкершілік алуға, саналы әрекеттерді жасауға әрқашан дайын екеніне сенімді. Өзінің жоғары құндылығын сезінген адам ғана басқа адамның жоғары мәнін көріп, танып, бағалай алады. Өзін-өзі бағалауы жоғары адам сенім мен үміт ұялатады, өзінің сезіміне қайшы келетін ережелерді қолданбайды. [3]

Жалпы, өзін-өзі жоғары бағалау адамдарға өздерін жаңа нәрселерді үйренуге мүмкіндік беретін жоғары мақсаттар қоя білетін және күш-жігер жұмсау арқылы өзгерістерге ықпал ететін белсенді және қабілетті адамдар ретінде қарастыруға көмектеседі. Өзін-өзі бағалау іргетасын қалыптастыру мен дамытудағы маңызды айнымалылардың бірі - негізгі психологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыру, себебі бұл адамның туа біткен қажеттілігі.

Объективті, дұрыс өзін-өзі бағалау тәкаппарлық жеке адам шеше алатын сол міндеттердің ауқымын нақты белгілеуге, елес, орындалмайтын мақсаттардан дер кезінде бас тартуға мүмкіндік береді. Өзін-өзі бағалаудың адамның шынайы қабілеттерімен арақатынасына байланысты ол өзімен ішкі үйлесімділікке қол жеткізе алады, өзін-өзі құрметтеу, өзін-өзі бағалаудың қазіргі жағдайға сәйкес келмеуі ішкі қақтығыстарға, кейде невротикалық ауруға әкеледі. күй.

Өзін-өзі бағалаудың адекватты болмауы өзін-өзі жоғалтуға әкеледі және жеке адам үшін өзге адамдардың бағасының маңыздылығын арттырады. [4] Өзін-өзі бағалаудың адекватты

болмауы тұлғаның дамуына кедергі келтіреді. Өз кезегінде, адекватты өзін-өзі бағалау адамды қажетсіз комплекстерден босатады және психикалық тұрақтылықты арттыратын психологиялық қауіпсіздіктің жоғары деңгейін тудырады.

Көптеген авторлар тұлғаның қалыптасу жолдары көбінесе өзін-өзі бағалау мен оның нақты қабілеттері арасындағы қарым-қатынасы өмір сүру барысында қалай анықталатынына байланысты болатындығына назар аударады. [5]

Жастардың өзін-өзі бағалауы көбіне қарама-қайшы келеді («Мен данышпанмын + сұмдық адаммын»). Бүгінгі таңда адамның өзін-өзі бағалауының мәнін ашатын көптеген теориялар мен мектептер бар. Олардың барлығы, әдетте, білім берудің әртүрлі аспектілеріне назар аударады.

Куперсмиттің пікірінше, өзін-өзі бағалау - бұл индивидтің әдетте өзіне-өзі беретін бағасы: ол өзін мақұлдау немесе құптамауды білдіреді және индивид өзін қаншалықты қабілетті, маңызды, табысты және құрметке лайық деп санайтынын көрсетеді. [2] Егер адам өзіне мән бермейтін болса, өзін төмендететін және өзін үнемі өзінің идеал бейнесімен салыстыратын болса, онда оның өзін-өзі бағалауы төмен.

Сонымен бірге ол өзінің қабілетін, еңбек нәтижесін, тұлғалық қасиеттерін, сыртқы келбетін асыра бағалағанда оның өзін-өзі бағалауы жоғары болып есептеледі. Бір қарағанда бақыт пен өзін-өзі жоғары бағалау бір-бірімен тығыз байланысты сияқты. Күнделікті өмірде бақытты адамдар өзін жақсы сезінеді, ал өзін-өзі құрметтемейтін және өзін-өзі бағаламайтын адамдар бақытсыз болады.

Сондай-ақ, өзін-өзі бағалауы жоғары адамдар да өзін жайсыз сезінуі мүмкін екенін ұмытпаған жөн. Бірақ олар өздерін түзелмейтіндей сезінбейді, сонымен қатар өздері сезбейтін бейнені жасамайды. Сондай-ақ, өзін-өзі бағалауы жоғары адамдар өздерінің уайымдарын басқаларға жүктемейді. Кейде бәрі ойындағыдай болмау - табиғи нәрсе. Бұл жерде үлкен айырмашылық бар - адам бәрі ойдағыдай деу арқылы өзін алдайды немесе күресуді қажет ететін қиындықтардың бар екенін мойындайды. Демек, бақыт пен өзін-өзі жоғары бағалау екі бөлек нәрсе деген сөз.

Өзін-өзі бағалау тұлғаның негізімен байланысты және оның мінез-құлқының маңызды реттеушісі болып саналады. Өзін-өзі бағалау адамның басқалармен қарым-қатынасын, оның бәрін сынауға бейімділігін, өзіне деген қаталдығын, сәттілік пен сәтсіздікке деген көзқарасын анықтайды. Зерттеулер көрсеткендей, адамдар өзін-өзі имиджіне сай ұстайды. Әрбір адам өзінің негізгі имиджін сақтағанымен, бұған әлеуметтік міндеттер немесе басқа адамдар әсер етуі мүмкін. Осылайша, әлеуметтік өзара әрекеттестік өзін-өзі бағалауды қалыптастыруда шешуші мәнге ие.

Көптеген авторлар адамдар өзін-өзі жоғары бағалауды сақтап қалуға тырысады, себебі оларда өзін жақсы сезінуге деген «қажеттілік» бар. Дегенмен, психологиялық күйіміз үшін өзін-өзі бағалаудың айқын маңыздылығын ескере отырып, біз өзін-өзі бағалаудың неге соншалықты маңызды екенін және ол қандай функцияны атқара алатыны жайлы ойлануымыз керек. Гуманистік психологтар өзін-өзі жоғары бағалауды адамның нақты және идеалды болмысының арасындағы сәйкестік ретінде анықтады.

Студенттің өзін-өзі бағалауының маңызды факторы – оқытушының оқуының табыстылығын бағалауы. Ширшова атап өткендей, бүгінгі күні бағалаудың рөлі әлсіз жақтарды анықтаумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оны жақсартуға бағытталған оқу-тәрбие үдерісіне сыни шолу ретінде де қарастырылады.

Өзін-өзі бағалауы төмен жігіттерге ұялшақтық, комплекстік, адамдармен тіл табыса алмау тән. Айта кету керек, мұндай қасиеттер ұжымдағы нашар жағдайдың факторы және нәтижесі ретінде қарастырылады. Өзін-өзі бағалауы төмен жастар, әсіресе, олардың өзін-өзі бағалауына қандай да бір жолмен әсер ететін кез келген нәрсеге осал. Олар басқаларға қарағанда сынға сезімтал. Олар басқалардың не ойлайтынына көбірек мән береді. Егер олар өз жұмысын орындай алмаса немесе өзінен қандай да бір кемшілік тапса да ауыр қабылдайды. Нәтижесінде олардың көпшілігі ұялшақ, психикалық оқшаулануға бейім, шындықтан қашады және бұл қашу ерікті емес. Басқалармен сөйлескенде мұндай адамдар

өздерін жайсыз сезінеді, олар басқалардың өзі туралы жаман әсер қалдыратынына сенімді. Өзін-өзі бағалаудың төмендігі және қарым-қатынастағы қиындықтар олардың әлеуметтік белсенділігін төмендетеді. Өзін-өзі бағалауы төмен адамдар қоғамдық өмірге айтарлықтай аз араласады. Мұндай жағдайда талант пен қабілет дамымайды және барлығында бірдей көрінбейді. Өз тобында көшбасшы болып табылатын адамдардың өзіне сенімділік және өзін-өзі бағалау сезімі жоғары болады.

Әрбір ұйымның өзіне тән климаты немесе мәдениеті болғандықтан, ол өз саласындағы әрбір адам үшін қауіпсіздік пен сабақтастық сезімін қамтамасыз ете алады немесе жоққа шығара алады, сонымен қатар әртүрлі мінез-құлық үлгілері мен тәжірибені ұсына алады. Осы контекстте адамның өзін-өзі бағалауы жағдаяттық түрде анықталады. Белгілі бір уақытта ол туралы қоғамдық қабылдау әртүрлі болуы мүмкін және оның сол қоғамдық қабылдауға әсері де өзгеруі мүмкін. Ол басқаларға қалдыратын әсерді бақылауға алу үшін жағдайды және өзінің іс-әрекетін саналы немесе бейсаналық түрде бақылайды.

Әртүрлі зерттеушілер әр уақытта әртүрлі сипаттарды көшбасшылықпен байланыстырды. Осындай факторлардың бірі - өзін-өзі бағалау. Өзін-өзі бағалауды жеке өнімді қызметпен байланыстыратын академиялық және өндірістік жағдайлардың әртүрлілігі де осы мүмкіндіктің ықтимал болжамдық мәнін көрсетеді. Зерттеушілер үлкен әдіснамалық айырмашылықтары бар бірнеше түрлі құралдарды пайдаланғанымен, олардың нәтижелеріндегі ұқсастық өзін-өзі бағалау адамның өнімді қызметінде және көшбасшылық тиімділігінде маңызды айнымалы екенін көрсетеді. Ол көшбасшылық факторы ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның өнімді жұмысының сипаттамасы ретінде де әсер етеді, мүмкін, ең маңызды айнымалылардың бірі болып табылады. Бастық пен бағынушының өзара әрекеттесуінде екі жақтың да өзін-өзі дұрыс немесе бұрыс бағалауы топтың жұмысына әртүрлі әсер етуі мүмкін. Өзін-өзі бағалау зерттеулерін қарастыру және бағалау арқылы жеке тұлғаның қызметі мен көшбасшылық тиімділігін болжауға болатынын атап өткен жөн. Біздің зерттеуімізде жеке қасиеттер табысқа жетуді болжайтын көшбасшылықтың бұрынғы үлгілеріне қайта оралуға ешқандай әрекет жасалмаған.

Бірнеше зерттеулер өзін-өзі бағалау мен көшбасшылық арасындағы байланысты анықтады. Кейбір ерте зерттеулер адамның өзіне деген сенімділігінің көшбасшылықпен оң байланысын анықтады. Коули (1931) өзіне деген сенімділік көшбасшылықтың үш түрлі кәсіби топтарына ортақ алты фактордың бірі екенін анықтады. [6]

Кокс (1926) тиімді көшбасшыларда өз-өзіне деген сенімділік деңгейі тиімділігі төмен құрдастарына қарағанда айтарлықтай жоғары деген қорытындыға келді, бұл Мурдың ұқсас зерттеуінде де көрсетілген. [4, 5] Ұзақ уақыт бойы психологтар көшбасшыға тән негізгі қасиеттерді анықтауға тырысты. Алайда, эксперименттер мен зерттеулер барысында олар нақты тұлғалық қасиеттерді таппады, олар тәжірибе жүзінде расталмады.

Бұл алғашқы зерттеулер адамдарды басшылық лауазымдарға таңдау үшін өзіне деген сенімділік өлшемін қолдануға болады деген қорытындыға келді. Өзі-өзіне жоғары сенімділік жоғары мәртебелік позициялардағы адамдармен байланысты болды, бұл өзін-өзі бағалау тесттерін адамдарды негізгі басшылық лауазымдарға таңдау үшін қолдануға болатынын болжайды.

1950 және 1960 жылдардағы зерттеушілер көшбасшылық қабілеттердің тиімділігінің негізі ретінде өзін-өзі бағалауды қолдана отырып эксперименттер жасау арқылы теорияны нақтылауға және растауға әрекет жасады. Бир М., Бэкхоут Р., Хоровиц бұл теорияны студенттік топтардағы көшбасшылардың жетістігін болжауда тиімді деп тапты. [1] Осы зерттеулердің әрқайсысында осы сипаттаманың маңыздылығы тесттер немесе сауалнамалар арқылы расталды. Бірақ осы кезеңде әрекетті зерттеу әлеуметтік ғылымдар зерттеулерінің басым бағыты болды. Басты назар топтық қызметке аударылғандықтан, жеке немесе жағдай бойынша анықталған өзге сипаттамалар көшбасшылықтың ең маңызды айнымалылары ретінде анықталды.

Қасиеттер теориясын зерттейтін соңғы зерттеулер өзін-өзі бағалау мен өзіне сенімділік көшбасшылық қасиеттерге қалай және неге әсер ететінін анықтауға тырысты. Олардың

нәтижелері арандатушылық сипатқа ие. Мысалы, біраз уақыт бұрын өзін-өзі бағалауы төмен адамдар басқалардың ықпалына пассивті түрде бағынуға бейім екендігі көрсетілсе де, бұл процеске әсер еткен және осы процесті күшейткен ситуациялық факторлар назардан тыс қалды. [6]

Басшының қарамағындағыларға деген қатынасы - басшының да, ізбасарлардың да өзін-өзі бағалауының маңызды бөлігі болып табылады. Шындығында, көшбасшының қолдауынсыз (ол ізбасардың өзін-өзі бағалауын арттырады) пайдалы қатынасқа негізделген ортаны құру қиын. Бұл өзара байланыс Мулдер мен Вильктің зерттеуімен расталады, олар өзін-өзі бағалауы жоғары көшбасшылар әртүрлі топтық жағдайларда ең ықпалды топ мүшелері болатынын байқады. Шын мәнінде, мұндай көшбасшылар маңызды шешімдер қабылдауда тіпті оларда ақпарат аз болған кезде де әріптестеріне көбірек әсер ете алды. Өзін-өзі бағалауы төмен көшбасшылар, әлеуметтік ықпалға көбірек бейім болды, сондықтан топта шешім қабылдау әрекеті өзін-өзі бағалауы жоғары адамдардың көбірек ықпал етуіне әкелді. Тұлғаның көшбасшылық қабілеттері мен қасиеттері болуы мүмкін, бірақ өзін-өзі бағалаудың төмен болуына байланысты оларды дамыту мүмкін емес, себебі өзін-өзі бағалауы төмен адам жиі түсінбестіктен және қабылданбаудан қорқады.

Жеке өнімділіктің басқа салаларында аналогтары бар бұл нәтижелер бірлескен шешім қабылдау туралы пікірталасқа нүкте қояды және іс-әрекеттің тиімділігін анықтауда және өнімділікті болжауда көшбасшы тұлғасының айнымалысы ретінде өзін-өзі бағалаудың маңыздылығын көрсетеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Хорни К. Собрание сочинений: в 3т. Т1: Психология женщины: Невротическая личность нашего времени / пер. с англ. А.М. Боковой. Москва: Смысл, 1997. 496 с.
2. Куперсмит С. Антецеденты самооценки. Сан-Франциско: В. Х. Фриман, 1967. 283 с.
3. Липкина А.И. Самооценка школьника. Москва: "Знание", 1976. 64 с.
4. Деркач А.А. Акмеологическое развитие / Самооценка как процесс структурообразования. *Мир психологии*.
5. Некоторые воспринимаемые свойства различий между лидерами и не лидерами / М. Бир, Р. Бакхаут, М.В. Горовиц, С. Леви. *Журнал психологии*. 1959. № 47. С.49-56.
6. Коули У.Х. Черты личных лидеров. *Журнал аномальной социальной психологии*. 1931. (26). С.304-313.

УДК 159.9

*Вікторія Саковська
(Київ, Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ДОРОСЛОГО ВІКУ

У статті узагальнено положення щодо визначення терміну «самоствавлення», окреслено класифікацію характеру та форм впливу війни на самоствавлення особистості дорослого віку, поглиблено класифікацію чинників самоствавлення в умовах війни.

Ключові слова: самоствавлення, дорослий вік, військовий стан.

The article approves the provisions regarding the definition of the term «self-determination», defines the classification of the nature and forms of the influence of war on the self-determination of an adult personality, deepens the classification of factors of self-determination in war conditions.

Key words: self-determination, adulthood, military status.

Війна в Україні є не лише сучасним викликом, а й глобальним трагічним явищем, що змінює життєдіяльність населення від геополітичного, екологічного, економічного рівня до фізичного та психологічного, впливаючи на саморозвиток особистості як найвищої цінності, зумовлюючи зміни у її самоставленні.

Феномен «самоставлення» особистості та його психологічні особливості у науковому психолого-педагогічному просторі окреслені доволі широко, проте військовий стан, що спричинює трансформації, представлені в усіх сферах життєдіяльності, ставить науковців перед необхідністю пошуку нових аспектів дослідження цього явища, тому вчені різних сторін світу активно долучаються до дослідження цього феномену, надаючи йому нових дефініцій, змістовних категорій та особливостей. Так, В.В. Горбатих поняття «самоставлення» визначає через стійке почуття, спрямоване до власного «Я», яке охоплює ряд характерологічних параметрів, що відрізняються і за семантичним змістом певного ставлення до себе, і за його емоційною забарвленістю [4].

З огляду на те, що від специфіки сформованості ставлення до навколишньої дійсності залежить рівень зрілості особистості, для ґрунтовного вивчення цього аспекту варто звернутись до наукових праць [2; 4; 7], у яких структура самоставлення розглядається як складна багаторівнева емоційно-оціночна система, що складається з двох підсистем: 1) суб'єкт-об'єктна, яка включає в себе загальні, глобальні показники особистості (систему цінностей, життєвих орієнтирів); 2) суб'єкт-суб'єктна підструктура, до якої належать часткові особистісні показники (локус контролю, самопізнання, самоставлення, що диференціюється, в залежності від самоповаги, очікуванні ставлення до себе, рівень готовності до конкретних дій щодо власного «Я»).

Досліджуючи питання самоставлення, Н.І.Сарджвєладзе [7], В.В.Горбатих [4] розкривають його через такі компоненти: когнітивний, афективний, поведінковий / конативний. J. Carden, R. Jones, J. Passmore, J. Defining зауважують на тому, що афективний елемент у структурі самоставлення є домінуючим, бо воно з'являється у процесі накладання емоцій особистості на об'єкт самоставлення, що пізнається нею [11]. Структура самоставлення, відповідно до запропонованої наукової концепції В.В. Століна, розглядається як емоційний компонент самосвідомості, до якого входять три емоційні вектори: симпатія – антипатія; повага – неповага; близькість – віддаленість [8].

Досліджуючи поняття самоставлення, В.В. Горбатих визначає його провідні функції: регуляційну, захисну і сигналізуючу [4]. А. Kreibich, M. Hennecke, V. Brandstatter додають наступні: функція відображення себе, функція інтракомунікації [12].

Відповідно до стилю джерела активності, на яке спрямоване самоставлення, Н.І. Сарджвєладзе здійснює класифікацію її структурних елементів, до яких відносить: біологічні, психологічні, соціальні [7].

Сучасні українські дослідники психологічної науки, Т.Д. Щербан і О.В.Ковач, вивчаючи питання самоставлення виокремили специфічні характеристики самоставлення, які визначають його особливості: структурованість (самоприйняття, самовпевненість, самозвинувачення, аутосимпатія, очікування емоційного ставлення від оточуючих); модальність (ступінь вираженості складових елементів, адекватність самоставлення, наявність або відсутність протилежностей у власних характеристиках); динамічність (рівень лабільності чи стабільності самоставлення) [9].

Зважаючи на те, що військовий стан здійснює вагомий вплив на сферу трудової діяльності, суспільного виробництва, родинно-побутових відносин, в контексті проблеми війни дослідження питання емоційно-оцінного ставлення саме серед осіб дорослого віку набуває особливо-важливого характеру, що пов'язано з соціальною ситуацією розвитку, яка визначається їх прагненням до самостійності, незалежності і відповідальності щодо прийняття рішень стосовно і трудової діяльності, і суспільного виробництва, і створення сім'ї та виховання дітей тощо.

Вплив військового стану на самоставлення особистості є взаємодією об'єктивних і суб'єктивних (тривожність, зниження самооцінки, негативні очікування оточуючих)

чинників, які призводять до змін у психічних процесах та емоційно-вольовій сфері, що характеризує когнітивний компонент самоствалення особистості щодо знань про себе, на базі чого здійснюється емоційна оцінка, і відповідно – зміна внутрішнього плану дій. Результатом такого впливу може виступати низький рівень домагань, підвищена тривожність і звуження інтересів, що негативно впливає на саморозвиток і самореалізацію цивільних осіб дорослого віку.

Результати наукових досліджень [3; 6] надали можливість окреслити класифікацію характеру впливу військового стану на ставлення до себе серед осіб дорослого віку: безпосередній вплив (руйнування значущих будівель, сексуальне насилля, особиста присутність при важких пораненнях, вбивствах оточуючих, перебування в полоні, або в заручниках); опосередкований (інфодемія, ситуація невизначеності, зниження самооцінки, негативні очікування від оточуючих, паніка, міжгрупові суперечки).

Наступна добірка наукових праць [3; 5; 6; 10] є підґрунтям для класифікації форм впливу військового стану на самоствалення цивільних осіб дорослого віку: психічна (регулярна загроза життю, територіальна відмежованість щодо близького оточення, наявність недостовірної інформації, невідповідність особистісних характеристик умовам воєнного стану); фізична (реверсія режиму «день-ніч», порушення режиму харчування і сну, звичайного способу життєдіяльності); практично-діяльнісна (необхідність у продовженні професійної діяльності в екстремальних умовах війни і дотриманні правил військового стану, організація життєдіяльності в нових умовах, забезпечення потреб в умовах невизначеності).

Узагальнений аналіз наукових досліджень [1; 3; 4; 6; 9; 10] обраної проблематики надає можливість виокремити класифікацію чинників самоствалення в умовах військового стану: характер війни (постійна загроза життю, або територіальна роз'єднаність з близькими); наявність інфодемії (інформаційна перенавантаженість, її недостовірність); індивідуально-психологічні особливості, які детермінують процес зміни ставлення до себе і є складно-взаємопов'язаними.

Наукові дослідження Д.С. Мещерякова щодо проблеми пандемії дали можливість визначити критерії визначення особливостей впливу військового стану на самоствалення: тривалість військового стану; ситуація невизначеності; страх втрати (близького оточення, дому, місця роботи тощо); недостатність ресурсів (базові потреби, фінансові можливості), неможливість отримати лікування; почуття туги (щодо втраченою частиною держави, міста, будинку, щодо прагнення повернутись у рідні місця, де смертельно-небезпечно, або фізично не можливо); інформаційне перенавантаження, недостовірна інформація [5]. За допомогою досліджень О.Л. Вернік щодо карантинних обмежень було виокремлено типові ознаки військового стану, в межах яких здійснюється вплив на самоствалення особистості дорослого віку: порушення сталого режиму дня, недолік дружньої взаємодії (нових вражень, подій), порушення усталеної структури (дифузія значущих сфер життя особистості), фізичні обмеження, зміни у сприйманні часу [5].

На основі отриманих результатів наукових досліджень сучасних науковців: М. Khatatdeh, А. Khasawneh, Н. Hussein, О. Altahat [12], А. Kreibich, М. Hennecke, V. Brandstatter [13] було виокремлено характер участі осіб дорослого віку у війні, який впливає на їх самоствалення: примусове переселення до іншого місця проживання (зруйнований будинок, окупована територія, активні бойові дії); відносно добровільне (вцілілий будинок у відносно безпечній території України); випадковий переїзд (не пов'язаний з військовими діями), що визначає особливості емоційно-оцінного ставлення особистості як до себе, так і до оточуючих.

Отже, до особливостей впливу військового стану на самоствалення особистості належить наступне: характер діяльності людини, який базується на основі емоційної оцінки її знань про власні характеристики, якості, властивості, особливості під час безпосереднього чи опосередкованого впливу військового стану на психічний, фізичний стан та практично-діяльнісний аспект змінюється: з'являються нові знання про власне «Я», які отримують емоційну оцінку для виконання діяльності. У цьому процесі особистість зберігає прихильний образ «Я», здійснює самоконтроль, отримує сигнали про адекватність дій і за допомогою

соціуму отримує віддзеркалення власного образу «Я» щодо біологічних, психологічних чи соціальних характеристик, що сприяє формуванню нового, адаптивного до військового стану, алгоритму дій.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з дослідженням психологічних особливостей впливу військового стану на осіб різних вікових груп.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва: Прогресс, 1986. 420 с.
2. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 46 с.
3. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016.
4. Горбатих В.В. Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. №2 (13). С. 48-52.
5. Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 р. «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 р. «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину» [за наук. ред. М.М.Слюсаревського, Л.А. Найдюнової, О.Л. Вознесенської]. Київ: ІСПП НАПН України, 2020. [електронне видання]. 121 с.
6. Монографія: Яковенко С.І. Психологія людини за умов радіоекологічного лиха. Київ: Чорнобильінтерінформ, 1996. 171 с.
7. Сарджвеладзе Н. И. Самоотношение личности. Психология самосознания: хрестоматия / под ред. Д. Я. Райгородской. Самара, 2003. С. 45-47.
8. Столин В.В. Самосознание личности. Москва: МГУ, 1983. 286 с.
9. Щербан Т.Д., Ковач О.В. Психологічні особливості самосприйняття в юнацькому віці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Гуманітарні і суспільні наук*. 2016. №20(15). С. 153-162.
10. Carden J., R. J. Jones, Passmore J. Defining Self-Awareness in the Context of Adult Development: A Systematic Literature Review. *Journal of Management Education*, 2022. Vol. 46 (1). P. 140-177.
11. Khatatdeh M., Khasawneh A., Hussein H., Altahat O., Alhalaiqa F. Psychological Impact of COVID-19 Pandemic Among the Ceneral Population in Jordan. *Original research*. 2021. Vol. 12. P. 1-7.
12. Kreibich A., Hennecke M., Brandstatter V. The Effect of Self-awareness on the Identification of Goal-related Obstacles. *European Journal of Personality*. Eur. J. Pers. 34. 2020. P. 215-233.

Elena Suman
(Chisinau, Moldova)

DESIGNING PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS FOR EMPLOYEES

This article highlights the need to develop a personnel policy regarding employee training programs following professional performance evaluation for the organizations under investigation. At the same time, the study highlights critical points, as well as the steps to identify training and development needs that consist of three levels: organizational needs; occupational needs; individual needs.

Keywords: *personnel policy, training needs, professional development.*

The success of an organization at the current stage, in a world of technology, consists in the process of continuous development of human capital. Constant learning leads to the development of new standards and better practices that redefine how organizations do business. This term professional development usually refers to the process of monitoring an individual's professional performance. Documenting skills, knowledge, experiences is a practice to improve the management process.

The most eminent researchers define the process of personality formation and development as follows: Katz and Kahn "Training and development are described as a maintenance subsystem, designed to improve organizational effectiveness"; Lussier "Training is a process of acquiring the skills necessary to perform a job, and development is the ability to perform both present and future jobs."; McLagan "Training and development focuses on identifying, providing and developing, through planned learning, the key skills that enable individuals to perform current or future jobs."; Kirkpatrick "Training is about teaching the specific knowledge and skills needed for the individual's current job. The term development refers to the growth of the individual and preparation for higher level jobs."; Kleiman "Training and development are planned learning experiences that teach workers how to effectively perform their current or future jobs."; Kllatt, Murdick and Schuster "Training is a systematic way of changing behavior to prepare an employee for a job or to improve the employee's performance in the current job, and development is the preparation of an employee to improve conceptual, decision-making, and interpersonal in a complex, structured way."; Smith "Training is a planned process of changing knowledge attitude or behavioral skills through learning experience to achieve effective performance in an activity or series of activities."; M. Armstrong "Training is the formal and systematic change in behavior through learning that occurs as a result of planned education, training, development, and experience. Development means improving individual performance in their current roles and preparing them for greater responsibilities in the future"; Hamel and Prahalad "Creating a learning organization is only half the solution. "

As the authors also stated, any systematic approach to professional development follows a sequence of activities that begins with the establishment of a principle policy, followed by an assessment of the training needs of employees to ensure the desired performance. There are several ways in which an organization's policy can be enforced with great success. Most organizations in the Republic of Moldova provide employee development programs that are carried out within the organization with very little outside input. For this reason, the internal training organization structure usually consists of at most one or two people, who design the training and development programs. The line manager and a representative from the HR department are more involved in this process.

The fundamental principles on which the human capital improvement policy is based are:

- ✓ Supporting the management of the organization in the direction of the professional development of all employees;
- ✓ Periodic analysis of training and improvement needs;
- ✓ Establishing concrete programs to satisfy these needs throughout the duration of the employment contract;
- ✓ Evaluation of the results obtained both from the point of view of the employee and the employer, as a basis for continuous learning.

This policy applies to all permanent employees, but at the discretion of the manager, employees on temporary, short-term contracts may also participate.

Designing training and professional development programs.

Once the development policy is clearly established, the next step in the training and development process is to create a framework that lays the foundation for a training program. The critical elements underlying the development of a professional development program are:

- ✓ Establishing training objectives. This element will answer the question: What kind of training is required for the individual, organization, work group.
- ✓ Establishing the training style: visual, auditory, kinesthetic. Each employee has his own way of learning.

- ✓ Determining the most appropriate way to transmit information. Training programs can include a variety of methods of imparting information.
- ✓ Organization of the budget. The organization needs to know how much money it will spend on this training.
- ✓ Establishing the interaction format throughout the training.
- ✓ Specifying the responsibilities of the people who will be involved in the training. Determine whether the training is relevant to their jobs, including whether a group of people or individuals are to be involved.
- ✓ Preparing the content of the material to be learned.
- ✓ Time allocation. To inform employees about the time limit they have at their disposal.
- ✓ Establishing the communication channel. How and where employees can access training program materials.

Measuring the effectiveness of the training program. If the training has worked, then we need to know how to measure it. A model for measuring training effectiveness is the Kirkpatrick model developed in the 1950s. His model has four levels: Reaction: How did the participants react to the training program? Learning: To what extent did participants improve their knowledge and skills? Behavior: Did the behavior change as a result of the training? Results: What organizational and personal benefits resulted from the training? Each of Kirkpatrick's levels can be assessed using a variety of methods.

So the first step in developing a training program is to determine what the training needs of the individual and the organization are. As mentioned above there are three levels of training needs assessment: organizational assessment, assessment based on job requirements and individual assessment. Organizational assessment. In this type of needs assessment, we can determine what skills and knowledge the organization needs to meet its long-term strategic goals. At the same time, this type of assessment also takes into account technological trends, but also SWOT analysis. Occupational assessment (based on job responsibilities). This type of assessment looks at the specific tasks, knowledge and skills needed to create new jobs within the organization. Individual assessment. An individual appraisal looks at an individual employee's performance and determines what training they should receive. Depending on these levels we can apply a training and development plan, but first of all, it is recommended to analyze the future trends and the strategic development plan of the organization.

So, the professional skills and knowledge the employee needs will vary considerably depending on the professional role they are filling. It is critical for both the manager and everyone involved to decide the areas of skill and knowledge that are relevant to the employee's job. As the employee progresses in the career, the needs of skills and knowledge will change, and professional development programs will help to lead and manage human capital in an effective manner.

REFERENCES

1. Michael Armstrong, A Handbook of Human Resource Management, English Edition, 2001, ISBN 0 7494 3393.
2. Kirkpatrick D. Evaluating Training Programs, 3rd ed. San Francisco: Berrett-Koehler, 2006.
3. Torrington D., Tylor S. (2008). Human resource management. London, G prentice.
4. Coculova J. (2015). An Analytical Overview of the Transfer of Employee Remuneration Practices in Slovakia. Journal of Human Resources Management and Labor Studies.
5. Michael G. Aamodt, Fifth Edition, Industrial / Organizational Psychology, An Applied Approach, 2007 Thomson Learning, Inc. ISBN 0 495 09306 8

ПСИХОЛОГІЧНІ КОНСТРУКТИ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті охарактеризовано сучасні підходи та аспекти професійної діяльності соціального працівника. Виокремлено психологічні конструкти особистості працівників соціальної сфери. В основу покладено вираження індивідуальної своєрідності на основі поєднання властивостей, нахилів, здібностей, набутого досвіду. Інтерпретовано результати проведених діагностичних процедур.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, особистісний та предметний аспект діяльності, комунікативна схильність.

The article deals with the modern approaches and aspects of the social worker's professional activity. The psychological constructs of the social worker's personality are distinguished. It is stated that the expression of individual originality is based on a combination of properties, inclinations, abilities, and acquired experience. The results of the performed diagnostic procedures are interpreted.

Key words: social work, social worker, personal and subject aspect of activity, communicative inclination.

Виражений соціальний характер професії соціального працівника орієнтує на визначення статусу професійної діяльності фахівців даного профілю, що обумовлюється суспільними цінностями, готовністю адекватно реагувати на виклики сьогодення на основі сформованої компетентнісної складової. Соціальна робота як суспільне явище є своєрідною моделлю соціальної допомоги різним категоріям населення, яку держава реалізує в конкретний історичний період, враховуючи при цьому особливості соціальної політики, що базується на економічних можливостях. Як вид професійної діяльності соціальна робота сформувалась на базі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ. Практична спрямованість соціальної роботи на основі науково обґрунтованих підходів до організації праці визначає її як професію, різновид трудової діяльності, який потребує певної професійної підготовки [6, с. 14].

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи наявні три підходи до її трактування. У першому – соціальна робота розглядається як інструмент реалізації державної соціальної політики. Для другого підходу характерний акцент на допомозі населенню у кризових ситуаціях. Третій підхід зводить сутність соціальної роботи до надання соціальних послуг. Але спільним для всіх цих підходів є розуміння соціальної роботи як професійної, практичної діяльності [5, с. 6]. Концепція соціальної роботи є новаторською для України, так само як і професія соціального працівника. Ця нова спеціальність має значні перспективи у нашій державі, адже потреба у соціальних працівниках особливо зростає під час соціальних та економічних криз [4, с. 18-19]. В умовах воєнного стану додається робота із переселенцями, біженцями та постраждалими в результаті воєнних дій.

Соціальний працівник – це професійно підготовлений фахівець, який працює в державних (недержавних) соціальних інститутах і сприяє створенню соціальних умов для повноцінної життєдіяльності різних категорій населення, котрі потребують захисту і підтримки [3, с. 5]. За своїм професійним призначенням соціальний працівник зосереджує зусилля на виявленні і подоланні негативних явищ, а не на боротьбі з їхніми наслідками. Тому професійна діяльність соціального працівника характеризується трьома *основними підходами* до розв'язання проблеми: *виховний* – роль вихователя, учителя, консультанта, експерта. Соціальний працівник у таких випадках дає поради, формує навички правильної

поведінки, встановлює зворотний зв'язок, застосовує рольові ігри як метод навчання. *Фасилітативний підхід* вказує на роль помічника, прихильника або посередника у подоланні труднощів чи проблем. Соціальний працівник інтерпретує поведінку клієнта, пояснює ситуацію, що склалася, пропонує та обговорює план подальших дій, допомагає знайти внутрішні ресурси. *Адвокативний підхід* актуалізує роль адвоката (виступає від імені конкретного клієнта або групи клієнтів), а також помічника тих людей, які не спроможні самостійно захищати свої права. Такого роду діяльність містить допомогу окремим людям у висуненні аргументів, підборі документальних і законодавчих матеріалів [5, с. 222].

Вимоги до особистості соціального працівника обґрунтовані з урахуванням основних професійних функцій і акумульовані навколо особистого та предметного аспектів діяльності. *Особистий аспект* характеризується ставленням соціального працівника до людей, до професійної справи, до самого себе. Усі особистісні якості загалом можна охарактеризувати як прояв гуманістичного ставлення до людей: повага до людини, почуття співпереживання і милосердя, доброта, чутливість, здатність відгукуватись на чужі болі і проблеми, бажання допомогти іншій людині, прагнення до взаємодії, співпраці, інтерес до внутрішнього світу людини, симпатія, альтруїзм, комунікабельність, екстравертованість, довір'я і відкритість у спілкуванні, тактовність і делікатність, порядність, чесність, висока моральність.

Ставлення до професійної справи характеризується інтересом до професії, працездатністю, ініціативністю, наполегливістю у досягненні мети, відповідальністю за розпочату справу, терпінням і терпимістю у взаємодії, у пошуках механізмів вирішення проблеми, готовністю до переживання особистісного психологічного дискомфорту, збереженням емоційної стабільності, почуттям професійного обов'язку.

Ставлення до самого себе включає самоповагу, впевненість у собі, вимогливість до себе, адекватність самооцінки, самокритичність, самоактуалізацію, самоконцентрацію. Названі якості особливо виразно відображають сутність «Я-концепції» соціального працівника, яка передбачає позитивне самоставлення, позитивну самооцінку, а також позитивне очікування з боку партнера у міжособистісному спілкуванні. На основі відносно стійкої системи уявлень про самого себе соціальний працівник моделюватиме взаємодію з іншими людьми [1, с. 90-92].

Професійна діяльність соціального працівника базується на кодексі етики, який є міжнародним еталоном ставлення професіонала до своїх обов'язків. Він враховує унікальність кожної особистості, її права і можливості, усвідомлення соціальним працівником відповідальності за свою поведінку в ситуації, в якій реалізується його професійна діяльність. При цьому, соціальний працівник зосереджує зусилля на виявленні і профілактику негативних проявів, а не на боротьбу з їх наслідками, забезпечуючи тим самим у соціальній роботі своєрідну превентивну стратегію щодо різного роду соціально-психологічних і поведінкових відхилень.

Враховуючи специфічний характер професійної діяльності соціального працівника, режим його роботи варіативний, гнучкий і залежить від зручності для тих, з ким він працює, пристосований до конкретних умов. Високий рівень відповідальності іноді є фактором, що призводить до емоційно-нервового напруження. Переважно навантажені зоровий та мовно-руховий аналізатори. Обмеження щодо віку і статі відсутні. Специфіка і делікатність професійної діяльності соціального працівника роблять принципово важливим ранній підбір майбутніх фахівців і надають особливої значущості їх допрофесійній підготовці, яка виявляється, насамперед, у безпосередній участі школярів і молоді у волонтерській роботі. Саме тому важливо за сприяння фахово підготовлених фахівців пройти основні діагностичні процедури, результати яких та їх кваліфікована інтерпретація сприятиме свідомому вибору майбутньої професійної діяльності, зважаючи на об'єктивну потребу постійного професійного самоудосконалення.

Таким чином специфіка роботи соціального працівника потребує органічного поєднання соціально-психологічних, особистісних якостей, широкої поінформованості, ерудиції, глибоких знань у сфері соціальної роботи. Професійна діяльність соціального працівника –

це створення зони довір'я між людьми, шлях до взаєморозуміння, що передбачає вміння аналізувати соціальні явища, процеси, бачити своє місце і роль у суспільному житті, мати чіткі ідеологічні та моральні принципи. Від соціального працівника вимагається добре розвинений вербальний та емоційний інтелект, володіння соціальною інтуїцією, спостережливість, проникливістю у внутрішній стан іншої людини. Водночас різні узагальнені схеми, стереотипи сприйняття вчинків і почуттів іншої людини можуть бути перепонами конструктивної комунікації, оскільки суттєво впливають на спрямованість особистості. А усталена система найважливіших цільових програм особистості визначає смислову єдність її ініціативної поведінки, яка протистоїть випадковостям життя і закріплюється у характері, що визначає значимі вчинки, а не ситуативні реакції на певні стимули та обставини. Знаючи характер людини, можна передбачити як вона буде діяти за таких чи інших умов; характер – це певна програма поведінки. В ньому можна виділити провідні та другорядні риси [7, с. 22].

З метою виявлення особистісних проявів, які впливають на процес взаємодії у сфері професійної діяльності було проведено експериментальні процедури серед здобувачів вищої освіти спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» на базі ВТЕІ ДТЕУ упродовж 2020-2022 років. Досліджувалась спрямованість характеру соціальних працівників з використанням «Тесту на визначення можливості впливати на інших» [2, с. 59]. У сучасних дослідженнях виділяють три основні види спрямованості особистості: особиста (престижна чи егоїстична); групова (суспільна чи альтруїстична); ділова (інтерес до справи, до пізнання дійсності). Результати опитування показали, що 38,7% майбутніх фахівців володіють здібностями впливати на інших; їм легко працювати з людьми, підтримувати їх, допомагати набутти душевної рівноваги у важких ситуаціях. Однак надмірна впевненість у своїх переконаннях може формувати прояви авторитаризму і нетерпимість до думки і позиції інших. Водночас, 61,3% респондентів більше орієнтовані на задоволення власних амбіцій, підтверджуючи переконаність у необхідності діяти за особистими планами, не намагаючись зважати на наміри інших. Але за умов недостатньої інформаційної обізнаності та досвіду професійної діяльності вони можуть бути перебільшено нерішучими, що часто заважає досягти цілей і здійснити потрібний вплив на оточуючих людей.

Таким чином успішне професійне зростання майбутніх фахівців соціальної сфери не тільки не виключає, а передбачає формування навичок інтенсивного спілкування, що оптимізуватиме комунікативний процес і позначатиметься на якості соціальної взаємодії та професійній ефективності. З цією метою у процесі вивчення навчальної дисципліни «Психологія спілкування та конфліктологія» майбутнім фахівцям пропонуються різні види завдань, що орієнтовані як на самодіагностику професійно значущих якостей, так і на розвиток комунікативної прогнозованості. Наводимо приклади окремих завдань для індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти:

– охарактеризуйте можливі мотиви спілкування соціальних працівників із суб'єктами взаємодії (дітьми, працівниками інтернатних установ, особами, які бажають усиновити дитину), використовуючи запропонований для аналізу матеріал: «Новою філософією соціально-правового захисту дітей є гейткіпінг, який розглядається як механізм запобігання потраплянню дітей в інтернатні заклади, а також гарантування того, що діти, влаштовані у ці заклади не залишаться поза увагою і робитиметься усе для того, аби повернути їх у біологічну сім'ю...»;

– дискусійне обговорення та тему: «Місце толерантності у системі комунікативної компетентності соціальних працівників»;

– проаналізуйте використання прийомів активного слухання в діяльності соціальних працівників в процесі обговорення запропонованих тем: «Імідж професії соціального гувернера», «Причини і наслідки деформованої грошової поведінки дитини»;

– перевірка міри відкритості учасників комунікації з використанням «Вікна Джогарі»;

– доведіть, що рівень культури суб'єкта впливає на його перцептивні здібності.

Досвід використання подібних завдань підтверджує зацікавленість майбутніх соціальних

працівників можливістю поглиблення комунікативної обізнаності, розширенням правил міжособистісного впливу, формуванням навичок конструктивної комунікації.

Професійна діяльність соціальних працівників потребує не імпульсивних, рефлексивних дій, що відбуваються миттєво, а досить стійких спонук до усвідомленої активності як значущого елемента організації конструктивної комунікації. Отже психологічні конструкти особистості соціального працівника є вираженням індивідуальної своєрідності як поєднання властивостей, нахилів, здібностей, набутого досвіду, що обарвлене соціально затребуваною необхідністю ефективно взаємодіяти в межах професійної діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О.Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота». Навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.
2. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448.
3. Сорочинська В.Є. Організаційна робота соціального педагога: Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 198 с.
4. Соціальна робота : В 3ч. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. Ч. 1: Основи соціальної роботи / Н.Б. Бондаренко, І.М. Гига, Н.В. Кабаченко та ін. ; За заг. ред. Т. Семигіної та І. Григи. 2004. 178 с.
5. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
6. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-е вид. перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.
7. Штифурак В.Є. Психологія. Опорний конспект лекції. Вінниця : Вид-ред. відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 61 с.

**РІЗНИЦЕВІ СХЕМИ ЗМІННИХ НАПРЯМКІВ ПРИ ВИРІШЕННІ ЗАДАЧІ
ПЛАВЛЕННЯ ОБВАЖНЕНОГО КОМБІНОВАНОГО АЛЮМОМІСТКОГО
РОЗКИСЛЮВАЧА В ЗАХИСНІЙ ОБОЛОНЦІ**

Метою даної статті є дослідження ефективності використання економічної різницевої схеми змінних напрямків при вирішенні задачі плавлення обваженого комбінованого алюмомісткого розкислювача циліндричної форми в захисній оболонці в розплаві і за несиметричних граничних умов на міжфазній межі шлак-метал. Така задача відноситься до задач теплопровідності з рухомими межами розподілу фаз. При вирішенні подібних задач математичної фізики визначальними є обчислювальні витрати на рішення різницевих аналогів диференціальних рівнянь в частинних похідних, які різко зростають зі збільшенням вузлів розрахункової сітки, особливо у дво- і тривимірних просторах. Використання економічної різницевої схеми змінних напрямків при вирішенні задачі плавлення обваженого комбінованого алюмомісткого розкислювача циліндричної форми в захисній оболонці дозволяє зменшити час виконання розрахунків в середньому на десять відсотків.

Ключові слова: економічна скінченно-різницева схема, метод змінних напрямків, моделювання плавлення алюмомісткого розкислювача.

The purpose of this article is to study the efficiency of using an economical alternating direction difference scheme in solving the problem of melting a weighted combined aluminum-containing cylindrical deoxidizer in a protective shell in the melt and under asymmetric boundary conditions at the slag-metal interface. Such a problem refers to problems of heat conduction with moving phase boundaries. When solving such problems of mathematical physics, the computational costs for solving difference analogues of partial differential equations are decisive, which increase sharply with upscaling in the nodes of the computational grid, especially in two- and three-dimensional spaces. The use of an economical difference scheme of alternating directions in solving the problem of melting a weighted combined aluminum-containing cylindrical deoxidizer in a protective shell makes it possible to reduce the calculation time by an average of ten percent.

Keywords: economical difference scheme, alternating direction method, simulation of melting of an aluminum-containing deoxidizer.

Одним із рішень ресурсозбереження при розкисленні сталі алюмінієм є збільшення щільності алюмінієвої злитка шляхом вводу обважнювача і з одночасною ізоляцією його поверхні від впливу окислювального шлаку [1]. Задача плавлення такого обваженого комбінованого алюмомісткого розкислювача циліндричної форми в захисній оболонці в розплаві і за несиметричних граничних умов на міжфазній межі шлак-метал відноситься до задач теплопровідності з рухомими межами розподілу фаз. Процеси тепло- і масопереносу в системах з рухомими межами розділу фаз описуються нелінійними диференціальними рівняннями в частинних похідних. Область застосування аналітичних методів для дослідження такого роду процесів дуже обмежена. Тому найбільш ефективний розрахунок процесів переносу при зміні агрегатного стану пов'язаний із застосуванням чисельних методів [2]. Чисельне рішення крайових задач для звичайних диференціальних рівнянь і рівнянь в частинних похідних є однією з центральних проблем математичного моделювання в даній області. При виборі того чи іншого чисельного методу і алгоритму враховується

багато обставин, таких, як об'єм обчислень, необхідний обсяг оперативної пам'яті, порядок точності, стійкість по відношенню до погрешностей округлення і інші.

Проводячи обчислювальні експерименти з використанням класичних послідовних алгоритмів сіткових методів [3, - 5], було зроблено висновок, що при вирішенні подібних задач математичної фізики визначальними є обчислювальні витрати на рішення різницевих аналогів звичайних диференціальних рівнянь і рівнянь в частинних похідних, які різко зростають зі збільшенням вузлів розрахункової сітки. Тому питання їх ефективної реалізації є особливо актуальним.

Чисельне дослідження нестационарних процесів теплопереносу у дво- і тривимірних просторах принципово складніше, аніж рішення задач в одномірному випадку. При цьому сама побудова різницевих аналогів крайових задач не викликає утруднень [6, 7]. Так, наприклад, для двомірного рівняння теплопровідності

$$\frac{\partial t}{\partial \tau} = a \left(\frac{\partial^2 t}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 t}{\partial y^2} \right) \quad (1)$$

шляхом заміни кожної з похідних їхніми скінченно-різницевиими аналогами за шаблоном (рис. 1) можна легко одержати наступні апроксимації:

$$\frac{t_{i,j}^{n+1} - t_{i,j}^n}{\Delta \tau} = a \frac{t_{i-1,j}^n - 2t_{i,j}^n + t_{i+1,j}^n}{\Delta x^2} + a \frac{t_{i,j-1}^n - 2t_{i,j}^n + t_{i,j+1}^n}{\Delta y^2} \quad (2)$$

$$\frac{t_{i,j}^{n+1} - t_{i,j}^n}{\Delta \tau} = a \frac{t_{i-1,j}^{n+1} - 2t_{i,j}^{n+1} + t_{i+1,j}^{n+1}}{\Delta x^2} + a \frac{t_{i,j-1}^{n+1} - 2t_{i,j}^{n+1} + t_{i,j+1}^{n+1}}{\Delta y^2} \quad (3)$$

де $t_{i,j}^n$ – температура в точці з координатами (x_i, y_j) у момент часу τ_n ($x_i = i\Delta x$, $y_j = j\Delta y$, $\tau_n = n\Delta \tau$); Δy – крок за координатою y . Однак, об'єм обчислень, необхідних для реалізації різницевих схем (2), (3) істотно зростає в порівнянні з аналогічними одномірними задачами. У випадку явної схеми (2) це пов'язане з її умовною стійкістю та необхідністю, що впливає звідси, брати дуже малі значення кроку за часом. У випадку неявної схеми (3) зростання об'єму обчислень пов'язане з тим, що одержувана система рівнянь містить по 5 невідомих в кожному рівнянні. Тому для вирішення такої системи рівнянь, метод прогону неможливо застосувати й потрібно використовувати набагато більше трудомісткі методи (наприклад, метод Гауса). Доведено, що повний розрахунок за схемою (2) вимагає $\approx N^4$ дій, а за схемою (3) $\approx N^5$ дій, де N – число вузлів по кожній із просторових координат. У випадку тривимірних задач ці показники ще вище: $\approx N^5$ дій для явної схеми; $\approx N^8$ дій для неявної схеми. Таким чином, за об'ємами обчислень явна схема виявляється навіть вигідніше неявної. У той же час неявна схема має свою позитивну якість – вона абсолютно стійка.

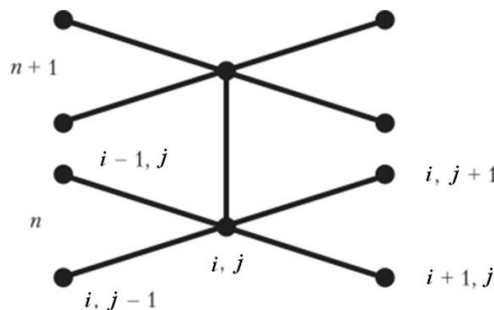

Рис.1. Шаблон скінченно-різницевої апроксимації

Виникає питання: чи можна побудувати схему, що поєднує кращі якості явної та неявної схем, тобто:

- 1) безумовно стійку, як неявна схема;
- 2) що вимагає переходу з прошарку на прошарок обчислювальних витрат, пропорційного числу вузлів сітки, як явна схема.

Скінченно-різницева схему називають економічною, якщо число виконуваних операцій пропорційно числу вузлів сітки. В даний час відома значна кількість економічних різницевоїх схем чисельного розв'язання багатовимірних задач математичної фізики, заснованих на розщепленні просторових диференціальних операторів за координатними напрямками та використання методу скалярного прогону вздовж цих напрямків [7]. Найбільше поширення з них одержали схеми, засновані на методі розщеплення. Розроблені ще наприкінці 50-х – на початку 60-х років академіком М. М. Яненко та його школою методи дробових кроків [8]. Однієї із кращих різницевоїх схем для рішення двовірних нестационарних задач теплопровідності є схема змінних напрямків або подовжньо-поперечна схема. Суть цієї схеми полягає в тому, що крок за часом $\Delta\tau$ ділиться на два півкроки, тобто перехід від моменту часу τ_n до моменту часу τ_{n+1} проводиться через проміжний часовий шар $\tau_{n+1/2} = \tau_n + \Delta\tau/2$. На першому півкроку друга похідна по одній з координат (наприклад, по y) апроксимується явно (з використанням температур на часовому шарі τ_n), а друга похідна по другій координаті – неявно (з використанням температур на напівцілому кроці $\tau_{n+1/2}$). На другому півкроку, навпаки, неявна апроксимація (з використанням температур на кроці τ_{n+1}) використовується тільки по напрямку y , а по напрямку x застосовується явна апроксимація (з використанням температур на кроці $\tau_{n+1/2}$).

Для нашої задачі схема методу змінних напрямків має вигляд:

Підсхема 1

$$\frac{t_{i,j}^{n+1/2} - t_{i,j}^n}{\Delta\tau/2} = a \frac{t_{i-1,j}^{n+1/2} - 2t_{i,j}^{n+1/2} + t_{i+1,j}^{n+1/2}}{\Delta x^2} + a \frac{t_{i,j-1}^n - 2t_{i,j}^n + t_{i,j+1}^n}{\Delta y^2} \quad (4)$$

Підсхема 2

$$\frac{t_{i,j}^{n+1} - t_{i,j}^{n+1/2}}{\Delta\tau/2} = a \frac{t_{i-1,j}^{n+1/2} - 2t_{i,j}^{n+1/2} + t_{i+1,j}^{n+1/2}}{\Delta x^2} + a \frac{t_{i,j-1}^{n+1} - 2t_{i,j}^{n+1} + t_{i,j+1}^{n+1}}{\Delta y^2} \quad (5)$$

$$i = 1, \dots, I - 1; j = 1, \dots, J - 1; n = 0, \dots, N - 1.$$

Різницева постановка крайових умов

$$t_{i,0}^n = \varphi_1(x_i, \tau_n); i = 0, \dots, I; j = 0; n = 0, \dots, N$$

$$t_{i,J}^n = \varphi_2(x_i, \tau_n); i = 0, \dots, I; j = J; n = 0, \dots, N$$

$$t_{0,j}^n = \varphi_3(y_j, \tau_n); i = 0; j = 0, \dots, J; n = 0, \dots, N$$

$$t_{I,j}^n = \varphi_4(y_j, \tau_n); i = I; j = 0, \dots, J; n = 0, \dots, N$$

Початкова умова

$$t_{i,j}^0 = \psi(x_i, \tau_n); i = 0, \dots, I; j = 0, \dots, J; n = 0$$

Різницева схема (4)-(5) безумовно стійка, вона сходиться зі швидкістю $O(\Delta x^2 + \Delta y^2 + \Delta\tau^2)$ [5 — 7].

У підсхемі 1 на першому дробовому кроці $\Delta\tau / 2$ апроксимація по x береться неявно, а по y явно.

Запишемо (4) у вигляді

$$A_i t_{i-1,j}^{n+1/2} - C_i t_{i,j}^{n+1/2} + B_i t_{i+1,j}^{n+1/2} = -F_i, \quad (6)$$

$$i = 1, \dots, I - 1; j = 0, \dots, J; n = 0, \dots, N - 1.$$

$$\text{де } A_i = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta x^2}; B_i = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta x^2}; C_i = 1 + \frac{a\Delta\tau}{\Delta x^2}; A_j = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta y^2}; B_j = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta y^2}; C_j = 1 + \frac{a\Delta\tau}{\Delta y^2};$$

$$F_i = A_j t_{i,j-1}^n - C_j t_{i,j}^n + B_j t_{i,j+1}^n.$$

СЛАР має тридіагональний вигляд і може бути вирішена за допомогою методу прогонки по осі x . За допомогою прогонів в кількості, що дорівнює числу $J - 1$, в напрямку змінної x

отримуємо розподіл сіткової функції $t_{i,j}^{n+1/2}$, $i = 1, \dots, I - 1$; $j = 1, \dots, J - 1$ на першому часовому напівпрошарку $\tau_{n+1/2} = \tau_n + \Delta\tau / 2$.

У підсхемі 2 апроксимація по y береться неявно на часовому прошарку $\tau_{n+1} = (n+1)\Delta\tau$, а по x – явно у момент часу $\tau_{n+1/2} = \tau_n + \Delta\tau/2$.

Запишемо (5) у вигляді

$$A_j t_{i,j-1}^{n+1} - C_j t_{i,j}^{n+1} + B_j t_{i,j+1}^{n+1} = -F_j, \quad (7)$$

$$j = 1, \dots, J - 1; i = 0, \dots, I; n = 0, \dots, N - 1.$$

$$\text{де } A_i = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta x^2}; B_i = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta x^2}; C_i = 1 + \frac{a\Delta\tau}{\Delta x^2}; A_j = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta y^2}; B_j = \frac{a\Delta\tau}{2\Delta y^2}; C_j = 1 + \frac{a\Delta\tau}{\Delta y^2};$$

$$F_j = A_i t_{i-1,j}^{n+1/2} - C_i t_{i,j}^{n+1/2} + B_i t_{i+1,j}^{n+1/2}.$$

СЛАР має тридіагональний вигляд и може бути вирішена за допомогою методу прогонки по осі y . За допомогою прогонів в кількості, що дорівнює числу $I - 1$, в напрямку змінної y отримуємо розподіл сіткової функції $t_{i,j}^{n+1}$, $i = 1, \dots, I - 1$; $j = 1, \dots, J - 1$ на другому часовому напівпрошарку $\tau_{n+1} = \tau_{n+1/2} + \Delta\tau/2$. Шаблон схеми змінних напрямків представлений на рисунку 2.

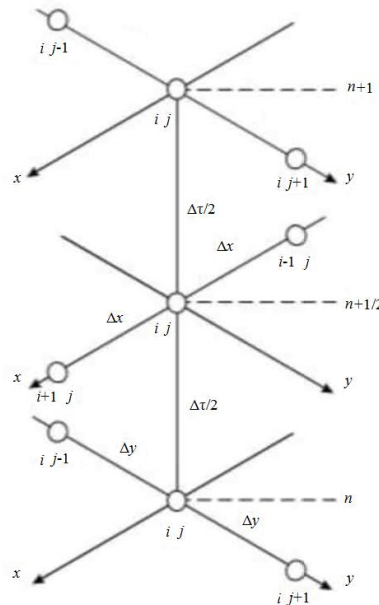

Рис. 2. Шаблон схеми змінних напрямків

Розрахунки плавлення обваженого комбінованого алюмомісткого розкислювача циліндричної форми в захисній оболонці в розплаві і за несиметричних граничних умов на міжфазній межі шлак-метал за класичною скінченно-різницевою схемою приведені в роботі [3]. Там же описані допущення, які приймалися при розрахунках, умови введення розкислювача та типи розкислювача в залежності від вмісту алюмінію. В цій роботі при таких же початкових даних проведені обчислювальні експерименти з використанням економічної різницевої схеми змінних напрямків. Це дозволило зменшити час виконання розрахунків в середньому на 10 відсотків, що є досить хорошим результатом.

Враховуючи особливості реалізації економічної різницевої схеми змінних напрямків при вирішенні задачі плавлення обваженого комбінованого алюмомісткого розкислювача циліндричної форми в захисній оболонці в розплаві і за несиметричних граничних умов на міжфазній межі шлак-метал, можливо досить суттєво зменшити обчислювальні витрати на рішення різницевих аналогів звичайних диференціальних рівнянь і рівнянь в частинних похідних. Результати обчислювальних експериментів дозволяють встановити раціональні режими введення такого розкислювача, що забезпечують найбільш сприятливі умови для їх плавлення в сталерозливному ковші в процесі випуску металу з кисневого конвертера.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко М.В., Павлюченков И.А. Раскисление металла с использованием алюминиевых стержней с защитным покрытием при внепечной доводке стали. *А.Ясауи атындыгы Халыкаралык казактурік университетінін хабаршысы*. 2008. № 1. С. 61-65.
2. Молекулярно-радиационная теория и методы расчета тепло- и массообмена / Никитенко Н.И., Снежкин Ю.Ф., Сороковая Н.Н., Кольчик Ю.Н. Киев: Наукова думка, 2014. 743 с.
3. Волошин Р.В., Бабенко М.В. Математическая модель плавления утяжеленного комбинированного алюмосодержащего раскислителя цилиндрической формы в защитной оболочке. *Математичне моделювання*. 2015. №1(32). С. 33-35.
4. Волошин Р.В., Бабенко М.В., Жульковский О.А., Жульковская И.И., Дегтяренко Я.О. Алгоритм расчета плавления утяжеленного комбинированного алюмосодержащего раскислителя цилиндрической формы в защитной оболочке. *Математичне моделювання*. 2016. №2(35), С. 39-42.
5. Волошин Р.В., Бабенко М.В., Кривошеев Г.А. Обґрунтування вибору чисельного методу, для вирішення завдання плавлення комбінованого алюмовміського розкислювача циліндричної форми, з обважнювачем, в захисній оболонці. *Математичне моделювання*. 2018. № 1(38). С. 35-40.
6. Огурцов А.П., Мамаев Л.М., Каримов И.К. Математические методы и модели в расчетах на ЭВМ. Киев: ИСМО, 1997. 192 с.
7. Пирумов У.Г. Численные методы. Москва: Издательство Юрайт, 2015. 421 с.
8. Яненко Н.Н. Метод дробных шагов решения задач математической физики. Новосибирск: «Наука», 1967. 197 с.

УДК 621.382,2,3:543

*Віктор Багрій, Алік Трикіло,
Руслан Волошин, Фелікс Жюдіт
(Кам'янське, Україна)*

**МІКРОПРОЦЕСОРНА СИСТЕМА ОБРОБКИ ХРОМАТОГРАФІЧНИХ СИГНАЛІВ
НА БАЗІ ЦИФРОВОГО МОДИФІКОВАНОГО ФІЛЬТРУ**

Інформаційна технологія обробки хроматографічних сигналів включає раціональне співвідношення між програмної та апаратної реалізацією, яке визначається типом хроматографа, ПК і досягнутим технічним рівнем розробки інтерфейсу. Запропоновано апаратна частина зв'язку сигналу детектора з ПК за допомогою інтерфейсу RS-2320, узгодження рівнів для передачі 18 біт інформації по послідовному інтерфейсу в ПК і 6-бітового слова управління з ПК.

Ключові слова: *хроматографія, обробка сигналів, мікропроцесорна система, цифрові фільтри.*

Information technology for processing chromatographic signals includes a rational relationship between software and hardware implementation, which is determined by the type of chromatograph, PC and the achieved technical level of interface development. The hardware part of the detector signal communication with the PC using the RS-2320 interface, level matching for the transmission of 18 bits of information via the serial interface to the PC and a 6-bit control word from the PC is proposed.

Keywords: *chromatography, signal processing, microprocessor system, digital filters.*

Метод хроматографії був вперше застосований російським ученим-ботаніком Михайлом Семеновичем Цвітом в 1900 році. Він використовував колонку, заповнену карбонатом

кальцію, для поділу пігментів рослинного походження. Перше повідомлення про розробку методу хроматографії було зроблено Цвітом 30 грудня 1901 на XI з'їзді натуралістів і лікарів в С.-Петербурзі. Перша друкована робота по хроматографії була опублікована в 1903 році, в журналі Праці Варшавського товариства дослідників природи. Інформаційна технологія обробки хроматографічних сигналів включає раціональне співвідношення між програмної та апаратної реалізацією, яке визначається типом хроматографа, ПК і досягнутим технічним рівнем розробки інтерфейсу. Запропоновано апаратна частина зв'язку сигналу детектора з ПК за допомогою інтерфейсу RS-2320, узгодження рівнів для передачі 18 біт інформації по послідовному інтерфейсу в ПК і 6-бітового слова управління з ПК. Відповідно до завдання обробку хроматографічної інформації слід проводити на ПК, тобто необхідно забезпечити зв'язок вихідних сигналів хроматографа з комп'ютером. Підключення зовнішніх пристроїв до ПК здійснюється за допомогою інтерфейсів, кошти яких входять в базову конфігурацію комп'ютера. Інтерфейс являє собою сукупність уніфікованих апаратних, програмних і конструктивних засобів (Рис. 1) необхідних для реалізації взаємодії функціональних елементів у системах за умов, запропонованих стандартом і спрямованих на забезпечення інформаційної, електричної та конструктивної сумісності зазначених елементів [1-3].

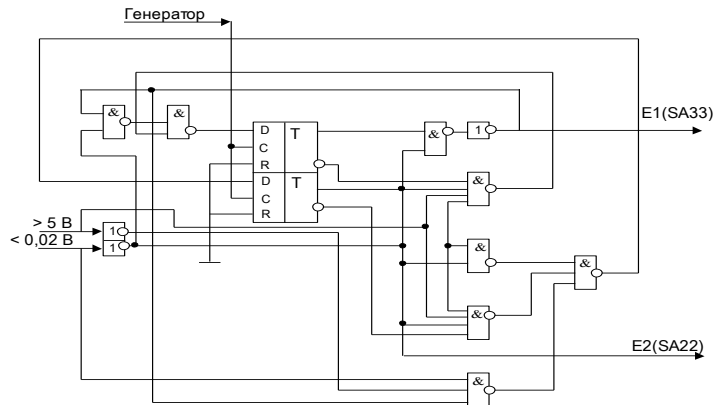

Рис. 1. Схема блоку автоматичної атенуації

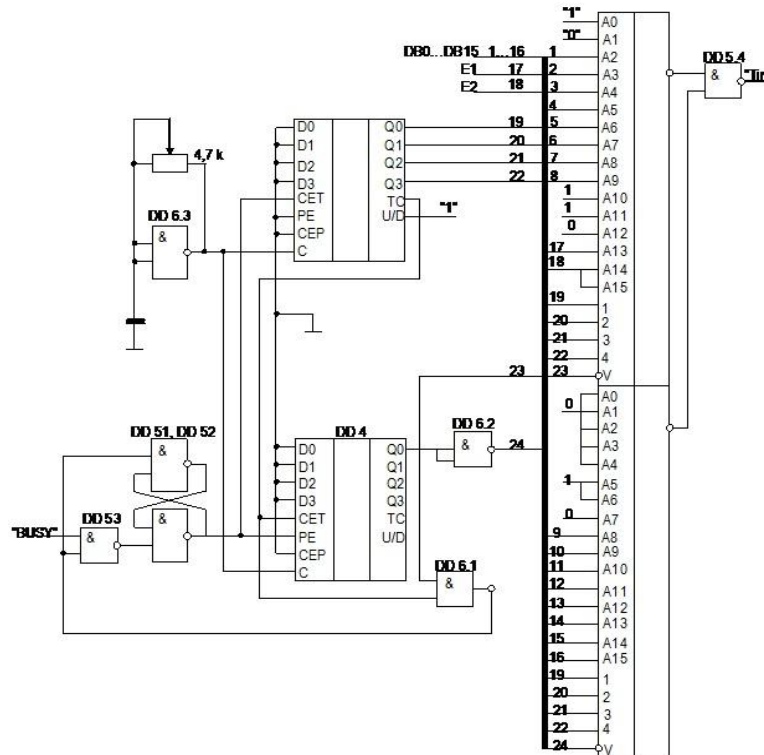

Рис. 2. Перетворення послідовного коду у форматі RS-232C (8 біт, 9600 біт/с, число стоп-біт – будь-яке без перевірки на парність

Як джерело інформації в проектованій електронній системі є сигнал детектора хроматографа (Рис. 2). Як зазначалося вище, в хроматографі ЛХМ-80 / 6 можуть використовуватися два види детекторів – ДТП і ДП, причому при аналізі послідовних кількостей органічних ЗВ перевага віддається останньому. Тому, у відповідності з характеристиками ЛХМ-80 / 6 (ДП), вхідний сигнал нашої системи має наступні параметри: межі зміни - 10^{-13} - 10^{-6} А оскільки напруга джерела живлення ДП складає 300В, то вихідний опір змінюється від $300/10^{-13} = 3 \cdot 10^{15}$ до $300/10^{-6} = 3 \cdot 10^8$ Ом; межа допустимого значення відносного середнього квадратичного відхилення висот піків в ізотермічному режимі не перевищує 1%, тобто з ймовірністю 0,9972 можна стверджувати, що відносна похибка вимірювання становить $\pm 3\%$, отже, рівень сигнал / шум - 30,458 дБ [4-6].

Таким чином, центральною частиною розроблюваної системи сполучення вихідного сигналу хроматографічного аналізатора з ПК є АЦП. Діапазони вхідних напруг для різних АЦП варіюють від 0-1В до 0-20В (можливість перетворення біполярного сигналу не враховується), а вхідних опорів - одиниці-десятки (рідше – сотні) кОм [6]. Тобто потрібно посилити вихідний сигнал ДП (перетворити з струму в напругу), а також забезпечити сумісність АЦП і ДП по вхідному і вихідному опорам. Покладемо виконання цієї функції на блок "Підсилювач". Динамічний діапазон сигналу ДП становить 10^7 , тому очевидно, що підібрати АЦП, що перекриває весь цей діапазон, буде дуже важко (знадобиться $24+6 \div 8$ розрядів ($\log_2 10^7 \approx 24$, $30,458/6,02 \approx 6$, плюс ще 1-2 розряду, враховують похибка диференціальної лінійності АЦП)), а по-друге, значення одиниці молодшого розряду АЦП в цьому випадку буде становити, наприклад, $U_{п.ш.}/(2^n-1) = 10/(2^{28}-1) \approx 37$ нВ і менше. Обмін інформацією між хроматографом ЛХМ-80 / 6 і ПК буде здійснюватися за допомогою інтерфейсу RS232C. Тому оцифрований сигнал ДП потрібно перетворити в послідовність певного числа біт зі стартовим і стоповим (одним або двома) бітами (можливе додавання біта парності). Можливо, для передачі одного слова потрібно кілька таких послідовностей (якщо розрядність АЦП буде більше 8). Виконання цих функцій покладемо на блок перетворення коду. З боку ПК буде потрібно реалізувати програмну частину проекту: зчитування даних з СОМ-порту комп'ютера, фільтрація сигналу, відображення останнього на екрані монітора в зручній для користувача формі (у вигляді осцилограм) і збереження даних на жорсткому диску для подальшої обробки, але вже у вторинному часу. Крім того, слід забезпечити автоматичну установку атенюатора, щоб значення подається аналогового напруги на АЦП не виходило за нижню і верхню межі.

Базова поставка хроматографа ЛХМ-80 / 6 не включає до складу автоматичний дозатор газоподібних або рідких проб. У той же час систему обробки даних (ПК) потрібно сповістити початку аналізу. Очевидно, що кнопка підтвердження початку аналізу повинна знаходитися в безпосередній близькості від хроматографа, наприклад, на платі розроблювального пристрою (блок "Запуск"). Перед початком аналізу користувач встановлює прапор готовності в програмі обробки, доступ до зміни якого забороняється відразу ж після початку аналізу. За установці програмного прапора встановлюється в одиничний стан тригер готовності. При натисканні кнопки запуску після установки цього тригера розроблювальний пристрій починає передавати дані пристрою обробки (ПК). Час закінчення аналізу регулюється програмою обробки: потрібно передбачити закінчення аналізу після закінчення часу аналізу, а також аварійний зупинок аналізу [7, 8].

Запропоновано апаратна частина зв'язку сигналу детектора з ПК за допомогою інтерфейсу RS-2320, узгодження рівнів для передачі 18 біт інформації по послідовному інтерфейсу в ПК і 6-бітового слова управління з ПК.

Встановлено також, що застосування фільтрів для первинної обробки сигналу з нелінійної ФЧХ призводить до різного затримання піків різної ширини і спотворення їх форми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Айвазов Б.В. Введение в хроматографию. Москва: Высш.шк., 1983. С. 8-18, 48-68, 88-233.
2. Крешков А.П. Основы аналитической химии. Теоретические основы. Качественный анализ, книга первая, изд. 4-е, перераб. Москва: «Химия», 1976. С. 119-125.
3. Сакодынский К.И., Орехов Б.И. Хроматография в науке и технике. Москва: Знание, 1982. С. 3-20, 28-38, 58-59.
4. Фритц Дж., Гьерзе Д.Г., Поланд К. Ионная хроматография: Пер. с англ. / Под ред. В.Г.Березкина. Москва: Мир, 1984. 224 с.
5. Шпигун О.А., Золотое Ю.Л. / Зав. лаб., 1982, т. 48, №9, с. 4.
6. Беленький Б.Г., Виленчик Л. З. Хроматография полимеров. Москва: Химия, 1978. 344 с.
7. Бойко В.І. Стохастика електронних систем. Київ, 2007. 380 с.
8. Сергиенко А.Б. Цифровая обработка сигналов. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 603 с.

УДК 004.056.53

Дамиржон Жабборзода
(Ташкент, Узбекистан)

ТЕХНОЛОГИЯ WEBRTC – ОСОБЕННОСТИ, ПРИМЕНЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Данный тезис посвящен рассмотрению одной из важнейших современных технологий коммуникации в режиме реального времени WebRTC, которая обеспечивает одно ранговую связь из браузера (или другого поддерживающего ее приложения) и относится к технологиям потоковой передачи медиа файлов (аудио и видео) и обмена данными в режиме реального времени. В частности, представлены основные этапы процесса потоковой передачи данных, кратко рассмотрена история развития технологий потоковой передачи данных с позиции появления и развития наиболее известных в настоящее время протоколов потоковой передачи данных (RTMP, RTSP, HLS, SRT, MPEG-DASH).

Ключевые слова: одно ранговое соединение, стриминговые протоколы, видеоконференцсвязь, веб-коммуникация, потоковое видеовещание.

This thesis is devoted to the consideration of one of the most important modern real-time communication technologies WebRTC, which provides peer-to-peer communication from a browser (or other applications that supports it) and refers to technologies for streaming media files (audio and video) and real-time data exchanging. The main stages of the data streaming process are presented, the history of the development of streaming data transfer technologies is briefly considered from the point of view of the emergence and development of the currently most well-known streaming data transfer protocols (RTMP, RTSP, HLS, SRT, MPEG-DASH).

Keywords: peer-to-peer connection, streaming protocols, video conferencing, web communication, video streaming.

В настоящее время технологии потоковой передачи видео- и аудиоданных настолько широко распространены, что сложно представить сферу жизни человека, в которой бы они не применялись. Так, очевидной сферой применения технологий потоковой передачи медиа данных в режиме реального времени, в том WebRTC, является проведение онлайн-совещаний, рабочих собраний и вебинаров, популярность которых в целом увеличивается с каждым годом. В то же время за последние два года эти технологии стали применяться в таких новых областях, как телемедицина [1], дистанционные занятия [2], онлайн музыкальные концерты [3] и кинотеатры [4], что было спровоцировано условиями, связанными с COVID-19].

В общем случае в процессе потоковой передачи видеоданных в режиме реального времени (live streaming) происходят последовательные этапы: захват изображения камерой, кодирование данных с помощью энкодера, передача этих данных на сервер для обработки, транскодирование данных (при передаче данных с адаптивным битрейтом) и «упаковка» их в контейнеры (определение формата файла), доставка контента конечному пользователю (в том числе с использованием CDN, content delivery network, от англ. сеть доставки содержимого), декодирование данных, воспроизведение видео на устройстве конечного пользователя [5]. При этом видео может как сопровождаться аудиоданными, так и не сопровождаться.

Любой видеофайл описывается видеокодеком (например, H.264, HEVC, VP9, AV1), аудиокодеком (например, MP3, OPUS, AAC) и контейнером (например, MP4, MOV, WebM). Аудио- и видеокодеки предназначены для кодирования исходных файлов с целью их сжатия, а также декодирования видеофайлов для воспроизведения. Сегодня для потоковой передачи медиа данных лучшим видеокодеком считается H.264, а лучшим аудиокодеком – AAC.

Под «контейнером» понимается хранилище содержимого (видеофайла, аудиофайла, служебной и дополнительной текстовой информации, например, название файла, дата создания, устройство, на которое было записано видео и др.), которое более привычно называется «формат файла». Служебная информация, которую содержит контейнер, позволяет определить совместимость видеофайла с видеопроигрывателем и/или кодеком. Наиболее универсальным и подходящим для потоковой передачи медиа данных контейнером является MP4, известный также как MPEG4.

Протоколы потоковой передачи данных

Одним из важнейших элементов потоковой передачи медиа данных, в частности видео, является стриминговый протокол – протокол потоковой передачи данных, который по сути является набором соглашений, обеспечивающих передачу данных через интернет.

В настоящее время наиболее известными протоколами потоковой передачи данных являются:

- RTMP (Real-Time Messaging Protocol),
- RTSP (Real-Time Streaming Protocol),
- HLS (HTTP Live Streaming),
- WebRTC (Web Real-Time Communication),
- SRT (Secure Reliable Transport),
- MPEG-DASH (Dynamic Adaptive Streaming over HTTP).

Становление и историю развития технологий потоковой передачи данных связывают с появлением протоколов RTMP (работающего поверх TCP) и RTSP (работающего как поверх TCP, так и UDP), а также Adobe Flash Player в конце XX века. Так, в то время основной способ передачи потоковых данных пользователю в режиме реального времени включал использование протокола RTMP для передачи видеофайла на выделенный медиа сервер, а затем тот же протокол использовался для передачи видеофайла с медиа сервера на видеоплеер Flash. И хотя, Flash Player уже полностью утратил свою актуальности и Flash-контент окончательно перестал поддерживаться всеми браузерами, протоколы RTMP и RTSP все еще находят применение. Так, например, протокол RTMP и его безопасная версия RTMPS применяются для передачи медиа данных на сервер видео хостингом YouTube; а протокол RTSP используется в системах замкнутого телевидения CCTV и IP камерах.

В 2009 году корпорация Apple анонсировала протокол HLS, основанный на HTTP и использующий TCP. Протокол HLS позволил осуществлять потоковую передачу файлов с адаптивным битрейтом с использованием веб-сервера. Фактически данный протокол был разработан и представлен как замена протокола RTMP, поскольку корпорация Apple отказалась от технологии Flash, что в итоге и стало одной из причин снижения популярности протокола RTMP. Вместе с тем в настоящее время обычно данный протокол используется для доставки потоковых данных от сервера конечному пользователю на видеоплеер HTML5, а в комбинации с протоколом RTMP (при использовании последнего для передачи данных на сервер) дает наименьшую задержку.

В качестве независимого от поставщика протокола передачи данных с адаптивным битрейтом в 2012 году был представлен новый протокол MPEG-DASH, который работает почти также как HLS. Оба этих протокола обеспечивают наилучшее возможное качество видео пользователям, но характеризуются высокой временной задержкой по сравнению RTMP, SRT и WebRTC.

Протокол STR, наряду с WebRTC, считается будущим индустрии потоковой передачи данных в режиме реального времени. Протокол SRT, основанный на UDP и использующий AES-256 шифрование, был выпущен компанией Haivision в 2013 году как альтернатива RTMP. Основными отличиями протокола SRT являются открытый исходный код, высокая скорость передачи данных и эффективность передачи данных по сетям с изменяющимся (непредсказуемым) поведением. В настоящее время данный протокол используется и продвигается членами альянса SRT Alliance (в их числе Haivision, Avid, Microsoft, Telestream и др.).

Технология WebRTC

WebRTC – проект с открытым исходным кодом, который по сути представляет собой технологию, объединяющую набор стандартов, протоколов и программных интерфейсов (API), которая позволяет передавать потоковые видео- и аудиоданные от одного браузера к другому (или между поддерживающими WebRTC приложениями) в режиме реального времени без установки дополнительных плагинов или иных сторонних расширений [7].

Таким образом, WebRTC, используя JavaScript API и HTML5, реализует одно ранговую (или пиринговую, peer-to-peer, точка-точка) связь через браузер [8].

Стандарт WebRTC был разработан организацией Internet Engineering Task Force и консорциумом World Wide Web [9]. В качестве основы для разработки WebRTC был взят фундамент, заложенный на ранних этапах разработки VoIP технологии передачи голоса через интернет по протоколу IP [10].

Впервые технология WebRTC была анонсирована корпорацией Google в мае 2011 года. В 2013 году после масштабной работы состоялся первый кросс-браузерный видео звонок между Chrome и Firefox с использованием аудиокодека Opus, видеокодека VP8, транспортного протокола DTLS-SRTP для шифрования и протокола ICE для работы в сети. Подобный успех спровоцировал большой интерес со стороны разработчиков в технологии WebRTC, что привело к тому, что сегодня WebRTC в разной степени доступна для видео звонков в Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera, Safari, Microsoft Edge, Android, iOS.

Технология WebRTC имеет открытую спецификацию, пройдя все стадии согласования, которой, 26 января 2021 года WebRTC была получена рекомендация W3C (веб-стандарт).

Принцип работы WebRTC схематично представлен на рисунке 1 и заключается в следующем. На первом этапе осуществляется организация соединения точек А и Б. Для этого сначала устанавливается логическое соединение, т.е. описываются параметры аудио- и видеоданных для согласования их передачи. Логическое соединение реализуется посредством сигнального сервера по сигнальному механизму с использованием протокола SDP (Session Description Protocol) [11].

Далее устанавливается физическое соединение, то есть описывается путь передачи данных между точками А и Б. Для этого для точек, находящихся не в одной сети, используется механизм ICE (Interactive Connection Establishment) посредством STUN (Session Traversal Utilities for NAT) или TURN (Traversal Using Relay NAT) сервера, которые обеспечивают обход NAT [12]. При этом формируются и передаются через сигнальный механизм ICE-кандидаты узлов, представляющие собой адреса точек в сети (IP адрес, номер порта, транспортный протокол). Вместе с тем TURN сервер также может организовать связь «клиент-сервер-клиент», при невозможности выполнения одно рангового соединения.

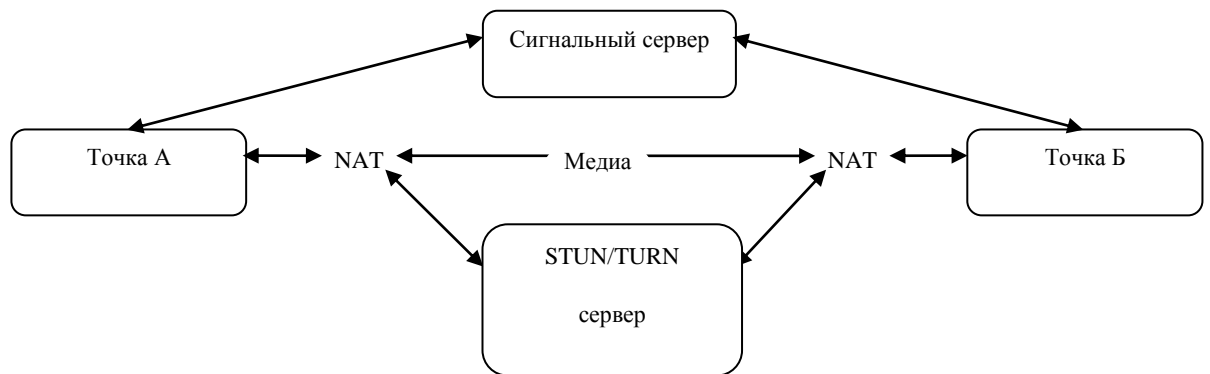

Рис. 1. Принцип функционирования технологии WebRTC

На втором этапе реализуется потоковая передача медиа (аудио- и видеоданных) напрямую между точками А и Б с использованием протокола DTLS-SRTP. При этом обычно потоковая передача аудиоданных осуществляется с использованием кодека Opus, а потоковая передача видеоданных – с использованием кодека H.264. Аудио- и видеоданные передаются в медиа потоке, внутри которого всегда являются синхронизированными.

Заключение

В работе рассмотрены основы организации потоковой передачи медиа данных, показаны основные исторические этапы развития наиболее распространенных протоколов передачи медиа данных RTMP, RTSP, HLS, SRT, MPEG-DASH, а также отражена информация об их применении в настоящее время.

Вместе с тем, наряду с зарекомендовавшими себя в этой сфере решениями, рассмотрена перспективная технология WebRTC, обеспечивающая одно ранговое соединение между браузерами или другими поддерживающими ее приложениями. Исходя из основных достоинств технологии WebRTC, которые состоят в низкой задержке передачи данных (до 0,5 с), поддержке технологии всеми популярными браузерами и мобильными устройствами, а также в простоте использования, можно сделать вывод о высокой конкурентоспособности данной технологии. Тем не менее, в рамках технологии WebRTC пока не решены проблемы масштабирования при необходимости трансляции большому количеству пользователей.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Antunes M., Silva C., Barranca J. A telemedicine application using WebRTC, *Procedia Computer Science*, vol. 100, pp. 414-420, Oct. 2016, doi: 10.1016/j.procs.2016.09.177.
2. Мокроусов А.С. Разработка модуля на базе технологии WebRTC для ведения онлайн-занятий. *Материалы 58-й Международной научной студенческой конференции*. Новосибирск, 2020. С. 15.
3. Onderdijk K.E., Swarbrick D., Van Kerrebroeck B., Mantei M., Vuoskoski J.K., Maes P-J., Leman M. Livestream experiments: the role of COVID-19, agency, presence, and social context in facilitating social connectedness, *Frontiers in Psychology*, vol. 12, pp. 647929 (1-25), May 2021, doi: 10.3389/fpsyg.2021.647929.
4. Changsong W., Kerry L., Marta R.F. Film distribution by video streaming platforms across Southeast Asia during COVID-19, *Media, Culture & Society*, vol. 43(8), pp. 1542-1552, Sept 2021, doi: 10.1177/01634437211045350.
5. Sharrab Y.O., Sarhan N.J. Modeling and analysis of power consumption in live video streaming systems, *ACM Transactions on multimedia computing, communications, and applications*, vol. 13 (4), pp. 54:1-25, Sept 2017, doi: 10.1145/3115505.
6. Spilker H.S., Colbjornsen T. The dimensions of streaming: toward a typology of an evolving concept, *Media, Culture & Society*, vol. 42 (7-8), pp. 1210-1225, Feb 2020, doi: 10.1177/0163443720904587.

7. Nedberg L.O., Fosser E. Quality of experience of WebRTC based video communication, Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2016, 131 p.
8. Phankokkruad M., Jaturawat P. An evaluation of technical study and performance for real-time face detection using Web Real-Time Communication, 2015 International Conference on Computer, Communications, and Control Technology, Kuching, 2015, pp. 162-166, doi: 10.1109/I4CT.2015.7219558.
9. Jang-Jaccard J., Nepal S., Celler B., Yan B. WebRTC-based video conferencing service for telehealth, Computing, vol. 98 (1–2), pp. 169–193, Sept 2016, doi: 10.1007/s00607-014-0429-2.
10. Badach A. WebRTC - Web Real-Time Communication, In book: Protokolle und Dienste der Informationstechnologie, Kissing: WEKA Media, 2013, pp. 1-17, doi: 10.13140/RG.2.1.4791.9845.
11. Edan N.M., Al-Sherbaz A., Turner S. WebNSM: a novel scalable WebRTC signalling mechanism for many-to-many video conferencing, 2017 IEEE 3rd International Conference on Collaboration and Internet Computing, San Jose, 2017, pp. 27-33, doi: 10.1109/CIC.2017.00015.
12. Гриценко А.В. Соединение «серых» компьютеров при симметричном NAT, Молодой исследователь Дона, № 5(8), С. 37-41, 2017.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

УДК 796.42

*Наталя Мірошникова, Наталія Кривобогова, Михайло Хатінов
(Сєверодонецьк, Україна)*

**ОЗДОРОВЧІ ХОДЬБА ТА БІГ – УНІВЕРСАЛЬНІ ЗАСОБИ
РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ**

У статті було розглянуто питання залежності здоров'я людини від впливу оздоровчої ходьби і бігу, надано практичні рекомендації провідних фахівців в цій області. Розкрито три напрямки вибору дозування бігових навантажень. Виділено основні мотивації людей середнього віку до занять оздоровчим бігом. Було проаналізовано режими бігу з різною частотою і швидкістю, а саме їх позитивний вплив на організм.

Ключові слова: оздоровча ходьба, біг, стан здоров'я, ЧСС, швидкість, фізична підготовка.

The article deals with the issue of the dependence of human health on the impact of wellness walking and running, and provides practical recommendations from leading experts in this field. Three directions of choosing the dosage of running loads are disclosed. The main motivations of middle-aged people to exercise are highlighted. Running modes with different frequency and speed were analyzed, namely their positive effect on the body.

Key words: wellness walking, jogging, health status, heart rate, speed, fitness

Вступ. Оздоровча ходьба і біг є одним з чинників здорового способу життя. Останнім часом фіксується погіршення тану здоров'я підростаючого покоління. Все це призводить до різноманітних захворювань. Більше двох з половиною тисячі років тому на величезній скелі в Елладі були висічені слова: “якщо хочеш бути сильним – бігай, хочеш бути гарним – бігай, хочеш бети розумним – бігай!”. Через п'ятсот років Горацій писав: “Якщо не бігаєш, коли здоровий, будеш бігати коли занедужаєш!”.

Нині актуальність цих висловлень зросла незмірно. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я поняття “ здоров'я” означає відсутність хвороб у поєднанні з повним фізичним, психічним і соціальним благополуччям. Оздоровча ходьба і біг можуть вирішити завдання профілактики захворювання, тобто забезпечити фізичне благополуччя. Статистика показує, що близько 50% людей умирають від ішемічної хвороби серця, 20% – від раку. Більше 80% дорослих людей мають болісні відчуття у спині. Незалежно від віку й стану здоров'я повільна ходьба, біг може повернути людині неоціненний дарунок – відмінний фізичний і психічний стан.

Найсприятливіший вплив на здоров'я має біг. Він справляє різнобічний фізіологічний вплив на всі системи організму. Біг є природним руховим актом, що супроводжує людину протягом усього її розвитку. Він з усіх видів спорту має найбільший сприятливий вплив на серцево-судинну систему в цілому, при ньому зростає життєва ємність легень, покращується обмін речовин, вдосконалюється робота м'язової системи, активізується діяльність нервової системи й ендокринного апарату. В результаті підвищується працездатність організму, його опірність до несприятливого впливу зовнішнього середовища. Люди, які ведуть малорухливий спосіб життя, частіше хворіють на гіпертонічну хворобу, атеросклероз, цукровий діабет, схильні до ожиріння.

Біг – це всім відомий спосіб прискороного пересування, якнайдавніший вид змагань і спорту. Нас же у першу чергу він цікавить як один з кращих і універсальних видів фізкультури. Але до аеробіки відноситься не будь-який біг, а тільки той, який запускає і підтримує аеробний процес енергоосвіти.

Тому майже всі видовищні види бігу спортивно-змагання – спринт, естафети, біг з перешкодами на короткі і середні дистанції – це не аеробіка. Аеробіка в спортивному бігу – це, як мінімум, 10 км. і марафон. А у фізкультурі – це тривалий повільний джогинг або підтюпець по-російськи. Але це зовсім не означає, що швидкий біг для фізкультурних цілей даремний.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Аналізуючи літературні джерела та роботи фахівців у галузі оздоровчої ходьби та бігу, можна сказати, що оздоровчий біг є найбільш простим і доступним (у технічному відношенні) видом циклічних вправ (до них відносять біг, спортивну ходьбу, плавання і т.п.), а тому і наймасовішим. За найскромнішими підрахунками, біг як оздоровчий засіб використовують більше 100 млн. людей середнього і літнього віку нашої планети. Найбільш сильним стимулом для занять бігом є саме задоволення, величезне відчуття радості, яке він приносить. В більшості випадків припиняють заняття ті люди, які в результаті неправильного тренування не змогли випробувати ці відчуття.

Коли популярність бігу і бігу підтюпцем досягла піку в середині 70-х років, багато людей говорили про відчуття ейфорії, яке вони випробовували під час занять. Це відчуття, яке відоме як “кайф” бігуна, могло бути коротким, а бувало, тривало до декількох днів. Такі відчуття характерні не тільки для бігунів.

Багато людей, що регулярно займаються іншими енергійними видами спорту, розповідають про аналогічні відчуття. Вони відчують себе щасливішими, спокійнішими, готовими до дозволу життєвих труднощів і ясніше мислять.

Біг не тільки один з найефективніших видів фізкультури, але і один з найдоступніших. Бігати, на відміну від ходьби на лижах або їзди на велосипеді, можна і взимку і літом майже скрізь і в будь-яку погоду. Потрібно тільки одягатися відповідним чином. Хоча деякі фанати навіть взимку в одних трусах бігають. Звичайним же людям в звичайних умовах можна обійтися звичайним одягом і взуттям.

Мета дослідження. Сприяти профілактиці захворювань шляхом використання універсальних засобів: оздоровчої ходьби та бігу.

Методи дослідження. Аналіз науково – методичної літератури методи дослідження фізичного розвитку та фізичної працездатності.

Завдання дослідження: узагальнити основні тенденції техніки оздоровчої ходьби та бігу, визначити особливості тренувального процесу.

Результати дослідження та їх обговорення.

Найбільш доступна вправа – ходьба. Ходьба – складний поєднаний рух, у якому бере участь приблизно 56% всіх м'язів тіла одночасно, причому найбільш масивні м'язи ніг. Ця робота не вимагає великої витрати нервових сил. Ходьба задовольняє природну потребу дитини у русі. А для людей старшого віку ходьба служить засобом профілактики серцево-судинної патології. Пам'ятайте, ходьба принесе найбільшу користь, коли ви зумієте сформуванати у себе позитивну установку на виконання цієї вправи, якщо будете виконувати її свідомо. Всі навколо вас кудись йдуть. Але ви не просто йдете, ви тренуетесь. Ви розправили плечі, трохи підняли голову, крокуєте бадьоро і пружно. Ви відчуваєте задоволення від руху, відзначаєте, що з кожним днем ваша хода стає більш легкою. Якщо ви відчуваєте, що достатньо зміцніли, займаючись оздоровчою ходьбою, переходьте до бігу. Бігом є найбільш простим і доступним (у технічному відношенні) видом циклічних вправ, а тому наймасовішим. По підрахунках, біг як оздоровчий засіб використовують більш 100 млн. людей середнього й літнього віку нашої планети.

Для посилення популяризації занять оздоровчим бігом необхідно глибше усвідомити психологію людини, що бігає, і мотиви, які нею керують. Основні мотивації людей середнього віку до занять оздоровчим бігом: зміцнення здоров'я й профілактика захворювань; підвищення працездатності; задоволення від самого процесу перегонів; прагнення поліпшити свої результати у бізі (спортивна мотивація); дань моді на біг (естетична мотивація); прагнення до спілкування; прагнення пізнати свій організм, свої

можливості; мотивація творчості, мотивація виховання й зміцнення людини ("сімейний" біг); випадкові мотивації.

Однак на думку багатьох фахівців найбільш сильним стимулом для занять є саме задоволення величезне почуття радості, що приносить біг. Згідно з даними К.Купера, отриманими у Далаському центрі аеробіки, більшість людей, що пробігають за тренування 5 км відчувають стан ейфорії під час і після закінчення фізичного навантаження, що є провідною мотивацією для занять оздоровчим бігом [1]. Завдяки активізації жирового обміну біг є ефективним засобом нормалізації маси тілі. Дуже ефективною у цьому плані може бути й швидка ходьба (1 година на день). Таким чином, позитивні зміни в результаті занять оздоровчим бігом сприяють зміцненню опірності організму дії несприятливих чинників довкілля. Спеціальний ефект бігового тренування полягає в підвищенні функціональних можливостей серцевосудинної системи й аеробної продуктивності організму. Підвищення функціональних можливостей виявляється, насамперед, у збільшенні скорочувальної й "насосної" функції серця, росту фізичної працездатності.

У наш час поширені такі три напрямки вибору дозування бігових навантажень. Перший напрямок – "задоволення – ефект". Під час фізичної роботи в різних тканинах нашого організму виділяються особливі гормони. Що одержали назву ендорфінів. Вони потрапляють у кров, частина з них досягає ЦНС і збуджує нервові центри, через що у людини виникає почуття радості й задоволення. Це почуття, однак не постійне. Навіть від бігу з невисокою швидкістю через якийсь час виникає стомлення з характерними для нього негативними емоціями, які підсилюються з підвищенням швидкості. Суть напрямку "задоволення – ефект", полягає в тому, щоб визначити оптимальний обсяг бігового навантаження і його інтенсивності на підставі наявності позитивних емоцій.

Використовуючи напрямок "задоволення – ефект", можна бути цілком певним у виключенні негативних ситуацій при заняттях оздоровчим бігом. Другий напрямок – біг з інтенсивністю, при якій пульс у тих, хто займається, становить 135-155 уд/хв., а тривалість навантаження передбачає наявність вираженого стомлення. Оздоровчий біг із зазначеною інтенсивністю дуже ефективний. За даними численних авторів, дозування в три заняття на тиждень, у кожному з яких виконується по 10-15 хв, безперервного бігового навантаження, стає на перешкоді руйнуючій дії гіпокінезії на організм, підвищує рівень загарбування, нормалізує вагу. Виявляються при цьому й ознаки підвищення резервних можливостей. Однак цей ефект ще більше зростає при 4-разових заняттях на тиждень із 30-40- хвилинним безперервним біговим навантаженням. При такому режимі у тих, хто займається різного віку, включаючи 70-літніх ентузіастів, виявляються виразні ознаки збільшення резервних можливостей всіх параметрів дихальної функції, так само, як і поліпшення опірності організму стосовно перед патологічних чинників і розвитку атеросклерозу. Третій напрямок – впровадження в тренувальну програму бігових навантажень, що виконуються у ряді випадків з білямежовою і межовою інтенсивністю.

Фізичні навантаження відкривають природний канал спалювання зайвих калорій і нормалізують зміст "позаштатних" енергоносіїв. У цьому плані біг підтюпцем має свої переваги перед іншими видами фізичного навантаження. Він дозволяє домогтися розумного сполучення між навантаженням на серцево-судинну систему й спалюванням калорій, тобто, досить ефективно спалювати зайві калорії, не перевантажуючи (а точніше сказати - правильно завантажуючи) серцево-судинну систему.

Під час бігу підтюпцем витрата енергії становить для дорослої людини в середньому від 600 до 800 ккал/год. Чим більше вага бігуна, тим більше витрата енергії. Завдяки активізації жирового обміну біг є ефективним засобом нормалізації маси тіла. У людей, які регулярно займаються оздоровчим бігом, вага тіла близька до ідеальної, а зміст жиру в 1,5 рази менше, ніж у тих, що не бігають. Група американських вчених спостерігали жінок, маса тіла яких була в середньому на 80% більше норми. Протягом 2 місяців вони займалися оздоровчою ходьбою (по 2 години у день зі швидкістю 5 км/г) без обмеження харчового раціону. Після закінчення експерименту було відзначено зниження маси тіла в середньому з 100 кг до 93 кг.

Основним компонентом забезпечення високих спортивних результатів спортсменами є потенціал аеробної системи енергозабезпечення, а компонентами реалізації в змагальній діяльності – рівень підготовленості спортсмена у всіх видах підготовки (фізичній, техніко-тактичній, психологічній) [2]. На сьогоднішній день багато вчених у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що розвиток фізичних якостей ефективно впливає на якісне засвоєння рухових умінь і навичок, стверджують, що юні спортсмени з більш високим рівнем координаційної, швидкісно-силової підготовленості відрізняються високими спортивно-технічними показниками. На думку ряду авторів, виникає необхідність пошуку резервів, які дозволяють без значного збільшення обсягу тренувальних навантажень у відносно ранньому віці створити міцну базу фізичної підготовленості та необхідних рухових навичок, підвищити ефективність тренувального процесу [3, 4].

В результаті такого багатообразного впливу бігу на центральну нервову систему при регулярних багаторічних заняттях змінюється і тип особи бігуна, його психічний статус. Психологи вважають, що любителі оздоровчого бігу стають більш товариські, контактні, доброзичливі, мають вищу самооцінку і впевненість в своїх силах і можливостях. Конфліктні ситуації у бігунів виникають значно рідше і сприймаються набагато спокійніше; психологічний стрес або взагалі не розвивається, або ж вчасно нейтралізується, що є кращим засобом профілактики інфаркту міокарду. В результаті повноціннішого відпочинку центральної нервової системи підвищується не тільки фізична, але і розумова працездатність, творчі можливості людини. Багато учених відзначають підвищення творчої активності і плідності наукових досліджень після початку занять оздоровчим бігом (навіть у літньому віці). Заняття оздоровчим бігом роблять істотний позитивний вплив на систему кровообігу та імунітет.

Висновки. Позитивні зміни в результаті занять оздоровчою ходьбою і бігом сприяють зміцненню здоров'я та підвищенню опірності організму дії несприятливих чинників довкілля. Оздоровчі ходьба і біг набули слави засобів проти інфаркту, гіпертонії, атеросклерозу тощо. Вони є кращим природним транквілізаторами – більш дієвими, ніж лікарські препарати, вплив яких підсилюється дією гормонів гіпофіза (ендорфінів), що виділяються в кров при роботі на витривалість, ефективними засобами нормалізації маси тіла, вони також позитивно впливають на всі ланки опорно-рухового апарату, збільшують резерви серцево-судинної й дихальної систем, значно підвищують витривалість і працездатність.

Перспективи подальших досліджень передбачають дослідження передбачаються провести у напрямку вивчення інших проблем оздоровчих ходьби та бігу як універсальних засобів рухової активності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Петренко І.В., Бондар А.С. Роль спортивного потенціалу та способи його набуття. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків : ХДАФК, 2015. №6 (50). С. С. 40-43.
2. Ровный А. С., Ровный В. А. Текущий контроль функционального состояния спортсменов с учетом дневной периодичности функций. *Слобожанский науково-спортивний вісник*. Харків: ХДАФК, 2011. № 3. С. 106.
3. Дубенчук А. І. Волейбол: спортивні ігри в школі. Харків : Ранок, 2010. 112 с.
4. Глазирін І. Д., Артеменко Б. О. Зв'язок психофізіологічних та нейродинамічних функцій з техніко-тактичною підготовленістю волейболістів. *Педагогіка, психологія та медико-біол. пробл. фіз. виховання і спорту: зб. наук. праць*. 2013. № 6. С. 25–29.
5. Петренко І.В., Бондар А.С. Організаційна модель підготовки спортсменів. *Науковий часопис Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 2017. Вип. 3(84)17. С. 77-81.
6. Менеджмент особистості від А до Я : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Л. Лях ; авт.-кол.: З. П. Бондаренко, Т. В. Журавель, Т. Л. Лях та ін. Київ : Версо-04, 2012. 288 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ У СПОРТИВНИХ ІГРАХ: НА ПРИКЛАДІ БАДМІНТОНУ

Стаття присвячена особливостям підготовки спортивних суддів з бадмінтону в Україні, пошуку варіантів щодо удосконалення їх діяльності. Надані чіткі практичні рекомендації щодо використання спеціальних навиків та умінь для проведення, на відповідному рівні, спортивних змагань з бадмінтону.

Ключові слова: бадмінтон, спортивне суддівство, правила змагань.

Постановка наукової проблеми.

Зростаюча конкуренція у спорті вимагає нових прогресивних методик оцінки змагальної діяльності, що сприяють при найменших матеріальних витратах та мінімальному часі, якісно визначити переможця. Підготовка спортивних суддів з бадмінтону, здатного якісно оцінювати виступ спортсмена, – це складний багаторічний процес [7].

Згідно статті 41 Закону України про фізичну культуру і спорт – суддівство спортивних змагань здійснюється спортивними суддями – фізичними особами, які пройшли спеціальну підготовку і отримали відповідну кваліфікаційну категорію та уповноважені забезпечувати дотримання правил спортивних змагань, положень (регламентів) про змагання, а також забезпечувати достовірність зафіксованих результатів [3].

Основними причинами, як загальними, так і специфічними для кожного виду спорту, від вирішення яких залежить ефективність суддівства є: досконалість правил змагань, об'єктивність визначення переможців у видах спорту, порядок відбору та формування суддівських бригад, впровадження технічних засобів у практику суддівства, кваліфікація суддів, їх працездатність, моральні якості, система контролю над діями суддів та інших [1, 8].

Технічні офіційні особи відіграють центральну роль у контролі гри в бадмінтон на майданчику та забезпеченні чесної гри відповідно до Законів про бадмінтон та різних правил змагань [9, 10].

Успішне проведення турніру багато в чому визначається якістю роботи суддівської колегії цього турніру. Робота судді вимагає прояву цілого комплексу знань, умінь та навичок.

Найбільш важливими є:

- здатність швидко приймати рішення, спираючись на міцні знання правил та регламенту, а також на здоровий глузд;
- здатність підтримувати концентрацію уваги протягом турніру;
- уміння ефективно спілкуватися з гравцями та всіма особами, причетними до проведення турніру. Високий рівень розвитку комунікативних навичок – візитна картка гарного судді [5].

Суддівство в українському бадмінтоні у теперішній час знаходиться на стадії розвитку. Проблеми, з якими зустрічаються судді з бадмінтону, перекликаються з проблемами суддів і в інших видах спорту, але є і свої особливості, що витікають з самої гри. На рішення суддів та якість їхньої роботи впливають такі фактори як: обізнаність в правилах гри, досвід, незалежність рішень від суб'єктивних уподобань, наявність умов для розвитку і вдосконалення майстерності суддів, чітка робота федерації з організації змагань та ціла низка інших факторів [6].

В українському бадмінтоні дуже мало кваліфікованих суддів, тому на більшості турнірів в Україні роль суддів виконують вільні від змагань спортсмени. Але оскільки навіть спортсмени не в повній мірі знають правила гри, то і суддівство в Україні сильно відстає від європейського та світового рівня [4].

Мета дослідження – визначити напрями удосконалення підготовки суддів в бадмінтоні України.

Методи та організація дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення наукової та навчально-методичної літератури, Інтернет ресурсів.

Результати дослідження.

Основною проблемою суддівства є переривчастість самого процесу навчання та підготовки. На відміну від спортсменів, які регулярно тренуються, судді навчаються на короткострокових суддівських семінарах. Решту часу судді повинні підвищувати або підтримувати рівень своїй підготовленості самостійно [2].

Підвищення якості підготовки спортивних суддів з бадмінтону, ураховуючи комплексний підхід, що включає в себе:

- а) введення визначення індивідуальних характеристик кандидатів у суддівський корпус на рівні профорієнтації;
- б) здійснювати професійну діагностику діючих суддів на рівні перепідготовки;
- в) значна зміна у структурі та змісті теоретичного курсу суддівських семінарів;
- г) групова диференціація спортивних суддів і на її основі проводиться призначення суддів на змагання різного рівня;
- д) оперативний контроль за роботою суддів на змаганнях та цілеспрямована корекція у бік підвищення якості суддівства;
- е) використання програмно-діагностичних комплексів для підтримки навичок практичного суддівства в період відсутності змагань.

Виходячи з вимог до спортивних суддів, що все більше підвищуються, назріла необхідність професійної підготовки їх як фахівців у спільній ланці спеціалістів зі спорту. На нашу думку, одним із кроків у цьому напрямі має бути крок щодо вироблення стандарту до рівня підготовленості осіб, які вирішили стати суддями з бадмінтону, і, насамперед групи якостей, що має відобразити їхні знання, уміння та навички:

а) розуміти роль спорту у розвитку людини та підготовці фахівця; розуміти роль і місце бадмінтону у спортивній діяльності; знати вимоги до діяльності бадмінтоніста та тренувальному процесу при підготовці бадмінтоністів, навчання їх техніки та тактики гри в бадмінтон; знати еволюційний взаємозв'язок розвитку бадмінтону та правил змагань з бадмінтону; знати правила змагань з бадмінтону та методики їх застосування на практиці, постійно удосконалюючи свої кваліфікаційні знання, при виконанні суддівських обов'язків бути в охайній (встановленій) суддівській формі, не допускати неохайності в побуті; вміти суворо та об'єктивно застосовувати правила змагань з бадмінтону у змаганнях; вміти планувати, організувати та вести підготовку суддів з бадмінтону різної кваліфікації, передавати свої знання та досвід іншим суддям; мати навичку в суддівстві, що важливо, тому що у долі секунд доводиться ухвалювати суддівські рішення. Саме головне – суддя повинен безперервно, чесно, неупереджено, об'єктивно, чітко та правильно застосовуючи правила, оцінювати правильність чи неправильність дій гравців; вміти використовувати у своїй роботі дані наукових досліджень, передового досвіду, вивчати та аналізувати власний досвід роботи, брати активну участь у роботі суддівської колегії та пропаганді бадмінтону; для суддів, які поставили за мету стати «суддею міжнародної категорії», володіти іноземною (як правило, англійською) мовою;

б) вміти встановлювати відносини зі спортсменами, спортивними працівниками різних категорій, різними організаціями щодо вирішення професійних завдань; бути прикладом дисциплінованості, організованості та чіткості у ході проведення змагань;

в) володіти собою і не піддаватися поганим звичкам; володіти системою практичних умінь та навичок, що забезпечують збереження та зміцнення здоров'я, розвиток та вдосконалення фізичних здібностей та психічного стану.

Цей перелік вимог не слід розглядати як остаточний, він лише орієнтовний і, безумовно, може бути при необхідності доопрацьований, але ці вимоги охоплюють структуру діяльності судді за аналогією з компонентами структури діяльності тренера.

Висновки. 1. У вітчизняній та зарубіжній науковій, науково-методичній та іншій літературі з бадмінтону є багато корисних порад спортивним суддям. Однак посібників, що конкретизують та систематизують питання професійного відбору, організації та методики підготовки, контролю та оцінки ефективності роботи суддівських кадрів у бадмінтоні немає.

2. На рішення суддів та якість їхньої роботи впливають такі фактори як: обізнаність в правилах гри, досвід, незалежність рішень від суб'єктивних уподобань, наявність умов для розвитку і удосконалення майстерності суддів, чітка робота Федерації бадмінтону України з організації змагань та ціла низка інших факторів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бадмінтон: навчально-методичний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2017. 111 с.
2. Бадмінтон: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Київ: ФБУ, 2019. 126 с.
3. Верховна Рада України. Закон України про фізичну культуру і спорт (за станом на 02 липня 2020 р.). Київ: Парламентське вид-во, 1994. 30 с.
4. Горошко НІ. Організація змагань із бадмінтону : навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 109 с.
5. Ентифієв А. Особливості системи професійної підготовки суддів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. №15. С. 305-12.
6. Калякін АС, Білоус ОВ. Суддівство в українському бадмінтоні. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2018. № 4 (1280). С. 51.
7. Костюкевич ВМ. Організація і проведення змагань із спортивних ігор. Навч. посіб. Центр навчальної літератури; 2019. 216 с.
8. Платонов В.М. Сучасна система спортивного тренування. Київ: Перша друкарня, 2020. 704 с.
9. Всесвітня федерація бадмінтону (Badminton World Federation). URL: <http://www.bwfbadminton.com>
10. Федерація бадмінтону України (Ukrainian Badminton Federation). URL: <http://www.fbubadminton.org.ua>

METHODOLOGICAL APPROACHES IN TEACHING ENGLISH GRAMMAR

У статті обґрунтовуються різні методологічні підходи до навчання граматики англійської мови. Також пояснюється важливість вивчення граматики в удосконаленні володіння мовою.

Ключові слова: навчання граматики, методика навчання, дедуктивний підхід, індуктивний підхід, функціональна граматика, комунікативні ситуації.

Different methodological approaches in teaching English grammar are substantiated in the article. Importance of learning grammar for mastering a language is explained.

Key words: grammar teaching, teaching methodologies, deductive approach, inductive approach, functional grammar, communicative situations.

It's well-known that teaching students English grammar while they are studying the language as the second foreign one is essential for mastering a language. In fact, no other issue has so debated. There are a lot of differences concerning attitude to grammar teaching: differences between teaching methodologies, between approaches to teaching grammar, between instructors and types of learners. Obviously, that everyone involved in language teaching and learning has a definite opinion on.

A famous textbook writer Joseph Webbe claimed in 1622 that "no man can run speedily to the mark of language that is shackled with grammar precepts". He wrote that grammar could be picked up "through simply communicating by exercise of reading, writing, and speaking." A coursebook writer Tom Hutchinson wrote the following: "A sound knowledge of grammar is essential if pupils are going to use English creatively."

There are many arguments for putting grammar in the foreground in second language teaching [1]. Some of the most important are:

- The sentence-machine argument (When we discuss item-learning there is a limit to the number of items one can learn and we need to learn some patterns and rules (i.e. grammar) to enable us to generate sentences.)
- The fine-tuning argument (It is the case for the written language which needs to be more explicit and learning grammar makes the language more intelligible and appropriate.)
- The advance-organizer argument (Using the experience of some researchers and interacting naturally with native speakers, certain grammatical items are noticed and later paid more attention to influence leaning.)
- The discrete item argument (A discrete item is one of the grammar system units defined to focus a lesson or an exercise, e.g. the past simple, articles, pronouns, etc. Each discrete can be isolated from the language and then be slotted into a syllabus of other discrete item.)
- The rule-of-law argument (As grammar is a system of learnable rules it's viewed as transmission. Those who have knowledge of facts and rules transfer them to those who don't have ones. One of the alternatives is allowing learners to experience the language through communication.)
- The learner expectations argument (As a rule, most learners start language classes having fixed expectations from what they intend to do. These expectations may derive from the former classroom experience and should be taken into consideration and not ignored by the teacher.)

- The communication argument (It is Communicative Language Teaching. Communicative approach involves skills of using grammar and language vocabulary to achieve communicative goals.)

There are different approaches to teach grammar: deductive, inductive, functional-notional approach, teaching grammar in situational contexts.

A deductive approach starts with the presentation of a rule and is followed by examples in which the rule is applied. The grammar rule is presented and the learner engages with it through the study and manipulation of examples. Advantages of a deductive approach are the following. It gets straight to the point, and can therefore be time-saving. Many rules, especially rules of form, can be more simply and quickly explained than elicited from examples. This will allow more time for practice and application. It respects the intelligence and maturity of many students, and acknowledges the role of cognitive processes in language acquisition. It also confirms many students' expectations about classroom learning, particularly for those learners who have an analytical learning style. To conclude, it allows the teacher to deal with language points as they come up, rather than having to anticipate them and prepare for them in advance.

Many of the pros and cons of a rule-driven approach hinge on the quality of the actual rule explanation. This in turn depends on how user-friendly the rule is.

What makes a rule a good rule? Michael Swan, author of teachers' and students' grammars, offers the following criteria [3]:

- Truth: Rules should be true. While truthfulness may need to be compromised in the interests of clarity and simplicity, the rule must bear some resemblance to the reality it is describing.

- Limitation: Rules should show clearly what the limits are on the use of a given form.

- Clarity: Rules should be clear. Lack of clarity is often caused by ambiguity or obscure terminology.

- Simplicity: Rules should be simple. Lack of simplicity is caused by overburdening the rule with subcategories and sub-sub-categories in order to cover all possible instances and account for all possible exceptions.

- Familiarity: An explanation should try to make use of concepts already familiar to the learner. Few learners have specialized knowledge of grammar, although they may well be familiar with some basic terminology used to describe the grammar of their own language.

- Relevance: A rule should answer only those questions that the student needs answered. These questions may vary according to the mother tongue of the learner. [3]

As for inductive approach it's the rule-discovery path. Learners discover rules for themselves are more likely to fit their existing mental structures than rules they have been presented with. This in turn will make the rules more meaningful, memorable, and serviceable. The mental effort involved ensures a greater degree of cognitive depth which, again, ensures greater memorability. Besides, students are more actively involved in the learning process, rather than being simply passive recipients: they are therefore likely to be more attentive and more motivated. It is an approach which favors problem-solving abilities that it is particularly suitable for learners who like this kind of challenge. If the problem-solving is done collaboratively, and in the target language, learners get the opportunity for extra language practice. Working things out for themselves prepares students for greater self-reliance and is therefore conducive to learner autonomy.

To define functional-notional approach, it is "the method of language teaching categorized along with others under the rubric of a communicative approach. The method stresses a means of organizing a language syllabus. The emphasis is on breaking down the global concept of language into units of analysis in terms of communicative situations in which they are used." [2]

Mary Finocchiaro has placed the functional categories under five headings as noted below: personal, interpersonal, directive, referential, and imaginative. [2]

- Personal (Clarifying or arranging one's ideas; expressing one's thoughts or feelings: love, joy, pleasure, happiness, surprise, likes, satisfaction, disappointment, distress, pain, anger, fear, anxiety, etc and some everyday feelings of hunger, thirst, fatigue, sleepiness, cold, or warmth.)

- Interpersonal (Enabling us to establish and maintain desirable social and working relationships: greetings, introducing people to others, identifying oneself to others, expressing joy at another's success and concern for other people's welfare, extending and accepting invitations, refusing invitations politely or making alternative arrangements, making appointments for meetings, apologizing, indicating agreement or disagreement, receiving visitors and paying visits to others, offering food or drinks and accepting or declining politely, etc.)
- Directive (Attempting to influence the actions of others, accepting or refusing direction, making suggestions in which the speaker is included. making request, persuading someone to change his point of view, requesting and granting permission, asking for help and responding to a plea for help, warning someone, establishing guidelines and deadlines for the completion of actions, asking for directions or instructions.)
- Referential (Talking or reporting about things, actions, events, or people in the environment in the past or in the future; identifying items or people in the classroom, the school the home, the community; asking for a description of someone or something; defining something or a language item or asking for a definition; paraphrasing, summarizing, or translating; explaining or asking for explanations of how something works; comparing or contrasting things; discussing possibilities, probabilities, or capabilities of doing something; requesting or reporting facts about events or actions.)
- Imaginative (Discussions involving elements of creativity and artistic expression discussing a poem, a story, a piece of music, a play, a painting, a film, a TV program, etc.; expanding ideas suggested by other or by a piece of literature or reading material; creating rhymes, poetry, stories or plays; recombining familiar dialogs or passages creatively; suggesting original beginnings or endings to dialogs or stories.)

People who study and use a language are mainly interested in how they can do things with the language, how they can get attention to their problems and interests, influence their friends and colleagues and create a rich social life for themselves. They are only interested in the grammatical structure of the language as a means to getting things done.

The main objective of a functional grammar is to explain language in terms of what people do with it, how they use the language to live. It tries to do that by adopting more of a semantic and pragmatic orientation inside the grammar.

While discussing teaching grammar in situational contexts, we should mention that generative situation is a situation which the teacher sets up in the lesson in order to "generate" several sample sentences of a structure.

A situational context permits presentation of a wide range of language items. The situation serves as a means of contextualizing the language and this helps clarify its meaning. At the same time the generated examples provide the learners with data for induction of the rules of form. Students can be involved in the development of the presentation as well as in solving the grammar 'problem': this makes it less dry than a traditional grammar explanation. Moreover, the situation, if well chosen, is likely to be more memorable than a simple explanation.

Teaching grammar has been subjected to a tremendous change, particularly throughout the twentieth century. There has always been a development in thinking about the nature of language which has enabled people to see the point of the study and teaching of grammar. Also, there have been quite a number of adaptations of various methodologies of teaching grammar. This language component, grammar, has been always the center of pedagogical attention.

It is important to establish the fact that grammar can carry different interpretations and insights. As a consequence, each practitioner has his own point of view. This may mean simply teaching to a grammar syllabus without any references to grammar inside classrooms. Conversely, it may mean teaching to a communicative syllabus by doing communicative activities. According to Lindsay and Knight, "Grammar is the most important element of learning a language". [4] Expert opinions on how important grammar teaching is for learning and teaching language change regularly. Besides, it depends on learner types. It should be always taken into consideration.

REFERENCES

1. Scott Thornbury S. (1999). How to Teach Grammar. Pearson Education Limited.
2. Finocchiaro M., Brumfit C. (1983). The Functional-Notional Approach. New York, NY: Oxford University Press. P. 65-66.
3. Swan, M. (2005). Practical English Usage (New edition). Oxford: Oxford University Press. 688 p.
4. Lindsay C., Knight P. (2006). Learning and Teaching English: A Course for Teachers. Oxford: Oxford University Press. P. 10.

УДК 811.11

*Ірина Коляда
(Харків, Україна)*

THE DIVERSITY OF PHRASAL VERBS IN MODERN ENGLISH

Introduction. Just to start, we have to say what phrasal verbs are. According to the Wikipedia: “A phrasal verb is a verb that is made up of a main verb together with an adverb or a preposition, or both. Typically, their meaning is not obvious from the meanings of the individual words themselves. There are thousands of phrasal verbs, occurring frequently in English language. It is estimated that there are at least twenty-five thousand phrasal verbs in the English language.”

Aim. To provide the review of the educational materials in order to analyze phrasal verbs in English.

Materials and methods. The analysis of educational materials and modern phraseological dictionaries in the target field.

Results and discussion. It is essential to emphasize the fact that there are a lot of different phrasal verbs in English and they are essential to get the message across. As far as everyone knows, phrasal verbs are phrases that indicate actions. They are generally used in spoken English and informal texts.

While working on this article, we have come across phrasal verbs that have connection to lifestyle, animals, eating, appearance and feelings.

It is interesting to know that as in the Ukrainian language the prefix serves as a powerful tool for the formation of various verbs from the same root (walk, go out, come, go, go, etc.), so in English the same role is played by prepositions and adverbs.

The meanings of some phrasal verbs are intuitive, since they are easily deduced from its constituent elements: come back - to return, go away - to leave, stand up - to get up, and so on. Others are idiomatic in nature, and their meanings just need to be memorized separately, for example: take after - take an example, be like someone.

In combination with various elements, the main verb can acquire a variety of meanings, at first glance, little related to each other in meaning. For example:

look – дивитися, виглядати;

look for – шукати;

look after – піклуватися.

Phrasal verbs in English, the list of which we have prepared in this article, cannot be learned one by one. Speech consists of phrases, and there is little meaning in individual words. Therefore, it is easier and more effective to learn them inside the context.

All the most common phrasal verbs among those that we have analyzed, we have grouped in one table. The table 1 is called “The most common English phrasal verbs” and you can study it below.

Table 1. “The most common English phrasal verbs”

<i>PHRASAL VERBS</i>	<i>THE MEANING</i>
1. to look after	to take care of or be in charge of someone or something
2. to grow up	to become an adult
3. to look for	to try to notice\ find someone or something
4. to look forward to	to feel pleased and excited about something that is going to happen
5. to look up	to check a word\ phrase in a dictionary
6. to find out	to discover, especially where a thing or person is, either unexpectedly or by searching, or to discover where to get or how to achieve something
7. to get off a bus\ a tram	to leave a train, bus, or aircraft
8. to get on a bus\ a tram	to go onto a bus, train, aircraft, or boat
9. to speak up	to speak more loudly
10. to hold on	to wait
11. to get over something	become better after being ill, recover from being sick
12. to pass out	to faint, lose consciousness
13. to get rid of something	to remove something that you do not want any longer
14. to figure out	to understand\ find the answer
15. to show round / show around	to take somebody on a tour of a place
16. to calm down	to relax
17. to switch on	to make a machine or equipment work
18. to switch off	to stop a machine or equipment working
19. to come across	to meet or find somebody\something by chance
20. to wake up	to stop sleeping

Conclusions. To sum up, we have to say that in English, a phrasal verb is a phrase such as turn down or ran into which combines two or three words from different grammatical categories: a verb and a particle and/or a preposition together form a single semantic unit. Some phrasal verbs are easy to understand (for example sit down or come in). But most phrasal verbs are idiomatic, which means that there is no way to know what the verb and particle mean together by knowing what the verb and particle mean separately (for example call off or run out). This semantic unit cannot be understood based upon the meanings of the individual parts, but must be taken as a whole. In other words, the meaning is non-compositional and thus unpredictable. Phrasal verbs that include a preposition are known as prepositional verbs and phrasal verbs that include a particle are also known as particle verbs. Additional alternative terms for phrasal verb are compound verb, verb-adverb combination, verb-particle construction, two-part word/verb or three-part word/verb (depending on the number of particles) and multi-word verb.

REFERENCES

1. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови : навчально-практичний посібник. Харків : “Друкарня Мадрид”, 2017. 104 с.
2. Кацев А.М. Мовне табу і евфемія. Л., 1988. 80 с.

3. Гальперін І.О. Нариси з стилістики англійської мови. М., 1958. 459 с.
4. Allen I.L. Unkind words: Ethnic Labeling from Redskin to WASP - Berlin & Garvey, New York - Westport - London, 1990. P.164.
5. Longman Exams Dictionary. Harlow: Pearson Education Limited, 2006. 1832 p.
6. Electronic resource. URL: <https://skyeng.ru/articles/7-effektivnyh-sposobov-zapominaniya-anglijskih-slov>
7. Хачумян Т. І. Поняття «критичне мислення» та його сутність в психолого-педагогічній науці: зб. наук. пр. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2003. С. 171–177/
8. Beznosyuk A.A. New information technology education as a means to enhance teaching and learning. *Kyiv National Taras Shevchenko universytetimeni. Measuring and computing in technological processes*. 2011. №1. P. 267-270.
9. Golden Jaime. Development of Multimedia Tools to Teach a Second Language. URL: http://www.ehow.com/info_8010316_development-toolsteach-second-language.html.

УДК 811.111'255.4=161.2:791

Olesia Samokhval
(Vinnitsia, Ukraine)

TRANSLATION STRATEGIES USED IN FILM TRANSLATION

The article deals with the theoretical analysis of the concept of "translation strategy" based on scientific views and concepts of translation studies. The concept of "translation strategy of a movie dubbing" as a translator's activity program covering algorithms of translation actions aimed at solving linguistic and cultural problems of movie translation in order to achieve the set translation goals, has been clarified. It was determined that the main strategies of translation of cinematographic discourse are domestication, foreignization and universalization.

Keywords: *movie dubbing, film translation, translation strategy, domestication, foreignization, universalization.*

У статті уточнено поняття «перекладацька стратегія кінотексту» як програму діяльності перекладача, що охоплює алгоритми перекладацьких дій, які спрямовані на розв'язання лінгвокультурологічних проблем перекладу кінотексту задля досягнення поставлених перекладацьких цілей, а саме – створення адекватного кінотексту мовою перекладу, що відповідає тексту оригіналу в комунікативно-прагматичному плані. Визначено, що основними стратегіями перекладу кінематографічного дискурсу є доместифікація, форенізація та універсалізація.

Ключові слова: *кінопереклад, кінотекст, стратегія перекладу, доместифікація, форенізація, універсалізація.*

The background of the translation strategies` study of movie dubbing is the definition of the terminological basis, that is the main tool of scientific research and it contributes to the understanding of the concepts making up the constructive elements of the theory. Concerning that film translation is a special and relatively new kind of literary translation the study of its terminology is based on scientific views and basic concepts of translation studies. Terminological polysemy and synonymy in translation studies as a science significantly borrowed from other disciplines led to the ambiguous definition of the term "Translation Strategy". At the same time, the concept of "Translation strategy of the movie dubbing" needs to be clarified taking into account the peculiarities of the implementation of the English-language cinematographic discourse.

Analyzing the scientific works of many foreign and Ukrainian researchers (L. Venutti, H. Krings, T. Anrienko, V. Demetska, N. Krugla, O. Mazur and others), we can conclude that different researchers use variations of the term "translation strategy", namely such as "translation

strategy", "translator's strategy", "translator's behavior strategy during translation", "methods of depicting the translation process", "cognitive regulation of translation discourse".

Purpose of the research implies the formulation of the concept of "translation strategies of movie dubbing" that is based on scientific views and concepts of translation studies taking into account the specifics of film translation activity, as well as the definition of the main translation strategies within the limits of the English-language cinematographic discourse.

The American expert translator L. Venutti [7] notes that the term "strategy" is used in translation studies to denote a wide range of actions of the translator - from the selection of the text to the verification of the methods of reproducing language units. Therefore, the strategy is usually aimed at solving many translation problems.

The German linguist H. Krings is convinced that a translation strategy is a translator's conscious plan of the actions to solve a specific translation problem within a specific translation task [6].

Ukrainian researcher T. Andrienko considers translation strategy as a "cognitive regulation of translation discourse" [1]. The linguist notes that the strategy directs the activity of the translator in solving translation problems and investigates the cognitive-discursive mechanisms, conditions for the implementation of strategies as well as the tactics and methods of translation subordinate to them. These are aimed at transforming the concept of the source text for integration into a conceptual and linguistic picture of the world target language. The researcher is convinced that the strategy has an interactive nature and directs the translator's organization of the interaction between the author and the addressee of the message, combines procedural and productive aspects of translation, and is also included in the context of the activity subordinated to its goals and rules, manages lower-order translation actions in defining tactics and selection of translation techniques [1].

A. Pankova [5] considers the "translation strategy" is an algorithm of the translator's activity, that involves certain translation tactics and techniques in order to transform the concept of the source text for integration into the conceptual and linguistic picture of the world of the translation language.

L. Kolomiets [3] believes that the translation strategy as a program of translation activity formed on the basis of the translator's general approach to translation within a certain communicative situation of bilingual communication is determined by the specific features of this situation and the purpose of translation, and also outlines the nature of the translator's professional behavior within a certain communicative situation.

It is worth noting that the scientific views discussed above are based on the study of the peculiarities of literary translation and does not take into account the extralingual features of movie dubbing as a special type of translation activity. Therefore, in order to determine the translation strategies of the movie text, it is necessary to take into account the key aspects of the film translation activity.

When considering a movie dubbing as a translation of the language of the movie's characters, it is necessary to take into account such factors as prosody, time (timing), pragmatics of speech.

There are also such realities (or references to them) about which the domestic viewer either has no idea at all, or has a superficial one, as linguistic realities (Biblicisms, slang, poetic quotations, statements of famous people), as well as various cultural and social phenomena, that is the social insurance system of citizens in the USA, the witness protection program, presidential elections, popular culture characters, the status and prestige of lawyers and dentists, country music, etc.

Adequate translation of the film text requires, first of all, the translator to understand what, why and for whom is being translated. Practically, at the pre-translation stage the translator should become a viewer, a recipient, possessing certain skills and clearly formulated principles of adequate translation as a reincarnation of the original text in another language.

The procedure of film translation is a multifaceted complex process that combines the work of a film producer, a translator and the work of a sound recording studio, that in the end will finally voice this film and will then be seen by millions of viewers and the quality of which will depend on

the professional competence of the movie translator, because the success of any of a foreign film depends on 80% of the quality of its translation.

Therefore, we suggest to call the translation strategy of the movie dubbing as the activity program of the film translator, that includes the algorithms of translation actions aimed at solving some linguistic and cultural problems of the film translation in order to achieve the translation goals, such as the creation of an adequate film text in the language of translation which corresponds to the original text in communicative pragmatically.

There is a huge number of foreign and Ukrainian researchers' opinions regarding to the definition of types of translation strategies. In particular, T. Andrienko [1] divides translation strategies into global (integral text mega concept) and local (they require a strategic translation solution). Local strategies can be applied at different stages, as well as in relation to different units of translation, for example, historical words-realities.

And in turn L. Venutti [7] singles out two radically different local translation strategies - domestication and alienation. In his study "The Scandals of Translation" (The Scandals of Translation), L. Venutti is convinced that the translator must have complete autonomy in the process of translation allowing him to level with realities, that, in turn, makes the original text invisible. This explains his commitment to the use of the strategy of domestication in translation.

In his understanding, the strategy of domestication (domestication) is the representation of information through what is known to the recipient. As L. Venutti noted, such approach facilitated perception and required minimal cognitive effort. It means that choosing a domestication strategy the translator focuses on stylistic norms and idioms of the target language.

Each of these strategies has its adherents. Moreover, some researchers claim that it is necessary to avoid mixing strategies of foreignization and domestication within the same text, while others, on the contrary, appeal to the opinion that for an adequate translation an appropriate symbiosis of these strategies in one translation is important. Thus, at the current situation in the research opinions on movie text translation strategies, we can talk about the strategy of universalization (creolization) which involves the synthesis of several translation strategies.

The main tactic in choosing a translation strategy, according to T. Andrienko [1], is the reproduction of denotative content.

It should be noted that the choice of translation strategy is influenced by certain factors, among which T. Andrienko identifies the following:

- belonging of the text to literary or non-literary (informative) discourse;
- communicative factors (character of the audience, spatial, temporal and social distance);
- the nature of the text itself;
- vertical context;
- macro context;
- intertextuality;
- place in the target literature (presence of previously performed translations of the same text, marginalization/canonization of individual translations);
- the status of the original language and the translation language in the world.

Another Ukrainian researcher, O. Mykhaylenko [4], believes that the choice of a translation strategy is influenced by the following factors: the purpose of translation, the type of text to be translated (two main functional types of translation are distinguished: literary translation and informative (non-literary) translation) and the nature of the intended receptor of the translation (in some cases, the translation does not have an exact addressee, and the translator focuses on the so-called "averaged receptor").

Thus, the formulation of the final goal of the translation of the cinematographic discourse, as well as the definition of the translation strategy, require the carefully analyze of the film text in the original language at the pre-translation stage, that involves an external, substantive, linguistic and communicative analysis of the film discourse.

So, the activity program of a movie translator includes translation actions that involve the creation of an adequate movie text in the language of translation with its preliminary identification

at the structural-compositional and semantic-stylistic levels for further adaptation and taking into account the linguistic and cultural characteristics of potential viewers.

The process of adapting a foreign language film text, in turn, requires the choice of a translation strategy, which depends on the ultimate goal of the translation. Within the scope of the research problem our attention is focused on such translation strategies as foreignization, domestication (domestication) and universalization (creolization).

1. Foreignization – the dominance of the linguistic and cultural features of the official film text in the translated film text that causes the viewer to feel "new" and "foreign".

2. Domestication (domestication) – adaptation of the translation of the official film text to the linguistic and cultural values of the recipient (viewer).

3. Universalization (creolization) – combining translation strategies (domestication, foreignization) in order to realize the adequacy and comprehensibility of the translated film text while preserving the author's idea.

It should be noted that nowadays while analyzing the Ukrainian-language translation of an English-language movie text, we can often observe the use of a synthesis of separate translation strategies within the limits of one audiovisual translation, namely, the creolization strategy, that allows the translator to fully and accurately convey the author's opinion, while at the same time embodying it in a form peculiar to the Ukrainian style. We see the perspective of further research in the analysis of techniques used within a separate translation strategy of the movie text.

REFERENCES

1. Андриєнко Т.П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську) : монографія / за ред. В.І.Карабан. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.

2. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16. Київ, 2008. 27 с.

3. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.

4. Михайленко О.А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. Збірник Педагогічні науки. 2014. № 121. С. 148–153.

5. Панькова А. Використання локальних стратегій при перекладі історичних реалій. *Молодий вчений*. 2019. № 3 (67). С. 116–121.

6. Krings H.P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen. Narr, 1986. 570 s.

7. Venuti L. The scandals of translation: toward an ethics of difference. London : Routledge, 1998. 224 s.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО / СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

УДК 633.358

Олександр Вуйко
(Вінниця, Україна)

ВПЛИВ БІОПРЕПАРАТІВ НА ФІКСАЦІЮ АЗОТУ В АГРОЦЕНОЗАХ ГОРОХУ

Сучасні технології вирощування гороху повинні бути спрямовані на формування посівів з раціональним використанням природних ресурсів адаптованих до несприятливих умов навколишнього середовища та застосування мікробіологічних препаратів нового покоління з високою біологічною активністю, основою яких є асоціативні або симбіотичні азотфіксатори.

Ключові слова: горох, мікробіологічні препарати, інокуляція, урожайність.

Modern pea growing technologies should be aimed at the formation of crops with rational use of natural resources adapted to adverse environmental conditions and the use of microbiological preparations of a new generation with high biological activity, the basis of which are associative or symbiotic nitrogen fixers.

Key words: peas, microbiological preparations, inoculation, productivity.

Горох – найбільш поширена зернобобова культура, що пояснюється його високою середньою урожайністю та цінними продовольчими й кормовими якістьми.

Вирощування гороху в Україні ще за радянських часів займало значне місце в структурі посівних площ, адже він має високу харчову та кормову цінність. Зерно гороху є цінною сировиною для виробництва крупи, борошна та інших білкових продуктів рослинного походження. У розрахунку на одну кормову одиницю горох містить більше 150 г. перетравного білку [1].

Головним завданням у технології вирощування гороху є формування посівів з раціональним використанням природних ресурсів за допомогою сучасних сортів, адаптованих до несприятливих умов навколишнього середовища та застосування мікробіологічних препаратів нового покоління з високою біологічною активністю, основою яких є асоціативні або симбіотичні азотфіксатори.

За результатами збирання урожаю 2021 року середня врожайність гороху в Україні становила 2,33 т/га. За показником валового збору беззаперечним лідером була Запорізька область (130,5 тис. т.), високі показники також мали Миколаївська (54,6 тис. т.), Харківська (53,9 тис. т.) та Херсонська (44,9 тис. т.) області [6].

Останніми роками предметом наукових досліджень є комплексні мікробіологічні препарати нового покоління з високою біологічною активністю, основою яких є асоціативні або симбіотичні азотфіксатори. Ефективне використання діяльності цих бактерій збільшують родючість ґрунту, економить значну кількість мінеральних азотних добрив і в кінцевому результаті одержують високі стабільні урожаї вирощуємих культур. Але в ґрунті далеко не завжди знаходиться достатня кількість бульбочкових бактерій, здатних продуктивно зв'язувати молекулярний азот. Тому збільшити ефективність фіксації атмосферного азоту в таких регіонах можна тільки шляхом застосування бактеріальних препаратів, які збагачують ґрунт високоефективними бульбочковими бактеріями.

Від забезпечення сільськогосподарських культур елементами мінерального живлення, в тому числі й доступними формами азоту, залежить формування високої врожайності посівів. У зв'язку з цим, важливого практичного та екологічного значення в сільському господарстві набуває біологічна азотфіксація атмосферного азоту і трансформація його в легкодоступні форми, яка реалізується за рахунок симбіозу бобових рослин із бульбочковими бактеріями.

Завдяки цій унікальній здатності зернобобові культури за вегетаційний період засвоюють близько 130–390 кг/га азоту повітря [5].

Як показують дослідження, обробка насіння мікробним та рістрегулюючим препаратом поліпшує умови для контакту кореневої системи гороху посівного з вірулентними формами ризобій та ряснішого формування на коренях активних азотфіксуючих бульбочок. Упродовж вегетації було відмічено, що за обробки насіння культури більшість бульбочок мали рожевий колір та розміщувалися на головному корені, що свідчить про активну фіксацію в них молекулярного азоту.

Слід зазначити, що незалежно від фактору і року дослідження, зростання симбіотичної активності бульбочок відмічається до фази цвітіння рослин гороху, після чого їх кількість і маса зменшується.

Здатність проникати в корені рослини-господаря та викликати утворення бульбочок є однією з важливих симбіотичних характеристик бульбочкових бактерій. У гороху перші бульбочки на коренях можна спостерігати вже у фазі перших справжніх листків [4, 3].

Вагомим показником ефективності взаємодії рослини і азотфіксуючих бактерій є маса активних бульбочок на коренях гороху. Так, маса бульбочок на одній рослині у фазі цвітіння повинна складати 0,150 – 0,200 г залежно від сорту.

Слід зазначити, що передпосівна обробка насіння гороху має визначальне значення у формуванні кількості та маси бульбочок на одній рослині. Так, передпосівна інокуляція Ризобофітом сприяє збільшенню маси бульбочок порівняно до контролю на 0,02-0,05 г [2].

Отже, використання біологічних препаратів, які стимулюють симбіотичну азотфіксацію у гороху являється досить позитивним засобом покращення умов живлення та розвитку рослин гороху, варто відмітити, що внесення цих препаратів в передпосівну обробку дозволяє в період формування симбіотичного апарату в коренях активувати синтез органічних сполук задіяних у депонуванні енергії, цим самим збільшити енергію проростання та схожість насіння, підвищити стійкість рослин до несприятливих чинників довкілля та забезпечити підвищення врожаю та поліпшення його якості. Слід врахувати також сприятливий вплив бактеризації рослин на ґрунтову родючість та екологічну обстановку (оскільки залучений до агроєкосистем біологічно фіксований азот є альтернативою мінеральних азотних добрив).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев О. О. Симбіоз *Bradyrhizobium japonicum* і *Glycine hispida* за дії абіотичних факторів. *Сільське господарство та лісівництво*. ВНАУ. 2015. №1. С. 118–127.
2. Капінос М.В. Використання біопрепаратів та регуляторів росту рослин при вирощуванні гороху посівного (*Pisum sativum* L.). *Вплив змін клімату на онтогенез рослин*: Міжнародна науково-практична конференція. Миколаїв, 2018. С. 195-197.
3. Ніколаєнко І. В. Особливості дії рістактивуєчих речовин на ефективність симбіотичної азотфіксації та урожайності гороху. *Збірник наукових праць Інституту землеробства УААН*. Київ: Нора Прінт, 1998. Вип. 2. С. 122-124.
4. Патики В.П., Коць С.Я., Волкогон В.В. та ін. Біологічний азот. за ред. В.П. Патики. Київ: Світ, 2003. С. 424
5. Рябокiнь Т. М. Вплив факторів інтенсифікації на фотосинтетичну діяльність посівів гороху. *Інститут землеробства НААН*. 2015. Вип. 1. С. 47-56.
6. Latifundist.com по даним Міністерства аграрної політики и продовольствия України.

ВПЛИВ ЗМІНИ КЛІМАТИЧНИХ УМОВ НА СТРОКИ СІВБИ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

Строки сівби для отримання високих урожаїв пшениці озимої мають не менш важливе значення, ніж обробіток ґрунту та внесення добрив. Із ними тісно пов'язані інтенсивність росту і розвитку рослин восени, накопичення запасних речовин у листках і вузлах кущіння, загартування, або набуття рослинами стійкості до несприятливих умов перезимівлі. Саме від строків сівби залежить міра пошкодження рослин хворобами і шкідниками

Ключові слова: озима пшениця, строки сівби, урожайність.

Sowing times for obtaining high yields of winter wheat are no less important than tillage and fertilization. The intensity of plant growth and development in the fall, the accumulation of reserve substances in the leaves and nodes of the stems, hardening, or the plants' acquisition of resistance to adverse overwintering conditions are closely related to them. The extent of damage to plants by diseases and pests depends on the timing of sowing

Key words: winter wheat, sowing dates, productivity.

За останні 20 років кількість опадів у різних регіонах України зросла на 50–100 мм на рік, проте істотне підвищення температур і зниження відносної вологості повітря впродовж вегетаційного періоду не покращили, а ускладнили умови вегетації рослин більшості сільськогосподарських культур. [5].

З огляду на зміни в кліматі за останні роки, особливо значне потепління та подовження осіннього періоду в зонах Степу та Лісостепу оптимальні строки сівби озимих культур рекомендується змістити на 5-7 днів в бік пізніх [7,2,9].

Однак слід застерегти від надто пізніх строків сівби, за яких знижується не лише стійкість до несприятливих умов середовища, а й урожайність зернових культур.

Сильне загущення рослин озимих культур з осені, особливо за ранніх строків сівби, коли рослини надмірно куцяться, призводить до їх виснаження, витягування у висоту, розвитку в ценозі хвороб та шкідників, відмирання нижніх листів. Все це не сприяє доброму загартуванню рослин і за несприятливих умов зимівлі може викликати їх пошкодження чи загибель [3].

Прогнози стосовно глобальних змін клімату під впливом природних та антропогенних факторів все частіше набувають певної реальності. Вчені фіксують нарощування в атмосфері тепличних газів, у тому числі вуглекислого газу на 15-20%. Парниковий ефект зумовлює зростання температурного фону, яке, за даними різних інформаційних джерел, у минулому столітті становило 0,5-0,7°C. У зв'язку з цим метеорологи зауважують зміни клімату не лише за багаторічними середніми показниками, а й за різними їхніми коливаннями та природними катастрофами у вигляді посух, буревіїв, повеней тощо [8].

Посіви озимих зернових культур в останні роки потерпають від жорстокої посухи. Підвищення середньорічної температури на 1°C призводить до зниження врожайності на 21%. Експерти ООН прогнозують, якщо до 2050 року не стримати глобальне потепління, врожаї зернових культур знизяться на 25%, а потім упадуть ще більше. Окремі землеробські регіони можуть стати непридатними для аграрного виробництва.

За даними Одеської метеорологічної станції за останні 100 років середньорічний температурний фон підвищився на 0,4°C, у тому числі в зимовий період на 0,7°C. Наслідком цих змін є суттєве зростання тривалості осінньо-зимової вегетації пшениці озимої (в середньому 18 діб), частоти відновлення зимової вегетації рослин (на 22-26%). Так, з проаналізованого 100-річного періоду, впродовж 18 років, спостерігали зими з мінусовими температурами, які сягали критичних для перезимівлі пшениці озимої значень, впродовж 16

років зими були майже безморозні, коли рослини практично не припиняли вегетації. Причому дев'ять найтепліших зим зафіксовано за останні 20 років. За значних змін температурного фону в період весняно-літньої вегетації пшениці озимої спостерігалось збільшення частоти років з посухами, особливо в період формування зерна [4].

На півдні України переважають роки з посушливими умовами у період літньої вегетації (60%). Особливо часто негативно впливають на врожай посухи в фазу формування зерна. Майже кожен другий рік (46%) характеризується дефіцитом вологи в період оптимальних строків сівби, що зумовлює проблему отримання своєчасних і дружніх сходів. Впродовж семи років із сорока чотирьох мало місце поєднання весняної і літньої посухи, що зводить нанівець усі зусилля щодо отримання господарсько-цінного врожаю [6].

Найуразливішими фазами онтогенезу рослин пшениці м'якої озимої щодо екстремальних метеорологічних факторів є: відновлення вегетації у зимовій і ранне-весняний період після раптового зниження температури; утворення вузлових корінців у ранне-весняний період внаслідок швидкого пересихання верхнього шару ґрунту; генеративні фази гаметогенезу та цвітіння, які наступають через екстремально-високі температури і дефіцит вологи; найкритичнішим для фази формування зерна є 20-22 день після цвітіння, коли відбувається перехід від молочного до молочно-воскового стану зернівки внаслідок високих температур і низької відносної вологості повітря.

Посилення посухи у передпосівний період і дефіцит ґрунтової вологи, яка виникає внаслідок цього, перешкоджає отриманню повноцінних сходів, а також ускладнення фітосанітарної ситуації на полях. Збільшення тривалості теплого осінньо-зимового періоду зумовлює перенесення оптимальних строків сівби на пізніші. Уже останніми роками, за експериментальними даними, таке зміщення відбувалося на 7-10 діб. Подібні тенденції можуть продовжуватись, але при цьому тривалість осінньої вегетації має бути достатньою, щоб рослини до її припинення розкущилися (мали по 3-4 стебла на рослину) і накопичили необхідну кількість буферних речовин (цукрів, олігоцукрів) для формування високої морозостійкості [6, 11].

Встановлено [7], що генетичний потенціал урожайності сучасних сортів пшениці озимої за останнє 10-ліття збільшився до 80-120 ц/га, але на виробництві врожайність їх становила в середньому лише 26,2 ц/га, тобто ледве досягає 25-30% від потенційно-генетичного рівня. Генетичний потенціал нових сортів можна реалізувати лише за оптимальних строків сівби. Продуктивність пшениці може бути завжди високою, якщо дотримуватись диференційованих строків сівби для кожного сорту.

За останні 10-15 років унаслідок виснажливого споживацького і антинаукового використання ґрунтів, природна родючість їх різко знизилась (вміст гумусу в південних чорноземах знизився з 3,8-4,2% до 2,5-3,5%). Це призводить до втрати основного природного багатства і врожай можна бути одержувати тільки при внесенні високих доз добрив. Іншою причиною зниження продуктивності сортів є природні фактори. За останні 100 років температурний фон підвищився на 0,5-0,7°C, що призвело до посушливого клімату, особливо в період весняно-літньої вегетації рослин [2].

На думку відомих вчених-селекціонерів «сортowa політика» в Україні призводить до щорічного недобору врожаю, а якість одержаного зерна гірша, ніж можна було б її мати за більш вдалого використання сортового складу. Вдала науково-обґрунтована сортowa політика кожного господарства – вирощування трьох – чотирьох сортів різних типів дасть змогу на 15-20% підвищити продуктивність пшеничного поля.

Для озимої м'якої пшениці, як основної зернової продовольчої культури, необхідно передбачити створення принципово нових генотипів зі спадково-адаптованими генетичними системами контролю стійкості до змінення окремих, чи комплексу біотичних та абіотичних чинників. Це дає можливість утримувати достатній рівень реалізації генетичного потенціалу сортів, а також підвищувати його як селекційними, так і агротехнічними методами [12].

Тривала яровизація і висока фотоперіодична чутливість є майже обов'язковими для високо-зимостійких генотипів. Але врожайність, коли умови зимівлі, зокрема морози, не пригнічують і не «вбивають» рослини, навпаки, знаходиться у зворотній залежності від

ступеня вираженості яровизаційного процесу і фотоперіодичної чутливості. Так, наприклад, врожайність найбільшою була у сортів з найкоротшим періодом яровизації – 18-20 діб і поступово вона знижувалася у генотипів у міру зростання періоду яровизації до максимуму – 70 діб. При цьому різниця між крайніми варіантами сягала 50%. Але використати в селекції генотипи з тривалістю яровизації 18-20 діб і найнижчою фотоперіодичною чутливістю не вдається через необхідність створювати достатньо морозостійкі сорти, яким притаманні більш тривалі означені вище фази онтогенезу [2, 9].

Після застосування методів добору на врожайність, тривалість вегетації, морозо-, зимостійкості без оцінок на тривалість фаз онтогенезу виділяються практично цінні сорти лише з яровизаційною потребою в 40-50 діб та зі слабкою або середньо-слабкою фоточутливістю [11].

Фотоперіодична чутливість у генотипів має слабку позитивну кореляцію з їхньою морозостійкістю і набуває певного значення у період тривалого відновлення вегетації взимку, а також відіграє провідну роль у ранньо-весняний період, стримуючи розвиток рослин на короткому дні, і зберігаючи цим самим готовність рослин до можливого повернення низьких температур. Але через те, що продуктивність позитивно корелює з інтенсивністю весняного росту і розвитку рослин, чутливість до фотоперіоду вступає у протиріччя з урожайністю, слабка чутливість генотипів до фотоперіоду набуває значення механізму інтенсифікації процесу росту і розвитку рослин у весняний період при скороченні тривалості дня, що позитивно позначається на формуванні потенціалу врожаю на наступних етапах онтогенезу. Отже, важливим елементом оптимальної моделі сорту для степової зони, який поєднував би високу продуктивність і морозостійкість, є реалізація в одному генотипі ознак високої потреби в яровизації та відносної нейтральної до тривалості світового дня [1].

Науковці наголошують на тому, що вже найближчим часом, за умов збереження існуючих тенденцій, прогнозовані зміни клімату призведуть до істотних трансформацій в агрокліматичних умовах вирощування сільськогосподарських культур: підвищиться теплозабезпечення (суми активних температур зростуть на 350-400°C). Подовжиться тривалість вегетаційного (озимі культури) та безморозного періодів року на 10-20 діб, що сприятиме поліпшенню умов проведення сільськогосподарських робіт і до зменшення втрат при збиранні врожаю. За таких умов науковці пропонують переглянути строки сівби озимих зернових.

Зміни кліматичних умов є процесом невідворотним, і тому завдання аграріїв полягає в швидкій адаптації до таких трансформацій, а також знайти інструмент, який дозволить пом'якшити негативну дію стресових факторів на агроценози.

Найвищу урожайність насіння гібриди та сорти різних екотипів формують за оптимального та допустимого строків сівби. Виходячи з цього, саме визначення строків сівби культури з урахуванням змін клімату є вирішальною задачею сучасного рослинництва.

Отже, питання визначення характеру та істотності впливу очікуваних змін клімату на агрокліматичні умови вирощування, продуктивність та валовий збір врожаю постає особливо гостро. На основі агрокліматичних умов в період вегетації при незмінному сценарію змін клімату встановлено, що строки сівби та послідовні фази розвитку будуть наступати раніше, ніж нині, що призведе до скорочення усього вегетаційного періоду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко Т. Зміна агрокліматичних умов та їх вплив на зернове господарство. *Агроном.* 2006. № 3. С. 12-15.
2. Базалій В.В., Бойчук І.В., Базалій Г.Г., Ларченко О.В., Бабенко Д.В. Формування продуктивності у сортів пшениці різного типу розвитку. *Зб. наук. пр. СГП – НЦНС.* 2016. Вип.27(67). С. 95-102.
3. Базалій В.В., Бойчук І.В., Лавриненко Ю.О., Базалій Г.Г., Домарацький Є.О., Ларченко О.В. Створення сортів пшениці різного типу розвитку, адаптованих для різних умов вирощування. *Фактори експериментальної еволюції організмів.* 2018. Т. 23. С. 14-19.

4. Гаврилов С.В., Феоктистов П.О., Лялюк Г.І., Ляшок А.К. Особливості формування стійкості рослин м'якої і твердої пшениці до температурних стресів. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2001. В.12. С. 44-48.
5. Жученко А.А. Адаптивный потенциал культурных растений. Кишинев: Штиинца, 1988. 767 с.
6. Зубець М.В. Невідкладені завдання вчених-селекціонерів. *Вісник аграрної науки*. 2000. № 12. С. 5-8.
7. Лифенко С.П., Єриняк М.І, Наконечний М.Ю. Методи та результати селекції високоінтенсивних сортів пшениці м'якої озимої в умовах Півдня України. *Зб. наук. пр. Селекційно-генетичного інституту – Національного центру насіннізнавства та сортовивчення*. Одеса, 2016. Вип.27(67). С. 23-35.
8. Мельник А.В. та ін. Стан та перспективи вирощування олійних культур в лівобережному Лісостепу України за умов зміни клімату. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи та стратегія адаптивного і ресурсозберігаючого вирощування олійних культур в умовах змін клімату». Запоріжжя. 2015. С. 107-108.
9. Созінов О.О. Нові рубежі в селекції рослин. *Вісник аграрної науки*. 2000. № 12. С.22-24
10. Сухоруков А.Ф., Киселев В.А., Сухоруков А.А. Адаптивный потенциал сортов озимой пшеницы. *Достижения науки и техники АПК*. 2007. № 8. С. 9-10.
11. Работа предприятий масложирового комплекса Украины в сентябrefеврале 2008/09 МГ (материал предоставлен ассоциацией «Укролияпром»). *Масложировой комплекс*. 2009. № 2 (25). С. 10-15.
12. Шовкалюк В.С. Стабілізація ринку зерна в Україні. Автореферат дис. канд. екон. наук. Київ: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2005. 19 с.

ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ / ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ

УДК 619:616-089.8]:636.1.082.34

Олександр Степанов
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ВІК КАСТРАЦІЇ САМОК

Вікові обмеження для кастрації самок частіше обумовлені здатністю тварини якомога легше перенести операцію, без ускладнень, а також зрілістю статеві системи тварини та її анатомічними особливостями. У самок продуктивних тварин важливе значення має проведення кастрації саме в той віковий період, який дасть можливість отримати при подальшому вирощуванні тварини найбільший економічний ефект.

Ключові слова: самки, кастрація великих тварин, кастрація свинок, кастрація сук, кастрація кішок.

Age restrictions for castration of females are often determined by the animal's ability to undergo the operation as easily as possible, without complications, as well as the maturity of the animal's reproductive system and its anatomical features. In females of productive animals, it is important to carry out castration precisely at that age period, which will provide the opportunity to obtain the greatest economic effect during further breeding of the animal.

Keywords: females, castration of large animals, castration of pigs, castration of bitches, castration of cats.

Сучасна ветеринарна хірургія володіє значним арсеналом складних інструментальних засобів та приладів, високотехнологічних матеріалів, які дозволяють проводити успішні оперативні втручання на різних органах і тканинах тваринного організму. Це дає можливість надавати ефективну лікарську допомогу тваринам при багатьох патологічних станах. Таких оперативних втручань виконується величезна кількість. Проте, у тварин деяких видів, головним чином домашніх, лікувальні операції не є найбільш поширеними. Найчастіше ветеринарам доводиться виконувати кастрації самців і самок [1, с. 3].

Вікових обмежень для проведення кастрації самок великих тварин не має. При необхідності, операцію можна виконати у тварини будь-якого віку. Проте, у тварин раннього віку яєчники й роги матки мають незначні розміри, а тому їх буває важче виявити в рані. До того ж такі тварини є досить чутливими до операційної травми і впливу анестетиків. Разом з тим, дорослих тварин важче фіксувати, вони мають глибшу черевну стінку, розвинений шар підшкірного жиру, що дещо ускладнює видалення яєчників [2, с. 12; 3, с. 10].

За традиційної відгодівлі свинок, якщо брати до уваги, насамперед, легкість проведення операції, найбільш сприятливим віком для кастрації є 4-5 місяців [4, с. 13]. З економічної точки зору, видалення яєчників у тварин саме цього вікового періоду є також найбільш оптимальним, оскільки дозволяє отримати найвищі прирости маси тіла за період відгодівлі.

Вибракуваних свиноматок каструють через 14 - 16 днів після опоросу [5, с. 8].

Самок дрібної рогатої худоби каструють після досягнення статевої зрілості.

Суку можна каструвати з 2-3 місячного віку до глибокої старості. Бувають ситуації, коли за медичними показаннями доводиться проводити кастрацію тваринам віком 12-15 років. Вікові обмеження в більшості випадків пов'язані з анестезіологічним ризиком. Крім того, чим старше тварина, тим більше супутніх захворювань.

Кастрація не проводиться в період еструсу у зв'язку з підвищеною васкуляризацією і набряком статевих органів. Операцію не рекомендується проводити і на стадії дієструсу (в лютеїновій фазі), оскільки в цьому випадку великий ризик розвитку клінічного статусу хибної вагітності [6, с. 183].

Багато фахівців радить проводити оваріогістеректомію після першого еструсу.

Час проведення операції після першого еструсу:

- Приблизно через 20 днів після еструсу. Однак в цей час кровопостачання матки і яєчників особливо посилене, тому може виникнути проблема гемостазу. Цей час може виявитися вдалим у тому випадку, якщо відбулося незаплановане спаровування.

- Приблизно через 3 місяці після еструсу. До цього часу яєчники (жовті тіла) втратили активність, і їх кровозабезпечення мінімальне. Однак, не слід видаляти яєчники, якщо сука знаходиться в стані хибної вагітності, оскільки після операції ці симптоми можуть повернутися. Також не слід оперувати впродовж 2 місяців після гормонального лікування хибної вагітності.

- Після пологів видаляти яєчники можна одразу після того, як цуценята повністю відлучені від грудей і лактація припинилася [7, с. 287].

De Stamer & K. Maу проаналізувавши сучасні дані стосовно віку кастрації сук дійшли до висновку, що вік 3-5 місяців є найбільш сприятливим і має переваги над ранньою кастрацією у віці 6 – 12 неділь та традиційною, у віці 6-12 місяців [8].

Дослідження показують, що кастрація кішок може бути виконана безпечно починаючи з 6-14-тижневого віку. Британська Cat Group (включає в себе міжнародні організації захисників тварин: BSAVA, ISFM, GCCF, CP, RSPCA, PDSA) в 2006 році розробила рекомендації по кастрації кішок у віці 4 місяці [9].

Американська асоціація ветеринарної медицини (ABMA) радить ветеринарам самостійно вирішувати в якому віці проводити кастрацію, виходячи з індивідуальних особливостей тварини.

Багато ветеринарів визначаючи вік кастрації кішки враховують вагу її тіла. При цьому нижньою межею ваги є 1 кг. Прийнято вважати, що ця вага відображає функціональну зрілість печінки.

Доведено, що рання стерилізація знижує ризик раку молочної залози і запобігає захворюванням матки і яєчників. Крім того кастрація в ранньому віці зменшує ймовірність розвитку у кішки астми, гінгівіту, гіперактивності [10].

De Stamer & K. Maу проаналізувавши сучасні дані стосовно віку кастрації кішок дійшли до висновку, що вік 3-5 місяців є найбільш сприятливим для кастрації цих самок і має переваги над ранньою кастрацією у віці 6-12 неділь та традиційною, у віці 6-12 місяців [8].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Степанов О.Д. Кастрація самок: навчальний посібник з дисципліни „Оперативна хірургія, топографічна анатомія з основами анестезіології” для студентів спеціальності 211 “Ветеринарна медицина”. Кам’янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2017. 228 с.

2. Степанов О.Д. Кастрація корів і телиць: методичні рекомендації з дисципліни „Оперативна хірургія, топографічна анатомія з основами анестезіології” для студентів напряму підготовки: 6.110101 “Ветеринарна медицина”. Кам’янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2016. 44 с.

3. Степанов О.Д. Кастрація кобил: методичні рекомендації з дисципліни „Оперативна хірургія, топографічна анатомія з основами анестезіології” для студентів напряму підготовки 6.110101 “Ветеринарна медицина”. Кам’янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2016. 44 с.

4. Чубар В.К. Кастрація свинок. Харків: Комуніст, 1949. 35 с.

5. Кутепов Ю.И. Кастрация свиней в условиях разовых опоросов и ее экономическое значение: Автореф. дис. к-та вет. наук: 16.00.05. Оренбург: Оренбургск. СХИ. 1967. 21 с.

6. Руководство по репродукции и неонатологии собак и кошек. Под редакцией Дж. Симпсон, Г. Ингланда. Москва: Софион. 2005. 267 с.

7. Аллен В.Э. Полный курс акушерства и гинекологии собак. Второе издание исправленное и дополненное Гэри К. У. Инглэн / Пер. с англ. О. Суворов. Москва: Аквариум ЛТД, 2002. 448 с.

8. De Cramer and K. May. A Review of Sterilisation Practices in Dogs and Cat and Impact on the Individual Animal. Vet. 360 Vol 2 Issue1. URL: <http://vet360.vetlink.co.za/review-sterilisation-practices-dogs-cat-impact-individual-animal>

9. Neutering pet cats at four months of age (or less). URL: <http://www.langfordvets.co.uk/sites/default/files/Neutering%20article%20revised%20300413.pdf>

10. Early Spay and Neuter. URL: <http://www.catvets.com/public/PDFs/PositionStatements/EarlySpay&Neuter.pdf>

11. De Cramer and K. May. A Review of Sterilisation Practices in Dogs and Cat and Impact on the Individual Animal / Vet. 360 Vol 2 Issue1 /Electronic resource/Mode access: <http://vet360.vetlink.co.za/review-sterilisation-practices-dogs-cat-impact-individual-animal>.

УДК 636.4.053.087.72:612.015

Тетяна Токарчук
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ЕТОЛОГІЯ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ СОБАК

Собаки, як і будь-які інші тварини, потребують певних умов навколишнього середовища. Умови зовнішнього середовища впливають на них, викликаючи ті чи інші відповідні реакції. Біологічний сенс цих реакцій полягає в тому, щоб пристосувати організм тварин до даних умов існування. Але пристосовність організму до умов зовнішнього середовища не безмежна, а обмежена. Зміни середовища, що виходять за межі пристосовності, особливо якщо вони настали раптово, порушують фізіологічні процеси у собак і можуть викликати у них захворювання.

Ключові слова: собаки, гігієна, навколишнє середовище, благополуччя.

Dogs, like any other animal, need certain environmental conditions. The conditions of the external environment affect them, causing certain appropriate reactions. The biological meaning of these reactions is to adapt the animal organism to the given conditions of existence. But the adaptability of the organism to the conditions of the external environment is not unlimited, but limited. Environmental changes beyond adaptation, especially if they occur suddenly, disrupt physiological processes in dogs and can cause them to become ill.

Key words: dogs, hygiene, environment, well-being.

На організм собак, їх здоров'я і працездатність впливають фізичні, хімічні, біологічні фактори навколишнього середовища, які порушують п'ять свобод добробуту тварин [2].

Тому створення належних умов утримання в приміщеннях, моціону і догляду за собаками, поряд з повнорационним годуванням, є запорукою їхнього здоров'я, тривалості життя і працездатності [3].

Поведінка – це спосіб життя й дій тварин у різних умовах. Вона виражає ставлення організму до різних явищ навколишнього середовища й спрямована на задоволення виникаючих у них потреб. Потреба є специфічна сила живих організмів, що забезпечує їхній зв'язок із зовнішнім середовищем для самозбереження й саморозвитку. Вона є джерелом активності організму в навколишніх умовах (П.В.Симонов).

До найбільш істотних біологічних потреб (благополуччя) живих організмів належать: потреби в їжі, воді, захисті від несприятливих факторів, продовженні роду, орієнтовно-дослідницька (потреба в інформації), у грі, наслідуванні, рухах, економії сил (потреба у відпочинку) та інше [1]. Потреби в собаки супроводжуються переживанням могутніх емоцій: голоду, спраги, статевого потягу, страху, гніву, злості, дружелюбного ставлення до людини (господаря) і ін. Академік І.П.Павлов писав: «Тварина так повинна реагувати на зовнішній світ, щоб всією відповідною діяльністю її було забезпечено її існування».

Найважливішими факторами благоустрою у службових собак є організація повноцінної *годівлі*, створення відповідних зоогігієнічних умов *утримання*, а також регулювання інтенсивності *використання* службових собак [6]. Для цього в місцях їх утримання забезпечують нормовану їх годівлю, оптимальну структуру раціонів з урахуванням віку, фізіологічного стану тварин, фізичного навантаження, кліматичних умов, здійснюють постійний контроль за наявністю в раціоні мінеральних і вітамінних компонентів. У разі виникнення хвороб, викликаних нестачею мікроелементів у кормах, за рекомендацією ветеринарних фахівців до раціону додають ті мікроелементи, яких бракує [4]. Для того, щоб забезпечити максимальний вміст вітамінів у раціоні службового собаки, натуральні корми згодують лише свіжоприготовленими, вводять у раціон сухі овочі та фрукти, сире м'ясо, молочні продукти або переводять службових собак на харчування збалансованими сухими кормами та спеціальними консервами. Під час призначення кормових добавок треба враховувати якість продуктів харчування та результати біохімічного дослідження крові, одержані при диспансеризації [6].

Службові собаки розміщуються лише у просторах, сухих, чистих і зручних для відпочинку приміщеннях (вольєрах) з достатнім доступом сонячного світла та свіжого повітря. За кожним службовим собакою закріплюється вольєра таких розмірів: ширина – 1,5 метра, висота – 2 метри, довжина – 5 метрів. У задній частині вольєри обладнується кабіна (зимовище) таких розмірів: ширина – 1,5 метра, висота – 2 метри, довжина – 2 метри. У передній стінці вольєри обладнуються двері висотою 1,8 метра та шириною 0,8 метра. Кабіна обладнується дверима висотою 1,7 метра та шириною 0,7 метра. У нижній частині дверей кабіни обладнується лаз розміром 0,4 x 0,5 метра. На дверях вольєри прикріплюється табличка із зазначенням номера вольєри, клички службового собаки й прізвище інспектора-кінолога. У місцевостях із холодним і помірним кліматом у середині кожного зимовища встановлюється дерев'яна будка. У приміщеннях, де утримують собак в холодний період року, бажана температура повітря в межах 15-16 °С. Нормальний фізіологічний стан собаки вимагає постійної температури її тіла, яка коливається від 37,5 °С до 39 °С. Перегрів організму тварини (тепловий удар) виникає при недостатній тепловіддачі в жаркий період року в приміщенні без достатнього повітрообміну, особливо при утриманні собак у намордниках (якщо таке вимагається!). На противагу перегріву різке охолодження організму в холодний період, особливо на протязі, може викликати простудні хвороби, такі як ларингіт, плеврит, бронхіт, бронхопневмонія, а іноді і обмороження. На собаку негативно впливає підвищена вологість повітря, тому відносна вологість його в закритих приміщеннях повинна знаходитися в межах 40-70% при зазначеній вище температурі повітря. Рухливість повітря має значення для організму собаки не менше, ніж температура і вологість повітря. Оптимальна рухливість повітря в приміщеннях в холодний період року може коливатися від 0,2 до 0,3 м/с. У місцевостях зі спекотним кліматом вольєри облаштовуються дерев'яними настилами. У теплу пору року в приміщеннях для собак нерідко з'являються членистоногі комахи, які турбують тварин і завдають шкоди їх здоров'ю. Деякі з них є переносниками інфекційних захворювань. Великої шкоди завдають мишоподібні гризуни – щури і миші. Для боротьби з членистоногими стелі і стіни павільйонів і кухонь обприскують інсектицидами. Найбільш ефективні для цієї мети 1,5%-ний розчин хлорофосу, 0,2%-ві розчини діброма, неоцідола, ціодрина, трол і ін. Для захисту собак від комарів і інших жалких комах досить ефективна масляниста рідина диметилфталат (дибутилфталат), яку за допомогою ганчірки наносять тонким шаром на шерсть. Проти гризунів найбільш ефективні приманки з зоокумарином, поїдання яких викликає отруєння. Чистять собак з метою видалення з поверхні вовняного покриву лупи, пилу і бруду, що потрапляють на шкіру і шерсть. Переведення службового собаки з однієї вольєри в іншу, а також розміщення нових службових собак здійснюються лише після старанної механічної чистки й дезінфекції вольєри. У повітрі приміщень, де утримуються собаки, завжди присутні мікроорганізми і цвілеві гриби. Допустиме їх кількість коливається від 10 до 15 тис. в 1-ці повітря. Допустимі концентрації газів в повітрі приміщення складають: аміаку до 10 мг/м³, сірководню до 2

мг/м³, вуглекислого газу до 0,15%. При неретельному прибирання приміщення вміст цих газів збільшується, що може негативно вплинути на організм собак [2].

Догляд за службовими собаками здійснюється з метою створення найбільш сприятливих умов для забезпечення їх здоров'я та працездатності [5]. Заходи, пов'язані з доглядом за службовими собаками, зазначаються в інструкції про утримання службових собак і догляду за ними, затвердженій керівником митниці Держмитслужби (Департаменту). Під час догляду за службовим собакою потрібно використовувати спеціальні аксесуари, дотримуватися правил особистої гігієни та заходів безпеки. Щоденний огляд службового собаки проводиться до та після роботи, занять, тренувань, а також під час годівлі, чищення та виходу. Під час огляду береться до уваги загальний стан службового собаки, його вгодованість, стан шерстяного покриву та справність предметів спорядження та інвентарю.

Огляд проводиться в такій послідовності:

- 1) огляд спорядження: перевіряється справність повідка та нашійника;
- 2) огляд собаки:

очі: за станом очей можливо частково визначити загальний стан собаки; *вуха*: у вушних раковинах можуть бути кліщі, вушна сірка. У разі захворювання вух можливі гнійні виділення та неприємний запах; ротова порожнина: стан *зубів*, виявлення сторонніх предметів; *ніс*: виявлення подряпин, гнійних виділень; *лапи*: виявлення порізів подушок і скалок у них; *шерстяний покрив*: загальний стан, наявність блиску, виявлення паразитів; *пульс*: нормальний пульс дорослого собаки має частоту 70-120 ударів за хвилину.

Під час виходу слід давати собаці можливість побігати, пострибати, водночас необхідно стежити за тим, щоб службовий собака не поїдав знайдений корм і не вступав у контакт з іншими тваринами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова О.В. та ін. Біологія собаки. Навч. посібник / під ред. О.Л.Трофименка. Миколаїв, 2010. 351 с.
2. Демчук М. В., Руденко В. П., Стаєнний О. В. Захворюваність собак в умовах племінних розплідників. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького*. Львів, 2005. Т. 7. № 3 (26), Ч. 1. С. 28-32.
3. Демчук М. В., Стаєнний О. В. Способи утримання та профілактика неврозів у службових собак. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького*. Львів, 2006. Т. 8. № 2 (29). Ч. 4. С. 56-59.
4. Стаєнний О. В. Вологість та температура повітря в приміщеннях при розведенні службових собак породи німецька вівчарка в умовах племінного розплідника. *Науково-технічний бюллетень Інституту біології тварин і Державного науково-дослідного контрольного інституту ветпрепаратів та кормових добавок*. Львів, 2006. Вип. 7. № 3, 4. С. 271-273.
5. Стаєнний О. В. Порівняльна оцінка дезінфікуючих властивостей «Virkon S» і «Кристал-900» в умовах племінного розплідника службових собак. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. Львів, 2007. Т. 9. №4 (35). Ч. 1. С. 125-128.
6. Стаєнний О. В. Розвиток поведінки собак та періоди чутливості. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С. З. Гжицького*. Львів, 2007. Т. 9. № 1 (32). С. 384-388.

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНІ ДОРОЖНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПРИ ПЛАНУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖІВ

У статті розглянуто особливості використання системи міжнародного митного транзиту вантажів та її перспективи розвитку в майбутньому. Розглянуто основні переваги даної системи та її цифровізацію. Перелічено основні інструменти TIR IT. Описано користь від використання для навколишнього середовища.

Ключові слова: *Transports International Routiers, транзит, міжнародні дорожні перевезення, транспорт, система.*

The article examines the features of using the system of international customs transit of goods and its future development prospects. The main advantages of this system and its digitalization are considered. The main tools of TIR IT are listed. The benefits of use for the environment are described.

Key words: *Transports International Routiers, transit, international road transportation, transport, system.*

TIR (Transports International Routiers) є єдиною глобальною транзитною системою. Це дає змогу транспортувати товари з країни походження через країни транзиту до країни призначення в закритих вантажних відділеннях, які контролюються митницею через багатосторонню взаємовизнану систему. Це найпростіший, найбезпечніший і найнадійніший спосіб переміщення товарів через численні міжнародні кордони, заощаджуючи час й гроші транспортних операторів і митних органів.

Carnet TIR (книжка МДП) це митний вантажосупровідний документ, який видають на одне міжнародне перевезення з метою полегшення та прискорення проходження кордонів. Має вигляд тонкої книжки з листами кількістю 4, 6, 14 або 20, кожен з яких відривається під час проходження чергової митниці. Тобто автомобіль з вантажем може перетнути кордони максимум 10 держав, включаючи країни, з якої здійснюється відправка, і куди вантаж прибуває.

В Україні книжку МДП можна оформити в Асоціації Міжнародних Автомобільних перевізників України (АсМАП), яка є членом міжнародної організації, що управляє системою МДП (МСАТ).

Переваги TIR значні. По-перше, система економить час і гроші транспортних операторів і митних органів, сприяючи швидшому перетину кордону. На ширшому рівні ефективність, яку він допомагає забезпечити, приносить користь як національній економіці, так і громадам.

Оскільки заходи митного контролю вживаються в країні відправлення та приймаються всіма країнами транзиту та призначення, немає потреби у фізичному контролі на кордоні; митниця повинна перевіряти лише пломби МДП. Це означає, що кожен день через кордони може проходити більше транспортних засобів, скорочуючи вартість і час транспортування для транспортних компаній і, у свою чергу, знижуючи ціни для мільйонів кінцевих користувачів у всьому світі. Доведено, що TIR скорочує час транспортування до 85% і витрати до 40%.

Окрім швидкості, ключовою особливістю TIR є безпека. Той факт, що митна печатка залишається недоторканою від початку до кінця міжнародного автомобільного транспорту або інтермодальної подорожі, означає, що товари не можуть бути підроблені, а митні збори гарантуються для країн, через які проходить вантажівка.

Крім того, TIR відіграє важливу роль у допомозі індустрії автомобільного транспорту покращити свій вплив на навколишнє середовище, що буде одним із головних пріоритетів у найближчі роки. Довгі черги вантажівок на прикордонних пунктах пропуску по всьому світу, які вимірюються годинами, днями і навіть тижнями, збільшують вуглецевий слід компаній. Прискорюючи час перетину кордону, подорож вантажівки, автомобільний транспорт може значно скоротити свої викиди. TIR також прокладає шлях для вантажовідправників до вибору інтермодальних перевезень, дозволяючи перевозити вантажі найефективнішим маршрутом.

Стандарти TIR вважаються світовим еталоном, коли йдеться про безпечні вантажні відділення та критерії авторизованих операторів. Тому TIR допомагає створювати та розвивати більш професійні та ефективні транспортні компанії, де б вони не працювали.

Одним із таких прикладів ефективності перетину кордону TIR є приєднання Китаю до системи в 2016 році, що дозволило здійснювати перевезення з Південної Європи до Південно-Східного Китаю лише за 16 днів. Це на додаток до приєднання інших великих торговельних країн до TIR в останні роки, включаючи Індію та Пакистан разом із Китаєм, що становить 40% населення світу, яке тепер може торгувати з TIR.

Оскільки TIR продовжує розширюватися, даючи нове життя стародавнім транспортним маршрутам уздовж Шовкового шляху, країни як на Сході, так і на Заході, а також незліченні громади між ними отримують вигоду від швидшого та безпечнішого транзиту. Це включає в себе потужні економіки, такі як Туреччина та Іран, а також регіони, що розвиваються, такі як GCC, які отримують велику користь від безперервних транскордонних перевезень за допомогою TIR.

Міжнародна система eTIR (від митниці до митниці) забезпечить безпечний обмін даними про міжнародний транзит товарів, транспортних засобів або контейнерів відповідно до положень Конвенції МДП між національними митними системами та дозволить митницям керувати даними про гарантії, видані гарантійний ланцюжок для власників, які мають право використовувати систему МДП.

Понад 70 років TIR робить торгівлю швидшою, легшою та безпечнішою. Правова база для цифровізації – новий Додаток 11 до Конвенції МДП ООН – посилить і розширить переваги МДП для глобальної мультимодальної торгівлі.

Оскільки світова торгівля поступово переходить на використання цифрових рішень, eTIR представляє собою унікальне рішення для 21-го століття - завдяки використанню нових технологій він має потенціал для цифровізації автомобільних та інтермодальних перевезень.

Спочатку розроблена як паперове рішення, система TIR тепер пропонує повністю цифрові можливості, що робить міжнародні вантажні транзити ще швидшими, ефективнішими та безпечнішими. Доступна низка IT-інструментів TIR, які дозволяють транспортним операторам, IRU (The International Road and Transport Union) та національним асоціаціям обмінюватися даними з митницею, надавати попередню інформацію про вантаж і відстежувати питання, пов'язані з TIR, такі як статус процедури гарантії та претензій.

Працюючи в режимі реального часу, ці цифрові інструменти TIR забезпечують багатонаправлений обмін даними між зацікавленими сторонами TIR і забезпечують надійну та безпечну комунікаційну платформу для всіх сторін, залучених до перевезень TIR, допомагаючи сприяти торгівлі, стимулювати економічне зростання та зміцнювати громади.

Усвідомлюючи потенціал цифровізації TIR, низка країн починає впроваджувати IT-інструменти TIR, які з'єднують різних партнерів і дозволяють використовувати електронні гарантії, з кінцевою метою швидкого переходу на eTIR.

IT-інструменти TIR, які використовуються, пропонують повну цифрову можливість і забезпечують багатонаправлений обмін даними між зацікавленими сторонами TIR, включаючи транспортних операторів TIR, асоціації, митні IT-системи та IRU.

Зацікавлені сторони TIR обмінюються різними повідомленнями протягом усього процесу за допомогою IT-інструментів TIR, щоб забезпечити керування та ведення журналів

перевезень TIR у реальному часі. Вони забезпечують надійну та безпечну комунікаційну платформу для всіх залучених сторін.

Майже всі митні адміністрації використовують IT-системи, включно з митним порталом МДП, для керування своїми процедурами та обміну інформацією в режимі реального часу з іншими національними відомствами, торговельними суб'єктами чи міжнародними партнерами (митницею чи організаціями, такими як ЄЕК ООН чи IRU).

Електронні попередні декларації МДП (TIR-EPD), розроблені IRU, дозволяють операторам МДП надсилати попередню інформацію про вантаж і обмінюватися повідомленнями з кількома митними органами під час перевезення МДП, повністю дотримуючись усіх національних митних вимог і формату інформації, яка має бути подана. подано. Ця програма широко використовується транспортними операторами та їх представниками. Це заощаджує час очікування на кордоні та зменшує витрати транспортного оператора, а також дозволяє митниці проводити належну оцінку ризику.

Система Real-Time SafeTIR (RTS), розроблена IRU, дозволяє митникам перевіряти статус і дійсність кожної гарантії TIR у будь-який момент у режимі реального часу. Окрім статусу, інструмент надає митним службам інформацію щодо власника та назви асоціації, яка видає гарантію МДП, а також широкий спектр митних повідомлень, якими вже обмінювалися інші митниці під час транспортування. Це ефективний інструмент управління ризиками в автоматизації митних процедур, пов'язаних з операціями МДП.

Крім того, завдяки RTS інформація, що підтверджує належне припинення операцій МДП, швидко та в електронному вигляді стає доступною для всіх зацікавлених сторін.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція МДП. Женева, 1975. 95 с.
2. Костюченко Л.М. Україна: автомобільні перевезення у міжнародному сполученні. Київ : Слово, 2007. 656 с.

*Ірина Чемерис
(Маріуполь, Україна)*

СОРТОВІ БЕЗПЕРЕРВНО ЛИТІ ЗАГОТОВКИ І ЇХ ЯКІСТЬ

Світовий ринок сортової заготовки розвивається в напрямку підвищення вимог до її якості як на макро, так і на микро рівні. Разом з тим більшість виробників сортової заготовки віддають перевагу прямому одержанню сортових заготовок на високошвидкісних сортових машинах безперервного лиття заготовок (МБЛЗ). При цьому перевага віддається заготовкам меншого перетину (максимально наближеним до розмірів перетину кінцевого продукту), оскільки в умовах прискореного затвердіння меншою мірою розвиваються ліквідаційні й усадочні процеси.

Метою даної статті є аналіз особливостей використання сучасних інноваційних прийомів сортової заготовки на ринку. Завданнями статті є обґрунтування необхідності застосування сучасних інноваційних прийомів в економіці металургійних компаній, які діють у сучасних ринкових умовах.

Завдяки останнім досягненням в області безперервного розливання, на практиці створені всі необхідні передумови для виробництва сортової заготовки в сталеплавильних цехах з високою одиничною потужністю основних агрегатів. Це досягається шляхом використання багато ручьових сортових МБЛЗ з високою швидкістю витяжки заготовки в сукупності із застосуванням агрегатів типу «ківш-піч», що забезпечують необхідну якість рідкого металу й ритмічність його подачі на МБЛЗ. Подальше підвищення якості безперервнолитої сортової заготовки й підвищення її конкурентоспроможності, по видимому, буде досягатися за рахунок розширення нових методів захисту сталі від вторинного окиснення, наприклад, при

використання розливання через систему «стопор-моноблок» – «склянка-дозатор» – «заглибна склянка».

Слід очікувати, що в найближчі 10-15 років прогрес у безперервним розливанні сортової заготовки буде досягатися на базі традиційних розв'язків і конструкцій МБЛЗ за рахунок проведення невеликих, але глибоких і тонких конструкційних і технологічних трансформацій у сукупності з підвищенням рівня автоматизації роботи машини.

**ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ /
ОХРАНА ТРУДА И БЕЗОПАСНОСТЬ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

УДК 331.103.226

*Світлана Федько, Ольга Крюковська
(Кам'янське, Україна)*

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ У ФОРМУВАННІ
СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Стаття присвячена формуванню підходу до побудови системи управління охороною праці на підприємстві. Обґрунтовано необхідність запровадження фундаментальних основ менеджменту для формування ефективної роботи служби охорони праці та підприємства в цілому.

Ключові слова: *система охорони праці, системне управління, підприємство.*

The article is devoted to the formation of an approach to the construction of a labor protection management system at the enterprise. The necessity of introducing the fundamental foundations of management for the formation of effective work of the labor protection service and the enterprise as a whole is substantiated.

Keywords: *labor protection system, system management, enterprise.*

Поглиблення ринкових відносин в Україні потребує глибокого вивчення нових теоретичних положень та розробки практичних підходів до управління діяльністю будь-якого підприємства і в першу чергу функціонування його структурного підрозділу – служби охорони і безпеки праці.

Для ефективного управління найчастіше використовують традиційні методи побудови технології процесу керування: абстрактно-логічний, балансовий, кореляційний, моделювання та інші. Розробка розширеної організації підбору управляючих інструментів потребує застосування новітніх, наукових підходів менеджменту: системного, логічного, комплексного, інтеграційного, функціонального, директивного та ряду інших, які дають змогу одержати обґрунтовано-функціональні та структурні індикатори ефективності управління.

Методичні підходи ґрунтуються на досвіді розвинених країн, тому містять узагальненні положення теорії комунікацій в трансформаційних умовах та звертаються до аналізу механізму управління. Посилення взаємозв'язку всіх сторін діяльності (виробничої, економічної, екологічної, соціальної та ін.), а також розширення, ускладнення і інтенсифікація як внутрішніх, так і зовнішніх відносин привів до нового формування управління – системного підходу. Він розглядає організацію як цілісну сукупність різних видів діяльності і елементів, що знаходяться в суперечливій єдності і у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Системний підхід передбачає врахування дії всіх факторів, що впливають на організацію, і акцентує увагу на взаємозв'язках між її елементами. Тому кожен керівник, приймаючи власні рішення, повинен враховувати їх вплив на загальні результати.

Удосконалення процесу управління службою охорони праці та підприємства в цілому за рахунок системного підходу, з метою підвищення його впливу на формування соціально-економічних результатів виробничої діяльності, розвитку активного використання інформаційних технологій, сучасних методів врахування рівня взаємозв'язків внутрішніх і зовнішніх сторін впливу в організаційному середовищі діяльності актуалізує подальші дослідження в цьому напрямі.

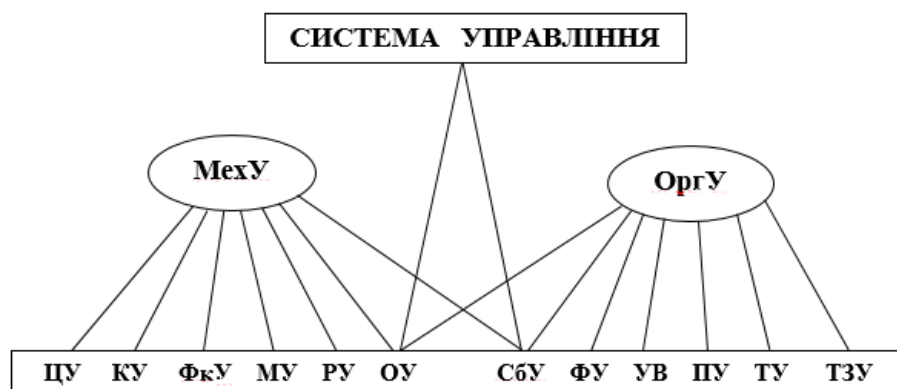
Необхідність звернення до системного підходу спричинена: 1) ускладненням внутрішньої структури об'єктів управління; 2) розширенням і розгалуженням зв'язків; 3) швидким і безперервним зростанням обсягу інформації; 4) нестабільністю навколишнього середовища. Системне управління відрізняється тим, що виділяється поняття «управляючого процесу» – як послідовність дій, націлених на досягнення кінцевого і конкретного

результату. В той же час, керуючі процеси розкладаються на елементи більш складної системи управління, яка має власні «входи» (ресурси) і «виходи» (результати). Керівник процесу контролює їх «на кордонах» системи. Особливістю цього управління для виробничих установ, є те, що контролюються не тільки «технології» надання відповідних послуг, а і кордони інструментів їх впливу на результат досягнення яких, виконавець має конкретні повноваження і відповідальність. Тому він сам обирає ті види «технологій», які необхідні для досягнення успіху.

Особливістю сучасних проблем управління підприємствами різних галузей промисловості є тісна пов'язаність управлінських стратегій з динамічними змінами техніки та технології, що обумовлює необхідність постійного врахування темпів цих змін, адаптації діяльності керованих об'єктів і процесів, що в них протікають до характеру викликів оточуючого середовища. Тому одним із дієвих важелів формування функцій контролю і нагляду та їх забезпечення дає системний підхід, який може бути дієвим управляючим важелем у роботі служби охорони праці, яка гарантує працюючим безпечні умови праці, збереження здоров'я та відповідну працездатність, створюючи інтегрований результат досягнення нормативно-правових правил безпеки.

У загальному розумінні організаційні процеси механізму управління сучасним підприємством, включаючи і його структурний підрозділ-службу охорони праці, представляють собою діяльність, яка спрямована на формування проміжних і кінцевих бажаних техніко-економічних, соціально-трудова результатів, що відображаються в конкретно визначених величинах: безаварійній роботі обладнання, мінімізації травматизму і профзахворювань на виробництві, збільшенні продуктивності праці і зменшенні її трудомісткості, підвищеній сумі інвестицій в оновлену матеріально-технічну базу у виробничій і соціальній інфраструктурі, віддачі задіяних ресурсів та інших показниках. Більш наглядно, структура системного підходу в управлінні підприємством представлена рис. 1.

Водночас, у виробничій діяльності будь-який технологічний процес можливо уявити як абстрактно побудовану модель прояву і розвитку технічних об'єктів, що організаційно-логічно пов'язаних між собою дій, задачею яких є організація безпеки праці, охоронно-страхові та захисні засоби працюючих і трудових процесів. Таким «потоким» процесом в загальному розумінні управління практично неможливо керувати. Разом з цим, їх слід чітко уявляти, вміти раціонально визначати головні чинники впливу на організм людини.

МехУ – механізм управління: *ЦУ* – цілі управління; *КУ* – критерій управління (якісний аналог цілей); *ФкУ* – фактори управління (елементи об'єкта управління та їх зв'язки, на які здійснюється вплив в інтересах досягнення поставлених цілей); *МУ* – мотивація управління; *РУ* – ресурси управління; *ОУ* – об'єкт управління.

ОргУ – організація управління: *СбУ* – суб'єкт управління; *ФУ* – функція управління; *УВ* – управлінські відносини; *ПУ* – процесне управління; *ТУ* – технологія управління; *ТЗУ* – технічні засоби управління

Рис. 1. Системний підхід в управлінні підприємством

В свою чергу, реальні можливості використання результатів системного підходу виробничих процесів, як дієвих важелів впливу на розвиток служби охорони праці, залежить від якості управління, що здійснюється за допомогою управлінських функцій. Під ними розуміють процеси перетворення інформації, результатами яких стає зміна стану ресурсів, що використовуються, стадій часу, параметрів і інших показників діяльності керованого об'єкту чи сукупності усіх інших процесів, що призводять до досягнення поставлених вимог діяльності галузі охорони праці. За складом і структурою ці процеси представляють сукупність взаємопов'язаної функціональної діяльності спеціалістів з охорони праці (прав та обов'язків), які гарантують здатність керованої системи досягати поставлених цілей.

Як управлінський важіль і організаційний механізм управління економічним розвитком - системне управління в середовищі підприємства має широкі і часто невикористані можливості. Подальші напрацювання по створенню інформаційних, аналітичних і методичних засад саме системного керування і використання його у виробничому механізмі управління підприємством та його трудовими і технічними ресурсами дозволить реалізувати існуючі резерви. На думку авторів, організаційний механізм управління та його складові елементи формують системний підхід процесу застосування головних функцій менеджменту з охорони праці, що представлено на рис. 2.

При використанні системного підходу в управлінні охорони і безпеки трудових процесів, слід враховувати, що в різних сферах промисловості (металургійній, добувній, хімічній, будівельній, соціальній та ін.) вони будуть мати певні відмінності. Так, в операційно-виробничих системах підприємств металургійної галузі вони тісно пов'язані з основними видами шкідливих виробництв, небезпечними обслуговуючими і допоміжними процесами, для яких вони формують технічне забезпечення охоронних заходів та їх відповідний організаційний супровід, створюючи економічний базис для побудови і раціонального використання технічних, матеріальних, трудових та інших ресурсів, що використовуються.

Виробничим процесам притаманна висока інформаційна змінюваність, облікова наповненість, аналітична спрямованість, нормативно-методичне і правове забарвлення, швидке старіння техніко-технологічної бази, коливання меж її припустимого використання, необхідність врахування і передбачення змін і впливу оточуючого середовища. Ці якості відображають ступень їх впливу на кінцеві результати діяльності промислових підприємств, а складність управління діючими процесами обумовлює необхідність використання сучасних інформаційних технологій і методологічних методів при їх побудові. Можливості і результати використання системного управління проілюстровано на прикладі формування і підтримки ефективності використання складових організаційних ресурсів виробничого підприємства, до рівня якого «умовно» наближена діяльність служби охорони праці.

Рис. 2. Складові системно-організаційного механізму управління охорони праці

Об'єктом процесу управління обрані сукупність економічних результатів, в тому числі економічної віддачі виробничих ресурсів, що використовуються на підприємстві: основних фондів, обігових коштів, трудових ресурсів і витрат, які формуються при їх використанні, обслуговуванні і підтримці стану. Сучасний розвиток підприємств багато в чому ускладнюється недостатнім використанням інноваційних форм і методів управління на базі інформаційних технологій. У якості дієвого чинника підвищення ефективності управління підприємством та станом його управлінських функцій системи охорони праці, впливу управлінських важелів на безпечний розвиток окремого підприємства слід використовувати саме системний підхід управління виробничими процесами.

Повне і ефективне використання економічного потенціалу можливе за рахунок удосконалення економічного механізму регулювання процесів розвитку на основі використання економічних критеріїв. Формування умов розвитку і своєчасне передбачення параметрів системи, що пов'язана на пряму з ефективністю використання витрат ресурсів і способів їх сполучення в «технологіях» застосування передбачає розробку різних сценаріїв економічної поведінки, вибір їх оптимальних параметрів і методів управління ними. Методологія системного управління стає дієвими інструментом підвищення якості і конкурентоспроможності управлінського потенціалу.

Реалізація успішного управлінського процесу в сфері охорони праці неможлива без системного вивчення змісту його функцій, як специфічного утворення виробничого характеру; змісту та зв'язків функцій керівництва між собою і з функціями окремих підрозділів утворення, послідовності виконання обов'язків з урахуванням підпорядкованості. У сучасному світі уряди країн усвідомлюють цінність здоров'я працюючого населення, а отже, доцільність і результативність реформування системи управління на підприємстві будь-якої галузі стає, сьогодні, нагальною потребою. Збереження та розвиток трудового потенціалу та здоров'я громадян, як джерела робочого «капіталу» є основним імперативом сучасного цивілізаційного процесу подальшого розвитку держав.

На підставі впровадження методичних заходів щодо управлінських підходів на підприємствах промисловості може бути реалізований системний підхід по удосконаленню важливої державної функції в сфері безпеки, охорони праці і здоров'я працюючих – забезпечення нормативно-правового захисту та обов'язкового і своєчасного доступу до загальноприйнятих засобів захисту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Економічне і соціальне значення поліпшення умов та охорони праці в ринковій системі господарювання. URL: <http://library.if.ua/book/86/6086.html> (дата звернення 29.09.2022).

2. Чинков В., Розладов В., Костянян В. Концепція побудови системи управління охороною праці підприємства. *Охорона праці*. 2001. № 3. С. 22–24.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абизов Вадим Адільєвич – доктор архітектури, професор кафедри дизайну інтер'єру і меблів Київського національного університету технологій та дизайну

Адилова Айгуль Жанатовна – учитель начальных классов общеобразовательной школы №142 г. Алматы

Аширбаева Шолпан Мамедалиевна – учитель-дефектолог специальной школы-интерната №7 г. Алматы

Бабенко Михайло Володимирович – кандидат технічних наук, доцент кафедри програмного забезпечення Дніпровського державного технічного університету

Багрій Віктор Васильович – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри електроніки Дніпровського державного технічного університету

Бражнік Олена Владиславівна – Заслужений художник України, доцент кафедри дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка

Вільчинська Вікторія Миколаївна – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка

Волошин Руслан Віталійович – завідувач лабораторії, старший викладач кафедри електроніки Дніпровського державного технічного університету

Волошина Катерина Русланівна – студентка 2 курсу металургійного факультету спеціальності «Фізика та астрономія» Дніпровського державного технічного університету

Вуйко Олександр Михайлович – аспірант II року навчання кафедри землеробства, ґрунтознавства та агрохімії Вінницького національного аграрного університету

Гавда Надія Миколаївна – викладач-методист, викладач педагогіки вищої кваліфікаційної категорії циклової комісії дошкільної педагогіки та окремих методик Володимир-Волинського педагогічного фахового коледжу імені А.Ю.Кримського Волинської обласної ради

Гнатюк Алла Аркадіївна – кандидат економічних наук, доцент, викладач економічних дисциплін ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Гречанюк Анастасія Сергіївна – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка

Губарь Андрій Олександрович – кандидат медичних наук, доцент кафедри урології Запорізького державного медичного університету

Євсюкова Єлизавета Юріївна – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка

Жабборзода Дамиржон Умедулло-угли – соискатель на степень PhD кафедры системного и прикладного программирования Ташкентского университета информационных технологий

Жукова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри іноземних мов Таврійського державного агротехнологічного університету

Жюдіт Фелікс Миколайович – магістрант 2 курсу факультету електроніки та енергетики, здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 153 «Мікро- та наносистемна техніка» Дніпровського державного технічного університету

Зелінська Тетяна Володимирівна – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка

Коляда Ірина Валеріївна – викладач кафедри фундаментальної та мовної підготовки Національного фармацевтичного університету

Конончук Оксана Миколаївна – викладач економічних дисциплін ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Коптєвський Олексій Юрійович – студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Косанова Айгуль Шодановна – ассоциированный профессор Казахской национальной академии искусств имени Т. Жургенова

Кривобогова Наталія Петрівна – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Крюковська Ольга Анатоліївна – кандидат технічних наук, доцент, викладач циклової комісії педагогічних дисциплін ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки» ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Кучуркэ Анжела Николаевна – доктор юридических наук, доцент факультета строительства, геодезии и кадастра отдела инжиниринга, права и оценки недвижимости Технического университета Молдовы

Лунгор Антон Русланович – студент 4 курсу тренерського факультету Національного університету фізичного виховання і спорту України

Махамбетова Гаухар Болатовна – учитель-дефектолог специальной школы-интерната №7 г. Алматы

Мерсуца Тетяна Геннадіївна – студентка 6 курсу факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Мірошникова Наталя Сергіївна – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Мукашева Маншук Тынышкалиевна – кандидат філологіческих наук, ассоциированный профессор Атырауского университета имени Х. Досмухамедова

Никоненко Тамара Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент Київського університету імені Бориса Грінченка

Нистреан Елена Николаевна – аспирант III года обучения Докторальной школы психологических и педагогических наук Молдавского государственного университета

Нурлыбаева Аяулым Ахановна – учитель-дефектолог специальной школы-интерната №7 г. Алматы

Овчарук Іванна Іванівна – аспірантка II року навчання кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету

Ордагулова Диана Исаевна – магистр, старший преподаватель кафедры общей и прикладной психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая

Петренко Геннадій Валентинович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спортивних ігор Національного університету фізичного виховання і спорту України

Петрович Валентина Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри музезнаводства, пам'яткознаводства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

Попа Лилия Александровна – докторант III года обучения специальности «Криминалистика, судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность» докторантуры «Уголовные науки и публичное право» Академии «Штефан чел Маре» Министерства внутренних дел Республики Молдова

Пупена Вікторія Юріївна – аспірант II року навчання кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету

Романенко Олександр Сергійович – студент 4 курсу механіко-технологічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України

Рукіна Діана Олексіївна – студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Саковська Вікторія Вікторівна – аспірантка I року навчання кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Самохвал Олеся Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Світлична Олена Миколаївна – доцент Київського університету імені Бориса Грінченка

- Симчук Наталія Олегівна** – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка
- Скакун Євгенія Юріївна** – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка
- Сластіна Олена Олександрівна** – старший викладач фізичного виховання Харківського торговельно-економічного інституту Української інженерно-педагогічної академії
- Степанов Олександр Дмитрович** – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри ветеринарного акушерства, внутрішньої патології та хірургії ЗВО «Подільський державний університет»
- Суман Елена** – аспірант III года обучения Докторной школы психологии и образовательных наук Молдавского государственного университета
- Сусленко Ірина Вікторівна** – викладач медичної та соціальної реабілітації Уманського медичного фахового коледжу
- Токарчук Тетяна Сергіївна** – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри гігієни тварин та ветеринарного забезпечення кінологічної служби Національної поліції України Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»
- Тошбоева Робия Собировна** – кандидат юридических наук, доцент кафедры административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета
- Трикіло Алік Іванович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри електроніки Дніпровського державного технічного університету
- Тусубекова Кунслу Кадыркуловна** – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры общей и прикладной психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая
- Урсакі Тетяна Анатоліївна** – студентка 4 курсу факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету
- Утеушова Жупар Ижановна** – учитель-дефектолог специальной школы-интерната №7 г. Алматы
- Фаснко Діана Валентинівна** – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва та дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка
- Федько Світлана Олександрівна** – кандидат технічних наук, доцент, викладач циклової комісії педагогічних дисциплін ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки» ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»
- Фесько Ярослава Валеріївна** – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка
- Халахан Дарія Олександрівна** – магістрант 2 курсу факультету образотворчого мистецтва і дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка
- Хатіпов Михайло Олександрович** – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
- Чверкалюк Катерина Олександрівна** – студентка 2 курсу факультету дизайну Київського національного університету технологій та дизайну
- Чемерис Ірина Миколаївна** – викладач ВФСП «Маріупольський політехнічний коледж ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
- Шаповал Юлія Дмитрівна** – кандидат педагогічних наук, викладач Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
- Штифурак Віра Євгенівна** – доктор педагогічних наук, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ / МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ	
<i>Алла Гнатюк, Оксана Конончук</i> ОЦІНКА АКТИВІВ ЯК ГОЛОВНИЙ МЕТОД БУХГАЛТЕРСЬКОЇ НАУКИ	5
ЖУРНАЛІСТИКА / ЖУРНАЛИСТИКА	
<i>Манишук Мукашева, Айгуль Косанова</i> ПЕРВЫЕ ДЕТСКИЕ ИЗДАНИЯ КАЗАХСТАНА	10
СОЦІОЛОГІЯ / СОЦИОЛОГИЯ	
<i>Тетяна Урсакі</i> ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ (В УМОВАХ ВІЙНИ)	14
ІСТОРИЧНІ НАУКИ / ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ	
<i>Валентина Петрович</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ НАПОВНЕННЯ ВЕБ-ПОРТАЛУ «АРХІВИ УКРАЇНИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТНИХ ФОНДІВ	18
ЮРИДИЧНІ НАУКИ / ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ	
<i>Олексій Коптевський</i> ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ СУБСИДАРНOSTІ І ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ПРАВІ ЄС	22
<i>Angela Cuciurcă</i> ABORDĂRI DOCTRINARE ȘI REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE PRIVIND APĂRAREA VIETII COPILULUI NOU-NĂSCUT	24
<i>Лилия Попа</i> ФОРМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛІЯ І СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СЕТИ ІНТЕРНЕТ	30
<i>Діана Рукіна</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ	33
<i>Діана Рукіна</i> СВОБОДА СЛОВА – ОДНА З КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	35
<i>Робия Тошбоева</i> ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА)	38
МИСТЕЦТВО / ИСКУССТВО	
<i>Вадим Абизов, Катерина Чверкалюк</i> ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЇ ТА ДИЗАЙНУ АРТ-ПРОСТОРІВ	42
<i>Вікторія Вільчинська</i> ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТЕЙ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ІЛЮСТРАЦІЇ ДИТЯЧОЇ КНИГИ	47
<i>Анастасія Гречанюк, Тамара Никоненко</i> ЗАСОБИ ВИРШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ	49
<i>Єлизавета Євсюкова</i> ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНОЇ ТА ГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ МАЛЬОПИСІВ УКРАЇНИ	53
<i>Тетяна Зелінська</i> РОЗКРИТТЯ ТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ В СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ	57
<i>Наталія Симчук, Олена Світлична</i> ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ГРАФІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДЕКОРУВАННІ ПАКУВАНЬ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ	61

<i>Євгенія Скакун, Олена Світлична</i> АНТРОПОМОРФНІ МОТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ОРНАМЕНТИКИ У КНИЖКОВИХ ІЛЮСТРАЦІЯХ	64
<i>Діана Фаєнко, Олена Бражнік</i> ФІРМОВИЙ СТИЛЬ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АЙДЕНТИКИ БРЕНДІВ	68
<i>Ярослава Фесько, Олена Бражнік</i> ВЕРСТКА ТА ДИЗАЙН КНИГИ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ В ІСТОРІЇ ПОЛІГРАФІЇ	71
<i>Дарія Халахан</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІРМОВОЇ ВІЗУАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	76
ПЕДАГОГІКА / ПЕДАГОГІКА	
<i>Надія Гавда</i> ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	80
<i>Андрій Губарь</i> ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	83
<i>Вікторія Пупена (Теличко)</i> ГУМАНІТАРНА КУЛЬТУРА В ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННЮ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	85
<i>Олена Сластина</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ ПОСЕРЕД СТУДЕНТІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ТА ЗАОХОЧЕННЯ ДО СПОРТУ	88
<i>Ірина Сусленко</i> САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ	91
<i>Юлія Шаповал</i> ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НАВЧАННЯ ТА КОНТРОЛЮ НЕПІДГОТОВЛЕНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	94
ПСИХОЛОГІЯ / ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Тетяна Мерєуца</i> ПОНЯТТЯ СТРЕСУ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ	97
<i>Elena Nistean</i> DEFENSIVE ASPECTS IN THE PHENOMENON OF MIGRATION	100
<i>Диана Ордагулова, Кунслу Тусубекова, Айгуль Адилова, Аяулым Нурлыбаева, Гаухар Махамбетова</i> КӨШБАСШЫЛЫҚ ФЕНОМЕНОЛОГИЯСЫ: ГЕНЕЗИСТІК МӘСЕЛЕ, ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ СТИЛЬДЕРІ, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘНІ	103
<i>Диана Ордагулова, Жупар Утеушова, Гаухар Махамбетова, Шолпан Аширбаева</i> ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ СТУДЕНТТИҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ КӨРІНУІНЕ ӘСЕРІ	108
<i>Вікторія Саковська</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ДОРОСЛОГО ВІКУ	112
<i>Elena Suman</i> DESIGNING PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS FOR EMPLOYEES	115
<i>Віра Штифурак</i> ПСИХОЛОГІЧНІ КОНСТРУКТИ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	118

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ / ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ	
<i>Михайло Бабенко, Руслан Волошин, Катерина Волошина</i> РІЗНИЦЕВІ СХЕМИ ЗМІННИХ НАПРЯМКІВ ПРИ ВИРШЕННІ ЗАДАЧІ ПЛАВЛЕННЯ ОБВАЖНЕНОГО КОМБІНОВАНОГО АЛЮМОМІСТКОГО РОЗКИСЛЮВАЧА В ЗАХИСНІЙ ОБОЛОНЦІ	122
<i>Віктор Багрій, Алік Трикіло, Руслан Волошин, Фелікс Жюдін</i> МІКРОПРОЦЕСОРНА СИСТЕМА ОБРОБКИ ХРОМАТОГРАФІЧНИХ СИГНАЛІВ НА БАЗІ ЦИФРОВОГО МОДИФІКОВАНОГО ФІЛЬТРУ	126
<i>Дамиржон Жабборзода</i> ТЕХНОЛОГИЯ WEBRTC – ОСОБЕННОСТИ, ПРИМЕНЕНИЕ И РАЗВИТИЕ	129
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ	
<i>Наталія Мірошникова, Наталія Кривобогова, Михайло Хатінов</i> ОЗДОРОВЧІ ХОДЬБА ТА БІГ – УНІВЕРСАЛЬНІ ЗАСОБИ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ	134
<i>Геннадій Петренко, Антон Лунгор</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ У СПОРТИВНИХ ІГРАХ: НА ПРИКЛАДІ БАДМІНТОНУ	138
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ / ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	
<i>Тетяна Жукова</i> METHODOLOGICAL APPROACHES IN TEACHING ENGLISH GRAMMAR	141
<i>Ірина Коляда</i> THE DIVERSITY OF PHRASAL VERBS IN MODERN ENGLISH	144
<i>Olesia Samokhval</i> TRANSLATION STRATEGIES USED IN FILM TRANSLATION	146
СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО / СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО	
<i>Олександр Вуйко</i> ВПЛИВ БІОПРЕПАРАТІВ НА ФІКСАЦІЮ АЗОТУ В АГРОЦЕНОЗАХ ГОРОХУ	150
<i>Іванна Овчарук</i> ВПЛИВ ЗМІНИ КЛІМАТИЧНИХ УМОВ НА СТРОКИ СІВБИ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	152
ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ / ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ	
<i>Олександр Степанов</i> ВІК КАСТРАЦІЇ САМОК	156
<i>Тетяна Токарчук</i> ЕТОЛОГІЯ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ СОБАК	158
ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ТРАНСПОРТ / ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ. ТРАНСПОРТ	
<i>Олександр Романенко</i> ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНІ ДОРОЖНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПРИ ПЛАНУВАННІ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖІВ	161
<i>Ірина Чемерис</i> СОРТОВІ БЕЗПЕРЕРВНО ЛИТІ ЗАГОТОВКИ І ЇХ ЯКІСТЬ	163
ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ / ОХРАНА ТРУДА И БЕЗОПАСНОСТЬ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ	
<i>Світлана Федько, Ольга Крюковська</i> ЗАСТОСУВАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	165
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	169

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2022. Вип. 86. 176 с.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації».

Матеріали науково-практичної інтернет-конференції розміщені на сайті:
<http://confscientific.webnode.com.ua>

Укладачі: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Адреса оргкомітету та редколегії:
08401, вул. Сухомлинського, 30 (к. 100),
м. Переяслав, Київська обл., Україна,
тел. +380930569496,
сайт: confscientific.webnode.com.ua

Материалы Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации»: Сб. науч. трудов. Переяслав, 2022. Вып. 86. 176 с.

Ответственность за грамотность, аутентичность цитат, правильность фактов и ссылок, достоверность материалов несут авторы публикаций. Перепечатка и воспроизведение опубликованных в сборнике материалов любым способом разрешается только при ссылке на «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации».

Материалы научно-практической интернет-конференции размещены на сайте: <http://confscientific.webnode.com.ua>

Составители: С.Н.Кикоть, И.В.Гайдаенко
Верстка и дизайн: И.В.Гайдаенко

Адрес оргкомитета и редколлегии:
08401, ул. Сухомлинского, 30 (к. 100),
г. Переяслав, Киевская обл., Украина
тел. +380930569496,
сайт: confscientific.webnode.com.ua

